

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В КАЗАХСТАНЕ И В МИРЕ

Сборник материалов
Круглого стола

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В КАЗАХСТАНЕ И В МИРЕ

Сборник материалов Круглого стола

НУР-СУЛТАН – 2022

УДК 80/81
ББК 81.2
С 66

Рецензенты:

Исина Г.И., д.ф.н., профессор КарГУ им. Е.Букетова
Загатова С.Б., к.ф.н., профессор ЕАГИ

Технический редактор

Кенжигожина К.С., PhD), и.о. доц. ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

С 66 Состояние и перспективы развития иностранных языков в Казахстане и в мире. Сборник материалов Круглого стола. Под ред. д.ф.н., проф. А.Е.Бижкеновой. – Нур-Султан: ИП «Булатов», 2022. – 206 с.

ISBN 978-601-326-640-4

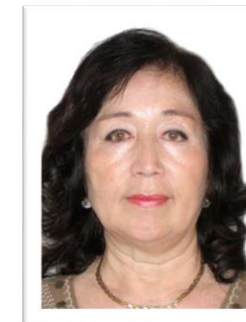
В сборнике размещены тексты докладов участников одноименного Круглого стола. Круглый стол проведен в соответствии с тематическим планом проектно-целевого финансирования МОН РК «Научные основы модернизации системы образования и науки» (2021-2023), Рег. № OR 11465474 совместно с НАО им. Ы. Алтынсарина. Круглый стол был приурочен к юбилею к.ф.н., и.о. профессора ЕНУ им. Гумилева Нуркеновой С.С.

Тексты размещены в авторской редакции.

УДК 80/81
ББК 81.2

ISBN 978-601-326-640-4

**ДАННЫЙ ЮБИЛЕЙНЫЙ СБОРНИК
ПОСВЯЩАЕТСЯ ПЕДАГОГУ, УЧЕНОМУ,
НАСТАВНИКУ**

НУРКЕНОВОЙ САУЛЕ СЛЯМБЕКОВНЕ
(20.05.1952)

Биобиблиографические сведения

Профессиональный опыт

2019 – Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, и.о. профессора кафедры иностранной филологии

2012 – Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева, доцент кафедры иностранных языков, г. Астана

2013-2015 – Казахский университет Экономики, Финансов и Международной Торговли, заведующая кафедрой Казахский и иностранные языки, доцент.

1991-2011 – Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, заведующая кафедрой английского языка филологического факультета, г. Усть-Каменогорск

1984-1991 – Усть-Каменогорский педагогический институт, заведующая кафедрой английского языка филологического факультета,

1973-1974 – средняя школа №.22, г. Усть-Каменогорск, учитель английского языка старших классов

Ученая степень

1989 - Защита кандидатской диссертации «Проблемы передачи стилистически сниженной лексики и фразеологии (на материале русских переводов англо-американских художественных текстов» в Тбилисском ГУ. Научный руково-дитель - д.ф.н., профессор М.М.Копыленко

Отдельные публикации

«Lingua and culture study researchon indirect communication cognitive metaphor» - XLinguae European Scientific Language Journal, SVO, 2020, Volume 13 Issue 2, pp. 157-165 - (SCOPUS)

«Сөз мәдениетінің ғылыми–теориялық негіздері» – Шетел филологиясы, линводидактика және аударма ісінің өзекті мәселелері - VIII Халықаралық, ғылыми-тәжірибелік семинардың жинағы, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева Нур-Султан, 2020

«CLIL method in teaching English for professional purposes» - Сборник материалов международного семинара «Strengthening foreign language teaching challenges, approaches and technologies». Астана, 2019, с.90-93

Шет тілін оқытуда интернет құралдарын тиімді пайдалану жолдары - Совершенствование методики обучения языкам: площадка обмена прогрессивной практикой, 2019, с.288-294
«Teaching culture as an intergral part of foreign language education» - Проблемы инженерной графики и профессионального образования. ЕНУ Хабаршысы№ 1(34). Астана, 2017, стр.20-23
Қазак, орыс және ағылшын тілдеріндегі сөйлеу мінез-құлқының фразеологизмдері- «Глобальная наука и инновация 2020: Центральная Азия» Научное издание. Нур-Султан, стр.10-14

Учебные пособия / методические рекомендации

Basics of Linguodidactics.-учебное пособие для студентов языковых вузов, г.Нур-Султан, 2021, 259 с.
English Grammar – методическое пособие для студентов языковых специальностей/- «Туран»-Астана, г. Нур-Султан, 2019, 110 с.
«Английский язык-2» -учебное пособие для студентов 1 курса неязыковых специальностей - «Туран» – Астана, г. Нур-Султан 2019, 259 с.
«Английский язык-1» -методические рекомендации для студентов 1 курса неязыковых специальностей, -КазУЭФМТ. Астана, 2014, 246 с.

Научные гранты / повышение квалификации

KOICA международная образовательная программа-«Supporting and FosteringUniversity Faculties of Developing Countries», г.Сеул, Южная Корея – октябрь 2014
«**Erasmus Mundus TOSCA**» - международная образовательная программа, «American Studies» department, Порто университет. г.Порто, Португалия - сентябрь 2011 - август 2012
«**Менеджмент Образования**» - международная образовательная программа. - Синдзяньский университет. Синдзяньский округ, Китай - май 2011
Fulbright Scholarship Program - «Менеджмент высшего образования» – кафедра Leadership, Policy and Organizations, Вандербильтский университет. г.Нэшвилл, штат Теннесси, США. - сентябрь 2006 – май 2007
Fulbright Scholarship Program - «Менеджмент высшего образования» – кафедра Leadership, Policy and Organizations, Вандербильтский университет. г. Нэшвилл, штат Теннесси, США. – май 2007 – август 2007

СОДЕРЖАНИЕ

ETHNOLINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS OF COMPUTER TERMINOLOGY	
Anafinova M.L.....	8
ИНТЕРАКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ	
Аренова Г.У.....	13
КАЗАНСКАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ШКОЛА: РАЗВИТИЕ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ	
Арсентьева Е.Ф.....	17
INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN LINGUODIDACTICS AS THE FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE	
Akhmetova G.A., Imangaliyeva D.N., Beisembayeva G.Z.....	22
МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ ҰҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТАРИХЫ	
Ахметова Н.Н.....	26
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДИСКУРС ЭКОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒЫТ РЕТІНДЕ	
Базарбекова Ж.Н.....	31
РЕФЛЕКСИЯ КАК СРЕДСТВО ПРЕОДОЛЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ В РАБОТЕ СО СТУДЕНТАМИ ВУЗОВ С ПОЗИЦИИ «Я-КОНЦЕПЦИИ»	
Балтабаева А.К., Кагазбаев Ж.А., Есказинова Ж.А.....	36
ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	
Балхимбекова П.Ж., Нурбекова Г. Ж.....	39
COMPARATIVE ANALYSIS OF METAPHORICAL MODELS IN WORKS OF C. DICKENS AND C. АITMATOV	
Beysembayeva G.Z., Sultan A.T.....	43
GENDER-MARKED VERBAL MEANS IN THE KAZAKH AND BRITISH PROSE	
Beysembaeva G.Z., Shagirova L.K.....	47
ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ӘСКЕРИ ТЕРМИНОЛОГИЯДАҒЫ ҚЫСҚАРҒАН СӨЗДЕРДІ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Бейсембаева Г.З., Шайхисламова М.М.....	52
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЯЗЫЧНОЙ ЛИЧНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: АСПЕКТЫ ПРАГМАТИКИ, ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ	
Булатбаева К.Н.....	56
THE IMPORTANCE OF USING FOLKLORE MATERIAL IN ENGLISH CLASSES	
Vinogradova N.G.....	61
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	
Волкова Л.В.....	63

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНЕ АҚПАРАТТЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ	
Гауриева Г.М., Тогузбаева Г.М.....	65
АҒЫЛШЫН ТІЛІ ОҚУЛЫҚТАРЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	
Дүйсекова К.К.....	71
АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН НЕОЛОГИЗМДЕРДІ АУДАРУ ЖОЛДАРЫ	
Жигитова А.М.....	74
ОСОБЕННОСТИ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ	
Жоламанова К.Д.....	77
THE CONCEPT OF “LOST GENERATION” IN WORLD LITERATURE	
Жубанова Г. Д.....	83
PROBLEM-BASED LEARNING, OR CASE STUDY. APPLICATION OF THE GROUND-BREAKING METHOD OF TEACHING IN MODERN UNIVERSITIES	
Zarkesheva A., Otyzbayeva K.....	87
DISCOURSE AS A SOCIO-COMMUNICATIVE LINGUISTIC CATEGORY	
Kaldybekova N.B.....	89
SEMANTIC-SYNTACTIC DEVICES OF EXPRESSING THE CATEGORY OF POLITENESS IN C. MCCULLOUGH'S NOVEL «THE THORN BIRDS»	
Kharakozha S.E., Beisembaeva G.Z.....	95
ЛИНГВОКУЛЬТОРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТОПОНИМОВ В БРИТАНСКОМ ВАРИАНТЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	
Кожас Т. М.....	98
ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ И НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В СВЕТЕ ТРЕБОВАНИЙ НОВЫХ СТАНДАРТОВ ОБУЧЕНИЯ	
Липустина О.М.....	104
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛСВ/ЗНАЧЕНИЙ В СЛОВАРЯХ	
Муканова С.К., Нургалиева У.С.....	107
СЛЕНГ БІРЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУ ЖОЛДАРЫ	
Нуркенова С.С., К.У. Кинжагалиева.....	111
ЖАНЖАЛДЫ САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ СӨЙЛЕУ СТРАТЕГИЯСЫ (АҒЫЛШЫН ТІЛІ МАТЕРИАЛЫ НЕГІЗІНДЕ)	
Орынбай Э.С.....	116
МЕТАФОРИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ КОРОНАВИРУСНОЙ ПАНДЕМИИ В РАМКАХ МОДЕЛИ MENTAL EVENTS (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ СМИ)	
Оспанова Ж.Т., Гридина В.И.....	120
ОБРАТНАЯ СВЯЗЬ И КОНТРОЛЬ В КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ	
Рахимбекова Г.О., Калиева Г.Н.....	124
АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІҢ ТИПОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Рысбек Ж.Қ.....	128

СИНТАКСИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОЖНОПОДЧИНЕННОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В БАШКИРСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ	
Самситова Л.Х., Сагынбек И.Ж.....	131
THE OPPRESSION OF WOMEN IN A PATRIARCHAL SOCIETY WITH REFERENCE TO CHARLOTTE BRONTE’S WORKS	
Satybaldina M.M.....	139
«БАҚЫТ» КОНЦЕПТІНІҢ ПОЭТИКАДА КӨРІНІС ТАБУЫ	
Темірбай А.Х., Жуманбекова Н.З.....	143
ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ “КОНЦЕПТ” ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ	
Тулепберген А.А.....	148
ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ МӘСЕЛЕСІНІҢ МӘДЕНИ ТҰРҒЫДАН ЗЕРТТЕЛУІ	
Тұрғанбекова А.М.....	153
СӨЗҚҰМАРЛЫҚ МАҒЫНАСЫН БІЛДІРЕТІН АҒЫЛШЫН СӨЙЛЕУ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	
Турлыбекова И.А., Нуркенова С.С.....	155

ETHNOLINGUISTIC AND COGNITIVE ASPECTS OF COMPUTER TERMINOLOGY

Anafinova M.L.
C.Ph.Sc., Ass. Professor

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нур-Султан

Аңдатпа: Мәселелердің өзектіленуіне байланысты компьютерлік терминология маңызды мәнге ие болады. Мақаланың фокусында компьютерлік терминологияны қалыптастырудың этнолингвистикалық және когнитивтік аспектілерін зерттеу. Терминология ұлттық ерекшелікке ие болуы мүмкін, өйткені оны қалыптастыру принциптері оның мәдени қағидатының ерекшеліктерімен байланысты. Лингвомәдениеттік ақпараттың көзі сондай-ақ лексикалық бірліктер мен ұғымдар нақты шынайылықтың әртүрлі сегменттелуін ұсынатын тілдік жүйелерді салыстыру болып табылады.

Тірек сөздер: термин, этнолингвистика, когнция, компьютерлік термин, тұжырымдама, әлемнің тілдік көрінісі.

Аннотация. В связи с актуализацией вопросов развития и формирования компьютерная терминология приобретает немаловажное значение. В фокусе статьи исследование этнолингвистических и когнитивных аспектов формирования компьютерной терминологии. Терминология может иметь национальную особенность, поскольку принципы её формирования связаны с особенностями её культурного принципа. Источником лингвокультурологической информации является также сравнение языковых систем, в которых лексические единицы и понятия предлагают различную сегментацию фактической реальности.

Ключевые слова: термин, этнолингвистика, когнция, компьютерный термин, концепт, языковая картина мира.

Abstract. In connection with the updating of issues, computer terminology takes an important place in contemporary society. The focus of the paper is the study of the ethnolinguistic and cognitive aspects of computer terminology formation. Terminology can have a national feature, since the principles of its formation are related to the features of its cultural aspects. The source of linguoculturological information is also a comparison of language systems in which lexical units and concepts offer different segmentation of actual reality.

Keywords: term, ethnolinguistics, cognition, computer term, concept, language picture of the world.

Linguoculturology that emerged at the complex of cultural studies, linguistic and cultural studies, ethnolinguistics and sociolinguistics, interacts with them and has its own integrative aspect of studying the problem of language and culture. It sets the aim of systematic presentation of language and culture units in their correlation, works at a deep level of semantics, taking into account systematic and integrative approaches to these phenomena. Correlating values of culturally determined units with concepts of national culture, linguocultural analysis provides them with deep and great explication [1].

Awareness of a complex approach to culture and linguistics can form a set of methods which is called a methodological principle of linguistics. The function and reflecting process as a unit of cultural studies base on the value system of the nation. Within the frame of linguoculturological studies the process of human communication patterns and ways of exchanging information by members of society is undertaken from the human perception of the

world. Such points of view led to research of scientific studies which focus on national peculiarities and values from the ethnolinguistic perspectives.

According to Encyclopedia of Cross-Cultural Psychology, ethnolinguistics or cultural linguistics refers to intermingling of ethnology and linguistics. It is a discipline which studies the relation between language and culture, especially how different cultural groups perceive, interpret, and put reality onto words. This scientific field of study involves the branch of anthropology called ethnology, which investigates the social aspects of cultural groups, comparing and drawing distinctions between these issues. Moreover, linguistics is the scientific discipline that studies language – the systematic study of any language that focuses on its structure (e.g., units, rules that command the association of units).

From the perspectives of computer terminology, the rapid development of new technology as the need of people emerge the appearance of new terms for the machine-engineering tools. The terminology may have a national feature, because the principles of its formation are associated with the peculiarities of its cultural principle. The pronunciation, morphology and syntax influence the form of a computer word in Russian a ‘провайдер’ that came from English for the nomination of an Internet access service provider. The source of linguoculturological information is a comparison of language systems as well, in which lexical units and concepts offer different segmentation of the actual reality: валидатор and entrance reader, тінтуір and mouse, etc. According to I. E. Gerassimenko, establishment of the principles of cultural studies like Ethnolinguistics and approbation of these methods is carried out in the process of discussing issues on its diachronic links and interrelation in the synchronic cross-section with linguistic semantics, cognitive linguistics, ethnolinguistics, linguistic and cultural studies. In this context the analysis of the concepts linguistic worldview, concept, linguistic persona and discourse, etc appears to be effective [2, p. 40 – 44].

The cultural or ethnolinguistic aspect of language learning involves examining the vocabulary of a particular language from the standpoint of its national-cultural specificity [3]. Ethnolinguistics does not describe phonemes, morphemes, sentences, does not discover new patterns in language. In ethnolinguistics, the categories and facts of the language are used as a means for deeper penetration into ethnic problems. Studying this method, the phases of the formation, formation and adaptation of a particular designation in the language are analyzed; the influence of the axiological attitudes of the people on neologisms in the language and the appearance in it of their own, not borrowed nomenclatures is considered.

For example, jargons are words that differ from the common language with specific vocabulary and phraseology; include expressiveness and secret, hidden meaning, «хлебные крошки» (English breadcrumbs, navigation, breadcrumb trails) is a part of the user interface (a set of tools for the interaction of a computer system and a person), which is presented as navigation elements [4, p.280].

Slangs are words that are often viewed as a violation of the norms of the standard language [5, p.102]. These are ironic and stylistically colored words denoting objects that are spoken of in everyday life, for example, software – for the first time the term in this sense was mentioned in an article in the American Mathematical Monthly in 1958 [6, p. 280].

The scope of use of computer slang is rather extensive, since it covers people directly involved in this field and ordinary users. Therefore, a number of functions performed by slang can be differentiated depending on the user, the user itself.

1. Computer slang is a means of self-expression of different social strata of the population; allows you to establish contact between experts and amateurs of different levels. Very often, the statements of specialists are incomprehensible to ordinary PC users.

2. One of the most important functions of computer slang, as well as other subspecies of this lexical group, is the transmission of the emotional component, evaluation characteristics,

for example, neglectful rus. ‘железо’, which means ‘computer’ or part of the computer. The use of slang expressions helps to diversify and enliven the conversation.

3. There is a language function, since computer slang has a wide range of synonyms for certain concepts and the term system as a whole, for example, Russian. slow down - extremely slow operation of a computer or a specific program [7, p.32].

Thus, the ethnocultural, or ethnolinguistic aspect of the formation of a computer language is reflected by drawing similar parallels, transferring the internal and external factors of a person’s life, namely, a specific people into the language. This, in turn, forms a separate area of vocabulary that appears on an emotionally-perceptual level.

To a greater extent, the national-cultural specificity of the language is manifested in the non-literary aspect than in the literary. That is, professionalism, vulgarism, jargon and slang are a clear example of the reflection of the relationship of language and culture [8, p.16].

However, it also should be noted that neologisms in computer terminology are borrowings from another language. Therefore, they nevertheless retain their specific characteristics and features that are not typical for the national language: some features of the Russian and German languages are unusual for them, for example:

- unusual morphological and phonological structure of the word, firewall, cartridge;
- a combination of words with English words and abbreviations: PC user, web server, SMS-message;
- a combination of terms that makes sense in English file server, compact disc;
- spelling of complex terms, for example, spelling words with a hyphen with a subordinate type of connection, which is not typical for Russian spelling (cache memory, high-speed memory, ZIP file, file in ZIP format);
- digital-letter-symbolic names (input / output device, SD-format) [9, p.85].

Thus, computer terminology, which has the features of the word English and Russian, is distinguished by a number of features that are unusual for these languages. The main sources of the appearance of neologisms in the computer terminology of the mentioned languages are the representation of the concept into the language reality and the emergence in its place of a unique term coined by the people themselves (slang). International vocabulary as a product of history and as a linguistic phenomenon is paid the minds of many scientists. However, it cannot be said that existing university textbooks of linguistics, lexicology, theory and practice of translation are in a variety of material on the subject of internationalism. Unfortunately, it should be noted that there is universal form in the presentation of information material or international work. International vocabulary can be classified into three types: full correspondence; international words that partially coincide in meaning; international words that do not completely match in meaning. This division of internationalism is based on the parameters of differences in the semantic structure. Differences can cover the number of meanings, semantic hierarchy, conceptual content, realities, stylistic characteristics, differences in connotations, lexical compatibility. In practice, these differences are often intertwined.

Computer developer John von Neumann gave impetus to the formation and development of this lexical layer. He put forward a proposal to form lexical units based on concepts describing the functioning of the human brain: a person and a computer have memory, only the main processor takes the place of the brain. Such linguists became interested in this concept as Neumann, P. Schramm K., Schmitz, W., etc. [10, p.49-76]. They analyzed the processes of interaction between man and machine, as well as the influence of the latter on the development of human mental abilities.

According to the cognitive aspect of computer terminological system, it reflects that in the human mind the world is reflected through a cognitive structure, which every professional community has its cognitive structure and the result of mental activity. The concept is an

integral ideal content of varying degrees of brightness and clarity, reflecting a person’s knowledge about the facts of material and spiritual being. The computer view of the world is one of the professional representations of the world that exists in the minds of computer language speakers, recreated through professional interpretative analysis of information about the conceptualization and categorization of the computer world through social factors.

As a complex mental education, the concept of “computer” reveals signs of a concept-presentation and a concept frame. The concept of a frame can be used to show not a plane but a three-dimensional representation of knowledge. The concept of “computer” when viewed from above “from the top” corresponds to the concept of a type of mental picture with a field structure and when viewed from the inside has a frame structure.

Three components of the concept can be distinguished in the content of the “computer” concept: the subject-shaped side is a generalized image of the interaction of a person and a computer. The second is the conceptual side of the concept is the linguistic designation of the characteristics of people and the machine, the actions of the first and second responses; the next is the value side of the concept is the explicit and implicit norms of behavior accepted in society. The concept of “computer” has a field structure. In the center of the concept is a prototype, a stereotypical idea of a phenomenon or event. The core of the concept is the layer with the greatest sensory-visual accuracy, the primary image is the computer, and the periphery is the cognitive layers that overlap this sensual image and make it possible to comprehend the computer as a system of interaction between a person and a machine, the components of which are a machine, information, a person. The concept has near and far periphery - zones in which cognitive signs are presented [11, p. 5].

These cognitive layers are a collection of knowledge about computer technology, about the constituent structural elements of the concept of “computer as a system”. The cognitive layer “Information” is included in the zone of the near periphery. In this mental image formed by the human consciousness, the position of the subject, his worldview, is reflected. The concept is framed by an interpretative field, which includes a set of additional features of the concept arising from different cognitive layers, concept. It is a mental integration of two or more units possessing the same distinguishing characteristic, with their particular measurements omitted. The basic principle of concept is its formation. Concepts are defined as abstract ideas or general notions that occur in the mind, in speech, or in thought [12, p. 168]. They are understood to be the fundamental building blocks of thoughts and beliefs. They play an important role in all aspects of cognition. As such, concepts are studied by several disciplines, such as linguistics, psychology, and philosophy, and these disciplines are interested in the logical and psychological structure of concepts, and how they are put together to form thoughts and sentences.

Linguistic means representing the concept, “catching”, object its content, make up its nominative field, in which, in accordance with the field model of the language, the terminological and professional parts of the vocabulary are included in the core of the nominative field, and the lexical units of professional jargon belong to the periphery of the concept. The semantic field “Computer” is represented by three lexical and semantic fields that is a set of lexical units, united by a conceptual principle.

The revealed basic and peripheral components of the seed in different nominative structures allow us to identify new conceptual features, and the compatibility analysis - ways to categorize the conceptualized phenomenon. So, the English linguistic consciousness conceptualizes:

- a) a computer system as an accessory of sight: browser program, viewer - “program for viewing graphic files”;
- b) a computer as an affiliation to blood relationship, as a family member: mother, brother, baby generation, family;

c) a computer as a living organism can possess biological properties (to experience suffering, illness, multiply, have identical functions, shape, location of its significant parts);

d) the computer as a thinking creature has memory, forgets, reads, remembers, swears, etc. [13, p. 233].

A computer is thought of programming machine, something capable of facilitating the work of a person, since it performs arithmetic, logical, transport, graphic, and other functions that are characteristic of the person. Anecdotal texts have various positive and negative meanings regarding the concept of “computer”, because they are subjective and reflect the representation of knowledge.

Thus, the analysis of the computer terminological system shows that in the human mind the world is reflected through the cognitive structure that every professional community. It is obvious to remark that terms and concepts are closely related that motivate the word to become the term. The concepts are abstract objects of a category out of a human mind rather than some mental representations. Concepts that can be equated to a single word are called “lexical concepts” that terminology refers to. Study of concepts and conceptual structure refers to the disciplines of linguistics, philosophy, psychology, and cognitive science.

Linguistics at a present stage describes the role of language in social practice, taking into account both its systemic properties and its social-pragmatic aspects. To be concrete - aspects, such as a communicative, social-pragmatic approaches to solving issues of speech activity is due to both the need to deepen understanding of cognition processes and the practical need to develop means of defining influence on the conscious behavior of people in mass communication and interpersonal communication. The fact of the existence of international vocabulary of terms and its appliance of the conditions for its functioning, its systematic and structural relations can contribute to the cognitive processes in any area of human activity. It deals with the concept relations, in which concepts are defined as abstract ideas or general notions that occur in the mind, in speech, or in thought. They are classified to be the fundamental building blocks of thoughts and beliefs. They play an important role in all aspects of cognition. Most categories of words are English language terms which refer to translations or morphological processes considered on which based the theory of computer terminology.

References:

1. Alimzhanova G.M. Sopotavitel'naja lingvokul'turologiya: sushhnost', principy, edinye [Comparative cultural linguistics: the nature, principles, units]. — Almaty: 2010.
2. Gerasimenko I.E. Koncepty “muzhestvennost” i “zhenstvennost” kak osnova gendernoj kul'tury i mental'nosti [Concepts of “masculinity” and “femininity” as the basis of gender culture and mentality]. - Chelyabinsk: Bulletin of the Chelyabinsk state University, 2008. N 20. p. 40-44.
3. Кузнецова Т.Б. Этнокультурные подходы к исследованию онимов (этнолингвистический аспект) https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=4708 (дата обращения: 10.03.2020).
4. Колисниченко Д.Н. «Англо-русский толковый словарь компьютерных терминов» // Зизд.— СПб.: Наука и техника, 2009. - С. 280.
5. Гринев-Гриневиц, С. В. Терминоведение: учеб. пособие / С. В. Гринев-Гриневиц. — М.: Академия, 2008. - 303 с.
6. Raymond, Eric. “Jargon File: The New Hacker's Dictionary, ver. 4.3.3”. URL: <http://catb.org/esr/jargon/> (дата обращения: 03.12.2018).
7. Додонова, Н. Э. Англо-русские соответствия в акцентно-ритмической реализации многокомпонентных терминов: Экспериментально-фонетическое исследование на материале разноотраслевых словарей и текстов. [Текст] Дис. канд. филол. наук./ Н. Э. Додонова – Пенза, 2000., С 32.
8. Мокрогуз Е.Д. Компьютерная терминология // Филология и искусствоведение: электрон. научн. журн. 2015. № 8 <https://cyberleninka.ru/article/n/kompyuternaya-terminologiya>
9. Арнольд, И.В. Основы научных исследований в лингвистике. [Текст] / И.В. Арнольд— М.: Высш. шк., 1991., С.85.

10. Neumann P. Metaphor Translation Strategies.— Harlow: Pearson Education Limited, 2008.— p. 49-67.
11. Герд А.С. Введение в этнолингвистику // Курс лекций и хрестоматия. — 2-е изд., исправл. — СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2005. — С. 5.
12. M.T. Cabré. 2003. Theories of Terminology. Their Description, Prescription and Explanation. Terminology 9 (2): 163-199. A. Condamines. 1995.
13. Nuopponen, A. Anita (1994). Begrepps system for terminologisk analysis (Concept systems for terminological analysis). Acta Wasaensis No 38, 266 p.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВУЗЕ

Аренова Г.У.
м.п.н., доцент

Евразийский гуманитарный институт
Нур-Султан, Казахстан

Аңдатпа: Бұл мақаланың мақсаты университетте шет тілін оқыту үдерісінде интерактивті технологияларды қолданудың тиімділігін талдау болды. Негізгі қорытындыларға баға беріледі, оқыту үдерісінде интерактивті технологияларды қолданудың маңыздылығы беріледі.

Тірек сөздер: интерактивті технология, интерактивті әдіс, қарым-қатынас, диалог, пікірталас, миға шабуыл, жоба, рөлдік ойын, презентация.

Аннотация: Целью данной статьи стал анализ эффективности использования интерактивных технологий в процессе обучения иностранному языку в вузе. Приводится оценка основных выводов значимость применения интерактивных технологий в процессе обучения.

Ключевые слова: интерактивная технология, интерактивный метод, общение, диалог, дискуссия, мозговой штурм, проект, ролевая игра, презентация.

Abstract: The purpose of this article was to analyze the effectiveness of using interactive technologies in the process of teaching a foreign language at a university. An assessment of the main conclusions, the significance of the use of interactive technologies in the learning process, is given.

Keywords: interactive technology, interactive method, communication, dialogue, discussion, brainstorming, project, role-playing game, presentation.

Послание народу Казахстана от 2007 г. гласит о начале поэтапного культурного проекта «Триединство языков Казахстана», согласно которому было выделено развитие следующих языков: казахского в статусе государственного, русского языка как язык межнационального общения, а английского как язык успешной интеграции в мировую экономику. Н.А. Назарбаев описал что результатом данного перехода будет, то что «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками» [1].

Поэтому, в настоящий момент принимаются все необходимые меры по интенсификации изучения английского языка в нашей стране, а одним из методов является повышение преподавательских стандартов и как следствие повышение квалификации, как педагогов, так и методов обучения.

Процесс перехода от пассивного обучения к активному тесно связан с усилением технологической стороны при подготовке специалистов, а также реализацию активной познавательной деятельности учащихся как процесса обучения. Одним из способов повысить уровень знаний студентов и их мотивацию при изучении иностранных языков

является использование интерактивных технологий, способствующих также развитию творческих способностей, повышению познавательного интереса и усовершенствовать коммуникативные навыки.

Чаще всего использование термина «интерактивная технология» связано с использованием компьютерного или мультимедийного обучения. Но мы рассматриваем, что данное понятие можно использовать шире и обозначать коллективную познавательную деятельность, при которой все учащиеся находятся в процессе взаимодействия, обмена информацией, решения проблем в режиме реального сотрудничества, учитывая оценку своих действий [2, с. 15].

Технология интерактивного обучения включает в себя планирование результатов обучения, методы, средства и формы, которые стимулируют процесс интерактивного обучения, а также психические состояния и когнитивные процедуры для достижения цели обучения иностранным языкам [3].

Интерактивные технологии содержат набор интерактивных приемов и методов, которые являются способом достижения цели. Многие авторы, такие как Л. Н. Вавилова, Т. Н. Добрынина, Е. Я. Голант, О. А. Голубкова, В. В. Гузеев, Е. С. Заир-Бек, М. В. Кларин, Е. Е. Лушникова, В. В. Николина, Т. С. Панина, Г. С. Харханова, А. Ю. Прилепо пытались дать четкую классификацию интерактивных методов. Однако, оказалось невозможным выделить интерактивные методы в четкую классификацию из-за трех проблем:

- в педагогике нет ни одной достаточно полной и четкой классификации интерактивных методов;
- отсутствует четкое разграничение методов на активные и интерактивные. Поэтому, происходит так, что одни и те же виды методов могут относиться к обеим группам методов;
- все современные классификации не отражают такую личностную функцию, как самореализация при описании методов [4].

Существует несколько точек зрения на классификацию интерактивных методов:

- у Г. С. Хархановой классификация произведена на основании формирования мотивации конфликта в зависимости от спектра возможностей интерактивных методов: с широким, средним и узким спектром [5, с.25];
- у Е. Я. Голант впервые даётся классификация интерактивных методов по степени включенности обучающихся в учебный процесс [6, с. 35].
- Т. С. Панина, Л. Н. Вавилова дают следующую классификацию интерактивным методам: дискуссионные (диалог, групповая дискуссия, разбор ситуаций из практики); игровые (дидактические и творческие игры, организационно-деятельностные игры); тренинговые (коммуникативные тренинги, тренинги сензитивности) [2, с. 11].

Основой интерактивного обучения стал принцип прямого диалога в следующих группах: «ученик-учитель», «ученик - ученик», «ученик - гость». Данный принцип можно применять как на отдельном уроке, так и на серии уроков или в течение всего курса.

Основными чертами при такой классификации интерактивных методов обучения иностранному языку можно назвать: коллективность, ситуативность, деятельностный подход, развитие таких рефлексивных навыков, как: внимательность, наблюдательность, любознательность, познавательная независимость, креативное мышление, нестандартное мышление и креативность, в целом, а также улучшение логики и настойчивости при достижении образовательных целей.

Эффективность занятий с использованием интерактивных технологий можно объяснить наличием диалога, обмена мнениями, обсуждением спорных вопросов, подготовленным планом урока и наличием базовых знаний у учащихся.

Планирование основных этапов занятия и ключевых моментов являются важным процессом, поскольку преподаватель выбирает и формулирует проблему, выбирает подходящие способы стимулирования и последующего контроля активности студентов, а также готовит необходимое оборудование. В процессе обсуждения от начала и до конца преподавателю отводится роль посредника. Результатом плодотворного занятия становится процесс обсуждения нескольких точек зрения и выведение общего решения.

Существует несколько приемов для введения педагогом темы урока с использованием интерактивных технологий:

- описание проблемной ситуации;
- постановка проблемных вопросов;
- показ видео или прослушивание аудио;
- ролевая игра;
- представление различных мнений по проблеме.

Эффективными интерактивными методами считаются:

- метод «круглого стола» - рассчитан на 10-15 учащихся, целью является обсуждение проблемы, сбор информации по теме, осознание ее важности и нахождение путей решения. Особенностью является вовлеченность всех участников, важность каждого выступающего, стимуляция говорения и использование невербальных средств общения;

- метод проектов – исследование проблемы в комплексе для самостоятельного или группового нахождения практического или теоретического решения. Построение учебного процесса основывается на целенаправленной деятельности студентов с учетом личных интересов, возможности самовыражения, наличии навыков и опыта. Поэтому, метод проектов обеспечивает решение проблемы с использованием методов и средств воспитания, с одной стороны, а также, интеграции знаний и умений из различных сфер и наук, с другой стороны.

- методика «мозгового штурма» - является эффективной методикой обсуждения для привлечения всех учащихся. Роль преподавателя сводится к тому, чтобы объявить тему, цель, правила и критерии оценивания, а потом выбрать экспертов или секретарей. Роль эксперта или секретаря в том, чтобы записывать те идеи, которые генерируют все учащиеся. Отличительной чертой является то, что на начальном этапе принимаются все идеи без критики или оценивания. Возможно улучшение идей одноклассников или отказ от своей идеи в пользу идеи собеседника. Время для представления идеи – минута. На втором этапе работы все идеи собираются, оцениваются и происходит отбор наиболее приемлемых.

10 методов мозгового штурма для эффективных команд:

1. Техника стреманки

2. Раскадровка

3. Интеллект-карты

4. Обратный мозговой штурм

5. Метод «пять почему»

6. Brain-netting (мозговой штурм онлайн)

7. Ролевой штурм

8. Быстрое мышление

9. Мозговое письмо

10. Круговой мозговой штурм [7]

- Ролевая игра – наиболее известная и популярная методика, создающая мотивационный фактор и подходящая для любой группы студентов. Особенность заключается в том, что у каждого студента есть своя роль в ситуации общения и ему необходимо находиться в ситуации общения. Одной из разновидностей ролевых игра

является деловая игра, которая предусматривает вовлеченность в деятельность на основании будущей профессии, учитывая все действия и функции будущего работника. Эффективной считается потому, что является инструментом при изучении языка и как подготовка к реалиям выбранной профессии. Применение данной методики позволяет приобретать знания и умения, навыки и повышает мотивацию к познавательной деятельности.

- мультимедийные презентации – одна из распространенных видов академической деятельности студентов в настоящее время. Позволяет наиболее эффективно предоставлять материал за счет наглядности. Также может включать видео- и аудио-фрагменты. Особенностью является то, что перед презентацией студенты проводят самостоятельное изучение различных источников информации, что помогает при развитии творческих способностей и индивидуализирует подход к обучению. На подготовительном этапе выбирается тематика, затем поиск информации, создание презентации и обсуждение после демонстрации.

В своей статье мы рассмотрели основные виды деятельности при использовании интерактивных методов обучения иностранным языкам на занятиях в вузе.

Преподаватели вузов должны вовлекать студентов в активный учебный процесс, создавая необходимые ситуации для решения проблемных вопросов по тематике занятия. Данная работа создает позитивное общение, как в малых группах, так и всей студенческой группой. В заключении темы может быть представлен проект или презентация.

Применение интерактивных технологий возможно на всех курсах и всех уровнях знаний обучающихся, а также считается одной из эффективных мотивирующих методик, поскольку требует творческого подхода, исследовательской деятельности, богатого воображения, логического и критического мышления. Переход к Болонской системе образования позволяет студентам уделять больше времени для самостоятельной работы, осуществляя творческий подход для создания проектов и презентаций. Таким образом, применение интерактивных методов является эффективным средством при достижении целей коммуникативной компетенции, позволяя реализацию системно-деятельностного подхода и личностно-ориентированного обучения [8]

Участие студентов на занятиях с применением интерактивных методов позволяет им обмениваться мнениями и опытом, основанных на диалогическом общении, отрабатывается умение сотрудничать, логически мыслить и анализировать информацию, решать проблемы, выражать мнение на иностранном языке и уважать мнение собеседника.

В заключении, можно сказать, что использование интерактивных методов на занятиях по иностранному языку в высшем учебном заведении является одним из эффективным средств создания условий, необходимых для коммуникативного общения и развития компетенции, создавая атмосферу для сотрудничества, саморазвития, творческого поиска, улучшая знания иностранного языка и личностные качества учащихся.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире: Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. - Астана, 2007.
2. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения. Учебное пособие. 4-е изд., стер. — М.: Академия, 2008. — 176 с.
3. O.I. Pometun, Current lesson. Interactive learning technologies, scientific method, Kyiv, Publishing A.S.K., 2004.
4. Курышева Ирина Владимировна Классификация интерактивных методов обучения в контексте самореализации личности учащихся // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2009. №112. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-interaktivnyh-metodov-obucheniya-v-kontekste-samorealizatsii-lichnosti-uchaschihsya>

5. Харханова Г. С. Интерактивные методы обучения как средство формирования мотивации конфликта у школьников: дис. на соис. учен. степ. канд. пед. наук. 13.00.01. Калининград, 1999. - 142 с.
 6. Голант Е.Я. Методы обучения в советской школе. - М., 1957.
 7. Alexander Sergeev. 10 Outstanding Brainstorming Techniques for Tech and Non-Tech Teams. <https://welldoneby.com/blog/brainstorming-techniques-for-teams/>
 8. Gorbanyova, O. (2016). Interactive technologies in teaching a foreign language at higher educational establishment. International Letters of Social and Humanistic Sciences, 71, 54-59. <https://doi.org/10.18052/www.scipress.com/ILSHS.71.54>
- УДК 16.21.27:

КАЗАНСКАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ШКОЛА: РАЗВИТИЕ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО НАПРАВЛЕНИЯ ВО ФРАЗЕОЛОГИИ

Арсентьева Е.Ф.
д.ф.н., проф.

Казанский федеральный университет
Казань

Аңдатпа: Жұмыста Қазан лингвистикалық мектебі ғалымдарының фразеологиялық ізденістерінің негізгі бағыттары қарастырылады. Соңғы 50 жыл ішінде зерттеушілер әртүрлі құрылымдық тілдердің фразеологиялық қорларын зерттеуде айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізді, соның ішінде фразеологияны салыстырмалы зерттеуде жаңа бағыттар ашылды. Қазан фразеологтар мектебі фразеологиялық мәселелерді теориялық тұрғыдан дамыту және фразеологиялық сөздіктер жасау саласындағы еңбектерімен де танымал.

Тірек сөздер: Қазан лингвистикалық мектебі, салыстырмалы фразеология, тілаларлық фразеологиялық сәйкестіктер, фразеологиялық сөздіктер жасау

Аннотация: В работе рассматриваются основные направления фразеологических изысканий ученых Казанской лингвистической школы. Делается вывод, что за последние 50 лет исследователями достигнуты значительные результаты в изучении фразеологических фондов разноструктурных языков, в том числе открыты новые направления в сопоставительном изучении фразеологии. Казанская школа фразеологов также известна своими трудами в области теоретической разработки фразеографических проблем и создания фразеологических словарей.

Ключевые слова: Казанская лингвистическая школа, сопоставительная фразеология, межъязыковые фразеологические соответствия, создание фразеологических словарей

Abstract: The paper deals with the main directions of phraseological research of Kazan school of linguistics scientists. The conclusion is made that over the last 50 years researchers have achieved significant results in the study of phraseological collections of different languages, including the discovery of new directions in the comparative study of phraseology. Kazan school of phraseology is also known for its work in the field of theoretical development of phraseological problems and the creation of phraseological dictionaries.

Keywords: Kazan school of linguistics, comparative phraseology, interlingual phraseological correspondences, creation of phraseological dictionaries

1. Введение

В настоящее время Казанская школа фразеологов известна не только в нашей стране, но и за рубежом. Нельзя не отметить определенный вклад, внесенный великим польским ученым Бодуэном де Куртенэ, основателем Казанской лингвистической

школы, в основу становления фразеологии. Первые крупные достижения казанских фразеологов в последней четверти XX века были обусловлены тесной связью казанских ученых с их коллегами – ведущими учеными Москвы и Санкт-Петербурга. Недаром первые докторские диссертации были защищены казанскими учеными в Ученых советах Московского государственного университета, Ленинградского государственного университета (ныне Санкт-Петербургского университета), Академии наук РФ. В настоящее время исследования казанских фразеологов охватывают самые разные аспекты фразеологии.

В публикации также рассматриваются основные результаты работы ведущих казанских фразеологов, обобщенные ими в докторских диссертациях.

2. Основная часть

2.1. Бодуэн де Куртенэ и его вклад во фразеологию

Казанская лингвистическая школа, созданная Бодуэном де Куртенэ, без преувеличений сыграла большую роль в развитии лингвистики в России и за ее пределами. Именно благодаря Бодуэну де Куртенэ и его ученикам Казанская лингвистическая школа, наряду с Московской, были ведущими в мире на рубеже XIX – XX веков.

Именно Бодуэн де Куртенэ выделил так называемые постоянные выражения, неизменяемые сочетания нескольких слов, указывая на их основную характеристику – устойчивость (1). Он также указывал, что при устойчивости языкового творчества характер синтаксической неделимости могут принимать и целые предложения, к которым он относил наряду с заученными стихами пословицы и поговорки.

Также необходимо отметить тот факт, что Бодуэн де Куртенэ принимал активное участие в переработке словаря В.Даля, включив в него многие фразеологические единицы, в том числе пословицы и поговорки. Значительная доля работы была проделана им именно в Казанский период с 1875 по 1883 годы.

Большую роль в дальнейшем развитии фразеологии и особенно этимологических изысканий и исследования фразеологических единиц в контексте сыграло понимание языка ученым как динамической системы. Для Бодуэна де Куртенэ сущность языка заключалась в речевой деятельности, в речевом функционировании. Именно он был одним из первых, кто выдвинул принцип изучения живого человеческого языка на первый план.

2.2. Развитие фразеологии в последней четверти XX века

В 1983 году казанскими фразеологами были одновременно защищены две докторские диссертации в Ученых советах Ленинграда и Москвы.

В докторской диссертации Э.М.Солодухо «Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп)» был проведен глубокий анализ фразеологических заимствований трех неродственных языков – английского, французского и русского и выявлены источники интернациональных фразеологизмов (2). Проведенный анализ показал, что возникновение подавляющего большинства неточных интернациональных ФЕ является результатом переоформления калькируемых оборотов соответственно с нормами заимствующего языка.

В диссертации также рассматривается фразеологическая эквивалентность, основным признаком которой применительно к многоязычному сопоставительному анализу Э.М.Солодухо считает совпадение содержательной стороны соотносимых ФЕ. Именно такой подход по мнению исследователя позволяет распространить данное понятие на большое количество ФЕ, не признаваемых большинством исследователей межъязыковыми эквивалентами как не обладающие полным формальным сходством. Э.М.Солодухо предлагается следующая классификация эквивалентных

фразеологических соответствий и неэквивалентных соответствий: полные эквиваленты, ограниченные эквиваленты, тождественные эквиваленты, прямые эквиваленты, синонимические эквиваленты, межъязыковые фразеологические омонимы. Таким образом, отличительной чертой данной классификации является детальная проработка мельчайших отличий различных типов фразеологических эквивалентов.

В диссертации также подробно изучается вопрос возникновения параллельных образований в языках, что объясняется общностью законов мышления, логики, психологии, а также общностью в плане реалий, быта, социальных отношений, культуры народов – носителей языков.

Докторская диссертация Л.К.Байрамовой была посвящена изучению фразеологии в произведениях В.И.Ленина и принципам ее перевода на татарский язык (3). Ученый выделяет различные семантико-грамматические классы ФЕ со структурой словосочетаний и разные типы ФЕ со структурой предложения, извлеченных из произведений В.И.Ленина.

Значительный интерес представляет следующая классификация межъязыковых фразеологических соответствий, положенная в основу переводческих соответствий: абсолютно тождественные эквиваленты, характеризующиеся совпадением по семантике, стилю, лексическому составу, грамматическим формам, синтаксической структуре; полные фразеологические эквиваленты, совпадающие по семантике, стилю, лексическому составу при частичном совпадении на морфологическом или синтаксическом уровнях, которые обусловлены отсутствием в татарском языке определенных категорий или закономерностями в синтаксическом строе татарского языка; неполные или частичные фразеологические эквиваленты, в которых наблюдается совпадение семантическое, стилистическое и частично лексическое, при этом морфологические и синтаксические характеристики могут быть как одинаковыми, так и различными; фразеологические аналоги, совпадающие по смыслу, стилю и, возможно, в синтаксической структуре, или совпадающие только в семантическом плане.

В 1993 году в Ученом совете Московского государственного университета была защищена докторская диссертация Е.Ф.Арсентьевой «Сопоставительный анализ фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в русском и английском языках и вопросы создания русско-английского фразеологического словаря» (4). Значительное место в работе уделяется изучению сложной структуры фразеологического значения, включающего сигнификативно-денотативный и коннотативный макрокомпоненты значения, и сопоставлению русских и английских ФЕ, семантически ориентированных на человека, как системы парадигм. В работе выдвигается компонентная теория тождества/различия семной организации фразеологического значения разноязычных ФЕ как основа определения типов межъязыковых семантических соответствий, которая в дальнейшем ложится в основу определения межъязыковых фразеологических соответствий фразеологических единиц двух сопоставляемых языков. Анализу также подвергнуты безэквивалентные ФЕ и способы их перевода на другой язык: калькирование (полное и частичное), дескриптивный перевод, лексический и комбинированный перевод.

Значительную ценность представляет разработка основных вопросов создания русско-английского фразеологического словаря, которая нашла практическое воплощение при создании «Русско-английского фразеологического словаря»: места расположения и разработки русских ФЕ в словаре, формы фиксации русских и английских фразеологизмов, отражения коннотативного компонента ФЕ в виде системы помет, перевода русских фразеологических единиц на английский язык и оформления и построения словарной статьи и фразеологического гнезда.

2.3. Казанская фразеологическая школа в начале XXI века

За последние 13 лет казанскими учеными были разработаны самые различные направления в области фразеологии. Наблюдается значительный количества фундаментальных работ, в том числе докторских диссертаций.

Так докторская диссертация Т.Г.Бочинной посвящена изучению сложного и интересного пласта фразеологии – пословицам русского языка (5). В работе исследуются обобщенно-типизированные выразительные средства реализации одного из основных принципов развертывания речи – ассоциирования по контрасту: антитеза, акротеза, дезидентификация, оксюморон и ирония. Лингвистические механизмы стилистических модификаций контраста описываются на материале русских паремий, для которых контраст является универсальным лингвокогнитивным и поэтическим принципом. Обосновывается диалогическая сущность оппозитивной пословицы и делается вывод о полевой структуре системы стилистических приемов контраста.

В докторской диссертации Г.А.Багаутдиновой «Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты» фразеология русского, английского и татарского языков была впервые изучена в аспекте аксиологизма (6). Именно рассмотрение фразеологических единиц разноструктурных языков в зеркале базовых систем ценностей представителей разных национальностей позволило автору систематизировать универсальные и уникальные ценности и антиценности, понимаемые коллективным сознанием и функционирующие в разных социумах. Значительный интерес в работе представляет выделение следующих культурных кодов русских, английских и татарских антропоцентрических фразеологизмов: антропоморфного, биоморфного, объектного, анимического, мифологического, темпорального, пространственного, колоративного и квантитативного.

Сопоставительный анализ фразеологических единиц антропоцентрической направленности русского, английского, татарского и таджикского языков был проведен в докторской диссертации Л.Р.Сакаевой (7). Большой объем исследованного материала и проведенный детальный анализ позволил диссертанту выявить типологические сходства и различия, а также особенности ФЕ антропоцентрической направленности на семантическом и структурно-грамматическом уровнях, обусловленные лингвистическими и экстралингвистическими факторами. Заключительная глава диссертации посвящена рассмотрению основных фразеографических вопросов, возникающих при создании «Многоязычного словаря фразеологических единиц», включающего в себя наряду с устойчивыми переосмысленными выражениями пословицы и поговорки четырех разноструктурных языков.

Изучение фразеологических единиц татарского, русского и английского языков с точки зрения структурно-типологического подхода, в том числе с использованием методов структурной и квантитативной типологии, проведено в докторской диссертации Г.К.Гизатовой (8). В результате проведенного анализа была доказана выдвинутая в работе гипотеза о совпадении в принципе идеографических классификаций разных языков, а также разработана типология фразеологических универсалий, которые включают в себя как лексико-фразеологические, так и собственно фразеологические универсалии.

В 2010 году также была защищена докторская диссертация Р.А.Аюповой «Фразеографическое описание татарского, русского и английского языков» (9). Детальному анализу в диссертации были подвергнуты основные тенденции в макроструктурной и микроструктурной организации фразеологических словарей и фразеографическое описание каждого аспекта фразеологического значения, в том числе коннотативного, при этом особое внимание было уделено фразеографическому описанию татарского языка и поиску путей решения существующих проблем в данном новом разделе татарского языкознания. Было выявлено, что во фразеографии татарского,

русского и английского языков в целом прослеживаются общие тенденции словарного описания всех аспектов фразеологического значения.

В докторской диссертации М.А.Кульковой «Когнитивно-смысловое пространство народной приметы» убедительно доказано, что народные приметы относятся к паремиологическому дискурсу, характеризуясь бессубъектностью, безадресантностью, клишированностью и устойчивостью (10). Выявлена содержательная структура примет, представленная пропозиционально-когнитивным и коммуникативно-прагматическими компонентами. Значительный интерес представляет исследование актантных, атрибутивных и сирконстантных способов осложнения семантической структуры немецких и русских народных примет. Исследование аксиологической сущности примет позволило автору диссертации прийти к выводу о преобладании положительной оценки над отрицательной, что еще раз доказывает связь с позитивной ориентацией языковой нормы.

Структурно-семантические, когнитивные и прагматические особенности процесса фразеологических трансформаций в сопоставительном аспекте и факторы, детерминирующие процессы образования фразеологических трансформов, стали предметом исследования в докторской диссертации Д.Н.Давлетбаевой «Типологическая моделируемость фразеологических трансформаций (на материале русского, английского, французского и турецкого языков)» (11). В результате глубокого анализа языкового материала разработан и апробирован комплексный метод моделирования фразеологических трансформаций, основанный на выявлении синтаксических, логико-семантических, мотивационных, структурно-семантических, деривационных и номинационных моделей фразеологических трансформов.

3. Заключение

Проведенный обзор ведущих работ по фразеологии убедительно показывает высокий уровень фразеологических научных изысканий казанских ученых. Отличительной чертой Казанской фразеологической школы является сопоставительно-типологический характер исследований, привлечение материала как родственных, так и неродственных и разноструктурных языков. Материалом исследования становятся обширные фразеологические пласты языков, причем для казанских фразеологов характерно широкое понимание фразеологии, включающей в себя не только фразеологические, но и паремиологические единицы.

Фразеологический материал исследуется на самых различных уровнях, выявляются как изоморфные, так и изоморфные характеристики ФЕ сопоставляемых языков, убедительно доказывается системный характер фразеологического фонда языка, вносится значительный вклад в разработку теоретических основ науки о языке.

Также велика практическая значимость диссертационных работ казанских ученых, результаты исследований которых могут быть не только использованы в практике преподавания значительного количества дисциплин, но и нашли свое отражение в ряде созданных и апробированных одноязычных, двуязычных и многоязычных фразеологических словарей, в ряде случаев не имеющих аналогов в мире.

Список использованной литературы:

1. Бодуэн де Куртенэ, И.А. 1917: Введение в языковедение. Изд. 5. Петроград.
2. Солодухо Э.М. Проблемы интернационализации фразеологии (На материале языков славянской, германской и романской групп). Дис. ... д-ра филол. наук. – Казань, 1983.
3. Байрамова Л.К. Фразеология в произведениях В.И.Ленина и принципы ее перевода на татарский язык. Дис. ... д-ра филол. наук. – Казань, 1983.
4. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в русском и английском языках и вопросы создания русско-английского фразеологического словаря. Дис. ... д-ра филол. наук. – Казань, 1993.

5. Бочина Т.Г. Контраст как лингвокогнитивный принцип русской пословицы: Дисс. ... докт. филол. наук. - Казань, 2003.
6. Багаутдинова Г.А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты. Дис. ... д-ра филол. наук. - Казань, 2007.
7. Сакаева Л.Р. Сопоставительный анализ фразеологических единиц антропоцентрической направленности (на материале русского, английского, таджикского и татарского языков). Дис. ... д-ра филол. наук. - Казань, 2009.
8. Гизатова Г.К. Структурно-типологический подход к сопоставительному исследованию фразеологии (на материале татарского, русского и английского языков). Дис. ... д-ра филол. наук. - Казань, 2010.
9. Аюпова Р.А. Фразеографическое описание татарского, русского и английского языков. Дис. ... д-ра филол. наук. - Казань, 2010.
10. Кулькова М.А. Когнитивно-смысловое пространство народной приметы. Дис. ... д-ра филол. наук. - Казань, 2011.
11. Давлетбаева Д.Н. Типологическая моделируемость фразеологических трансформаций (на материале русского, английского, французского и турецкого языков). Дис. ... д-ра филол. наук. - Казань, 2012.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN LINGUODIDACTICS AS THE FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE

*Akhmetova G.A., Imangaliyeva D.N. Master's degree
Beisembayeva G.Z. PhD, associate professor
of the department of Foreign Philology*

L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan

Аңдатпа: қазіргі уақытта Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне кіруге бағытталған жаңа білім беру жүйесі дамып келеді. Бұл процесс білім беру процесінің педагогикалық теориясы мен практикасындағы айтарлықтай өзгерістермен бірге жүреді. Мақала заманауи инновациялық технологиялар көмегімен студенттердің мәдениаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Бұл жұмыста құзыреттілік және мәдениетаралық коммуникация туралы теориялық деректер, сондай-ақ жаңа инновациялық технологияларды пайдалана отырып оқыту әдістері туралы ақпарат ұсынылған.

Тірек сөздер: инновациялық технология, коммуникация, әдіс, лингводидактика, парадигма, педагогикалық технология, мәдениетаралық құзыреттілік.

Аннотация: в настоящее время в Казахстане развивается новая система образования, ориентированная на вхождение в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается значительными изменениями в педагогической теории и практике образовательного процесса. Статья посвящена проблеме формирования межкультурной коммуникативной компетенции студентов с помощью современных инновационных технологий. В этой работе представлены теоретические данные о компетентности и межкультурной коммуникации, а также информация о методах обучения с использованием новых инновационных технологий.

Ключевые слова: инновационная технология, коммуникация, метод, лингводидактика, парадигма, педагогическая технология, межкультурная компетентность.

Abstract: currently, Kazakhstan is developing a new education system focused on entering the world educational space. This process is accompanied by significant changes in the pedagogical theory and practice of the educational process. The article is devoted to the issue of the formation of intercultural communicative competence of students by means of modern innovative technologies. This

work provides theoretical data on competence and intercultural communication, as well as information about teaching methods using new innovative technologies.

Keywords: innovative technology, communication, method, linguodidactics, paradigm, pedagogical technology, intercultural competence, innovative technology.

The anthropocentric paradigm contributed to the development of science, which in turn pushed humanity to new discoveries. And one of these most important discoveries has been innovative technology. Innovative technologies have enabled man to explore science more deeply and more quickly. All this led to a realization that these technologies greatly simplify the work of cognition of science. The developed person is more flexible and well-rounded. The introduction of innovative technologies in the learning process has given an impetus to the formation of a personality of intercultural communication. The learning process has been modernized and small adjustments have been added to traditional teaching methods. The introduction of innovative technologies in the learning process has become a requirement of the times, because science does not stand still, and it moves forward every day.

With the development of pedagogical innovation in our country there is a contradiction between the increased demand for quality education and teachers inability to provide it, the conservatism of education and its lack of adaptation to the changing needs of society. In this regard, there is an urgent need to understand such concepts as «innovation», «innovation process».

The term «innovation» in Latin means «renewal, change, introduction of something new, novelty». The Dictionary of Foreign Words gives the following definition of the term: «innovation - activity to create, develop, use and disseminate new, with purposeful change, introducing new elements into the implementation environment, causing changes in the system from one state to another» [1, p.364].

Since the subject of our article is innovations in the formation of intercultural communicative competence of students, innovations related to changes in the objectives, content, methods and technologies of their training are of particular interest. These include, first of all, innovative educational technologies, namely, application of info-communication technologies and modern pedagogical technologies.

Technology is both a mode of activity and the way in which an individual participates in this activity.

Modern technologies in education are considered as a means by which the implementation of a new educational paradigm is possible.

Trends in the formation of educational technologies are directly related to the humanization of education, which contributes to self-actualization, as well as self-realization of the individual. The term «educational technologies» is more capacious than «learning technologies», which also assumes a comprehensive approach, interconnected with the formation of personal qualities of students.

While there are many definitions of «pedagogical technology» in general and «learning technology» in particular, most specialists share three essential points:

- planning learning based on a precise definition of the desired benchmark in the form of a set of observable actions of the learner;
- programming the entire learning process in the form of a strict sequence of teacher actions and the selection of formative influences (rewards and punishments) that condition the required behavioral learning;
- comparing learning outcomes to the initially set benchmark, in fact, step-by-step testing to identify cognitive progress, understood as a gradual increase in the complexity of learners' behavioral repertoire [2].

The new requirements of society to the level of education and development of the individual, lead to the need to change the technology of learning. Today, technologies that enable the organization of the learning process to take into account the professional orientation of learning, as well as the focus on the student's personality, interests, aptitudes and abilities, are productive.

Due to the current situation in the world, information technologies have become the basis of a new format of education. The introduction of information technology in foreign language lessons has greatly facilitated the tasks and contributed to the development and strengthening of trilingual education. These include such educational platforms as:

Platform	Information about the program	User audience
Microsoft Teams	A corporate program for organizing online meetings in video format, collaboration, conducting any classes, lectures and similar purposes. The entire basic set of functions is offered to the user for free immediately after setting up an account.	University (students, undergraduates, doctoral students, teachers)
BilimLand	Multilingual online educational platform. The platform was created in 2011 by Bilim Media Group. Bilimland includes several online platforms for teaching school subjects. It is an umbrella project for other online platforms, such as www.twig-bilim.kz , www.itest.kz , www.imektep.kz , www.onlinemektep.kz .	Teachers, students, graduate students (distance learning)
Zoom	Wireless communication service for organizing video conferences, webinars, group chats. The platform allows you to communicate via video and/or audio communication.	Educational institutions, business partners
Discord	A free, cross-platform, multifunctional messenger with the possibility of text, voice and video communication.	Educational institutions, business partners
Moodle	A course management system, also known as a learning management system or virtual learning environment.	University students
Coursera	a project in the field of mass online education.	Students of universities, colleges, students

However, it is worth remembering that the use of information technology in the distance learning format has its own number of pros and cons:

Based on all of the above, it is impossible not to notice the advantages of information technology in the field of education. The use of information technology in the classroom has influenced the increased interest on the part of students and teachers. And one of them is the versatility of educational platforms.

A method is a way of moving towards the truth. The success of learning depends mainly on the orientation and internal activity of the students, the nature of their activity, the degree of independence, the manifestation of creative abilities; they should serve as an important criterion for selecting a method. I.Y. Lerner and M.N. Skatkin proposed 5 methods of teaching:

- explanatory-illustrative method;
- reproductive method;
- the problem presentation method;
- partial-exploratory or heuristic method;

- the research method [3].

Most fully in research activities are manifested initiative, independence, and creative search.

The main goal of linguodidactics is to create psychological and pedagogical conditions for learning, during which the student will be able to present an active personal position and fully express himself as a subject of learning activity.

The formation of person is impossible without communication. Communication is a process of establishing contacts between people, which has many functions. These are the goals that a person pursues throughout his life in society and the tasks that he solves through communication. Communication has several functions, such as:

- coordination (helping people coordinate joint actions);
- emotive (feel of necessary emotions for a fulfilling life);
- self-expression (disclosure of their essence);
- socialization (person learns to follow recognized standards) [4].

Today the educational system is aimed at the formation of communicative competence.

Type of competence	Function
1.linguistic competence	a knowledge of the language system at all levels, the linguistic units functioning rules in speech, the ability to adequately interpret the thoughts of another person and express their own judgments in oral and written form;
2.sociolinguistic competence	a knowledge of formulation of thoughts using language, the ability to use language depending on the conditions of the speech situation, the communicative goals of the speaker;
3.sociocultural competence	a knowledge of the national and cultural characteristics of the social behavior of native speakers, the ability to use language in the process of communication, following customs, rules of conduct, norms of etiquette, etc.
4.strategic competence	an ability to make up in the process of communication the lack of knowledge of the language, as well as speech and social experience of communication in foreign languages;
5. social competence	a desire to enter communication with other people, an ability to navigate the situation of communication and build a statement according to the communicative intention of the speaker and situation [5].

Types of competencies according to Nizayeva

The intercultural communicative competence refers to the ability to carry out activities based on individual abilities, legal and acceptable patterns of behavior in the professional field. The term «communicative competence» was created on the basis of a N. Chomsky’s concept of «language competence», which scientist used to name personal internal mental grammar, stating that it is described in the form of abstract language set of rules that is most clearly shown in the individual subconscious intuitive idea of language [6].

D. Hayms defined «communicative competence» as internal knowledge of situational appropriateness of the language [7].

Pedagogical innovative technology is needed to influence the processes of education and development of a student. The formula is quite complex: a set of special forms, methods, and techniques of teaching, systematically used in the educational process, based on the declared psychological and pedagogical attitudes.

«Information technology is a system of methods for collecting, transferring, accumulating, processing, storing and using information based on the use of modern computer and other technical means» [8].

Modern information and communication technologies have many didactic properties and functions. «The didactic properties of modern information and communication technologies are the main characteristics, signs of specific technologies that distinguish one from the other, essential for didactics (including linguodidactics) both in terms of theory and practice. The didactic functions of modern information and communication technologies are understood as external manifestations of tools used in the educational process for the implementation of the set goals» [9].

To sum up, formation of students' intercultural communicative competence is closely associated with innovative technologies. Different methods that teachers can use during their lessons were mentioned above. The intercultural communicative competence is an ability of students to conduct their activities according to individual skills in legal and acceptable patterns of behavior. Innovative technologies in the learning process have given an impetus to the formation of a personality of intercultural communication. Modern innovative technologies in the learning process are means by which a new educational system can be realized.

References:

1. Polonsky V.M. - Innovations in Education, 2007, No. 3.
2. Bulanova M.V. - Pedagogy and psychology of higher education: textbook for universities
3. Slastenin V.A., Isaev I.F., Shiyanov E.N. - Pedagogy: Textbook for students. higher. ped. studies. institutions, Publishing Center «Academy», 2002, 576 p.
4. Drozdova V.A. - The functions of communication and the possibilities of their implementation in modern society, Humanitarian Scientific Research, 2014.
5. Nizaeva L.F. - Communicative competence: essence and component composition, Young scientist, 2016.
6. Chomsky N. - Aspects of the Theory of Syntax, Boston: MIT Press, 1965.
7. Hymes D. - On Communicative Competence. In J.B. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972.
8. Pisarenko V.I. - New information technologies of teaching foreign languages, Open Education, 2010.
9. Polat E.S., Bukharkina M.Yu., Moiseeva M.V. - Theory and practice of distance learning: educational and methodical manual, Academy, 2004.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ ҰҒЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТАРИХЫ

Ахметова Н.Н.

*Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ 1-курс магистранты
Нұр-Сұлтан*

Аңдатпа: Берілген мақала мәдениетаралық коммуникация мәселесіне арналған, мәдениетаралық коммуникация термині әртүрлі тілдерде сөйлейтін мәдениеттердің тасымалдаушылары арасындағы қарым-қатынас ретінде түсініледі. Бұл түсініктің қалыптасуы сонау АҚШтан бастау алып, XX ғ. соңында орыс ғылымы арқылы қазақ тіл білімінде дамиды. Дербес пән ретінде қалыптасып, дамуының шарықтау шегіне XX ғ. ортасындағы антрополог ғалымдардың еңбектері негізінде жетеді.

Тірек сөздер: мәдениетаралық коммуникация, тілдік сана, психоллингвистика, мәдениет, қарым-қатынас, тіл білімі.

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме межкультурной коммуникации, под термином межкультурная коммуникация понимается общение между носителями культур, говорящими на разных языках. Формирование этого понятия берет свое начало в США, и в конце XX в. развивается через русскую науку в казахском языкознании. Сформировавшись как самостоятельная дисциплина, достигает пика своего развития на основе трудов ученых-антропологов середины XX в.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, языковое сознание, психоллингвистика, культура, коммуникация, языкознание.

Abstract: This article is devoted to the problem of intercultural communication, this term refers to communication between native speakers of cultures speaking different languages. The formation of this concept originates in the USA, and at the end of the twentieth century it develops in Kazakh linguistics through Russian science. Having formed as an independent discipline, it reaches the peak of its development on the basis of the works of anthropologists of the mid-twentieth century.

Keywords: intercultural communication, linguistic consciousness, psycholinguistics, culture, communication, linguistics.

Қазіргі уақытта әлемде әртүрлі елдер мен халықтар арасындағы саяси, экономикалық және, әрине, мәдени байланыстардың нығаюынан көрінетін жаһандану процесі жүріп жатыр. Бұл тенденция әлеуметтік өмірдің барлық жағынан әсер еткеннен, мәдениетаралық коммуникация мәселесі әртүрлі ғылым салаларында (лингвистика, психология, социология, журналистика, т.б) басты назарға айналды. Мәдениетаралық коммуникацияның ғылыми зерттеу пәні ретінде пайда болуы белгілі бір тарихи-әлеуметтік алғышарттарға байланысты болды. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін одақтас елдермен жылдам және тиімді байланыс орнату қажеттілігі және күшті эмиграция ағыны Америка Құрама Штаттарын 1946 жылы АҚШ сыртқы қызмет институтын ашуға мәжбүр етті, оның міндеттерінің бірі басқа елдердің өкілдерімен қарым-қатынас жасау үшін мамандарды дайындау болды. Институтты лингвист Э.Т.Холл басқарды, оның Д.Трагермен бірлесіп жазған «Culture as a communication» атты еңбегінде «мәдениетаралық коммуникация» термині алғаш рет қолданылды. 1959 жылы Э. Холлдың әйгілі «The Silent language» атты монографиясы жарық көрді. Онда автор қарым-қатынас пен мәдениеттің тығыз байланысын көрсетіп, мәдениетті оқыту қажеттілігін негіздеген. Бұл кітаптың пайда болуы жаңа «мәдениетаралық коммуникация» пәнінің қалыптасуына түрткі болды. Э. Холлдың ғылыми жетістіктерінен зерттеу жұмысының фокусы мономәдениеттен биомәдени процестерге, мәдениет түсінігі макродеңгейден микродеңгейге ауысатынын, мәдениеттің коммуникативті процесспен байланысын және мәдениеттің адамның мінез-құлқына ықпалын зерттеуді атап өткен жөн. Э. Холлдың арқасында «мәдениет» ұғымы жаңа ғылыми пән ретінде мәдениетаралық коммуникацияны құрудағы іргетасқа айналуда. Э. Холлдың мәдениетке деген көзқарасы коммуникативті тұрғыдан берілген және бұл құбылыс басқа интерпретацияларынан ерекшеленеді: «Culture is a technical term used by anthropologists to refer to a system for creating, sending, storing and processing information developed by human beings, which differentiates them from other life forms», – деп анықтама берген. Автор мәдениетті антропологтар қолданатын, адамдар қалыптастырған ақпаратты жасау, беру, жинақтау және өңдеу жүйесін білдіретін техникалық термин ретінде түсіндіреді.

Ресейдегі мәдениетаралық коммуникацияны белсенді зерттеу 1970 жылдардан бастау алады. Содан кейін РҒА Тіл білімі институтының психоллингвистика және коммуникация теориясы секторы қызметкерлерінің күш-жігерінің арқасында тұрмыстық қызметтегі мәдениетаралық қарым-қатынас мәселелерін көрсететін жинақтар жарық көрді [1]. 1996 жылы Ресей университеттеріндегі жоғары кәсіби білім беру

мамандықтарының арасында «Тіл білімі және мәдениетаралық коммуникация» мамандығы пайда болды. «Шетел тілдері» мамандығының атауын өзгертуге байланысты мамандықтар классификаторының өзгеруі шет тілдерінің мәдениетін, ділін, ұлттық сипатын, әдет-ғұрпын және дәстүрін білмей оқу мүмкін еместігінің көрсеткіші. Мәскеу мемлекеттік университетінің шет тілдері факультеті мәдениетаралық коммуникацияның әдістемелік аспектілерін дамыту орталығы болды. 1997 жылы авторлық мәдениетаралық коммуникация, мәдени антропология курстары және С.Г.Терминасованың «Тіл және мәдениет» арнайы курсы негізінде «Тіл және мәдениетаралық коммуникация» монографиясы жарық көрді [2].

Орыс және американдық лингвомәдениет материалдары бойынша мәдениетаралық қарым-қатынас процесін модельдеуге арналған екі монографияны атап өткен жөн. И.Е. Ключанов мәдениетаралық коммуникация динамикасы концепциясын жасауға және осы динамиканы сипаттайтын жаңа концептуалды аппаратты құруға арналған жүйелі-семиотикалық зерттеу жүргізді [3]. Мәдениетаралық коммуникацияның орталық феномені ретінде ол көп бағытты және көп өлшемді коммуникативті ғаламды, әртүрлі аспектілері сан алуан айқындылық дәрежелерімен сипатталатын күш өрісін жасайтын аударманы қарастырады. Аудармаға және оның мәдениетаралық қарым-қатынас процесіндегі рөліне бұл көзқарас тілдің динамикалық функционалды қызметін көрсетуге мүмкіндік береді. Дегенмен, «мәдениеттер диалогы аясында тілдераралық аударма мәселелерін қарастыру орынсыз» деген көзқарастың бар екенін атап өткен жөн [4]. О.А.Леонтович «Орыстар мен американдықтар: мәдениетаралық коммуникацияның парадокстары» атты монографиясында лингвистика мен коммуникация теориясының деректеріне сүйене отырып, мәдениетаралық коммуникацияның көп деңгейлі жүйелі-динамикалық моделінің тұжырымдамасын ұсынады. Модель аясында лингвомәдениет пен мәдени-тілдік тұлғалардың өзара әрекеттесу принциптері, мәдениетаралық трансформация тұжырымдамасы қарастырылады. Концепцияның мәнін аша отырып, автор мәдениетаралық қарым-қатынастың аддитивті емес қасиеттерін феноменологиялық саладағы тіл, мәдениет және қарым-қатынастың өзара әрекеті мен өзара ықпалының нәтижесі деп қарастырады. Мәдениетаралық коммуникацияның иерархиялық, құрылымдық деңгейлері өзара байланысты және гетерогенді қатынастардың күрделі желісімен сіңісіп кеткен, олардың әрқайсысы мәдениетаралық өзгерістердің себеп-салдары болып табылады. Мәдениетаралық коммуникация жүйесінің парадоксы оның жағдайында қалыпты қарым-қатынас постулаттары өзіне қарама-қарсылыққа айналуында. О.А. Леонтович өз жұмысында мәдениетаралық коммуникацияның ерекше белгілерін қарым-қатынастың ерекше түрі ретінде сипаттайды, ақпаратты кодтау механизмдерін, әдістерін, түсіну принциптерін ашады, сонымен қатар коммуникациядағы сәтсіздіктердің түрлерін және оларды жеңу жолдарын ұсынады [5]. Сонымен, американдық антропологтар мен когнитологтардың «тілдік сана – мәдениет» тұжырымының құрамдас бөліктерінің детерминативті тәуелділігі туралы айтқан идеясы гипотеза деңгейінде қалса, орыс психолингвистикасында тілдік сананың этномәдени ерекшеліктерін зерделеусананы талдау мәдениетаралық онтологиясы туралы ережелерді қалыптастыруға әкелді.

Орыс ғылымында мәдениетаралық қарым-қатынасқа психолингвистикалық көзқарастың дамуы тіл, мәдениет және сана арасындағы байланысты зерттеуге негізделген. Мәдениетаралық қарым-қатынас теориясының Е.Ф.Тарасов тұжырымдаған тілдік сананы талдаудың жаңа онтологиясы ретіндегі ережелері көптеген психолингвистикалық зерттеулерге негіз болды.

Бастапқыда мәдениеттің классикалық түсінігі мәдениетаралық коммуникацияны саналы және бейсаналық ережелердің, нормалардың, құндылықтардың, құрылым-

дардың, артефакттардың азды-көпті тұрақты жүйесі, яғни ұлттық немесе этникалық мәдениет ретінде сипаттау үшін қолданылған деп қорытынды жасауға болады. Қазіргі уақытта «мәдениет – кез келген әлеуметтік топтың (қала мәдениеті, ұрпақтар мәдениеті, ұйым мәдениеті) өмір салты және мінез-құлық жүйесі, нормалары, құндылықтары және т.б.» деген түсінік қалыптасып кеткен. Мәдениетті «динамикалық» түсіну мәдениет жүйесінің қатаң тұрақтылығын білдірмейді, ол белгілі бір дәрежеде әлеуметтік жағдайға байланысты өзгеруі және түрленуі мүмкін [6].

Қазақ ғылымында «Мәдениетаралық коммуникация» термині тар мағынасында әдебиетте 1970 жылдары пайда болды. Сол кезге қарай мәдениетаралық қатынас жағдайларында коммуникативтік сәтсіздіктер мен олардың салдарын зерттейтін ғылыми бағыт та дамыды. Соңынан мәдениетаралық коммуникация ұғымы аударма теориясы, шет тілдерін оқыту, салыстырмалы мәдениеттану, контрастивті прагматика және басқа салаларға тарады. Лингвистикада лингвомәдениеттану және мәдениетаралық коммуникация ұғымдары өзара байланыста қарастырылады. Тілдік қатынас (коммуникация) әр түрлі қоғамдық қатынастардың нәтижесінде адамдарға тән ойлау арқылы жарыққа шыққан сөйлесімнің тіл арқылы жүзеге асуы, яғни адамдардың аса маңызды қатынас құралы болу – тілдің негізгі және елеулі функциясы. Ал мәдениетаралық коммуникация жай қатынас құралы емес, түрлі мәдениет иелерінің арасындағы қатынас құралы ретінде қарастырылады, бұл – коммуникация үрдісіне мәдениеттанулық көзқарас тұрғысынан қарауды қажет етеді. Ол түрлі тілдік қауымдастықтар өкілдерінің арасында өзара түсіністікті қамтамасыз ететін болғандықтан олардың тілдік және мәдени деңгейлерінің өзара тең дәрежеде болмаса да, шамалас болғаны абзал [7].

Мәдениетаралық коммуникацияға тілдераралық және мәдениетаралық ауыс-түйістер негіз болады. Олардың екі мәдениеттегі сәйкес көріністері тілдік бірліктердің прагматикалық мағынасынан туындайды. Ол мағына мәдениетаралық қарым-қатынас кезінде оған қатысушылардың тілдік бірліктерді түсіну және қабылдау дәрежесінің әр алуан болуымен байланысты. Кез келген тілде эмоционалды бояуы қанық, стилистикалық сипаты ерекше лексикалық бірліктер болады. Олар прагматикалық жағынан анағұрлым маркерленген болады да, ұлттық бояу, калориттің неғұрлым анық берілуіне ықпал етеді. Мұндай құбылыс, әсіресе, ауызекі сөйлеу стилінде айқын байқалады. Ауызекі стилі көпшілікке тән және көпшілік жасына, ортасына, білімі немесе т.с.с ерекшеліктеріне қарамастан түсінетін сөйлеу мәнері. Ол ешбір дайындықсыз, еркін, жүзеге асырылатын стиль түрі болғандықтан, ауызекі сөйлеу тілімен тығыз байланысты.

Қазақ ғалымдарының ішінде академик Р.Сыздықова мәдениетаралық қарым-қатынасты ауызекі әдеби тіл, ауызша әдеби тіл деп екіге бөледі. Ауызекі әдеби тілге қазіргі функционалды стильдердің ресми, ғылыми, публицистикалық стильдердің ауызша формасын жатқызуға болады, себебі ауызекі әдеби тілге ғалым Р.Сыздықова былайша анықтама береді: *«Ұлттық әдеби тілдің жазу өнері шыққанға дейінгі үлгісі, сөз өнері хатқа түспей тұрған ерте дәуірдегі елінің қоғамдық-әлеуметтік мүдделерін өтеу үшін тұтынылған бейнелі, асқақ стильге құрылған сөз саптау үлгісі»*. Осы тұрғыда, Д.А. Әлкебаеваның пайымдауынша: «ұлттық әдеби тілдің жазбаша түрі шыққанға дейін дамыған түрі бүгінгі ауызекі сөйлеу стилінің негізі болып табылады» [8].

Оқу пәні ретінде мәдениетаралық коммуникация мәдени антропология мен коммуникациялық зерттеулердің жетістіктерін пайдаланады. Қарым-қатынасты зерттеуге когнитивтік-әлеуметтік психология, әлеуметтану, когнитивтік лингвистика және тілдер типологиясы елеулі үлес қосады. Қарым-қатынас сияқты көп өлшемді, үздіксіз және шексіз, өзгермейтін адам әрекеті туралы сөз болғанда, мұндай әртүрлі әдістер таң қалдырмайды.

Мәдениетаралық байланыстардың кез келген түріне қатысушылар бола отырып, адамдар басқа мәдениеттердің өкілдерімен қарым-қатынас жасайды, көбінесе бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Тілдердегі, ұлттық тағамдардағы, киім-кешектердегі, әлеуметтік нормалардағы, орындалатын жұмысқа көзқарастағы айырмашылықтар бұл байланыстарды жиі қиындатады, тіпті мүмкін емес етеді. Бірақ бұл мәдениетаралық байланыстардың ерекше мәселелері ғана. Олардың сәтсіздігінің негізгі себептері айқын айырмашылықтардан тыс жатыр. Олар дүниені қабылдаудағы өзгешеліктерде, яғни дүниеге және басқа адамдарға деген басқаша көзқараста. Бұл мәселені сәтті шешуге кедергі келтіретін басты мәселе – біз басқа мәдениеттерді өзіміздің призмамыз арқылы қабылдаймыз, сондықтан біздің бақылауларымыз бен тұжырымдарымыз оның шеңберімен шектеледі. Біз үшін өзімізге тән емес сөздердің, істің, іс-әрекеттің мағынасын түсіну өте қиын. Мәдениетаралық қарым-қатынасқа кедергі келтіретін біздің этноцентризмді тануымыз қиын, өйткені бұл бейсаналық процесс.

Қорытындылай келе тиімді мәдениетаралық қарым-қатынас өздігінен пайда болмайтынын, оны мақсатты түрде үйрену керек екенін байқауға болады. Білім мен қарым-қатынас дағдыларын меңгеру қажеттілігі нақты өмірдің практикалық қажеттіліктерінен туындайды. Жаһандану процестері, қоғамдық өмірді демократияландыру, әлемдік мәдениеттің соңғы жетістіктерінің ашықтығы мен қолжетімділігі көптеген адамдарға басқа халықтардың мінез-құлқы мен өмір салты туралы көп нәрсені білуге мүмкіндік береді. Жаңа білім туристік саяхаттарда, ғылыми конференцияларда, симпозиумдарда, бұқаралық ақпарат құралдарының хабарлама-ларынан, жеке кездесулерден, яғни адамдар арасындағы қарым-қатынастың әртүрлі формалары арқылы алынады.

Мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастыру қазіргі білім берудің мақсаттарының бірі екені сөзсіз. Ф.А. Ахметшинаның пікірі бойынша, адамдарды ескірген этноцентристік көзқарастардан арылтып, оларды жаңа, этнорелятивистік көзқарастармен алмастыру, біз өмір сүріп жатқан біртұтас дүниенің шындығына көбірек сәйкес келетін күрделі міндеттерді білім беру жүйесі өз мойнына алуы керек. Барған сайын көпұлтты болып бара жатқан заманауи мемлекеттердің саясаты да осыған бағытталуы керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Национально-культурная специфика речевого поведения /под ред. А. А. Леонтьева, Е. Ф. Тарасова, Ю. А. Сорокина; Ин-т языкознания РАН. –Москва, – 1977. – 350 бб.
2. Терминасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – Москва : Слово, – 2000, – 234 бб.
3. Клюканов, И. Э. Динамика межкультурного общения: К построению нового концептуального аппарата : дис. д-ра филос. наук / И. Э. Клюканов.-Тверь, – 1999. – 290 бб.
4. Крупнов, В. Н. Пути дальнейшего развития перевода / В. Н. Крупнов // Билингвистические исследования функционального стиля научной и технической литературы. – Баку, – 1974. – С. 735.
5. Леонтович, О. А. Русские и американцы: парадоксы межкультурного общения / О. А. Леонтович. – Волгоград : Перемена, – 2002 – 435 бб.
6. Hall, E. Differences / E. T. Hall, M. R. Hall. Yarmouth, ME: Intercultural Press, Inc, – 1990. – 196 p.
7. Жұмағұлова А.Ж., Мамаева М.Қ. Мәдениетаралық коммуникация – түрлі мәдениет иелерінің арасындағы тілдік қатынас құралы:Мақала. – Алматы. ҚазҰУ хабаршысы. Журналистика сериясы. No1/2 (37), – 2015.
8. Әлкебаева Д.А. Қазақ тілінің прагматилистикасы: Оқулық. – Алматы. Қазақ университеті, – 2014. – 57-59 бб.
9. Ахметшина Ф.А. Воспитание межкультурной компетенции / Успехи современного естествознания. – 2004. – № 11. – С. 56-57.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДИСКУРС ЭКОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒЫТ РЕТІНДЕ

Базарбекова Ж.Н.
п.ғ.к., доцент

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
Нұр-Сұлтан

Аңдатпа: Мақалада экологиялық дискурстың эколлингвистика саласы ретінде адам мен қоршаған ортаның өзара әрекетіндегі алатын орны қарастырылады. Экологиялық дискурстың теориясы мен әдіснамасын құрайтын ғылыми еңбектерге шолу жасалып, оның эколлингвистикадан бастау алғаны айқындалған. Экологиялық дискурстың мақсаты мен әлеуметтік функциясына барынша сәйкес келетін бағыттар экологиялық дискурстың аясында топтастырылып, олардың әрқайсысына сипаттама берілген.

Тірек сөздер: эколлингвистика, экологиялық дискурс, экологиялық сана, экологиялық мәтін, қоршаған орта

Аннотация: В статье рассматривается место экологического дискурса во взаимодействии человека с окружающей средой, как одного из отраслей эколлингвистики. Был проведен обзор научных трудов, составляющих теорию и методологию экологического дискурса, выявлено что он берет свое начало из эколлингвистики. Направления, наиболее соответствующие целям и общественным функциям экологического дискурса были сгруппированы в рамках экологического дискурса, дана характеристика каждой из этих групп.

Ключевые слова: эколлингвистика, экологический дискурс, экологическое сознание, экологический текст, окружающая среда

Abstract: The place of ecological discourse in human interaction with the environment as a branch of ecolinguistics is considered in the article. A review of scientific works that make up the theory and methodology of environmental discourse is carried out, and its origin from ecolinguistics it is revealed. The directions that most correspond to the purpose and social function of environmental discourse are grouped within the framework of environmental discourse, and each of which is described thereof.

Keywords: ecolinguistics, ecological discourse, ecological consciousness, ecological text, environment

Кеңестер одағы ыдырап, өз бетінше даму жолына түскен Қазақстан секілді мемлекеттердің барлығы дерлік экономикалық ахуалды түзетуді басты мақсат етіп, бұл ретте экономикалық әрекеттің қоршаған ортаға тигізетін әсері секілді өзекті мәселелер назардан тыс қалды. Мұндай сыни кезеңде әлемге еліміздің тәуелсіздігін таныту, алпауыт мемлекеттердің тегеурініне төтеп беру күн тәртібінің алғашқы кезегінде тұрғандықтан, қоршаған ортаға байланысты кез-келген мәселе саясатқа бағындырылып, сол тұрғыдан реттелді. Соның айқын көрінісі ретінде Семей полигонының жабылуын атап өтуге болады, бұл саяси қадам Қазақстанның әлемдік кеңістікте танымалдылығын арттырғаны сөзсіз [1]. Дегенмен, ел ішінде басқа да толып жатқан экологиялық мәселелер бірізділікпен оң шешімін тауып келеді деп айту қиын. Антропогендік әрекеттің қоршаған ортаға тигізетін ықпалын азайту үшін алдымен экологиялық сана қалыптасуы қажет, ал экологиялық сананы қалыптастыру үш бағытта жүзеге асырылады. Атап айтар болсақ, қоршаған ортаның жағдайын жақсартуға ықпал ететін белсенді әрекеттер экология саласындағы заңды күшейту, экологиялық білім беру және экологиялық ақпарат тарату болып табылады [2].

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында Экологиялық кодекстен бастап, барлық саладағы адам мен табиғаттың өзара іс-қимылы (экологиялық қатынастар) саласында жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер етуге қабілетті қызметті жүзеге асыруына байланысты туындайтын қоғамдық қатынастарды реттейтін нормативтік-құқықтық актілер қолданыста бар [2]. Сонымен қатар, еліміз тәуелсіздік алған кезден бастап, қоршаған ортаның ахуалын жақсартуды көздейтін бірнеше халықаралық конвенцияларды ратификациялап үлгерді. Мысалы, Қазақстан Республикасының Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы конвенцияны бекіту туралы Заңында экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығы қарастырылған [4]. Аталмыш заңда жұртшылыққа экологиялық ақпарат тарату мәселесі түбегейлі қарастырылып, халықтың экологиялық ахуалға қатысты кез-келген ақпаратты уақытылы алуы үшін жауапты тараптар айқындалған, жауапкершіліктен жалтарған жағдайда қабылдануы тиіс шаралар көзделген. Яғни, экологиялық мәселелер осы үш бағытты тең ұстанғанда шешімін табуы мүмкін, бұл өзара байланысты, үздіксіз, бірізділікпен жүргізілуі тиіс процесс болып табылады, осы үш бағытты тең алып жүру арқылы ғана жетістікке жету мүмкін болады.

Заманауи өмір жағдайында ақпарат қарусыз майданға айналып, ақпараттың күшімен елді көркейтуге де, немесе құлдырауға алып келуге де болатынына көз жеткізіп отырмыз. Ақпараттық-компьютерлік технологиялардың кеңінен дамыған біздің қазіргі таңдағы өмір сүру жағдайымызда экологиялық ақпараттың, оның ішінде экологиялық дискурстың алатын орны зор. Отандық лингвистика саласында нақты экологиялық дискурсқа қатысты жарық көрген еңбектер шамалы, оның бір себебі осы ұғымның өзінің барынша кеңінен қалыптаса қоймауы болса керек.

Алайда, экологиялық дискурс ұғымы көпшілік тарапынан экология мәселелеріне деген қызығушылықтың артуымен, сондай ақ коммуникацияның әртүрлі саласында пайдаланылатын тіл жанрларын зерделеуге деген лингвистердің мүддесімен өзекті зерттеу тақырыбына айналып отыр. Оның тағы бір себебі экологиялық мәселелердің тек жаратылыстану және гуманитарлық пәндер ғылымдарымен шектелмей, сонымен қатар лингвистика саласының да назарын өзіне аударуына байланысты. Жалпы дискурсқа байланысты ғалымдардың пікіріне тоқталар болсақ, тілдің адам өмірінің алуан саласындағы қызметін зерделеуге бағдарланған заманауи лингвистика дискурсты тілдік және әлеуметтік тәжірибелердің басын біріктіретін және осылайша тіл мен қоғамның өзара байланысының әдіснамалық негізін құрайтын базалық категория ретінде айқындайды.

Лингвистикада дискурстың теориясын және оны талдау әдістерін алыс және жақын шетелдік танымал ғалымдар З.Харрис, Э.Щеглов, Г.Закс, П.Хартманн, П.Вундерлих, А.Греймас, М.М.Бахтин, И.А.Бодуэн де Куртенэ, Л.В.Щерба және т.б. өз еңбектерінде негіздеген [7, 8, 9,10].

Лингвистикадағы дискурс мәселесіне арналған ғылыми еңбектерге жүргізілген талдаудың нәтижесінде адам әрекетінің түрі қанша болса, дискурстың түрі де соншалықты болады деген пікір қалыптасқанын аңғаруға болады. Яғни адам әрекетінің кез-келген түрі өзіне тән лексикасы мен стилистикасы бар өзіндік дискурс түрін туындатып, адамның қызмет ауқымының ұлғаюына байланысты дискурстың да аясы кеңейе береді. Сәйкесінше экологиялық дискурстың тұжырымы мен тақырыбы адамзат пен қоршаған ортаның өзара қарым-қатынасы болып табылады және де қоғамдағы экологиялық мәселенің маңызы артқан сайын, экологиялық дискурстың да рөлі арта түседі. Шетелдік лингвистикада экологиялық дискурс ұғымы қалыптасып үлгерген, экология мен лингвистиканы біріктіретін жаңа сала - эколингвистика өткен ғасырдың

70-ші жылдары пайда болды. Эколингвистика мәселесімен шетелдік ғалымдар А.Хауген, А.Филл, В.Трампе, У.Хасс, В.Ф.Нечипоренко, Д.В.Ефременко, Л.Филиппс және т.б. айналысқан [11,12,13].

Тіл тану саласында эколингвистика ғылыми бағыт ретінде тілдің, тілдік тұлға ретіндегі адам мен қоршаған ортаның өзара әрекетін қарастырады. Бұл ретте тіл адам және табиғаттың өзара қатынас жүйесіндегі ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады. Тілдің қызметі мен дамуы экожүйе ретінде берілсе, ал қоршаған орта тілдік концепт ретінде қарастырылады [7, 10].

А.Филл 1966 жылғы жарық көрген еңбегінде эколингвистика ұғымын алғаш рет нақты айқындаған, атап айтқанда ол «*эколингвистика* экология мен лингвистиканың өзара әрекетін қарастыратын зерттеулердің барлық салаларын қамтиды, *тіл экологиясы* түрлі тілдердің өзара әрекеттесуі мен тарихи дамуын зерделеп, тілдік алуан түрлілікті сақтауға ұмтылса, *эколингвистика* экологиялық терминдерді және қағидаттарды тілге қатысты қолданады» деп ашып көрсетті [12]. Оның айтуынша, нақты бір тілдің лексикалық бірліктерін талдау осы тілде сөйлеушілердің айналасындағы шындық құбылыстарымен байланысты ассоциацияларын, образдары мен түсініктерін айқындауға мүмкіндік береді.

Эколингвистика саласына жасалған шолудың нәтижесінде лингвистикада дискурсты құрылымдауға қатысты түрлі пікір бар екендігіне көз жеткіздік. Ғалымдардың бір бөлігі кез-келген дискурс тұтастық және өзін-өзі реттеу сипатына ие, олардың болуы дискурс ағымына және оны айқындайтын құрылымдық кезеңдерге ықпал ететін коммуникативтік тұрғылардың болуымен расталады деген пікірді ұстанады. Сондай ақ лингвист ғалымдардың басым көпшілігі дискурсты ұлттық белгілеріне қарай жіктейді, мысалы неміс, француз, ағылшын, орыс және т.б. дискурстарын атап өтуге болады [12, 14, 15].

Осы орайда айта кетерлік жәйт, адамзаттың қоршаған ортаға тигізетін әсері мен оның салдарына байланысты туындайтын қауіптің ауқымы тек XX-ғасырда біліне бастады және ғаламдық мәселе ретінде де сол тұстан бастап көтеріле бастады. Осы мәселеге арналған бірнеше халықаралық форумдар өткізіліп, аталмыш мәселені шешудің ең тиімді жолдарының бірі ретінде экологиялық сананы қалыптастыру қажеттілігі де ғылыми тұрғыдан негізін тапты.

Қазақ халқына келер болсақ, Кеңестер одағының құрамына кіргенге дейін, қазақ халқы табиғатпен етене жақын араласып, қажетінің барлығын табиғат қойнауынан алып отырды, қыста қыстауында, жазда жайлауында малын бағып, күн көрген қазақ халқы табиғатпен ерекше үйлесімдікте өзара әрекет еткен. Қазақ тілінде «көкті жұлма, көктей соларсың», «құстың ұясын бұзба» секілді тыйымдар қазақ халқының туған топырақ, атамекен, табиғат, жан-жануарлар туралы ұғым-түсініктері, таным-талғамдары айнала қоршаған орта, табиғат, өзара қарым-қатынас туралы өмірдің өзінен түйіндеген пайымдаулары мен қағидалары, философиялық тұжырымдары, экологиялық мазмұнның тілдегі алатын орнын айқындайды. Ал, экологиялық дискурс саласына кеңінен тоқталып, тілдің осы бағыттағы беретін зор мүмкіндіктерін зерттеу алдағы күннің еншісінде.

Экологиялық дискурстың аясына тоқталатын болсақ, оны келесі бағыттарға топтастырып қарастыруға болады:

- ғылыми-техникалық (ғылыми еңбектер, ғылыми баяндамалар, ғылыми іс-шаралар және т.б.);
- ғылыми-танымал (оқулықтар, анықтамалар, оқу құралдары, ғылыми-танымал мақалалар және т.б.);
- заңдық-құқықтық (заңнама, мемлекеттік қаулылар, нормативтік құжаттар, халықаралық конвенциялар және т.б.);

- массмедиялық, публицистикалық (тақырыптық мақалалар, оқиға орнынан репортаждар, очерктер, бағдарламалар, саяси үндеулер, жарнамалық плакаттар және т.б.);
- көркем (экологиялық роман, экологиялық лирика, драма және т.б.);
- тұрмыстық (саясаткерлерге, БАҚ-қа жүгінулер, экология тақырыбына тұрмыстық әңгімелер және т.б.).

Ғылыми-техникалық және ғылыми-танымал мәтіндер экологиялық дискурстың мақсаты мен әлеуметтік функциясына барынша сәйкес келетінін атап өткен жөн. Экологиялық дискурстың жазбаша түрі экологиялық тақырыптағы ғылыми мақалалар, монографиялар, диссертациялар, оқулықтар болса, ауызша түріне ғылыми баяндамаларды, пікірсайыстарды, дөңгелек үстелдерді, сондай ақ ЖОО-дағы дәрістерді де жатқызуға болады.

Экологиялық дискурстағы маңызды орынға нормативтік экологиялық мәтіндер ие, экологиялық заңдық-құқықтық дискурстың мақсаты адамдардың қоршаған ортамен өзара қарым-қатынасын заң тұрғысынан (Конституция, Экологиялық кодекс, Қоршаған ортаны қорғау туралы заң, үкіметтің жарғылары, конвенциялар және т.б.) реттеу болып табылады.

Экологиялық дискурстың массмедиялық, публицистикалық мәтіндері тыңдаушылар мен көрермендерін қоршаған ортаны ластаудың жаңа деректерімен таныстыра отырып, олардың бойында экологиялық дағдарыс туралы толғанысты тудыруында, экологиялық дискурстың насихаттық функциясы бұл ретте экологиялық сананың артуына септігін тигізіп, қоршаған ортаны қорғауға деген белсенділігін арттырады.

Табиғаттың көркемдігін жыр ету қазақ халқына ежелден тән, ал табиғи апаттар үдеп тұрған қазіргі кезде экологиялық лирика да қалыптасып келе жатқанын көруге болады. Экологиялық дискурстың көркем мәтіндері эстетикалық функциямен қатар, санаға әсер ету функциясын да қоса атқарады, оқушылар экологиялық дискурс арқылы қоршаған ортаның ахуалына алаңдаушылық білдіріп, осы бағытта белсенді қадамдар жасауға түрткі болатын идеялар алады.

Тұрмыстық экологиялық дискурсқа келер болсақ, қатардағы азаматтар экологиялық коммуникацияның белсенді қатысушылары болып табылады, табиғаттың ластануына қатысты мемлекеттік органдарға, саясаткерлерге жасалған жүгінулер осының айқын көрінісі.

Сонымен, экологиялық дискурстың әлеуметтік мәнмәтінге енгізілуі коммуникативтік-прагматикалық тұрғыдан оның функционалдық ерекшеліктерін қарастыруға мүмкіндік береді. экологиялық дискурстың түйінді тақырыбы адам және басқа да тіршілік иелерінің өмір сүретін орта ретіндегі табиғаттың ахуалы мен қоршаған ортаын ластанудан қорғау болып табылады. Бұл ретте экологиялық дискурстың тақырып арнасы барынша алуан түрлі және келесі түйін сөздер мен сөз тіркестерін қамтиды:

- адамзаттың қоршаған ортаны, атап айтқанда ауаны, суды, жерді өндіріс қалдықтарымен, тұрмыстық коқыспен, лақтырынды газдармен және т.б. ластауы;
- адам әрекетінің нәтижесінде пайда болған техногендік апаттар, оның ішінде химиялық, ядролық апаттар, мұнайдың теңізге жайылуы, радиациялық апат және т.б.;
- өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің жойылуы, ормандарды жаппай қырку, табиғи ресурстарды ысырап ету;
- климат өзгеруінің салдарынан болып жатқан табиғи апаттар, су тасқыны, дауылдар, цунами, жер сілкінісі, құмды желдер және т.б.;
- климаттың жылуы, қышқылды атмосфералық жауын-шашындар, озон тесігінің пайда болуы;
- емі жоқ аурулардың пайда болуы, эпидемиялар, ковид және т.б.;

- қоршаған ортаға деген дұрыс қарым-қатынас, халықтың табиғат қорғау шараларына белсенді қатысуы және т.б.

Қорытындылай келгенде, экологиялық дискурс экология мен қоршаған ортаны ластанудан қорғауға байланысты өзекті қоғамдық мәселелерге қатысты болып келеді және экологиялық дискурстың мақсатына зерттеушілік, насихаттық-үндеушілік, реттеушілік, белсенділік мақсаттарын жатқызуға болады. Ал, экологиялық дискурстың бағдарына тоқталар болсақ, оны қоршаған ортаны аялауға бағытталған әрекеттерді насихаттау және қоршаған ортаға зиян келтіретін әрекеттерді ашып көрсету бағдары ретінде екі бағытта айқындауға болады. Экологиялық дискурстың экологиялық сана қалыптастырудағы алатын орны зор, экологиялық дискурс мәтіндерінің әлеуетін білім беру жүйесінде орынды пайдалануға арналған зерттеулер келесі жұмысымызға арқау болмақ.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Roman Vakulchuk and Kristian Gjerde with Tatiana Belikhina and Kazbek Apslikov. Semipalatinsk nuclear testing: the humanitarian consequences / Norwegian Institute of International affairs, Norway, 2014. -40 p.
2. Сарыбеков М.Н. Экология и я : книга для чтения. - Астана : Фолиант, 2002. – 62 с.
3. Қазақстан Республикасының 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ Кодексі.
4. Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы конвенцияны бекіту туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 23 қазандағы N 92-II Заңы.
5. Голоднов, А. В. Риторический метадискурс: основания прагматического моделирования и социокультурной реализации (на материале современного немецкого языка): монография / А. В. Голоднов. –СПб.: Астерион, 2011. – 344 с.
6. Бондарева, Л. М. К проблеме типологии дискурса / Л. М. Бондарева // Основные проблемы современного языкознания: сб. ст. Всероссийской конференции. – Астрахань: Изд-во СРБ, 2007. – С. 6–9.
7. К вопросу определения понятия «дискурс» как лингвистической категории.– URL: <https://articlekz.com/article/19506>.
8. Дудинова Е.И. - <https://orcid.org/0000-0001-9411-0558>, 2Талгат Ш. - <https://orcid.org/0000-0002-0236-4313>, Environmental discourse in the social networks of Kazakhstan: the construction of an imperative
9. Скрипникова, А. И. Эколингвистика. Медийный экологический дискурс (на примере казахстанской двуязычной газеты «Экологический курьер») / // Филология и лингвистика: проблемы и перспективы : материалы II Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, апрель 2013 г.). - Челябинск , 2013. - 64-67 с.
10. Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 416 с.
11. И.А. Бодуэн де Куртенэ и мировая лингвистика: междунар. конф.: VIII Бодуэновские чтения: тр. и матер.: в 2 т. / под общ. ред. Р.Р.Замалетдинова, Е.А.Горобец, Э.А. Исламовой.– Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2021.– Т.2.– 280 с.
12. E. Haugen. Language Conflict and Planning: the Case of Modern Norwegian. Cambridge, Mass., 1966.- 222.
13. A. Fill: The Language Impact. Evolution - System - Discourse. London, Oakville: Equinox 2010.-175.
14. Филлипс Л. Дискурс-анализ: теория и метод: пер. с англ. / Л. Филлипс, М.В. Йоргенсен. – Харьков: Гуманитарный центр «Монолог», 2004. – 352 с.
15. М.Л. Макаров, М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе / М. Л. Макаров. – Тверь: Изд-во Твер. ун-та, 1998. – 200 с.
16. Макаров, М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК Гнозис, 2003. – 280 с.
17. Н.С. Сарыбеков, Человек - друг природы / Н. Сарыбеков. - Алма-Ата : Казахстан, 1981. - 55 с.

РЕФЛЕКСИЯ КАК СРЕДСТВО ПРЕОДОЛЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ В РАБОТЕ СО СТУДЕНТАМИ ВУЗОВ С ПОЗИЦИИ «Я-КОНЦЕПЦИИ»

Балтабаева А.К.
докторант
Кагазбаев Ж.А.
ст.преподаватель, доцент
Есказинова Ж.А.
PhD, ассоц.профессор

КарУ им. Е. А. Букетова
Караганда

Аңдатпа: Мақалада «Мен-концепциясын» түсінуге арналған рефлексиялық-регуляторлық тәсілінің құрамына кіретін "Мен-позиция", "мен-белсенділік" және "мен-рефлексия" ұғымдары ұсынылған. Мұғалімнің кәсіби қызметінде қалыптасқан барабар "мен-тұжырымдама" үлкен маңызға ие. Бұл мұғалімнің жеке дамуының, оның өзін-өзі тануының қажетті шарты болып қана қоймай, сонымен қатар педагогикалық шеберлік пен кәсіби құзыреттіліктің ажырамас бөлігі болып табылады. Қалыптасқан адекватты "мен-тұжырымдамасы" бар мұғалім педагогикалық қызметтің барлық компоненттерін сәтті жүзеге асырады: міндеттерді қою, бақылау, интроспекция және т. б.

Тірек сөздер: рефлексия, тұжырымдама, өзін-өзі тану, мен-тұжырымдама, аспект, кәсіби даму.

Аннотация: В статье предложен рефлексивно-регулятивный подход к пониманию «Я-концепции», которая включает в свою структуру «Я-позиции», «Я-активность» и «Я-рефлексивное». В профессиональной деятельности педагога большое значение имеет сформированная адекватная «Я-концепция». Она выступает необходимым условием личностного развития педагога, его самоактуализации, самореализации, является также неотъемлемым компонентом педагогического мастерства и профессиональной компетентности. Педагог со сформированной адекватной «Я-концепцией» более успешно реализует все компоненты педагогической деятельности: постановка задач, контроль, самоанализ и т. д.

Ключевые слова: рефлексия, концепция, самореализация, Я-концепция, аспект, профессиональное развитие.

Abstract: The article proposes a reflexive-regulatory approach to understanding the "I-concept", which includes in its structure "I-positions", "I-activity" and "I-reflexive". In the professional activity of a teacher, an adequate "I-concept" is of great importance. It is a necessary condition for the personal development of a teacher, his self-actualization, self-realization, is also an integral component of pedagogical skill and professional competence. A teacher with a formed adequate "I-concept" more successfully implements all the components of pedagogical activity: setting goals, control, introspection, etc.

Keywords: reflection, concept, self-realization, self-concept, aspect, professional development.

В психологической и педагогической литературе дано такое определение Я-концепции – это обобщенное представление о самом себе, система установок относительно собственной личности или теория самого себя. Это существующая в сознании человека система взглядов, представлений, суждений, оценок лично себя. В ней отражено существенное для личности соотношение «потенций и тенденций» (Ананьев Б.Г., Мясищев В.Н.), ее «возможностей и стремлений» (Мерлин В.С.)

Профессиональное развитие неотделимо от личностного – в основе и того и другого лежит принцип саморазвития (саморазвиваться – значит, постоянно работать над собой, самосовершенствоваться и вырабатывать личные качества [2].

Выделим критерии, признаки позитивной профессиональной Я-концепции учителя.

Позитивная Я-концепция учителя

1. Адекватная профессиональная самооценка
2. Профессиональная уверенность в себе
3. Удовлетворённость профессией
4. Адекватный уровень профессиональных притязаний (стремление достичь определенного уровня профессиональной деятельности)
5. Конструктивная тактика целеполагания (умение ставить цели и задачи в своей деятельности)
6. Преобладание мотивации достижения успеха
7. Развитая рефлексия.
8. Эмоциональная стабильность
9. Психологическая защищённость (свойство зрелой личности, которое зависит от уровня интеллекта, мировоззренческих установок, внимательности, склонности к анализу и рефлексии, критичности мышления, эмоциональной устойчивости).
10. Стремление к саморазвитию
11. Самоуважение, самопонимание [1].

Еще Конфуций говорил: «Чем строже безжалостнее ты осудишь себя, тем справедливее и снисходительнее будешь судить других». «Я-концепция» представляет собой сложное образование, «концептуальный» конструкт, состоящий из мыслей, чувств, перцепций, сложившийся в результате взаимодействий человека с социальным окружением и с окружающим миром. В его структуре мы выделяем четыре типа специфических для него форм психической активности:

а) чувственная – самоощущение, психологическое самовосприятие, первичное самопереживание и т.д.);

б) перцептивная- самопереживание, самоактуализация, отрицательная (вот каким человеком мне не хотелось бы быть) и положительная идентификация (индивид А стремится быть как В, иметь его личностные качества и убеждения, действовать как он и иметь такие же успехи, каких добился он), поддержание аутоидентичности (предполагает наличие у субъекта способностей, мотивов, знаний и умений, благодаря которым создается продукт, отличающийся новизной, оригинальностью, уникальностью своего «Я»);

в) рефлексивная -самонаблюдение, самоосмысление, самоанализ и т.д.);

г) целенаправленно-деятельная – самоконтроль, самоорганизация и саморегламентация (самостоятельная, инициативная организация студентом своей учебной или другой деятельности, регламентации подлежит только набор обязанностей студента («что делать»). «Как делать» - решает студент.

2. По мере возникновения у личности осознания себя, у нее развивается потребность в положительной оценке, которая является всеобъемлющей. Условиями гуманизации межличностных отношений, обеспечивающих конструктивное изменение Я-концепции, является безоценочное позитивное принятие другого человека, его активное эмпатийное слушание и адекватное самовыражение в общении с ним.

3. Людей с совершенной Я-концепцией нет, при этом «человек является одновременно тем, что он есть, и тем, чем он стремится быть» (А. Маслоу).

Задавая себе вопросы и проводя самоанализ, студенты определяют области, которые нуждаются в развитии. Рефлексия побуждает развивать понимание и принятие

различных мнений и точек зрения. Среда, созданная благодаря рефлексивному обучению, помогает студентам и преподавателям стать более уверенными, заинтересованными, творческими и ответственными [3].

Подобная практика создает атмосферу партнерства, доверия, взаимоуважения и активного участия. Студенты чувствуют себя частью учебного цикла и более осведомлены о себе и друг о друге. Коллеги могут «объединяться», опираясь на опыт и поддержку. Это будет способствовать развитию передовой практики всего учебного учреждения, что, в свою очередь, создает продуктивную рабочую среду.

Как только студенты начинают активно взаимодействовать в группе, они получают максимум информации о различных стилях обучения и возможных задачах. Они развивают ключевые навыки и стратегии, которые могут применять на протяжении всей жизни.

Для исследования рефлексивные умения нами специально была разработана анкета, направленная на выявление рефлексивные умения студентов. Кроме того, анкета позволяет раскрыть содержание когнитивного и эгоцентрического компонентов рефлексивных умений.

Рефлексивная практика имеет огромные преимущества в повышении самосознания, которое является ключевым компонентом эмоционального интеллекта, а также в развитии навыка лучшего понимания других. Она отлично развивает навыки творческого мышления и может побудить к активному участию в рабочих процессах.

Ученые также соглашались с тем, что рефлексивная практика помогает исследовать теории и применять их к реальному опыту более структурированным образом. Это могут быть как формальные теории, основанные на академических исследованиях, так и личные идеи. Рефлексивное обучение также побуждает человека исследовать его собственные убеждения и предположения и находить решения проблем. Следовательно, современный профессионал должен обладать глобальным сознанием, финансовой и медиа-грамотностью, уметь применять навыки конструирования и междисциплинарного проектирования, обрабатывать большие объемы информации (big data), владеть лидерскими качествами, отличаться инициативностью, гибкостью и адаптивностью, инновационностью и эмоциональным интеллектом, способностью к техническому предпринимательству, готовностью к самообучаемости и непрерывному образованию – обучению на протяжении всей жизни (lifelong learning) [4]. Однако независимо от сферы деятельности будущего специалиста основу «навыков XXI в.» составляют коммуникация, креативность, критическое мышление, коллаборативность (командная работа).

Список использованной литературы:

1. Banados E. A blended-learning pedagogical model for teaching and learning EFL successfully through an online interactive mul-timedia environment // CALICO Journal. -2006. -№23 (3).- P. 533-550.
2. Сидоренко Т.В. Принципы отбора и методической адаптации оригинальных видеоматериалов// Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2012. No 1. С. 207-210.
3. Бехтерев А.Н., Логинова А.В. Использование системы дистанционного обучения «MOODLE» при обучении профессиональному иностранному языку // Открытое образование. 2013. No4. С. 91-97.
4. Dudeney G., Hockly N. How to Teach English with Technology. – Harlow: Pearson Education Limited, 2007. - P. 22-30.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Балхимбекова П.Ж., Нурбекова Г. Ж.

*ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,
Нур-Султан*

Аңдатпа: Білім беруді модернизациялауға сәйкес ағылшын тілін коммуникативті оқыту бойынша сауалнамалар ерекше маңызға ие болады, өйткені коммуникативті дағдылар ағылшын тілін меңгеруде, сонымен қатар оқушының жеке басын тәрбиелеуде, тәрбиелеуде және дамытуда практикалық нәтижеге қол жеткізу ретінде әрекет етеді Шетел тілі мұғалімдері алдында мәдениетаралық коммуникацияға қатыса алатын тұлғаны қалыптастыру міндеті тұр.

Тірек сөздер: коммуникативтік дағдылар, тілдік жағдайлар, жеке тұлға мәртебесі, оқу-сөйлеу қызметі

Аннотация: в соответствии с модернизацией образования особое значение приобретают обследования коммуникативного преподавания английского языка, поскольку навыки общения выступают в качестве достижения практического результата в освоении

английского языка, а также в образовании, воспитании и развитии личности. Перед преподавателями иностранных языков стоит задача создания личности, которая сможет участвовать в межкультурном общении.

Ключевые слова: коммуникативные навыки, языковые ситуации, статус личности, учебно-речевая деятельность.

Abstract: In accordance with the modernization of education, surveys of communicative teaching of the English language acquire special importance, because communication skills act as the achievement of a practical result in mastering the English language, as well as in the education, upbringing and development of the student's personality. Foreign language teachers are faced with the task of creating a personality that will be able to participate in intercultural communication.

Keywords: communication skills, language situations, personality status, educational and speech activities.

В настоящее время языковая компетенция определяется как основа обучения иностранному языку. Согласно концепции М.Л. Вайсбурда, учебно-речевая ситуация, являющаяся неотъемлемой частью содержания, аспекта обучения и общения, также служит средством формирования языковых умений. Функция управления является результатом использования учебных и речевых ситуаций в качестве единиц управления. В образовательном процессе супервизия осуществляется путем создания соответствующих случаев, в которых знание иностранных языков подлежит проверке в процессе общения [1, с. 95]. Принимая во внимание и образование, и языковые ситуации в системе, и методы обучения, по М.Л. Вайсбурду, она также принимает на себя общеобразовательную функцию, которая формируется в процессе формирования речевых умений в понимании проблемы. Программирование функции учебно-языковой ситуации обеспечивает решение следующей коммуникативной задачи: создание позитивной среды для педагога, самостоятельное участие в планируемых действиях, речевое и коммуникативное взаимодействие. Это может включать в себя самостоятельное определение студентами содержания сообщения, выбор языковых средств его реализации, использование своих творческих способностей.

Е.И. Пассов ситуативно выделяет как «особый признак, который показывает, что речь идет о смысловых единицах и временных установках, всегда связанных с предоставлением услуг и объектов в регионе» [2, с. 61]. Ситуация, с одной стороны, охватывает другие объективные факторы действительности, а, с другой стороны, субъективную интерпретацию, которая может не быть точным отражением той реальности, что есть в понимании условий и условий общения, которые будут варьироваться в зависимости от личного опыта и собственных представлений коммуникантов, а также их статуса на момент признания технологии. К сожалению, в процессе обучения студентов невозможно провести через все необходимые коммуникативные условия. Поэтому у него есть возможность общаться на иностранном языке, это нужно делать и с точки зрения образования, и с точки зрения языка той ситуации, которая имитирует, и имитирует реальный иностранный язык, общение и т. д. Учебно-речевая деятельность представляет собой совокупность условий, способствующих выражению мысли и использованию конкретных речевых материалов.

Компоненты ситуации и их назначение описаны рядом авторов. Разница между подходами проявляется в количестве компонентов или их интерпретации. Каждая ситуация определяется четырьмя факторами:

1) фактический фон, в котором реализуется голосовое сообщение (играющая страна); 2) отношения между коммуникаторами (личностью собеседника) и их ролью; 3) речевая мотивация или коммуникативная задача, которую собеседники пытаются

решить в процессе общения; 4) осуществление только того коммуникативного действия, которое создает новые стимулы для речи [3, с. 15].

Поскольку процесс общения осуществляется между живыми людьми, то каждый собеседник-это человек со всеми характеристиками и характеристиками [4, с. 110]. Образования и речевых условий, составляющих основу обучения распознаванию восприятия сообщения, которое осуществляется по интересующей особенности этого воздействия на адресата для установления связи контакта (интонация, повышение голоса, интерес к предмету контакта). Следует также учитывать роль учебно-речевой ситуации, создание индивидуального стиля общения между студентами.

Воспитательная функция складывается из вторичной социализации личности, в ходе которой получают знания о культуре и традициях народов стран, говорящих на этом языке, и знакомятся с ними. Учитывая вышеизложенную функцию учебно-речевой ситуации, можно сделать вывод, что ситуацией, как методологической категорией, является общение на иностранном языке. Функция образования и языковая ситуация, целью которой является не только достижение практических целей образовательного процесса, но и в общем образовании, а также воспитательная ценность, способная помочь в развитии каждого как коммуниканта. И то, и другое проводится в самом начале, и является ведущим методом в процессе обучения иностранным языкам, общения, воспитания, обучения, а в звуковых условиях функционирует как основной метод обучения.

Успешность обучения иноязычному общению во многом зависит от индивидуальных возрастных особенностей. Индивидуализация процесса обучения тесно связана с ситуацией: многие индивидуальные особенности студентов отражаются в законе как на его составных частях, поскольку через общение мы выражаем только индивидуальные мысли, чувства и переживания. Особенно интересна проблема нравственных ценностей в человеческих отношениях, которая усиливает стремление познать внутренний мир других людей, и это стремление экспериментировать в каком-то литературном образе. Студентам должна быть предоставлена возможность высказать свое мнение, обсудить то, что их волнует, исходя из их межличностного общения внутри группы. Следует также учитывать высокий уровень познавательной активности, самостоятельности и способности сосредоточиться на учебном процессе. Мы все больше стремимся узнать больше о стране изучаемого языка, его истории и культуре. Учитывая возрастные особенности, она не дает четкого определения специфики учебно-речевой ситуации в каждой возрастной группе. Правильнее говорить о динамике формирования характеристик общения на иностранном языке, а также о тенденции, наиболее ярко отраженной в данный возрастной период. Помимо возрастных характеристик, необходимо учитывать социокультурные различия учащихся: место жительства (города или села), национальность. Важно также учитывать меняющийся ход поколенческих ценностей. Каждое поколение имеет свои привычки и желания, любит свои книги, фильмы, песни и восхищается своими героями. Все это влияет на содержание того, о чем учащиеся чаще всего говорят на родном языке. [5].

Знание таких психолого-возрастных особенностей, которые могут помочь учителю в выборе речевых ситуаций и распределении ролей положительных и отрицательных персонажей. Учителя должны выбирать такие учебные и речевые ситуации, где студенты могут высказывать собственные суждения, сравнивать различные точки зрения, аргументировать и обсуждать. Каждая учебно-речевая ситуация, представленная учителем в процессе обучения иностранным языкам, общения, требует от учащихся речи. Помимо индивидуальной компетентности и психовозрастных

особенностей учащихся, особое внимание следует уделять условиям, учебным и речевым ситуациям.

Как уже говорилось выше, условия обучения и выступления должны вызывать у студентов интерес и соответствовать их жизненному опыту. Условия обучения и речевые условия должны быть изложены в компактной, но ясной и ясной форме. Учитель должен учитывать языковые навыки учащихся и представлять случаи, по которым можно сказать практически все. У педагога также может быть такой перечень слов и терминов, который не только даст речевую реакцию в определенном направлении, но и улучшит его языковое планирование [5, с. 7].

Учитывая возрастные, психологические особенности, преподаватель может определить возникновение тех или иных проблем в процессе обучения иностранным языкам, в общении (о чем говорить и как).

Во-первых, это касается использования визуальных и аудиовизуальных средств обучения. Образы, набор рисунков помогают учесть логическую последовательность представленных фактов и прояснить позицию общения. Использование звуковых фильмов поможет студентам освоить динамическую модель речевого общения (жесты, мимика, интонация). Кроме того, жизненные ситуации, позволяющие участникам осуществлять речевые действия в социокультурном контексте в данный момент времени в данном пространстве [6].

В научной литературе существует множество определений коммуникативной способности. Существуют различные подходы к структурному анализу вариантов коммуникации. Известный российский методист Е.В. Соловова устанавливает иноязычную коммуникативную компетенцию как необходимый и достаточный уровень владения языком, речью, навыками и социокультурными знаниями конкретного пола, который делает его таким, чтобы студент мог и хотел сознательно и эффективно использовать свой голос и поведение [7].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что, учитывая свои индивидуальные способности, психо возрастные особенности и социокультурные различия обучающихся, в построении учебно-тренировочных речевых ситуаций и оказывает помощь педагогу в целях облегчения процесса обучения иностранному языку в общении и избежания множества неприятностей. Кроме того, использование различных структур и содержания образования и обучения, а также речевой ситуации делает процесс обучения общению на иностранном языке более интересным и приятным для учащихся, что положительно скажется на их мотивации к изучению иностранных языков в целом. Поэтому развитие коммуникативных навыков на английском языке имеет важное значение для будущего обучения.

Список использованной литературы:

1. Палажченко П.Р. Мой несистематический словарь// – М. Валент. – 200 с.
2. Ворожцова О.А. Прецедентные феномены в российском и американском предвыборном дискурсе// Политическая лингвистика. – 2017. – Вып. 3 (23). – 152 с.
3. Кушнина Л.В. Когнитивные механизмы перевода // Индустрия перевода. – Пермь, 2015. – 116 с.
4. Малышева О.П. Политическая коммуникация как феномен этнокультуры // Политическая лингвистика. – 2018. – № 3. – 95 с.
5. Мелентьева Т.И. Обучение иностранным языкам в свете функциональной асимметрии полушарий мозга// Красанд. – Москва. - 2015. – 176 с.
6. Никуличева Д.Б. Как найти свой путь к иностранным языкам// Лингвистические и психологические стратегии полиглотов. - Флинта, Наука. – Москва. - 2014. – 304 с.
7. Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е. Урок иностранного языка// Феникс, Глосса-Пресс. – Москва. - 2017. – 640 с.

COMPARATIVE ANALYSIS OF METAPHORICAL MODELS IN WORKS OF C. DICKENS AND C. AITMATOV

Beysembayeva G.Z.
Ph.D., Associate Professor
Sultan A.T.
student

L.N. Gumilyov ENU
Nur-Sultan

Аңдатпа: Мақалада ағылшын жазушысы Чарльз Диккенстің, қырғыз жазушысы Шыңғыс Айтматовтың әдеби шығармаларындағы бірқатар метафоралар мен метафоралық модельдер қарастырылған. Олардың шығармалары өзіндік философиямен, интертекстуальдылықпен, метафоралық сюжеттермен ерекшеленеді. Мақалада метафоралық модельдердің ең жиі кездесетін үш тобы талданады: «адам», «табиғат», «зат».

Тірек сөздер: метафора, метафоралық модельдер, когнитивті лингвистика, антропоморфты метафора, табиғи метафора, артефактті метафора.

Аннотация: В статье рассматривается ряд различных метафор и метафорических моделей в литературных произведениях английского писателя Чарльза Диккенса, кыргызского писателя Чингиза Айтматова. Их произведения отличаются оригинальной философией, интертекстуальностью, метафорическими сюжетами. В статье анализируются три наиболее частотные группы метафорических моделей, объединенных сферой-источником: «человек», «природа», «предмет».

Ключевые слова: метафора, метафорические модели, когнитивная лингвистика, антропоморфная метафора, природоморфная метафора, артефактная метафора.

Abstract: The article examines a number of different metaphors and metaphorical models in the literary works of the English writer Charles Dickens, the Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov. Their works are distinguished by their original philosophy, intertextuality, and metaphorical plots. The article analyzes three most frequent groups of metaphorical models united by the source sphere: «human being», «nature», «object».

Keywords: metaphor, metaphorical models, cognitive linguistics, anthropomorphic metaphor, natural-morphic metaphor, artifact metaphor.

In the middle of the 20th century the direction of interest in the humanities is displaced to the cognitive structures and their functioning mechanism. The article considers metaphor from the perspective of artistic thinking, which contributes to the creation of lifelike images and the author's perception of the world.

The scientists consider that metaphor permeates our everyday life, and not only language, but also thinking and activity, and note that our daily conceptual system within which we think and act is essentially metaphoric [1:25]. There are various definitions of metaphor, but according to V.N. Telia, «metaphor is a universal mechanism arising as a result of the interaction of both cognitive processes, empirical experience, group multicultural inheritance», is the most precise definition for our study.

The following works were used as the basis for the study: «Great Expectations», «Hard Times» by Charles Dickens, and «Ғасырдан да ұзақ күн», «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет» by Chingiz Aitmatov.

As a result of the analysis of the texts of the work were identified 326 metaphorical expressions in the English texts and 460 metaphorical expressions in the Kazakh texts of the

novels. Thus, English metaphors made up 41% of the total number of the sample, the Kazakh-language metaphors accounted for 59% of the total number of the sample.

After analyzing the received material, three most frequent groups of metaphorical models united by the source sphere were identified: «human», «nature», and «object».

As the basis for the classification of metaphorical models, we applied the classification of A.P. Chudinov, which is based on the categorization of the elements that comprise it: areas of target and source [2:77-78].

The anthropomorphic metaphor with the sphere-source «human» is one of the most frequent, which is explained by the highly structured phenomenon of «human». There are 4 models within the group of anthropomorphic metaphor in the works of C. Dickens:

THE OBJECT IS A HUMAN BEING:

«...while To Let To Let To Let, **glared** at me from empty rooms, as if no new wretches ever came there, and **the vengeance of the soul** of Barnard were being slowly **appeased** by the gradual suicide of the present occupants and their unholy interment under the gravel» [3:171].

NATURE IS A HUMAN BEING:

«... and I wondered when I peeped into one or two on the lower tiers, and saw the tied-up brown paper packets inside, whether **the flower-seeds and bulbs ever wanted of a fine day to break out of those jails, and bloom**» [3:52].

TIME IS A HUMAN BEING:

«As his doing the one or the other was a mere question of time, he and Mrs. Pocket **had taken Time by the forelock** (when, to judge from its length, it would seem to **have wanted cutting**), and had married without the knowledge of the judicious parent» [3:187].

PART OF THE BODY IS A HUMAN BEING:

The writer describes the factory workers as «hands», a reference to the extent to which they are objectified by the owners.

«I know **the hands of this town**» [4:146].

There are three models based on anthropomorphic metaphor in the works of C. Aitmatov.

THE OBJECT IS A HUMAN BEING:

«Пойыз болса Сарыөзектің аппақ көрпе қымтанып, тым-тырыс ұйықтап жатқан даласын оятып, арындай алып жөнелді» [5:62].

NATURE IS A HUMAN BEING:

«Аяз бетті шымшылайды» [5:105]

MEMORIES ARE HUMAN BEINGS:

«Едігенің көзіне өткен-кеткен күндер елестеп, қайдағы-жайдағы жағдайлар орала берді... Сол бір тізбек-тізбек ойлардың арасынан бір мұңды елес мезгілсіз жарқ кете қалып, ескі жараның аузын тырнап кетті» [5:85].

The natural-morphic metaphor is the most widespread type of metaphor in the works of writers that uses the world of animals and plants as a source sphere of metaphorization.

This group is divided into 4 metaphorical models in the works of C. Dickens:

THE HUMAN BEING IS AN ANIMAL:

In the analyzed works of Charles Dickens it was found that this conceptual metaphor is used only in a negative context.

«They seemed to think the opportunity lost, if they failed to point the conversation at me, every now and then, and stick the point into me. I might have been an unfortunate little **bull** in a Spanish arena, I got so smartingly touched up by these moral goads» [3:25].

THE OBJECT IS AN ANIMAL:

«...and **all the melancholy-mad elephants polished and oiled up for the day's monotony**» [4:61].

NATURE IS AN ANIMAL:

«Before **pale morning showed the monstrous serpents of smoke trailing themselves over Coketown**» [4:61].

Moreover, Ch. Aitmatov uses this conceptual metaphor not only to create negative images, but also to convey the inner emotions and feelings of his characters. There are 4 metaphorical models in the works of Aitmatov that we analyzed:

THE HUMAN BEING IS AN ANIMAL:

The phenomena from the animal world, used by C. Aitmatov for comparisons, draws the characters' characters, their appearance, their relationships, their vision of the world, their psychological state from different angles. An example of the representation of the model is the extended metaphor when Naiman-Ana turns into a white bird after death:

«Найман-Ана інгеннің мойнын құша жайлап барып құлап түсті. Құлап түсерден бұрын басындағы ақ жсаулығы ұшып кетті де, лезде құсқа айналып, аспанды шарқ ұра шырылдап: «Ойланышы, кімнің баласысың? Атың кім? Атың кім? Сенің әкең Дөненбай! Дөненбай! Дөненбай!...» - деп зар қақсады» [5:116].

THE ANIMAL IS A DIFFERENT ANIMAL:

«Мал қораның жанынан өте бере Едіге қисық мама ағашқа байлаулы тұрған Қаранарға көз салды: үстіне шашақты жабу жабулы **Қаранар ай сәулесімен зорайып, орасан пілдей, мызғымас жартастай болып көрінді**» [5:38].

THE OBJECT IS AN ANIMAL:

«Семафордың ашылуын талап етіп, **паровоздар бірінің соңынан бірі боздайды, қарама-қарсы жақтан да боздауық үн тынбайды...**» [5:61].

The artifact metaphor emerges as a consequence of the fact that humans are surrounded by many different objects, often more accessible to everyday experience than by abstract entities.

In the category of artifact metaphor of C. Dickens with the source sphere «object» , numbering 72 metaphors, there is the following model:

THE HUMAN BEING IS AN OBJECT:

«**Wemmick tightened his post-office** and shook his head, as if his opinion were dead against any fatal weakness of that sort. ... I could have posted a newspaper in his mouth, he made it so wide after saying this» [3:286-7].

C. Aitmatov, when describing the inner world, creates a certain attitude and impression in readers, which is based on an artifactual metaphor.

THE SOUL IS A FRAGILE OBJECT

The soul is seen as a fragile object that can be torn from a person's chest. By doing so, the writer deeply describes the different life situations and experiences of his characters. For example:

«Арттан соққан желден **жаның шығып кете жаздайды**» [5:132].

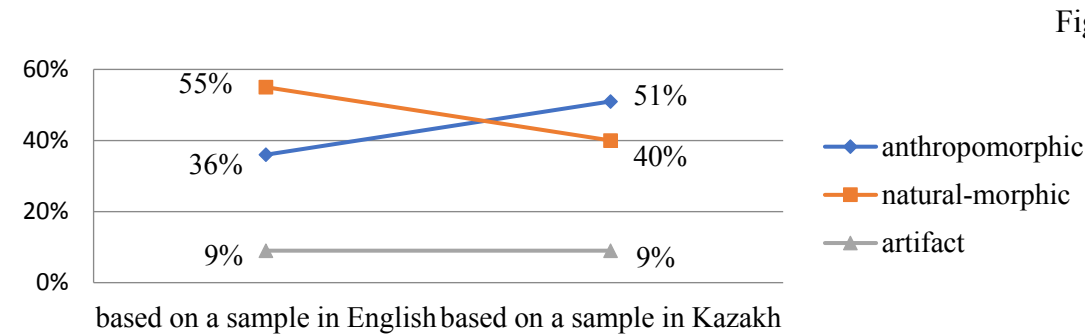
The considered metaphorical models are presented in the following tables (1,2) and reflected in the diagram 1.

Table 1
Metaphorical models in «Hard Times», «Great Expectations»

№	Type of metaphor	Metaphorical models	Number	Percent age
1	anthropomorphic metaphor	THE OBJECT IS A HUMAN BEING	41	36%
		NATURE IS A HUMAN BEING	50	
		TIME IS A HUMAN BEING	5	
		PART OF THE BODY IS A HUMAN BEING	22	
2	natural-morphic metaphor	THE HUMAN BEING IS AN ANIMAL:	80	55%
		THE OBJECT IS AN ANIMAL:	48	
		NATURE IS AN ANIMAL:	51	
3	artifact metaphor	THE HUMAN BEING IS AN OBJECT	29	9%

Table 2
Metaphorical models in «Ғасырдан да ұзақ күн», «Теңіз жағалай жүгірген тарғыл төбет»

№	Type of metaphor	Metaphorical models	Number	Percent age
1	anthropomorphic metaphor	THE OBJECT IS A HUMAN BEING	97	51%
		NATURE IS A HUMAN BEING	107	
		MEMORIES ARE HUMAN BEINGS	29	
2	natural-morphic metaphor	THE HUMAN BEING IS AN ANIMAL	91	40%
		THE ANIMAL IS A DIFFERENT ANIMAL	73	
		THE OBJECT IS AN ANIMAL:	22	
3	artifact metaphor	THE SOUL IS A FRAGILE OBJECT	41	9%

Thus, according to statistics, C.Dickens widely uses natural-morphic metaphors, especially zoomorphic ones to compare the above concepts 55% of the total sample. Dickens attempts to evoke in the reader's mind the association between humans and non-human living creatures, relegating humans to an animal state because of their unique proclivities.

In Aitmatov's works of fiction these are anthropomorphic metaphors, which make up 51%. In Aitmatov's works of fiction, it is the person who is an element of perception and understanding of the world. When portraying the inner world of man, the author of the novel uses metaphorical technique in a particularly sophisticated way, describing the feelings, states, and memories of the characters.

References:

1. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. — М.: Наука, 1988. — С. 183—204.
2. Чудинов, А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: монография / Урал. гос. пед. ун-т. - Екатеринбург, 2003.
3. Great Expectations. Ed. Margaret Cardwell. The World's Classics. Oxford: Oxford UP, 1993.
4. Dickens, Charles. (1983). Hard Times. London: Macmillan Education
5. Айтматов Ш. Ғасырдан да ұзақ күн. Роман, повесть. - Алматы: Атамұра, 2005. - 312 бет.

GENDER-MARKED VERBAL MEANS IN THE KAZAKH AND BRITISH PROSE
Beysembaeva G.Z.
Ph.D. Associate professor
Shagirova L.K.

ENU named after L.N.Gumilyov
Nur-Sultan

Аңдатпа: Мақалада адамның ішкі жағдайы мен эмоцияларын гендерлік тұрғыдан көрсететін сөздер қарастырылады. Зерттеу барысында ағылшын және қазақ тілдеріндегі материалдарға талдау жүргізілді. Ерлер мен әйелдердің тілдік қолданысындағы эмоцияларды көрсететін сөздердің құрылымдық-семантикалық ерекшеліктері анықталды. Талдау сонымен қатар ағылшын және қазақ тілдерінде келтірілген мысалдар негізінде эмоцияларды білдіретін сөздердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын көрсетті. Сонымен қатар, гендерлік аспектідегі эмоцияларға қатысты теориялық мәселелер іс жүзінде дәлелденді. Автор ағылшын және қазақ тілдерінде эмоцияны білдіретін тілдік бірліктердің табиғатына егжей-тегжейлі тоқталып, мақаланың төңірегінде дәлелдер мен нақты мысалдар келтірді.

Тірек сөздер: гендерлік аспект, гендерология, эмоциялар, лексика, әйел тілі, еркек тілі

Аннотация: В статье рассматриваются слова, отражающие внутреннее состояние и эмоции человека в гендерном аспекте. В ходе исследования был проведен анализ материалов на английском и казахском языках. Выявлены структурно-семантические особенности слов, отражающих эмоции, в языковом употреблении мужчин и женщин. Анализ также продемонстрировал сходства и различия слов, выражающих эмоции, на основе примеров, приведенных на английском и казахском языках. Кроме того, теоретические проблемы, связанные с эмоциями в гендерном аспекте, были доказаны на практике. Автор подробно остановился на природе языковых единиц, выражающих эмоции на английском и казахском языках, привел доказательства и конкретные примеры вокруг статьи.

Ключевые слова: гендерный аспект, гендерология, эмоции, лексика, женский язык, мужской язык

Abstract: The article considers the words reflecting the internal state and emotions of a person in the gender aspect. In the course of the study, the analysis of materials in English and Kazakh was carried out. The structural and semantic features of words reflecting emotions in the language use of men and women are revealed. The analysis also demonstrated the similarities and differences of words expressing emotions, based on the examples given in English and Kazakh. Also, theoretical problems related to emotions in the gender aspect have been proved in practice. He dwelt on the nature of language units expressing emotions in English and Kazakh, and gave evidence and concrete examples around the article.

Keywords: gender aspect, genderology, emotions, vocabulary, female language, male language

The gender of a person is one of the most important existential and socially significant features of a person, determining its cultural, social and cognitive orientation in the world, which is largely realized through language. In the middle of the twentieth century, the term "gender" was introduced in scientific circulation, including linguistics, in order to distinguish between the concepts of "biological" and "cultural" gender. In 1989, sociologist E. Giddenson gave the following definition of gender: "if the natural sex is the physical body of a man and a woman, the concept of gender affects their psychological, social and cultural characteristics. If the sex of an individual is biologically determined, then gender is culturally and socially conditioned" [1, p. 153].

Due to the fact that the traditional division of male and female roles that have developed in society also applies to the expression of emotions, understood in the sense of the external manifestation of feelings, this article will consider the features of the emotional activity of representatives of both sexes. The authors of the literary text, in addition to the full characteristics of their characters, try to use language units corresponding to the gender characteristics of the characters when describing their emotional state. After all, the meanings of emotional gestures are diverse, and their skillful and precise application in a literary text helps to revive the hero and express his emotional feelings of relief.

Emotion is a complex phenomenon that still does not have a generally accepted definition and classification. According to K. Izard "emotion is something that is experienced as a feeling that motivates, organizes and directs perception, thinking, and actions" [2, p.228]. In the linguistics of human emotions, the gender aspect can be studied using verbal and nonverbal techniques. L. V. Tsybina in her work on lexico-grammatical means of expressing emotions writes: "Verbal ways of expressing emotions include lexical ways, morphological, grammatical, stylistic, syntactic, figurative-expressive means, speech intonations" [3, 37].

According to our research, most of the means are presented at the lexical level. V. I. Shakhovsky distinguishes the following levels of emotionally-colored vocabulary: "a) the emotive meaning inherent in affective words that convey the emotional state of the speaker. Such words include swear words, interjections, interjections; b) emotive connotation expressing the emotional attitude of the speaker to the object of the name (old, girly)" [4. C. 20-24]. Interjections are the most common and obvious way to convey the emotions of the speaker. As you know, the main function of word-conjunctions is the expression of a person's mood. Words-conjunctions have a very rich semantic connotation. They symbolize every mood of a person. The total percentage of the use of interjections is shown in Table 1.

Table 1
The overall percentage indicator is the use of interjections in works of art

№	Language	Total number of speech units	Units expressing positive emotions	% of the total sample	Units expressing negative emotions	% of the total sample
1	Kazakh	349	123	35,2%	226	64,8%
2	English	217	83	46,2%	134	53,8%

Verbal features of the expression of emotions in male speech.
When expressing positive emotions, interjections such as «Пah! Пah!», «Өй, пәлі!», «Уа», «Уай», «Оho», «Пай!»:

– **Уа**, халайық, қуаныштарың құтты болсын!
– **Пah! Пah!** Түлеп-ақ тұр екен! Жарықтық, несін айтасың, осы мына Талдыбеке жер шұрайы ғой [5,с.194].
The analogs of these interjections in English are interjections "Wow", "Ah". For example:

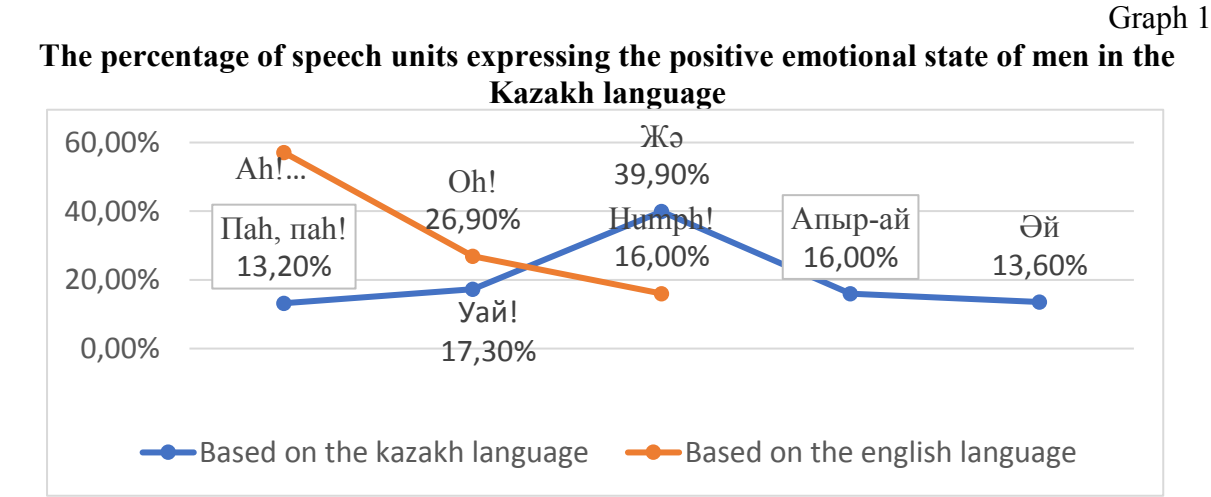
- ‘**Ah!** this is practical—this is real!’ he cried: ‘I should never dream that [6,с.663]. (joy, surprise)
- ‘**Ah!** Jane. But I want a wife.’ (disappointment, regret).

Interjection «**Апыр-ай**» expresses a huge range of emotions: dreaminess, delight, attention, tension, disappointment, regret, admiration, etc. In works of art it has different forms :«япырмай», «япыр – ай», «ойпырым – ай»:

– **Апыр-ай**, бұл не деген безбүйрек ит – деді. (disappointment)
Interjection «жә» it is a very common construction that is used exclusively in a male speech to express emotions such as contempt, discontent:

– Білмедік. Құдай алдында кінәміз болса да, ұлыққа жазығымыз жоқ еді.
– **Жә**, кеттік! – деді Кәлен мыналардың сөз іләмін жақтырмай.

As can be seen from the example above, the interjection «жә» is used by the speaker, expressing his indignation and contempt for the words spoken by his interlocutor, which the author himself emphasizes with the word «жақтырмай» (despising). The percentage of interjections expressing the emotional state of men in Kazakh and English is shown below in Graph 1.

Morphological means.
Another feature peculiar to the Kazakh language is the addition of suffixes of a respectful semantic shade – **жан** and – **еке** to proper names. When using them, the speaker expresses respect, reverence, and a positive attitude toward the interlocutor.

— Оу, **Хаке**, жалғызбысың? Стахановшы байың қайда?
— Өй, **Жәке**... рахмет! Байытып тастадың ғой!

Phonetic means.
Compared to a woman, men tend to be dominant. Consequently, such properties as control, use of force, and dominance are often observed in their character. This is demonstrated in works of art by means of an imperative and raised tone:

– Кемпір, **тұр**. Оттың басын былай **қағып-сілкіп...** **Бол, бол**, – деді

Examples can also be given in English:

- There! **put** the drawings away!’

-**Turn it off,**’ he said. **’Turn it off right now!’**

Verbal ways of conveying emotionality in women's speech.

In women's speech, there are verbal means that differ from men's. Such features include a specific choice of interjections and the order of construction of words in a sentence. Based on the comparison of data in English and Kazakh, similarities at the level of phonetics, especially intonation, were revealed.

Lexical means.

In the Kazakh language, one of the frequently used interjections is the interjection «**ойбай**». For example,

— **Ойбо - ой!!!** Тірімісің, жарығым! Сорладық қой, **ойбай!!!** Қай пейілімізден таптық **ой-бо-ой!!!** Онсыз да маңдайымыздың соры аз ба еді?! А-а-а!!! Ах-ах!!!— деп аңырап келеді кәрі ана.

Since the interjection «Ой» is ambiguous in the Kazakh language, it was found in both male and female speech. However, this interjection was found exclusively in male speech. And the "Oh" analog of the union oh in English is often used in the colloquial speech of women. The word "Oh" has different meanings according to the context. For example,

- ‘**Oh no**, child! It is not likely, and now it is time for you to come in; you’ll catch the fever if you stop out when the dew is falling.’ (разочарование)

- ‘**Oh**, I am so sick of the young men of the present day!’ (недовольство)

Syntactic means.

At this level, the ellipsis is very often used to separate phrases, thereby creating the effect of silence, uncertainty, fear, and excitement. For example,— Жоға, жоқ... жоқ, – деді **табанының астындағы жер ойнап кеткендей, теңселіп барып.** – Не дейді тағы... Не?... In this example, we see the use of ellipsis in order to show the fear and loss of the speaker, it is also possible to use this state with the help of the author's words «**табанының астындағы жер ойнап кеткендей, теңселіп барып**».

Authors often resort to the use of repetitions. Repetition is carried out in different ways. Firstly, the use of several emotionally colored expressions to enhance the emotionality of the text, and secondly, to repeat the same word, that is, to use an anaphora. For example:

– Не басыңды ауыртайын сенің. Сол сері жігіт кеп, Еламанның үйіне түсті. Аты қара тер. Қанжығасында бір қоян, бір түлкісі бар. Қояны ақ тушадай-ау, ақ тушадай! Ақбала сыртқа шығып, сері жігітті аттан түсірді. Ал екеуінің қалай көріскенін көрсең... **Масқара-ай!.. Бетім-ай! О, жүзіқара! О, қарабет!..**

— **Көруге... көруге** бола ма? — деді Хансұлу тынысы тарылып.

In English, this feature is also found in female speech:

- **Miss Temple, Miss Temple, what—WHAT** is that girl with **curled** hair? Red hair, ma’am, **curled—curled** all over?’

- ‘**When will he come? When will he come?**’ I cried

Based on the above examples, it can be seen that women often repeat words when they are worried, afraid, or grumbling. Such syntactic techniques violate the natural structure of speech. It is also typical for the female language to ask the same question over and over again, to ask several different questions at once in order to get an answer to the question posed. For example:

— ‘**Why? How?**’ My blood was again running cold. ‘**Where is he?**’ I demanded. ‘**Is he in England?**’

— Қасқа құдай-ай... **не жазығы бар еді. Жарығымның?!** Бұлты арылмай... қойды ғой, түге, басылған... Құлыным - ау... **не жазып едің бұ құдайға?!**— деп мүжіліп екі бүктетіліп теңселіп отыр Жайбасқан.

Phonetic means.

The repetition of the communicant's words during communication and the use of an ironic tone is a striking feature of female communication:

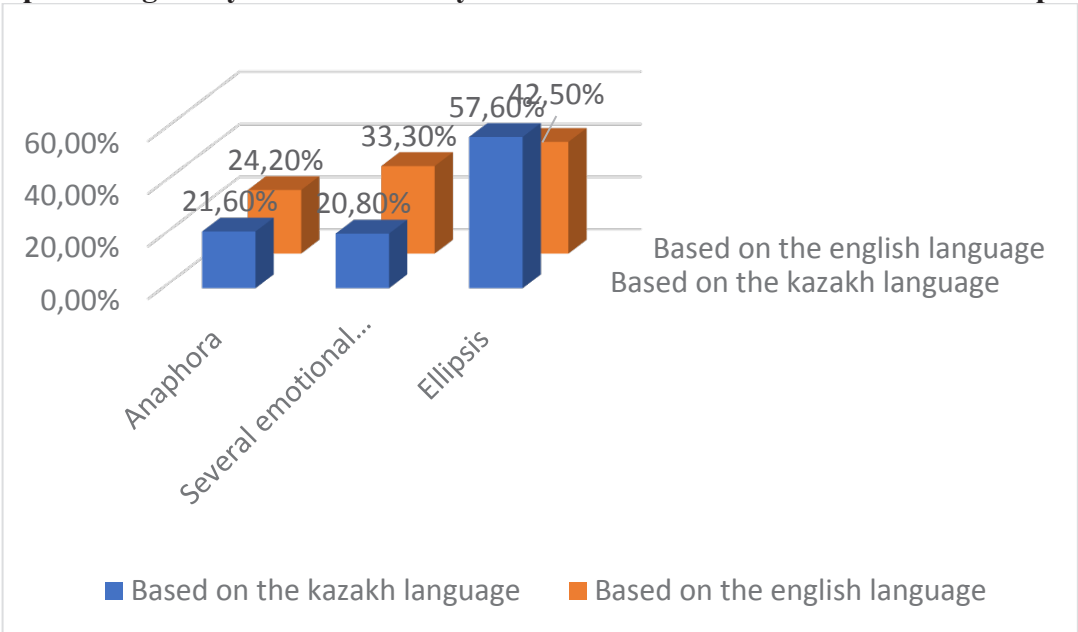
1) - **Не дейді? Мазамды алма дей ме, әй?** Сондай-ақ саған не қылып ем – деп, екі бүйірін таянып, тепсініп шыға келді.

2) - ‘How dare you affirm that, Jane Eyre? - **How dare I**, Mrs. Reed? **How dare I?** Because it is the TRUTH. ’

When a woman feels fear, heartache, resentment, and excitement, these emotions can be expressed, for example, by a tremor in her voice. In works of art, such features can be expressed through indirect speech. Eg: – Сұлутай! Амансыздар ма? – деп қобалжып, **дауысы дірілдеді.** (S. Yelubaev) [7. с.246]. The percentage of syntactic means by which the emotional state of women is expressed is reflected in Graph 2.

Graph 2

The percentage of syntactic means by which the emotional state of women is expressed

Conclusion

We have identified the peculiarities of expressing emotions of men and women at 4 levels of language: lexical, syntactic, morphological, and phonetic. As the analysis showed, each of the levels has gender-marked features. The emotions of men in works of art are more often demonstrated through the use of numerous interjections. Women's emotions are often expressed not only on the lexical but also on the syntactic and phonetic levels. The authors resort to using syntactic techniques such as an anaphora, and ellipsis in order to demonstrate the emotional state of a woman. Since women are more emotional, their state of mind is reflected in their voice, intonation, tone, which in literary texts is transmitted through the indirect speech of the author.

References:

1. Gydens, E. Sociology [Text] / E. Gydens. Moscow: editorial URSS, 1999. - 705 P.
2. Izard K. E. psychology of emotions: 2006. - 464 p. - (psychology of the Master).
3. Tsybina L. V. lexical and grammatical means of expression of emotions: Saransk: Krasny Oktyabrskaya Publ., 2004. pp. 33-40
4. Shakhovsky V. I. «Types of language meanings of emotional vocabulary». 1994. 1. pp. 20-26.
5. Abdizhamil Nurpeisov «Blood and sweat»: a novel - 1961
6. Charlotte Bronte «Jane Eyre»: Roman - Smith, Elder & co, London, 1847.
7. Elubaev S. «Minazhat»: Novel - 1992

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ӘСКЕРИ ТЕРМИНОЛОГИЯДАҒЫ ҚЫСҚАРҒАН СӨЗДЕРДІ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бейсембаева Г.З.
PhD докторы, м. а. доценті
Шайхисламова М.М.
студент

Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия Ұлттық Университеті
Нұр-Сұлтан

Аңдатпа: мақалада айтылған тақырыптың өзектілігі бүгінгі таңда әлемдегі халықаралық әскери-саяси жағдайының шиеленісуіне, сондай-ақ Қазақстан мен халықаралық қоғамдастық арасындағы аэроғарыш саласындағы өзара іс-қимылды жандандырудың артуына байланысты. Сонымен қатар, төртінші өнеркәсіптік революция аясында заманауи цифрлық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты әртүрлі ғылымдардағы терминдер санының көбеюін ескеру қажет және олардың бірі әскери терминология болып саналады. Сол себепті зымыран мен ұшу аппараттарының терминологиялық жүйесінде қазақ тілімен салыстырылған әскери аббревиатура сөздігін біріздендіру қажеттілігі туындайды.

Бұл мақалада әскери қысқартуларды аудару тәсілдерін талдау бойынша ғылыми зерттеу жұмыстарының нәтижелері қарастырылады. Жүргізілген талдаудан ағылшын аэроғарыштық терминологиясы жүйесінің негізгі сипаттамалары анықталды, сонымен қатар зымыран және ұшу аппараттары саласында ағылшын-қазақ аударма сөздігін құру кезінде туыдайтын негізгі мәселелер қарастырылды.

Тірек сөздер: зымыран және әуе кемелерінің терминологиялық жүйесі, аударма әдістері, салалық терминология, аббревиатура, әскери терминология, әскери аударма.

Аннотация: актуальность заявленной в статье темы обусловлена обострением международной военно-политической обстановки в мире на сегодняшний день, также, тем, что идет возрастание активизации взаимодействия между Казахстаном и Международным сообществом в аэрокосмической сфере. Кроме того, в связи с интенсивным развитием современных цифровых технологий в свете четвертой промышленной революции необходимо учитывать увеличение количества терминов в различных науках, одним из которых является военная терминология. По этой причине, возникает потребность в унификации словаря военной аббревиатуры, сопоставленный с казахским языком в терминосистеме ракетостроения и летательных аппаратов.

В данной статье рассматриваются результаты научно-исследовательской работы по анализу способов перевода военных аббревиатур. Из проведенного анализа выявлены основные характеристики системы английской аэрокосмической терминологии и рассмотрены основные проблемы, возникающие при создании англо-казахского переводческого словаря в области ракетных и летательных аппаратов.

Ключевые слова: ракетостроительная терминосистема, способ перевода, отраслевая терминология, аббревиатура, военная терминология, военный перевод.

Abstract: the relevance of the topic stated in the article is due to the aggravation of the international military-political situation in the world today, as well as the fact that there is an increase in the activation of interaction between Kazakhstan and the International community in the aerospace sphere. In addition, due to the intensive development of modern digital technologies in the light of the Fourth industrial revolution, it is necessary to take into account the increase in the number of terms in various sciences, one of which is military terminology. For this reason, there is a need to unify the dictionary of military abbreviations, compared with the Kazakh language in the term system of rocket engineering and aircraft.

This article discusses the results of research work on the analysis of ways to translate military abbreviations. From the analysis carried out, the main characteristics of the system of English aerospace terminology are identified and the main problems arising when creating an English-Kazakh translation dictionary in the field of rocket and aircraft are considered.

Keywords: rocket-building terminology system, translation method, industry terminology, abbreviation, military terminology, military translation.

Өткен ғасырдың соңында басталған үшінші өнеркәсіптік революцияның нәтижесінде өнеркәсіп автоматтандырылды, робототехника өнеркәсіп саласында кеңінен таралды, оның басты себебінің бірі жаппай цифрландыру. Электротехниканың дамуы, өнеркәсіпте ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен бағдарламалық жасақтаманы қолдану болды. Осы революцияның жалғасы ретінде төртінші өнеркәсіптік революция бұл үрдісті одан әрі жетілдірді және жаппай цифрландыру дәуірі басталды. Цифрландыру дәуірі қоғам өмірінің барлық салаларына әсер етті, бұл өз кезегінде осы салаларда көптеген жаңа ұғымдардың пайда болуына әкелді. Демек, қазіргі әлемде пайда болатын жаңа сөздердің көпшілігі белгілі бір салада қолданылатын арнайы лексиканы құрайды. Сәйкесінше, терминологиялық базаға толықтырулар әскери саланы да айналып өтпеді.

Тақырыптың өзектілігі ұшатын аппараттар мен зымыран құрылысының термин жүйесінде қазақ тілімен салыстырылған әскери аббревиатуралар сөздігінің құралу қажеттілігімен сипатталады, себебі бүгінде ұшатын аппараттар мен зымыран құрылысы саласында қазақ тілімен салыстыра отырып нақты біріктірілген сөздік жоқ. Бүгінгі таңда әлемдегі халықаралық әскери-саяси ахуалдың шиеленісуін, сондай-ақ Қазақстан мен халықаралық қоғамдастық арасындағы аэроғарыш саласындағы өзара іс-қимылдың күшеюін ескере отырып, әскери терминдердің түпнұсқа мәтіндердегі барабар және баламалы аудармасы қазір және болашақта өзекті тактикалық және стратегиялық шешімдер қабылдау үшін қажет. Не дегенмен, әскери терминдердің дұрыс аударылмауы әскери тақырыптағы мәтіндер немесе әскери келіссөздер жүргізуде екі жақ арасында түсініспеушіліктер туындауы мүмкін.

Әскери және ғылыми-техникалық терминологиядан тұратын әскери терминология жүйесі басқа салалардан арнайы лексикасымен ерекшеленеді. Әскери аударма - белгілі бір әскери коммуникативтік функциясы бар арнайы аударма түрлерінің бірі. Әскери аударманың айрықша ерекшелігі- терминдердің толыққандылығы және бейнелі-эмоционалды білдіру құралдарының салыстырмалы түрде жоқтығы жағдайында материалдың өте дәл, анық берілуі [1; 14].

Терминдік жүйені оның құрамдас бөліктерінен тұтастыққа бағытталған күрделі сипаттағы объект ретінде қарастыруға болады; құрылымы туралы айтатын болсақ, объектінің тұтастығынан оның бөліктеріне және олардың қатынастарының сипатына қарай. Терминологиялық жүйе-“логикалық модельмен қатар өмір сүретін, ұғымдар жүйесі мен анықтамалар жүйесі арқылы бейнеленетін, логикалық модельді сөздік белгілер жүйесіне енгізетін” белгілі бір арнайы саланың тілдік моделі [2; 79].

О.С.Ахманова келесідей анықтама береді: “Термин-арнайы ұғымдарды дәл білдіру және арнайы заттарды белгілеу үшін жасалған арнайы тілдегі сөз немесе сөз тіркесі” [3, 7].

М.Ш.Гасымов терминнің дәлдігін үш фактормен қарастырады:

1. терминмен белгіленуі тиіс ұғымның нақты белгілерін іріктеумен;
2. термин жасау кезіндегі терминнің құрамдас бөліктері мен элементтерін дұрыс таңдау;
3. аталған элементтердің органикалық бірлігін термин жасау процесінде қамтамасыз ету болып табылады [3, 9-11].

А.В.Федоровтың пікірінше: “терминдер қарапайым сөздер сияқты әртүрлі заттар мен ұғымдардың атауы ретінде техника немесе ғылым саласына ене отырып, көп мағыналы болуы мүмкін”, ал егер ол дұрыс аудару мәселесіне қатысты болса, бұл жағдайда “Түпнұсқа терминді әртүрлі мағынада беруге қызмет ететіндердің ішінен

дұрыс сөзді таңдау арқылы контексте талқыланып жатқан нәрсені дұрыс түсіну болып табылады, сонымен қатар шынайы құбылыстардың және олардың атауларын білу”[4, 192]. Терминдік сөз тіркестеріне келесі типтер жатады:

1. Біріншіден, редубликатты терминдер-екінші түбір бірінші түбірді қайталайтын терминдер;
2. Екіншіден, таңбалы сөз терминдері- алфавиттік немесе сандық таңба мен сөзді қамтиды;
3. Үшіншіден, модельдік сөздер терминдері-модельдеу объектілеріне жататын графикалық белгілерден тұрады;
4. Төртіншіден, үш немесе одан да көп түбірлі морфемалардан тұратын көп компонентті терминдер;
5. Бесіншіден, әдетте дефис арқылы жалғанатын кемінде үш түбірден тұратын тізбекті терминдер, сонымен қатар бір-бірімен тығыз байланысты кемінде үш түбір морфемадан тұратын агглютинацияланған терминдер [5,62].

Аударуы қиын терминдердің бірі-көпкомпонентті терминдер. Оларды аудару жоғары зейінділік пен дәлдікті қажет етеді. Тиісінше, біздің зерттеуіміздің объектісі – көпкомпонентті терминдер, ал зерттеу нысаны- зымыран ғылым саласындағы көпкомпонентті терминдерді ағылшын тіліндегі материалдардан қазақ тіліне аудару болып табылады. Сонымен қатар, әскери-техникалық мәтіндердің лексикасы қысқартуларды қолданумен ерекшеленеді. Бұл ерекшелік лексикалық бірліктердің ең аз санын қолдана отырып, әскери терминдердің нақты белгілеу және ақпараттың максималды мөлшерін беру қажеттілігін көрсетеді.

II. Лопес Руа ұсынған классификацияға сәйкес аббревиатуралар екі үлкен топқа бөлінеді. Оның ішінде күрделі: ықшамдалған қысқартулар, сөздердің қосылуы, инициалды аббравиатуралар. Қарапайым қысқартуларды келесідей кіші топтарға бөлуге болады: нүктелі қысқартулар, қисық сызықты графикалық қысқартулар, графикалық қысқартулар.

- *Сөздерің бірігуі* (blend)- екі немесе одан да көп бөлшекті сөздердің қосылуы арқылы жасалатын аббревиатураның бір түрі болып табылады.
- *Ықшамдау* (clipping) - бастапқы формадағы сөздің негізін кесу арқылы жаңа сөз туындайтын қысқартылған сөз түрі.
- *Инициалды* (initialism) - бастапқы сөздердің алғашқы (көбінесе бірінші) әріптерінен құралатын және айтылуына қарай әріптік инициалды аббревиатуралар және акронимдар деп екі топқа бөлінеді. *Әріптік инициалды аббревиатура* - әріптері алфавиттегі жеке дыбыстар сияқты оқылады.
- *Акронимдар* (acronyms) - екі немесе одан да көп бастапқы сөздердің бөліктерінен (әдетте бастапқы әріптерден) пайда болатын және ауызекі тілінде дербес сөз ретінде айтылатын қысқартулардың бір түрі.

Ағылшын тіліндегі әскери дискурста жиі кездесетін қарапайым қысқартуларды қарастырайық:

1. нүктелі қысқартуларда бастапқы терминнің соңғы бөлігінің орнына нүкте қойылады;
2. қиғаш сызықты графикалық қысқартуларда сөзден алынған бөліктің орнына қиғаш сызық қойылады және бір бастапқы терминнен де жасалуы мүмкін;
3. графикалық қысқартуларда and (және) деген жалғаулық лигатура белгісімен ауыстырылады [6, 62-73].

Осылайша қысқартулар әр түрлі жолмен жазылуы мүмкін: графикалық белгілермен, сандармен, бас әріптермен және кіші әріптермен, бірге немесе бөлек. Алайда, аударма үшін қысқартулардың сөйлемде әр түрлі синтаксистік функцияларда пайда болуы

маңызды, себебі грамматикалық ережелерге сәйкес оларды түсінуді қиындатады. Бұл тұжырымның мәнін толық ашу үшін бірнеше қысқартуларды талдаймыз. Мысалы:

1,2,3.Напомним, что ранее также стало известно, что Великобритания доставила на Украину сотни переносных **противотанковых управляемых ракет Next Generation Light Anti-tank Weapon (NLAW)** при помощи военно-транспортных самолётов **C-17 Globemaster III** [7].

4. **«Байкалом»** назвали лёгкий многоцелевой самолёт **ЛМС-901** [8].

5. В основном **WC-135 Constant Phoenix** дислоцируется в районе *Корейского полуострова* [9].

Кесте 1

Аббревиатуралардың құрылымдық сипаты			
Аббревиатура	Құрылымы	Декод	Аудармасы
1. NLAW	Adj+adj+N+Adj+N Сын есім + сын есім +сын есім +зат есім	Next Generation Light Anti-tank Weapon	Жаңа буынды танкке қарсы жеңіл қару
2.C-17 Globemaster III	N+Numeral+N+Numeral Зат есім + сан есім + зат есім + зат есім	C- әскери-көліктік ұшақ,17-типтік нөмері, Globemaster	Боинг C-17 «Глоубмастер» III
3.ATGM	Adj+Adj+N Сын есім+сын есім+ зат есім	Anti-tank guided missile	танкке қарсы басқарылатын зымырандар
4.LMA-901 “BAIKAL”	Adj+Adj+N сын есім+сын есім+ зат есім	light multipurpose aircraft	жеңіл көп мақсатты ұшақ “Байкал”
5.WC-135 Constant Phoenix	N+N+Adj+N+Numeral+Adj+N Сын есім + зат есім + сан есім +зат есім	WC- радиоактивті залалдану мониторингінің ұшағы 135-типтік нөмері	радиоактивті залалдану мониторингінің ұшағы Тұрақты Феникс

Осылайша, зерттеу барысында біз терминдердің аударғаннан кейін олардың құрылымдық ерекшеліктерін анықтадық:

- Біріншіден, термин жүйесіндегі терминнің құрылымы неғұрлым қиын болған сайын, оны аудару да қиынға соғады;
- Екіншіден, жоғарыда көрсетілген мысалдарға сүйене отырып терминдерді бір тілден екінші тілге, екінші тілден үшінші тілге аударған кезде терминдер жүйесінің сол тілдегі грамматикалық ережелермен өзгертіндігін көре аламыз, әсіресе сөз таптары сәйкес келмейді;
- Үшіншіден, аббревиатураларды аудару кезінде, қазақ тіліндегі қысқартулар негізінде “толық нысанды аудару және құру” әдісі қолданылған болатын.

Сондай-ақ, бұл мәселені зерделеу кезінде шартты индекстік белгілер мен шартты белгілерді қолдану үрдісі байқалды, олар әдетте аударма кезінде аударылмайды, егер аударма қажет болса, бұл қиындық тудыруы мүмкін. Осылайша, аббревиатуралардың жоғарыда аталған ерекшеліктері қарапайым лексикалық бірліктерден ерекшеленетін айырмашылығын көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Ваягина М.Р., Канатаев Д.В. Перевод военных многокомпонентных терминов // Вестник Волжского университета имени В.Н.Татищева. – 2018. – №4. – С.13-18 // <https://cyberleninka.ru/article/n/perevod-voennyh-mnogokomponentnyh-terminov/viewer>
2. Азизова, М. Х. Военные термины и сфера их функционирования // Государственное управление. – 2020. – № 3(47). – С. 78-82.
3. Айтбайұлы Ө. Основы казахской терминологии // Алматы: Издательство «Абзал-Ай». – 2014. – С.384
4. О некоторых аспектах перевода терминов / А.А. Бисембаева, Н.К. Оразгали// - Астана, 2016. - С. 189-193. - Библиогр.: 15 назв.
5. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение: учебное пособие для студентов высш. учеб заведений. – М.: Академия. – 2008. – С. 304
6. Данилин, А. С. Сравнительный анализ способов аббревиации в англоязычной и русскоязычной военной терминологии / А. С. Данилин, Р. Р. Мавлеев // Гуманитарные науки. – 2021. – № 7(849). – С. 61-75.
7. <https://www.ferra.ru/news/techlife/ukraina-poluchila-tysyachi-protivotankovykh-raket-ot-velikobritanii-01-02-2022.htm>
8. <https://www.ferra.ru/news/techlife/na-zamenu-kukuruzniku-noveishii-samolyot-baikal-sovershil-pervyi-polyot-30-01-2022.htm>
9. <https://www.ferra.ru/news/techlife/ssha-otpravili-v-evropu-redkii-voennyi-samolyot-01-02-2022.htm>
10. Англо-русский словарь сокращений по авиационной и ракетно-космической технике / Мурашкевич.А.М., Владимиров.О.Н.// - 1981. – С.674
11. <https://termincom.kz/termins>

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИЯЗЫЧНОЙ ЛИЧНОСТИ
В КАЗАХСТАНСКОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ:
АСПЕКТЫ ПРАГМАТИКИ, ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ
ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ**

Булатбаева К.Н.

доктор педагогических наук,
главный научный сотрудник
Национальной академии образования
имени Ы. Алтынсарина,

Аңдатпа: Мақалада шет тілін оқытатын жоғары оқу орны мен мектеп педагогінің моделін қалыптастырудағы күтілетін нәтижелер көрсетілген. Біліктілік талаптары мектепте шет тілін оқыту процесінің жай-күйін, ЖОО-да оқыту әдістемесін бағалау негізінде әзірленді.

Тірек сөздер: мақсат қою, оқытудың прагматикалық аспектісі, функционалдық лингводидактикалық сауаттылық (ФЛДС), шет тілі мұғалімінің моделі, шет тілін оқыту әдістемесі оқытушысының моделі, оқытудан күтілетін нәтижелер, шет тілі маманына қойылатын талаптар.

Аннотация: В статье отражены ожидаемые результаты в формировании модели педагога вуза и школы, преподающего иностранный язык. Квалификационные требования разработаны на основе оценки состояния процесса обучения иностранному языку в школе, методики преподавания ИЯ в вузе.

Ключевые слова: целеполагание, прагматический аспект обучения, функциональная лингводидактическая грамотность (ФЛДГ), модель учителя иностранного языка, модель преподавателя методики обучения иностранному языку, ожидаемые результаты обучения, требования к специалисту иностранного языка.

Abstract: The article reflects the expected results in the formation of a model of a university and school teacher teaching a foreign language. The qualification requirements are developed on the basis of an assessment of the state of the process of teaching a foreign language at school, methods of teaching foreign languages at a university.

Keywords: goal setting, pragmatic aspect of teaching, functional linguodidactic literacy (FLDG), model of a foreign language teacher, model of a teacher of a foreign language teaching methodology, expected learning outcomes, requirements for a foreign language specialist.

Учебный процесс должен быть эффективным. К этому нужно стремиться сегодня каждому специалисту. Наряду с ответственностью, важно знать современные подходы к отбору содержания и планированию учебного процесса по иностранному языку. Цель достижения иноязычной коммуникативной компетенции обучающихся должна быть достигнута через конкретные методически выверенные шаги.

Научному отбору содержания иноязычного образования должны быть обучены будущие учителя (бакалавриат) и преподаватели (магистратура и докторантура) иностранных языков на этапах вузовского и послевузовского образования. Недостаточное видение методических этапов отбора и организации учебного процесса обычно приводит к «провалу» в достижении стратегической цели. Последствия нецеленаправленной методической подготовки педагогов по иностранным языкам мы видим на практике. На протяжении десятка лет многие специалисты не умеют добиваться цели обучения: этому свидетельство невладение изучаемым языком более 80% обучающихся в школах и вузах. Итогом обучения остаются рецептивные умения читать и понимать самые распространенные 100-150 слов и формул общения, которые далее не всегда находят свою реализацию в процессе общения.

Нами был определен механизм учета коэффициента участия того или иного языка в формировании полиязычной личности человека [1]. В век глобализации каждый человек должен быть многоязычным. В то же время экстралингвистические условия, а именно его пребывание или планируемое в будущем пребывание в разных социальных группах, определяет содержание и соответствующий уровень владения тем или иным языком.

Исходя из стратегии формирования иноязычной компетенции на одном из выбранных организацией образования и обучающимися иностранных языков, специалист должен быть готов влиять на корректировку учебного плана (обосновывая перед администрацией необходимость в дополнительных элективных курсах на основе изучения потребности обучающихся на разных этапах обучения - это аспект менеджмента), критически подходить к содержанию образовательных программ, корректировать и вносить правки в ходе реализации программы (проводить экспертизу на предмет наличия всех необходимых и достаточных компонентов содержания дисциплины с учетом экстралингвистических факторов). В настоящее время мы имеем классический подход к содержанию, не привязанный к новейшим условиям использования иностранного языка в условиях глобализации.

При этом у специалистов не формируется критический подход к имеющимся программам, так как они не представляют целостного целевого компонента обучения, не всегда знают систематизированный научный аппарат методики преподавания иностранного языка, нет тесной взаимосвязи между лингвистическими и лингводидактическими дисциплинами, не умеют соединять цели и задачи обучения иностранному языку с критериями оценивания учебных достижений. Доминирование теоретических филологических дисциплин в вузовских программах педагогического направления (а не тесное взаимодействие языкового и методического компонентов) создают у будущих специалистов следующее мнение: знание иностранного языка достаточно, а методике можно научиться после устройства на работу в школе. Такой подход при современных требованиях к специалисту иностранного языка как к педагогу

может привести молодых специалистов к разочарованию на начальном этапе работы. Сегодня разрабатываются квалификационные требования к учителю иностранного языка и проводятся аттестационные процедуры, так как государственная задача повышения качества обучения в школе и вузе требует и повышения профессиональной ответственности педагогов.

В монографии «Научные основы непрерывной подготовки специалистов иностранных языков в Казахстане» (2017) [2] группой специалистов разработана поуровневая модель будущего специалиста, основанная на «Национальной рамке квалификации» [3]. Содержание подготовки специалиста иностранного языка представляет собой формирование многоаспектной личности педагога, к которому предъявляются дидактические, лингвистические, лингводидактические, методические требования. В настоящей статье прежде всего раскроем уровни педагога высшей школы (7-8 уровни), который должен вести дисциплины лингводидактического цикла.

На кафедрах иностранных языков важно тщательно подходить к отбору кадров для ведения предметов педагогического направления. Требования к ведению методики преподавания иностранных языков сводятся к следующим критериям: владение системой иностранного языка, владение научно-методической системой обучения иностранному языку, умение критически оценивать разные имеющиеся подходы к обучению языкам на основе учета особенностей целевой аудитории и отведенного объема учебных часов, умение обосновать используемую методическую систему обучения, умение планировать учебный процесс таким образом, чтобы достичь планируемого конечного результата обучения – коммуникативной компетенции, умение научить организации правильной обратной связи на этапах обучения при текущем и итоговом контроле, умение подготовить студентов к решению производственных задач, умение руководствоваться текущими государственными программными документами для правильного выстраивания процесса обучения иностранным языкам, владение методикой научения отбору содержания предмета «Иностранный язык» в условиях ранней профилизации обучения и методикой реализации индивидуального подхода к обучению с учетом психологических особенностей обучающихся и т.д.

Как видим из требований к подготовке специалиста иностранных языков прежде всего для системы среднего образования, педагог высшей школы несет ответственность за качественную подготовку будущего учителя иностранного языка. При этом важно обратить внимание на прагматический аспект изучения иностранного языка и соответственно этому строить целеполагающие действия по научению будущих специалистов следующим ключевым профессиональным действиям: по мере необходимости скорректировать содержание предмета в целях повышения эффективности обучения иностранному языку, исходить из экстралингвистических факторов обучения (речевые намерения говорящего в рамках темы общения, подчинение языковых средств надобности оформления этих речевых задач, научно обоснованное системное и методически оправданное введение нужной функциональной языковой системы), реализация деятельностного подхода через ролевые игры в жизненных ситуациях общения, достижение самоуправленческой функции обучающихся в процессе овладения иностранным языком, что возможно при оперировании ими параметрами и критериями оценивания своих учебных достижений. Итоговое ожидание от подготовленных учителей иностранного языка можно суммировать в виде функциональной лингводидактической грамотности учителей и преподавателей иностранных языков.

Таблица 1 - Составляющие функциональной лингводидактической грамотности (ФЛДГ) учителей и преподавателей иностранных языков как ожидаемые результаты обучения в вузе и на курсах повышения квалификации

№ ФЛДГ	Ожидаемые результаты	Параметры оценивания (по умениям)
ФЛДГ-1	Владение содержанием образовательных программ и умение осуществлять их анализ с позиции непрерывности и последовательности на всех этапах обучения	анализировать тематические минимумы на этапах дошкольного образования, начального, основного и общего среднего образования, среднего и высшего профессионального образования; анализировать учебный материал с позиции преемственности и последовательности формирования языковой, речевой и коммуникативной компетенций обучающихся; реализовать принципы системности, последовательности и непрерывности при подаче функционирующей языковой системы; представлять методический анализ с помощью компьютерных программ
ФЛДГ- 2	Владение современными психологическими, лингвистическими, дидактическими основами преподавания иностранного языка	интегрировать экстралингвистический и лингвистический материал: языковые средства подчинять содержанию речевых тем, учитывать их активность для реализации речевых задач в рамках темы; учитывать в учебном процессе психологические механизмы освоения неродного языка; развивать поликультурную языковую личность
ФЛДГ- 3	Владение требованиями к современному учебнику и другим средствам обучения	критически анализировать учебники и другие дополнительные средства обучения; критически подходить к материалу учебнику и дополнять его эффективными дидактическими средствами;
ФЛДГ-4	Владение навыками эффективного планирования учебного процесса и критериального оценивания учебных достижений школьников и студентов	- знание типологии уроков и умение определять место каждого типа урока в соответствии с образовательными задачами; - умение отбирать эффективные методы и приемы обучения для урока; разрабатывать критерии оценивания или использовать разработанные в соответствии с ожидаемыми результатами урока/занятия; осуществлять преемственность между занятиями одного тематического цикла (тематического блока)
ФЛДГ-5	Владение навыками обобщения опыта преподавания иностранного языка, работы в творческой команде	вести исследовательскую деятельность в процессе обучения; осуществлять критический анализ учебного процесса в целом и его отдельных этапов; применять на практике научно-методический материал; описывать свой опыт в виде докладов, научных статей (с соблюдением принципов научной этики)

Настоящие требования к подготовке будущего специалиста иностранного языка послужат основой для разработки образовательных программ в вузах и институтах повышения квалификации.

Между тем, опыт проведения курсов повышения квалификации (март-апрель 2022 г.г., на базе Института дополнительного образования Павлодарского педагогического университета) для специалистов иностранных языков позволили выявить недостаточную сформированность необходимых профессиональных умений, некорректное применение терминологического аппарата, неумение соотносить цель, задачи обучения и критерии оценивания. Несформированные методические умения приводят к неправильному планированию учебного процесса, недостаточной мотивировке обучающихся к организации учебного процесса. Мы обнаружили «точечные» заходы в тему, отсутствие навыков реализации дидактических принципов преемственности обучения, неумение выстраивать целостную методическую систему обучения, отсутствие в практике преподавания критериальной системы оценивания или отсутствие мониторинга отслеживания достижений обучающихся. На примере когнитивно-коммуникативной технологии двуязычного обучения неязыковым дисциплинам [4] были сформированы у учителей профессиональные умения планирования учебного процесса с учетом прагматики, целеполагания. Педагоги научились осуществлять научный отбор нужного учебного материала и правильно интегрировать методические системы неязыковых и языковых дисциплин.

В указанном направлении в настоящее время ведется комплексное исследование по определению требований к модели школьного предмета «Иностранный язык», соответственно – требований к модели учителя иностранного языка, что требует пересмотра и корректировки учебных программ школы и образовательных программ вуза.

Список использованной литературы:

1. Bulatbayeva K. N., Duissekova K. K. The Space of Human Interaction as The Basis for Modeling Multilingualism and Minimizing the Studied Languages// ICICN, August 22-25, 2020, China/Session 8: Information Communication and Management//ICICM 2020: Материалы 10-й Международной конференции по информационным коммуникациям и управлению 2020 г. Август 2020 г. С. 54–57 <https://doi.org/10.1145/3418981.3418989>
2. Бижкенова А.Е., Булатбаева К.Н., Сабитова Л.С. Научные основы непрерывного лингводидактического образования специалистов иностранных языков в Казахстане/ Монография. - Астана: Мастер ПО, 2017 - 135 с.
3. Национальная рамка квалификации РК. Утверждена совместным приказом Министра труда и социальной защиты населения РК от 18.12.2013 (№665-о-м) и Министра образования и науки РК от 10.01.2014 (№6)/ <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V120008022>.
4. Булатбаева К.Н. Scientific-methodic fundamentals of formation multilingual person in schools and institutes of higher education: cognitive-communicative technology of teaching multilingualism // Materials of the international scientific-practical conference «Science and Education: no Language Barriers» in three volumes. Pavlodar: PSU after S.Toraigrov, 2011. – 256 p. – P.105-113.

Данная статья подготовлена в рамках реализации научно-технической программы «Научные основы модернизации системы образования и науки» (OR11465474), реализуемой Национальной академией образования имени Ы.Алтынсарина (Казахстан).

THE IMPORTANCE OF USING FOLKLORE MATERIAL IN ENGLISH CLASSES

Vinogradova N.G.

PhD in Philology, Associate Professor

*Shukshin Altai State University for Humanities and Pedagogy
Biysk*

Аңдатпа: Мақала ағылшын тілі шетелдік болып табылатын студенттерді оқытуда фольклорды қолдануға арналған. Ол үшін шет тілін оқытудың ерекшелігі және шет тілін оқытудың құралы ретінде фольклор сияқты теориялық негіздер зерттелді.

Тірек сөздер: фольклор, бастауыш мектеп, оқытудың тиімді құралы.

Аннотация: Статья посвящена использованию фольклора в обучении студентов, для которых английский язык является иностранным.

Для этого изучены теоретические основы, такие как специфика обучения иностранному языку и фольклор как средство обучения иностранному языку.

Ключевые слова: фольклор, начальная школа, эффективное средство в обучении.

Abstract: The article is devoted to the usage of folklore in teaching students for whom English is a foreign language.

For this purpose, the theoretical basis has been studied such as the specifics of teaching a foreign language and folklore as a means of teaching a foreign language as well.

Keywords: folklore, primary school, effective means in teaching.

There is an approach, according to which the units of folklore, as a complex system, are not songs, myths, dances, not separate "works" of folk art, but integral folklore acts, folklore actions (rituals, ceremonies in the broad sense of the word).

Works of oral folk art can be divided into lyrical, epic and dramatic. Lyrical songs reveal the innermost themes of folk life. There are such types as historical, love, joke, wedding, robbery, labor, etc. Epic genres are bylina, fairy tale, tale, folktale, non-fiction.

Small genres of folklore - proverb, short story, riddle, catchphrase - are also elements of the epic.

Since small genres of folklore are most effective in the teaching of a foreign language and most appropriately fit into the framework of the lesson, let us dwell on them.

Proverbs and sayings have gone from a simple statement to acceptance and recognition in people. The author of the utterance is most often forgotten, and the sources of many proverbs and sayings are already lost "Strike while the iron is hot."

Another form of small genre folklore is the shorthand. According to Kvyatkovsky's poetic dictionary, a patter is a folk-poetic joke, based on alliteration, and consists in a deliberate selection of words that are difficult to articulate correctly, while quickly repeating the entire phrase [1]. In a cursive phrase the articulation is artificially complicated, so they often serve as exercises to improve not only people learning a language as a foreign language, but also for native speakers themselves: "She sells seashells on the seashore".

Poems, proverbs, and sayings can be invaluable for building and developing listening and speaking skills. They can be used as an introduction to new phonetic or lexical material in the form of phonetic exercises, as well as for its repetition. Learning phonetic material such as proverbs and sayings can contribute to the formation of the correct articulation of the speech apparatus. Phonetic material is worked out more easily and naturally, corrected inaccuracies and vagueness in the pronunciation of certain sounds, inaccuracies in accents and intonation through rhymed forms of proverbs, rhymes and proverbs. Students are introduced to the

pronunciation of sounds not separately, but in context, in conditions close to the real environment, which ensures the communicative function of teaching foreign languages.

In authentic folklore material grammatical phenomena function in the conditions of real foreign-language communication, by passing artificially created situations and examples, and therefore are mastered much more qualitatively and naturally. Thus students do not just learn grammatical constructions, but learn their situational use, thus solving communicative problems.

Through rhymes, proverbs, songs, and sayings, students expand their vocabulary much more easily. Folklore texts attract with their national and cultural specificity and imagery. The context conditions provide an opportunity to get acquainted with the grammatical and lexical compatibility of lexical units, the laws of their functioning and spheres of application.

Properly selected and organized folklore material when teaching a foreign language can play a very important role and serve as a good tool in the learning process:

Folklore works contribute to the formation of students' speech skills and abilities, as well as give them an idea of the realities of the country of the studied language. Folklore material has an emotional and informative richness, and therefore is attractive.

Folklore at foreign language lessons is used to increase motivation, concentration of attention of younger students, is an auxiliary tool in the work on the formation and development of pronunciation, grammar, lexical skills. Therefore, there should not be a situation when a teacher uses folklore material just to use. The teacher should intelligently and consciously select the material in accordance with the objectives of the lesson.

If the teacher has the task of explaining grammatical material, for example, the incentive mood, he chooses those poems, proverbs, sayings and fairy tales in which this grammar is used. "He who would eat the nut must first crack the shell" (modals), "Gossiping and lying go hand in hand" (Gerund and its functions in a sentence) demonstrate the use of this grammar. To demonstrate the context in which this grammar can be used (advice, instruction, warning, prohibition, request, etc.), the teacher can take fairy tales or excerpts from fairy tales. After the explanation, students can be instructed to look for this grammar in the text, helping them with the translation.

Of course, the whole process of teaching grammar cannot be built on sayings and proverbs alone, but they can be used to illustrate how it works. The same can be said for working on other skills.

When using folklore material for the development of lexical skills, respectively, it is necessary to use only folklore material that is related to the topic of the lesson and directly contains the vocabulary being studied [2]. It is known that a person's vocabulary can be divided into active and passive - the one that he actively uses, and the one that he has at the level of understanding. It is characteristic even for the native language. Therefore, so that the studied vocabulary does not go into the passive, the teacher should create as many situations of active vocabulary use as possible in the lesson [3]. Thus, when practicing the vocabulary on the topic "Body", various poems and rhymes containing references to the parts of the body can be used, the most effective memorization is due to the rhyme and rhythm.

Head, shoulders, knees and toes...

And eyes and ears and mouth and nose,

Head, shoulders, knees and toes.

When working on the development of pronunciation skills with the use of folklore the selection of material and methods of work will occur depending on what sounds will be mostly worked on in the lesson. For example, if it is a consonant [θ], then proverbs with at least two words containing this sound and, preferably, rhyming with each other are selected. "Nothing to do but work, nothing to eat but food..." At first the peculiarities of the pronunciation of a sound are explained to students, then they are offered to listen to words in which the desired sound

occurs, then we can move directly to the folklore material. When working on pronunciation skills proverbs, sayings, rhymes are mostly used.

The organization of work with folklore material consists of the following steps: setting goals and objectives, selecting the material, determining the method of work and incorporating it into the class plan.

References:

1. Kviatkovsky, A.P. Poetic Dictionary Moscow: Sov. Encyclopedia, 1966. - 376 c.
2. Methods of teaching a foreign language. Requirements for the lexical side of students' speech / Access mode https://studme.org/167146/pedagogika/trebovaniya_predyavlyaemye_leksicheskoy_storone_rechi_uchaschihsya.
3. Korotkova I.P. Methodology of formation of lexical competence of junior schoolchildren through English folklore: dissertation / I.P. Korotkova, 2012 / Mode of access <https://www.dissercat.com/content/metodika-formirovaniya-leksicheskoi-kompetentsii-mladshikh-shkolnikov-posredstvom-angliiskog>.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Волкова Л.В.
к.п.н., доцент

ЕАГИ, Нур-Султан

Аңдатпа: Бұл мақалада автор университет студенттеріне ағылшын тілін оқытуда инновациялық ойын технологияларын қолдану тәжірибесімен бөліседі.

Тірек сөздер: рөлдік ойын, жағдаят, пікірталас, инновациялық технологиялар, интерактивті оқыту.

Аннотация: В данной статье автор делится опытом использования инновационных игровых технологий при обучении английскому языку студентов вуза.

Ключевые слова: ролевая игра, ситуация, дискуссия, инновационные технологии, интерактивное обучение.

Abstract: In this article the author shares her experience of using innovative role-play technologies in teaching English to the students of a higher educational establishment.

Keywords: role play, situation, discussion, innovative technologies, interactive learning.

Игровой метод в обучении иностранному языку является одним из инновационных технологий для формирования коммуникативной компетенции обучающихся, для свободного ориентирования в иноязычной среде и умения адекватно реагировать в различных ситуациях. Современный преподаватель иностранного языка должен владеть информацией на высоком уровне, а также быть режиссером, актером и тренером одновременно. Преподавателю необходимо создавать условия практического овладения языком для каждого учащегося, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому учащемуся проявить свою активность, свое творчество. Применение в студенческих группах различных видов игровых технологий: кроссвордов, ролевых игр, тематических диалогов является мотивацией для изучения иностранного языка.

Использование на практических занятиях ролевых игр дает положительные результаты. Многие выдающиеся педагоги справедливо обращали внимание на эффективность использования игр в процессе обучения. В настоящее время проблема применения речевой игры в обучении иностранному языку широко освещается в

отечественной и зарубежной методической литературе. Ролевые игры позволяют сконцентрировать внимание на овладении речевыми навыками в естественной ситуации общения. Мы рассматриваем игру как ситуативно-вариативное упражнение, где создается возможность для многократного повторения речевого образца в условиях, максимально приближенных к реально-речевому общению с присущей эмоциональностью и правдивостью. Игра всегда предполагает принятие решения: как поступить, что сказать, как выиграть. Желание решить эти вопросы способствует развитию мыслительной деятельности играющих. Творчество заложено в людях самой природой. Они любят сочинять, выдумывать, фантазировать, изображать, перевоплощаться. Одни и те же игры могут выполняться по-разному, принимать разные формы, но в основе всех их лежит импровизация. В целом использование различных игр на занятии по иностранному языку способствует овладению языком в занимательной форме, развивает память, внимание, сообразительность, поддерживает интерес обучающихся к иностранному языку. Игровые методики преподавания вносят оживление в занятия, поддерживают положительный эмоциональный настрой участников, усиливают их мотивацию.

В игре способности любого человека проявляются в полной мере. Игра - особо организованное занятие, требующее напряжения эмоциональных и умственных сил. Игра предполагает принятие решения - как поступить, что сказать, как выиграть? Желание решить эти вопросы, победить, обостряет мыслительную деятельность играющих. А если учащиеся при этом говорят на иностранном языке, игра открывает богатые обучающие возможности. Являясь развлечением, отдыхом, игра способна перерасти в обучение, в творчество, в модель человеческих отношений. И учитывая вышесказанное, хочется заметить, что использование игрового метода намного повышает эффективность обучения иностранному языку Р.П. Мильруд рассматривает ролевую игру, включающую четырех основных компонентов: сюжет, ситуацию, реальность, участников игры [1, с.121].

Игра развивает умственную и волевую активность. Являясь сложным, но одновременно увлекательным занятием, она требует огромной концентрации внимания, тренирует память, развивает речь. Игровые упражнения увлекают даже самых пассивных и слабо подготовленных учащихся. Мы предлагаем ситуации для ролевых игр. Например, на тему «Образование» дается задание:

Role –play the situation: You are experts to develop a course for grown-ups[2]:

- 1) In groups, choose a course which you are going to develop (It might be your hobby or something to do with your future job.)
- 2) Prepare a program of this course with a short presentation.
- 3) Prepare a five-minute talk to advertise your course.
- 4) Make your presentation and listen to other people talking about their course.
- 5) Appreciate the best program.

Данная ролевая игра предлагает ситуации (метод case-study на основе решения конкретных ситуаций), где студентам необходимо найти решение, используя критическое и аналитическое мышление. Метод case-study развивает коммуникативные навыки и умение работать в коллективе. Все участники группы дискутируют и рассматривают проблему, выявленную в кейсе, а также глубокий вопрос или вопросы, содержащиеся в нём.

Творческие задания типа: Comment upon the following proverb: *Cheaters never win and winners never cheat.* Эта пословица вызывает интерес в группе студентов, все студенты принимают активное участие в дискуссии, используют новую лексику, занятие проходит продуктивно.

Как известно, движущей силой говорения является мотив. Создание мотива говорения - самый трудный компонент деятельности преподавателя при организации ролевой игры. Для того, чтобы проникнуть в сферу интересов учащихся, нужно создать личностный мотив к участию в ролевой игре и тем самым правильно составить задания к ролевым играм.

Например, даем задание: Make up a story with a decisive ending of the type:

- 1) ... the box contained nothing but old clothes;
- 2) ...alas! It was the king!
- 3) ...and you will discover that for you the world has transformed.

Представляются лучшие варианты ответов, студенты соревнуются в красноречии на английском языке с активным участием преподавателя.

Так нам представляется интерактивное обучение как особая форма организации учебно-познавательной деятельности, когда студенты чувствуют свои успехи, интеллектуальный рост, это делает процесс обучения продуктивным.

Мы используем в своей работе разнообразные интерактивные формы: круглый стол (дискуссия, дебаты), мозговой штурм, деловые и ролевые игры, мастер-класс, метод проектов, case-study (анализ конкретных ситуаций, ситуационный анализ).

Инновационная педагогическая деятельность является одной из важных составляющих образовательного процесса. Это основа, на которой строится конкурентоспособность института на рынке образовательных услуг.

Инновационная деятельность отличается от традиционной системы образования тем, что способствует качественному изменению личности обучающегося и включает широкое использование интерактивных методов обучения. Применение этих методов диктуется спецификой подготовки будущих специалистов, преподавателей иностранного языка.

Список использованной литературы:

1. Мильруд Р.П. Методика преподавания английского языка. - М.: Дрофа, 2005. – 253 с.
2. Брекалова Т.В. English for Specific Purposes. – Almaty, 2011. - 272с.

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНЕ АҚПАРАТТЫҚ-ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЕНГІЗУ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ БІЛІМ БЕРУДІ АҚПАРАТТАНДЫРУ

Гауриева Г.М.
К.п.н., и.о. профессора
 ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
 Нур-Султан

Тогузбаева Г.М.
Магистр, ст. преподаватель
 ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
 Нур-Султан

Аңдатпа: Осы мақала ақпараттық технологияларды қолдана отырып, шет тілін оқыту проблемасына арналады және проблемаларды шешу мен шет тілі мұғалімдерінің компьютерлік сауаттылығын арттыру маңыздылығын қарастырады.

Тірек сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ақпараттық; танымдық; бәсекеге қабілеттілік; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар

Аннотация: Данная статья посвящена проблеме обучения иностранному языку с использованием информационных технологий и рассматривает важность решения проблем и повышения компьютерной грамотности учителей иностранного языка.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии; информационные; познавательные; конкурентоспособность; информационно-коммуникационные технологии

Abstract: This article deals with the problem of teaching a foreign language using information technologies and considers the importance of solving problems and increasing computer literacy of teachers of a foreign language.

Keywords: information and communication technologies; information; cognitive; competitiveness

XXI ғасырдың шет тілін оқыту жүйесіне әсер етпей қоймайтын ең маңызды сипаттамалары жаһандану және ақпараттандыру болып табылады. Елдер мен халықтардың көп өлшемді жақындасуы, біртұтас өзара тәуелді әлемнің қалыптасуы, жаһанданған ақпараттық қоғамның қалыптасуына әкелетін ақпараттық ортаның өсуі байқалады. Сонымен, Г. К. Нұрғалиеваның пікірінше қазіргі қоғам ақпараттандыру деп аталатын жалпы тарихи процеске кірді. "Қоғам дамуының осы кезеңінде ақпарат өндірісі негізгі қызмет түріне айналады, ал компьютерлендіру осы процестің бөлігі ретінде әрекет етеді" [1, 5].

ҚР-да білім беруді ақпараттандыруға Г. К. Нұрғалиева, А.Т. Чакликова, А.Б. Нұрова сияқты қазақ ғалымдары өз еңбектерін арнады және зерттеулер жүргізуде. Г.К.Нұрғалиеваның күш-жігері ақпараттық-коммунистік технологиялар (АКТ) негізінде білім беруді ақпараттандырудың мәнін теориялық-педагогикалық тұрғыдан түсінуге бағытталған. А.Б.Нұрованың пікірінше, "телекоммуникациялық технологияларды (ТКТ) пайдалану ҚР жалпы орта білім беру ұйымдары үшін өзекті, себебі оқыту процесіне үлкен аудиторияны фронталдық тарту есебінен қалалық және ауылдық аудандардағы балалардың білім беру мүмкіндіктерін теңестіру жүзеге асырылады. Бұдан басқа, ТКТ пайдалану қазіргі заманғы білім беру жүйесінің негізгі қарама-қайшылығын шешуге мүмкіндік береді - қазіргі әлемдегі білімнің жылдам өсу қарқыны мен оқушылардың оларды меңгеру мүмкіндігі шектеулі мүмкіндіктері арасындағы қарама-қайшылық" [2, 8].

Ақпараттандыру дегеніміз (А.П. Ершовтың ойынша) - бұл

- электрондық құралдармен сақтау, өңдеу және беру үшін қолжетімді нысандағы барлық маңызды ақпаратты бөлу және таныстыру үшін - *ақпараттық*;
- қоғамға жеке қызметтен бастап жалпы адамзаттық институттардың жұмыс істеуіне дейінгі барлық деңгейлерде өз дамуын серпінді реттеуді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін әлемнің толық ақпараттық моделін қалыптастыру және сақтау үшін - *танымдық*;
- ақпаратты сақтау, өңдеу және берудің электрондық құралдарының жалпыға бірдей жүйесін құру үшін - *материалдық* сияқты бір-бірімен өзара байланысты процестердің жүйесі [3, 84].

Бұл жағдайларда шет тілін оқытудың сапалық деңгейінің елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі қарқынына сәйкестігін, қоғамның өзгеріп отырған қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында оның жедел өзгерістерге қабілеттілігін қамтамасыз ету ретінде шет тілді білім беру жүйесінің алдында тұрған талаптар да өзгереді. Роберт И.В. анықтауынша, білім беруді ақпараттандыру - «білім беру саласын оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын іске асыруға бағдарланған заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) әзірлеу және оңтайлы пайдалану әдіснамасымен, технологиясымен және практикасымен қамтамасыз ету процесі» [4, 77].

Осыған байланысты "өзге тілде білім берудің алдында өз және өзге де мәдениеттердің әмбебап және ұлттық-ерекше құндылықтарын байыту арқылы жеке тұлғаның аксиологиялық қондырғыларын дамыту; адам өмірі феномендерін түсінудің

кеңдігімен байланысты білім берудің жалпы мәдени мазмұнының гуманитарлық деңгейін күшейтуді" қамтитын проблемалар мен міндеттер кешені тұрады [5, 13].

Біздің пікірімізше, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдануды бүгінде болашақ мамандарды кәсіби даярлаудың басым міндеттерінің бірі ретінде қарастырған жөн. Қазіргі уақытта оқыту процесінде компьютерлік технологияларды қолдануға бағытталған оқу бағдарламаларының мазмұнына әсер ететін «технология» ұғымын қараудың үш тәсілі қалыптасты.

Бірінші тәсіл - оқытуды ұйымдастырудың «әдістемесі» немесе «формасы» ұғымдарының синонимі ретінде (бақылау жұмысын жазу технологиясы, топтық қызметті ұйымдастыру технологиясы, қарым-қатынас технологиясы және т.б.).

Екінші тәсіл - нақты педагогикалық жүйенің синонимі ретінде (дамытушы оқыту технологиясы, «дәстүрлі» оқыту технологиясы, мектеп және т.б. үшін В.В.Давыдов-Д.Б. Эльконин жүйесі).

Үшінші тәсіл - берілген қасиеттері бар өнімді алуға мүмкіндік беретін әдістер мен процестердің жиынтығы мен реттілігі ретінде.

Біз өз жұмысымызда үшінші тәсілге негізделеміз, яғни шет тілін үйрену кезінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқушыларды даярлау сапасын арттыруға мүмкіндік береді, ал түптеп келгенде, шет тілін білуден басқа, тиісті ақпараттық ортада жұмыс істей білетін дағдысы бар бәсекеге қабілетті маман даярлауға әкеледі.

Шет тілін білуге деген сұраныстың артуы, тиісінше шет тілді білім берудің әлеуметтік маңызды мәртебесінің артуы білім беру саясатында болып жатқан өзгерістерге себепші болды.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы республикада мектеп білімін ақпараттандыру процесінің негізін қалады [6].

Қазақстанның Үшінші жаңғыруына және Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіне сәйкес 2020 жылға дейін жаһандану жағдайында қазақстандық білім беру жүйесі бірыңғай әлемдік ақпараттық-білім беру кеңістігінің бір бөлігі ретінде жұмыс істейтін болады.

Қоғамды ақпараттандыру деңгейі білім беруді ақпараттандыру деңгейімен тікелей байланысты және осы себепті, оқу орындарының қажетті жабдықтармен және бағдарламалық қамтамасыз етумен тиісті жарақтандырылуына, сондай-ақ оларды тиімді қолдану шеберлігіне тікелей тәуелді болады. *Білім беруді ақпараттандыру* деп адамды ақпараттық қоғам жағдайында толыққанды өмірге дайындау процесі түсініледі, бұл әсіресе Қазақстанның Болон процесіне кіру кезеңінде, қазіргі уақытта оқытушыларда жаңа жағдайларда, оның ішінде шет тілінде де өзін-өзі білім беру дағдыларын дамытуға бағытталған икемді білім беру кеңістігіне қалыптасқан өзекті болып табылады. Білім беруді ақпараттандыру оқыту процесінде ақпараттық технологияларды пайдалану және жана әдістемелік әзірлемелерді енгізу есебінен оқу процесінің тиімділігі мен қарқындылығын арттыруға ықпал етеді [7, 10-11].

Өткен ғасырдың 50-ші жылдарында басталған білім берудің қазіргі жүйесін ақпараттандыру процесі қазіргі заманғы ақпараттық технологиялардың әдістемелік және дидактикалық негіздерін біртіндеп арттыра отырып, осы күнге дейін де жалғасуда.

А.И. Федоров білім беру процестерін ақпараттандырудың үш негізгі кезеңін атап көрсетеді [8]. Бірінші кезең - электронизациялау (50-ші жылдардың аяғы - 70-ші жылдардың басы) - білім беру процесіне электрондық құралдар мен есептеу техникасын

енгізу белсенді жүрді: ЭЕМ-дегі бағдарламалар жасау негіздері мен математикалық модельдеу элементтерін оқыту.

Екінші кезең - компьютерлендіру (70-ші жылдардың ортасы - 90-шы жылдардың соңы) - адамның компьютермен диалогтық өзара іс-қимыл мүмкіндігі бар неғұрлым қуатты компьютерлердің пайда болуымен сипатталады, соның салдарынан, бұл соңғысын оқытудың қуатты құралы ретінде пайдалануға әкеледі (оқыту, білімді бақылау және оқу процесін басқарудың автоматтандырылған жүйелері).

Үшінші кезең - ақпараттандыру (біздің заман) - қуатты дербес компьютерлерді, ақпараттық технологияларды пайдаланумен, сондай-ақ ақпараттандыру процесінің өзін және оның әлеуметтік салдарын қайта пайымдаумен ерекшеленеді.

Зерттеушілер [9; 10; 7; 8] білім беруді ақпараттандырудың қазіргі кезеңінің түрлі үрдістерін атап көрсетеді, олардың ішіндегі ең маңыздылары, біздің ойымызша, мыналар:

1) білім беру мекемелерін ақпараттық технологиялар құралдарымен жарактандыру және оларды оқытуды оңтайландыруға ықпал ететін, білім беру процесін қолдайтын жаңа педагогикалық құрал ретінде пайдалану;

2) қоғамды ақпараттандыруды дамыту салдарынан білім беру мазмұнын өзгерту, сондай-ақ ақпараттық технологиялар мүмкіндіктері мен дәстүрлі білім берудің артықшылықтарын біріктіру;

3) сапалы ақпаратқа қол жетімділікті қамтамасыз ететін бірыңғай ақпараттық білім беру кеңістігін құру.

Инновациялық технологиялармен ұйымдасқан және тұрақты жұмыс істеу кезінде көптеген тұжырымдамалық-маңызды дидактикалық проблемалар шешіледі:

1) оқу бағдарламасымен тұрақты және жүйелі жұмыс істеу мүмкіндігі;

2) оқу процесінде сенімді кері байланыс алу және барлық оқу процесін мамандандырылған басқару мүмкіндігі;

3) ақпараттық технологиялармен тиісті тығыз байланыста болу.

Компьютерлік бағдарламаларды қолдану арқылы оқыту процесі кезінде біз дидактикалық қағидаттарды қамтитын оқу процесінің барлық негізгі заңдылықтарын сақтаймыз. Бұл жұмыста біз шет тілдерін оқыту үшін маңызды және оқытудың инновациялық әдістерімен жұмыс істеуде ерекше қызметтері бар негізгі тән қағидаттарды зерделеуге тырысамыз. Олардың арасында *ғылыми қағидат, саналылық қағидаты, қолжетімділік (қолжетімділік), белсенділік, жүйелілік және бірізділік, игерудің беріктігі, даралану, көрнекілік қағидаттары* бар.

Компьютерлік оқыту кезіндегі *ғылыми қағидат* бірнеше аспектілерде қамтамасыз етіледі:

- зерттеулерде ақпараттандыруды қолдана отырып материалды мұқият іріктеу және онлайн коммуникация;

- жұмыс нәтижелерін көрсетудің ықшамдалған және жеңілдетілген тәсілі;

- білімді меңгеру процесін байқау және білім алушылардан кері байланыс алу арқылы білім деңгейінің ілгерілеуін көру мүмкіндігі".

Саналылық қағидаты материалды игерудің жеңілдетілген формаларын ала отырып, оқушының білім алу жолдарын саналы түрде таңдаумен жүзеге асырылады, бұл оқытылатын ортадағы қызметтің саналылығын арттырады.

Ақпараттық технологиялардың көмегімен тілдерді оқытуда *қолжетімділік қағидаты* білім алушылардың жас ерекшеліктерін, олардың жасын ескере отырып берілетін тапсырмаларды, олардың шет тілін және компьютерді меңгеру деңгейін ескереді. Компьютерді пайдалану оқушыларға пән бойынша қосымша ақпарат алуға көмектеседі.

Белсенділік қағидаты компьютерлік оқытуды пайдалану есебінен толығымен жүзеге асырылады, өйткені оқушылар жаңа ақпарат алу үшін компьютермен жұмыс істеуге мүдделі, бұл оларды интерактивті оқытуға әкеледі. Интерактивтілікке балалар компьютерде саналы түрде жұмыс істеу белсенділігі және дүниежүзілік желіден едәуір материал алу есебінен қол жеткізеді және бұл оқушылардың тіл қызметінің барлық дағдыларында білімін жақсартады. Бұл қағидат ақпараттық технологияларды пайдалана отырып тілдерді оқыту кезінде қажетті құбылыс болып табылады.

Жүйелілік және дәйектілік қағидатына оқу процесін дұрыс ұйымдастыру және оқыту үшін материал таңдау кезінде қол жеткізіледі.

Шет тілдерін компьютерлік оқыту кезінде білімді, іскерлікті және дағдыны меңгеру *беріктігі қағидаты* оқушылардың жұмысын жүйелі бақылау кезінде, әрбір оқушымен жеке жұмыс жасаған кезде және өз бетінше білім алуға көп уақыт бөлгенде кепілдік беріледі.

Білім алушылардың жеке ерекшеліктерін *есепке алу қағидаты* оқушылар жасын, білім деңгейін және психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, барлық қажетті нәрсені алған кезде оқытудың инновациялық нысаны кезінде айқын байқалады.

Шет тілдері бойынша компьютерлендірілген оқу процесінде *даралау қағидаты* мынадай аспектілермен қамтамасыз етіледі:

а) оқу қызметін дараландыру;

б) өз қарқыны мен жұмыс жылдамдығын таңдау;

в) кез келген жерден және кез келген уақытта ақпаратқа қолжетімділік;

г) қажетті анықтамалық материалдарды, қандай да бір ұсыныстар мен кілттерді алу мүмкіндігі;

д) оқушылардың жаттығуларды қажетті нәтиже алғанға дейін қайталауы [11, 31].

Компьютерлік технологияларды пайдалана отырып, шет тілдерін оқыту кезіндегі *көрнекілік қағидаты* оқушылардың қажетті материалды көрнекі түрде алуымен қамтамасыз етіледі, яғни нысанның, түстің және іс-қимылдың символдық жүйелерінде.

Мұғалімнің рөлі маңызды болып қалады, себебі ол компьютерлік бағдарламаны, олар бойынша тапсырмаларды, оның пікірінше қажетті материал мен бақылау формаларын таңдайды. Сондықтан компьютерлік технологияларды қолдану мұғалімге шет тілдерін оқытудың ең тиімді жолын таңдауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда компьютер қателерді көрсету, оларды жіктеу және барлық ақпаратты қажетті нысанда беру үшін көмекші рөл атқарады [12, 19].

Шет тілін оқыту процесінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану қажеттілігінің жоғары болуына қарамастан, мұндай процесс мақсатты түрде ұйымдастырылмайды, ақпараттық технологияларды қолдану аспектісінде пәндердің мазмұнын біріктіру қамтамасыз етілмейді.

Мұғалімдер мен оқушылардың шет тілін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануы көп жағдайда апатты жағдайда жүреді. Білім алушылар шет тілі бойынша оқыту сайттарын, электрондық сөздіктерді, электрондық оқулықтарды іздеуге байланысты қиындықтарды бастан өткереді, шет тіліндегі баяндамалар мен рефераттарды орындау үшін сайттарды іздеу қиындық туғызады. Жалпы орта білім беру мекемелерінде оқытуды ақпараттандырудың ағымдағы жай-күйі мұғалімдердің де, білім алушылардың да компьютерлік сауаттылығын үнемі арттыруды талап етеді.

Қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану оқу процесінің дәстүрлі қалыптасқан құрылымының формасын өзгертеді. Білім беруді ақпараттандыру проблемаларының педагогикалық аспектілерін және психологтар мен әдіскерлердің осы саладағы зерттеулерінің нәтижелерін қарастыра отырып, оқушының ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен қарым-қатынас жасау процесінде оқу

процесінде қолдануға қойылатын негізгі талап және осы қолданудың табыстылығының шарты оқу мақсаттарының, оқушылардың физикалық және психикалық мүмкіндіктерінің нақты мөлшерлемесі болып табылатынын атап өткен жөн.

Жоғарыда аталғандардан басқа, қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар базасында шет тілін оқыту процесіне пәнді оқыту процесін қолдауды қамтамасыз ететін дәстүрлі оқыту құралдарын да енгізу орынды. Мұның қажеттілігі оларды ақпараттық технологиялармен беру мүмкін емес, не болмаса психологиялық-педагогикалық немесе гигиеналық тұрғыдан орынсыз.

Шетел тілін оқыту процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар құралдарын пайдалану басқа дәстүрлі құралдар үшін қол жетпейтін мүмкіндіктерді ашады. Бірақ, бұл ретте компьютер әрқашан дерекқор болып қалады, одан және кез келген басқа базадан білім алу үшін мұғалім қажет. Мұғалімнің рөлі, негізінен, оқушыларға қажетті тірек білім беруге бағытталады, олардың көмегімен оқушы өзінің шынайы дайындық деңгейінде білімін заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана отырып дамыта алады.

Осылайша, орта білім берудің негізгі міндеттерінің бірі оқыту процесінде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану саласындағы шет тілі мұғалімінің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін арттыру, яғни оқу-тәрбие процесінде білімдері, іскерліктері мен дағдыларын пайдалануға әзірлігі өз кезегінде Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беру мекемелері оқушыларының зияткерлік әлеуетін және жалпыға бірдей компьютерлік сауаттылығын арттыратын болады.

Список использованной литературы:

1. Нұрғалиева Г. К. және т. б. Білім беруді ақпараттандырудың педагогикалық технологиялары. - Алматы, РЦИО, 2002. - 269 б.
2. Жалпы орта білім беру ұйымдарында электрондық оқыту жүйесі үшін цифрлық білім беру ресурстарын әзірлеу стандарты. Алматы, 2011 ж.
3. Роберт И.В. (ред.) Білім берудегі ақпараттық және коммуникациялық технологиялар. Оқу-әдістемелік құрал/- М. Дрофа, 2008. - 312 б.
4. Роберт И.В. Білім берудегі заманауи ақпараттық технологиялар: дидактикалық проблемалар, пайдалану перспективалары. - М.: Мектеп - Пресс, 2012 - 254 б.
5. А.Т. Чакликова «Шет тілді білім беруді ақпараттандыру жағдайында мәдениетаралық-коммуникативтік құзыретті қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздері» тақырыбы бойынша докторлық диссертация, 2009.
6. Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.
7. Шолохович, В. Ф. Оқытудың ақпараттық технологиялары/В. Ф. Шолохович//Информатика және білім беру. 1998. - № 2. - 5-13 б.
8. А.И. Федоров Жоғары кәсіптік білімнің қазіргі заманғы проблемалары мен даму үрдістері: ақпараттандыру аспектісі//Адам. Спорт. Медицина. – 2005. – № 2. - 9-11 б.
9. Волков, В. Ю. Дене шынықтыру, сауықтыру қызметіндегі және білім беру процесіндегі компьютерлік технологиялар/В. Ю. Волков// Дене шынықтыру теориясы мен практикасы. 2001а. - № 4. - 2001б. - № 5. - С. 60-63; С. 56-61.
10. Н. Ф. Талызина. Оқу процесін автоматтандыру мүмкіндігінің жолдары/Н. Ф. Талызина, Т. В. Ғабай. М.: Білім, 1977. - 64 б.
11. Цатурова, И.А. Шет тілдерін оқытудағы компьютерлік технологиялар. Оқу-әдістемелік құрал/И.А. Цатурова, А.А. Петухова. - М.: Жоғары мектеп., 2004. – 95 б.
12. Қанатова, С.Ш. Жеке оқытуды жүзеге асыру үшін ЭЕМ пайдалану: Пед.ғылымдар кандидаты авторефер. дисс. М., 2004. – 26 б.

АҒЫЛШЫН ТІЛІ ОҚУЛЫҚТАРЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Дүйсекова К.К.
ф.ғ.д. профессор

*Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті*

Аңдатпа: Кез келген оқулық оқушының да, мұғалімнің де талабы мен қабілетіне сай бола бермейді. Қазақстанда үштілділік жағдайында ағылшын тілін оқыту сағаттарына шектеулер бар. Қалалық емес мектептерде ағылшын тіліндегі әдістемелік оқу құралдарының болуы уақыт талабына сай бола бермейді, бұл өз кезегінде мектеп түлектерінің көпшілігінің бәсекеге қабілеттілігін төмендетеді. Осыған байланысты жалпы білім беретін мектептерге арналған ағылшын тілінің әдістемелік кешенін таңдаудың ортақ критерийлерін әзірлеу қажет.

Тірек сөздер: ағылшын тілі әдістемесі, әдістемелік кешенді таңдаудың критерийлері, оқу құралдары, бәсекеге қабілеттілік

Аннотация: Не каждый учебник может соответствовать требованиям и возможностям как учащихся, так и преподавателей. В условиях трехязычия в Казахстане действуют ограничения по часам преподавания английского языка. Наличие учебно-методических материалов на английском языке в негородских школах не всегда соответствует требованиям времени, что в свою очередь снижает конкурентоспособность большинства выпускников школ. В связи с этим необходимо разработать единые критерии выбора методического комплекса английского языка для общеобразовательных школ.

Ключевые слова: Методика английского языка, критерии выбора методического комплекса, учебники, конкурентоспособность

Abstract: Not every textbook can meet the requirements and abilities of both students and teachers. In the context of trilingualism in Kazakhstan there are restrictions on the hours of English language teaching. Availability of methodological teaching materials in the English language in non-urban schools does not always meet the requirements of the time, which in turn reduces the competitiveness of most of the school graduates. In this regard, it is necessary to work out common criteria for choosing the methodological complex of the English language for secondary schools.

Keywords: English language methodology, selection criteria, textbooks, competitiveness

Мектептегі білімге қойылатын талаптар деңгейінің серпіні және халықаралық сапа стандарттарына назар аудару Қазақстандағы орта білім берудің мазмұны мен құрылымын реформалау қажеттілігін туғызды [2]. Бұл бағыттағы маңызды қадамдардың бірі үштілді білім беруге кезең-кезеңімен көшу болды, оның аясында қазақ және орыс тілдерімен қатар оқу тілдерінің бірі ретінде ағылшын тілі таңдалды. Оқу үдерісіндегі мұндай өзгерістер қазақстандық білім беру сапасына елеулі нұқсан келтіретін үштұғырлы және басқа да пәндерді оқытудағы жүйелі кемшіліктерді жоюды, қалыптасқан алауыздықты жоюды талап етеді.

Қазақстанның жалпы білім беретін мектептері үшін ағылшын тілінің оқу-әдістемелік кешенін таңдауға негіз болатын критерийлерге тоқталғым келеді. Қазіргі уақытта Қазақстанның жалпы білім беретін мектептерінде жұмыс істейтін оқу-әдістемелік кешендер (ОӘК) және ағылшын тілі оқулықтарын шартты түрде екі топқа бөлуге болады. Бірінші топты Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі республика бойынша негізгі оқулық ретінде ұсынған отандық басылымдар ұсынады. Бұл кітаптардың проблемасы, олардың алғашқы басылымдары 21 ғасырдың басынан бастау алады, кейін олар тілдік және әдістемелік жоспарында айтарлықтай өзгерістерсіз аз ғана

түзетулерге ұшырады. Тілдік білім беруді шет тілін меңгерудің жалпы еуропалық шкаласына бағыттау осы оқу құралдарын жаңа міндеттерге бейімдеу қажеттілігін талап етеді [1].

Қолданыстағы оқу-әдістемелік кешендердің және ағылшын тілі оқулықтарының екінші тобына салыстырмалы түрде жақын уақытта шетел баспалары шығарған көптеген басылымдар жатады [3,6,7,8,9,10,11]. Тілдерді оқытуда дербес компьютер мен ақпараттық технологияларды біріктіру көптеген қазақ мектептерінде жиі кездеседі және бұл Ковид пандемиясына және кейіннен онлайн оқытуға көшуіне байланысты көбірек байқалды. Осы нақты жағдайда кейбір оқу материалдары мен ағылшын тілі оқулықтарының баспагерлерімен серіктес веб-сайт әзірленді, онда мұғалімдер Интернеттен мақалаларға сілтеме таба алады және оларды сабақта пайдалана алады. Бұл веб-сайт белгілі бір жағдайларда тиімді оқу құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін, сонымен қатар ол мұғалімдерге кәсіби дамуда көмек көрсетеді және студенттердің өз бетінше жұмыс істеуіне және мұғалімге тәуелділігін азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл оқулықтардың тілдік мазмұны заманауи болып көрінгенімен, белгілі бір кемшіліктер де жоқ емес. Шетелдік оқулықтарда Қазақстандағы тілге білім берудегі мемлекеттік саясаттың ескерілуіне кепілдік жоқ [2, 11].

Әрине, мұғалім оны өз ойымен, тәжірибесімен толықтырып, оны өмірге әкелмейінше, оқулықтың өзінің практикалық мәні шамалы. Дегенмен, мұғалім жұмысының сапасына әсер ететін оқу материалдарының әлеуеті зор. Қазақстан Республикасының Түлкібас ауданы мен Ақмола ауданындағы жалпы білім беретін мектептердің мұғалімдері арасында жүргізілген алдын ала сауалнамаға сәйкес, мұғалімдердің барлығы дерлік құзыретті органдардың рұқсатымен сабақтарын шетелдік оқулықтарды, сирек оқу материалдарын пайдалана отырып жүргізеді.

Шетелдік оқулықтарды стихиялы түрде пайдалану үдерісін тоқтату қиын, ал бүгінгі таңда қолжетімді оқу-әдістемелік кешендердің және оқулықтардың алуан түрлілігі ағылшын тілі мұғалімдеріне оларды таңдау кезінде дәлелді және дұрыс шешім қабылдауды талап ететін күрделі міндеттер қоюда. Белгілі бір оқу-әдістемелік кешеннің тиімділік дәрежесін анықтау өте күрделі міндет екенін мойындау керек. Осыған байланысты тиімді технологияларды таңдауда біртұтас тәсілді әзірлеу қажеттілігі туындайды.

Ағылшын тілі оқулықтарын таңдау кезінде келесі критерийлерді ескеру қажет деп есептейміз:

1) Оқу материалдарын құрастырушылар қандай тұжырымдамалық тәсілді ұстанады? Оқулықты бағалау кезінде оның Қазақстанда қабылданған шетел тілін оқыту әдістемесінің бөлігі бола алатынын және институционалдық мақсаттарды күшейте ме? 2009 жылы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің тапсырмасы бойынша Абылай хан атындағы Халықаралық қарым қатынастар және әлем тілдері университеті ұжымы академик С.С.Құнанбаеваның жетекшілігімен Қазақстан Республикасындағы көптілді білім беруді басқару үшін біртұтас әмбебап жүйе ретінде «Қазақстан Республикасының тілдік білім беру тұжырымдамасын» [11] және Қазақстан Республикасының «Үш тұғырлы тілдер» мемлекеттік білім стандартын жасады. Өкінішке орай бұл тұжырымдама көпшілікке көп мәлім емес

2) Оқу материалдарының әдістемелік жиынтығына не кіреді және оқу материалы қалай ұйымдастырылады (блоктар, регистрлер, қиылысатын құрылым бойынша). Сөйлеу әрекетінің қандай аспектілері немесе түрлері басымдық ретінде таңдалады? Материал жеке аспектілер бойынша жүйелі түрде берілген бе? Лексикалық материалдың сабақтастығы бар ма (блоктан блокқа қайталау, бұрыннан бар лексикалық қорға сүйену), грамматикалық материалға да солай. Тақырыптар/мәтіндер шынайы, өзекті және

тәрбиелік тұрғыдан күрделі ме және олар өркениет тұлғаны қалыптастыруға ықпал ете ме? Лексикалық және грамматикалық дағдыларды бекіту және жаттықтыруға арналған жаттығулардың нақты жүйесі бар ма?

3) Диалогтардың эмоционалды бояуы және олардың практикалық бағыттылығы. Ұсынылған коммуникативті жағдайлар қарым-қатынас үшін жеткілікті әрі қызықты ма?

4) Алған білім мен дағдыны бақылау қалай ұйымдастырылады? Грамматикалық нұсқаулар, өзін-өзі тексеру кілттері бар ма?

5) Жеке тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған және топтық шығармашылық тапсырмалар (рөлдік ойындар, іскерлік ойындар, жобалар...) бар ма?

6) Бұл оқулықты негізгі немесе көмекші құрал ретінде пайдалану қаншалықты орынды?

Қорытындылай келе, Қазақстанның жалпы білім беретін мектептері үшін ағылшын тілінің оқу-әдістемелік кешенін таңдаудың жоғарыда аталған критерийлері аралық шаралар болып табылатынын атап өту қажет деп санаймын. Оқу пәнінің нақты мазмұнын, шет тілін оқытудың негізгі мақсаттарын көрсететін, бағытталған жұмыс формалары мен түрлерін көрсететін жаңа буын қазақстандық оқулықтарды әзірлеу және басып шығару осы мәселені шешудің бір жолы болуы керек. Жаңа буын оқу-әдістемелік кешендері мен оқулықтарын жасамайынша, шет тілін оқытудың заманауи сапасына қол жеткізу мүмкін емес.

Жоғарыда аталған міндеттерді ескере отырып, бүгінгі таңда үштұғырлы елдер тілдері бойынша жаңа буын оқулықтарының концептуалды мазмұнын пәнаралық байланыстар контекстінде ғылыми тұрғыдан зерделеу және қайта қарау бойынша алдын алу шараларын қабылдау қажет.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Аяпова Т.Т., Укбаев Д. Английский язык: Учебник для общеобразовательной школы. 2-е издание, дополн. и перераб.- Алматы: Атамұра, 2005. 208 с.
2. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы.
3. Goldstein B., Jones C., Keegan D., Anderson V., Higgins E. Eyes open (1 grade): Учебник для общеобразовательных школ. – Cambridge University Press, Discovery Education, 2017. 128 с.
4. Duisekova K. Fondements de l'enseignement du Français, deuxième langue étrangère au Kazakhstan. Учебно-методическое пособие, Almaty, 2020. 176с.
5. Дуйсекова К.К., Михайлова Т.В. Интегрированный междисциплинарный подход как основа трёхязычного образования// Вестник ЕНУ. Серия: Педагогика, Психология, Социология. №2 (127) 2019. С. 57-65.
6. Dooley J. Aspect (10 grade. Grammar schools) for Kazakhstan: Учебник для общеобразовательных школ. – Express Publishing, 2019. 79 с.
7. Dooley J. Action (11 grade. Science schools) for Kazakhstan: Учебник для общеобразовательных школ. – Express Publishing, 2020. 173 с.
8. Evans V., Dooley J. Smiles (1 grade) for Kazakhstan: Учебник для общеобразовательных школ. – Express Publishing, 2016. 134 с.
9. Evans V., Dooley J. Smiles (4 grade) for Kazakhstan: Учебник для общеобразовательных школ. – Express Publishing, 2016. 150 с.
10. Evans V., Dooley J., Podolyako O., Vaulina J. Spotlight (9 grade): Учебник для общеобразовательных школ. Express Publishing, Prosveshcheniye Publishers, 2010. 213 с.
11. Концепция языкового образования Республики Казахстан (произведение науки). Разработчики Иванова А.М., Чакликова А.Т., Дуйсекова К.К. под научным руководством Кунанбаевой С.С. Объект интеллектуальной собственности, №1565 от 15.10.2010 до 28 мая 2060
12. Wetz B., Diana P. English Plus (5 grade): Учебник для общеобразовательных школ. – Oxford University Press, 2019. 113 с.

АҒЫЛШЫН ТІЛІНЕН НЕОЛОГИЗМДЕРДІ АУДАРУ ЖОЛДАРЫ

Жигитова А.М.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
Нұр-Сұлтан

Аңдатпа: Мақалада ағылшын лексикасы неологизмдері және олардың қазақ тіліндегі эквиваленттері негізге алынған. Неологизм ұғымына анықтама беріледі, жаңа сөздердің пайда болудың басты себептері, көздері көрсетіледі. Мақалада неологизмдердің оларды қалыптастыру әдісіне және аудару жолына негізделген жіктелуі егжей-тегжейлі қарастырылады, әр типке сипаттама беріледі, сонымен қатар әрқайсысына бірнеше мысалдар келтірілген, себебі бұл жазбада да, ауызша да тіркестерде қолданылатын жаңадан құрылған сөз. Мақалада жаңа сөздерді аудару тәсілдеріне талдау жасалынады.

Тірек сөздер: неологизм, аудару, ағылшын тілі, семантика, калькалау, түсіндірме, транслитерация.

Аннотация: В статье взяты за основу неологизмы английской лексики и их эквиваленты в казахском языке. Дается определение понятию Неологизм, указываются основные причины, источники появления новых слов. В статье подробно рассматривается классификация переводов неологизмов на основе метода их формирования, дается характеристика каждого типа, а также приводятся несколько примеров для каждого, так как это вновь образованное слово, используемое как в письменных, так и в устных выражениях. В статье проводится анализ способов перевода новых слов.

Ключевые слова: неологизм, перевод, английский язык, семантика, калькирование, интерпретация, транслитерация.

Abstract: The article is based on the neologisms of the English vocabulary and their equivalents in the Kazakh language. The definition of the concept of Neologism is given, the main reasons and sources of the appearance of new words are indicated. The article discusses in detail the classification of translations of neologisms based on the method of their formation, gives a description of each type, and also provides several examples for each, since this is a newly formed word used both in written and oral expressions. The article analyzes the ways of translating new words.

Keywords: neologism, translation, English, semantics, calculus, interpretation, transliteration.

Мақаланың өзектілігі жаңа сөздердің үздіксіз жанаруы жіне олардың аудармаға қажеттілігі болып табылады.

Мақала міндетіне біріншіден, неологизмге және оны аудару түрлеріне анықтама беру, екіншіден, мысалдар арқылы аударма түрлерін ажырату болып саналады.

Неологизм-бұл белгілі бір тілде енгізілетін немесе жасалатын сөз, термин немесе сөз тіркестері болып есептеледі. Мысалы "биткоин", "клик", "селфи" немесе "эмодзи" сияқты шындықтың жаңа тұжырымдамасын білдіру қажеттілігінен туындайды. Сонымен қатар, жаңа сөз ұғымы бос орынды толтыру немесе жаңа ұғымға атау беру үшін белгілі бір тілде пайда болатын кез-келген сөз. Сондай-ақ, егер тіл мүмкіндік берсе, белгілі бір топтың немесе идеяның лингвистикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін пайда болады. Ағылшын әдебиетіндегі У.Шекспирдің "The Taming of the Shrew" атты пьесасының IV актісінде кейіпкермен қолданылған "Pardon, old father, my mistaking eyes that have been so bedazzled with the sun that everything I look on seemeth green" атты сөздер құрамында bedazzled неологизм болып есептеледі. Бұл сонымен қатар авторлық неологизм, себебі Шекспир өз заманында ішкі толқыныстары мен шығармашылық шабытын жеткізуде қолданыстағы сөздіктен керекті сәйкес сөзді жоқ

деп есептегендіктен өз жадынан жаңа сөздерді көптеп шығарған болатын, ал олар өз тарапынан авторлық ретінде тіркесін тапқан. Бұл арада жоғарыда атап өтілген сөз, күннің сіздің көзіңізбен не істейтінін сипаттау үшін бұл контекстте ринстондармен безендірілген джинсы сату үшін қолданылған әсемдеуіш сөз ретінде қолданылып отыр. Яғни бұл арада Шекспирдің bedazzled сөзі шығарма қолданысқа ену барысында кірме сөз ретінде тіркеліп, жалпы классификацияның екінші түрі, кірме сөздерді аудару түріне жатады. Неологизмдерді аударудың төрт түрге бөлуге болады [1], олар:

- Оқытылатын тілде дұрыс аналогты таңдау
- Кірме сөзді аудару және калькалау
- Транскрипция және транслитерация
- Түсіндірме аударма және сипаттамалық аудармалар

Ағылшын тілінен қазіргі қазақ тіліне ену үстіндегі біршама сөздер бар, мысалы, кобрендинг, коворкинг, дефлексия және баббл-гам. Бұл сөздердің ерекшелігі кезінде шығу тілінің өзінде жаңа сөз болып қалыптасқан уақытында сол күйінде сақталып, еш өзгеріссіз кірме сөз ретінде орнын тапқан сөздер. Әйтсе де олардың мағынасы да, құрылымдық сипаты да өзгеріске ұшырамаған. Мысалы,

- Коворокинг—бірнеше адамның, кәсіпкерлердің белгілі бір мекемені жалға алып, бірге жұмыс істеуі. Адамдардың бір-бірінен тәуелсіз, еркін қарым-қатынас құрып, бірбіріне көмектесіп жұмыс істеу үлгісі деген мағынада түсіндіріледі. Жалпы сөздің жасалу жолы, co-working—co...-көмекші сөз + ... work- жұмыс деген құрылыммен жасалады.

- Кобрендинг дегеніміз біріншіден, бірнеше компанияның бірігіп, жаңа атаумен өнім шығару мақсатында ынтымақтастық құруы. Екіншіден, банктер мен ұйымдардың бірігіп ортақ пластикалық карточка шығаруы деген мағынада қолданылады. Жасалу жолы ағылшынның co-branding сөзінен, со...- көмекші сөз + brand-бренд құрылымы арқылы жасалады.

- Дефлексия, медицинада жаңа термин болып қалыптаспаған кезінде неологизм болып есептелген. Мағынасы, басқа адамдармен қарым-қатынасқа түсуен қашу, нақты қазіргі жағдайға мән берме бір тақырыптан екіншісіне жиі ауысумен сипатталатын психологиялық ауру болып аударылған.

- Бенчрест, benchrest—иыққа тіреу + shooting—ату құрылымына негізделіп, ату техникасын шыңдайтын, аса мергендікті талап ететін спорт түрі ретінде және атқыштың белгілі бір уақыт аралығында бес немесе он рет атып, нысанаға дәл тигізу қажеттілігі деген мағына береді.

Жоғарыда келтірілген мысалдарды қорыта келе сөздердің мағыналық тұрғысынан да қазақ тілінде аналогиясы болмағандықтан еш аудармасыз қолданылады.

Калькалау "экологиялық таза" қарыз алу әдісі деп аталады, өйткені ол тілдің лексикалық жүйесін қабылдаудың тұтастығын бұзбай, оның мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Калька деп (фр. calque - "көшірме, еліктеу") - шет тіліндегі модель бойынша пайда болатын сөздер. Калькалар кейбір себептерге байланысты аз зерттелген. Біріншіден, калькалар кірме сөздерге қарағанда салыстырмалы түрде аз. Екіншіден, калькаларды бөліп көрсету қиын, өйткені белгілі бір сөзді немесе комбинацияны калькацияның нәтижесі деп тану керек өлшемдер анық емес. [2]

Мысалы, Big data-үлкен ақпарат, bigburger-үлкен бургер, bigender-екі жынысты, GIF-graphic interchange format-графикалық кескіндерді алмасу, goalkeeper-қақпа түзетуші, decoding-керікодтау және т.б. Яғни сөздер тікелей калькалаумен аударылған. [4]

Д.И.Мальцеваның ағылшын тіліне аударылып енгізілген неологизмдерге жасалған талдау бойынша жинақталған сөздердің тек 13% - ы етістіктермен, қалған 87% - ы зат есімдермен көрсетілген. Семантикалық калкалау-шет тіліндегі сөздің семантикасының әсерінен пайда болған жаңа бейнелі мағынасы бар сөз деген ұғым береді.

Негізгіге қатысты жаңа мағына метафоралық немесе метонимикалық аударма, мағынаның кеңеюі немесе тарылуы, сонымен қатар семантикалық ығысу болуы мүмкін екенін растайтын тұжырымды Е.В.Курасованың [3]еңбегінде кездестіруге болады.

Транслитерация дегеніміз-аударма тіліндегі әріптерді қолдана отырып, сөзді бастапқы тілде құрайтын әріптерді беру, мысалы “introvert, extrovert, and ambivert, cybervert” атты падамның психотипін анықтайтын сөздерді аудару кезінде транслитреация қолданылған болатын, оларды интроверт, экстриверт, амбиверт, киберверт ретінде анықтайды.

Мұндағы калькалау және транслитерацияның өзара біршама ерекшеліктері бар, көбінде екеуінің аударылу жолдары ұқсас болғанымен мүлде екі дүние. Мысалы, stacking сөзінің аудармасын калькалау және транслитерация арқылы да қолдануға болады, себебі екеуі де бір сөзге тән. Яғни, крекинг немесе сындыру деп контекстуалды мағынада тарала алады.

Creator сөзі ағылшын тілінде неологизм болып саналмаса да, оны қазақ тілінде криэйтор деген үлгіде транслитерация арқылы еркін қолдануға болады.

Түсіндірме аударма сөзді немесе мәтіннің үзіндісін түсіндірумен, аудармашы тікелей аударма мәтініне енгізетін егжей-тегжейлі түсіндірмемен сипатталатын аударма түрі болып келеді. Аударманың бұл әдісі тұтастай алғанда, аудармашы аударма мәтінін оқырманға әсер ету әсерін бастапқы мәтінмен бірдей көлемде сақтауы керек дегенді білдіреді. Мәселен, “flockdown” ағылшынның dailyrecord баспасында алғаш жарық көрген, мұндағы түсіндірме мағынасы азық-түлік ретінде сатылатын моллюскаларды олардың өмір сүретін табиғи ортасына мүмкіндігінше ұқсас ортаны алмастыратын орын және құс тұмауының таралуын болдырмау үшін карантинда отырған құстарды, әсіресе тауықтарды үйде ұстау(изоляция) керек уақыт кезеңі деген мағынада, ал telegraph баспасында алғаш қолданылған “Queenager” сөзі бай өмір салтын ұстанатын, стильді киінген және көңілді болғанды ұнататын орта жастағы немесе одан үлкен әйел мағынасымен түсіндіріледі.

Қорытынды

Нәтижесінде аудармашылардың салыстырмалы түрде жаңа неологизмдердің мағынасын, ең алдымен, олар қолданылатын контексттен (сөйлем, абзац, тарау немесе тіпті бүкіл жұмыс) шығару керектігі белгілі болды. Неологизмдердің көпшілігі тілде бұрыннан бар сөздер мен морфемалардан тұрады. Бұл сөздер мен морфемаларды зерттеу неологизмдердің мағынасын анықтаудың тағы бір пайдалы әдісі болып табылады. Осы мақсатта сөздерді атап өткен аударма түрлерінің көмегімен тілдік қолданысқа енгізудің маңызы зор. Оның бірден бір себебі, жаңа сөздердің сөздік қорды байыту мақсатында күнделікті жаңаруында болып келеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Forough Sayadi, “The Translation of Neologisms” /Translation journal volume 16, –Iran, 2011. –4p.
2. Мальцева, Д. И. Калькирование как метод образования неологизмов современного немецкого языка /2015. — № 4 (84). — С. 782-784. — URL: <https://moluch.ru/archive/84/15764/>
3. Курасова Е. В. Семантические неологизмы общественно-политической сферы в русском языке новейшего периода — Воронеж, 2006.
4. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігі / Ш.Құрманбайұлы, С.Исақова, Б.Мизамхан, Г.Әлімбек, Г.Мамырбекова, Д.Боранбаев. –Алматы: “Ұлттық аударма бюросы” қоғамдық қоры, 2019. –596 бет.

ОСОБЕННОСТИ ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Жоламанова К.Д.

Магистрант

НАО «Восточно-Казахстанский университет им.С.Аманжолова

Аңдатпа: Сыни тұрғыдан ойлау оқушыларға адамның табиғи бейімділігінің көріністерін түсіну үшін қажет. Оның оқу процесіне жүйелі түрде енуі оқытылатын материалды тереңірек және жан-жақты түсінуге ықпал етеді.

Тірек сөздер: Сыни тұрғыдан ойлау, рефлексия, сыни тұрғыдан ойлау технологиясының мақсаттары, әдістері, ерекшеліктері.

Аннотация: Критическое мышление необходимо учащимся для понимания и осознания проявлений естественной человеческой склонности. Его систематическое включение в учебный процесс способствует более глубокому и разностороннему пониманию изучаемого материала.

Ключевые слова: Критическое мышление, рефлексия, цели технологии критического мышления, приемы, характеристики.

Abstract: Critical thinking is necessary for students to understand and understand the manifestations of a natural human inclination. Its systematic inclusion in the educational process contributes to a deeper and more versatile understanding of the material being studied.

Keywords: Critical thinking, reflection, goals of critical thinking technology, techniques, characteristics.

Целью образования сегодня является подготовка конкурентоспособной личности, востребованной на рынке труда, развитие потребности в самосовершенствовании, самообразовании. Учитель не просто передает знания и умения ученику, приоритетами в образовании является развитие у ученика умения ставить цели обучения самостоятельно, разрабатывать способы их достижения, контроль и оценку собственных достижений, иметь дело с разнообразными источниками информации, формулировать собственное суждение. Для этих целей используются технологии критического мышления и оптимальные способы решения образовательных задач.

Критическое мышление – это склад ума, который помогает критически оценить любое утверждение, находить доказательства суждений, но в то же время положительно относиться к новой информации. Критическое мышление обязательно для свободы выбора, прогноза, ответственности за свои поступки и решения, и оно является синонимом качественного мышления.

Технология критического мышления в образовательном процессе была выдвинута в 90-х годах XX столетия выдающимися психологами Д. Стилом, К. Мередитом и Ч. Темплом. Технология направлена на развитие у учащихся мыслительных навыков, необходимых и в учебе, и в жизни, принятие объективных решений, анализ разных аспектов явлений и т.д. Важными показателями технологии критического мышления являются оценивание, открытость к новому, личное мнение и ответная реакция.

Выделяют следующие особенности рассматриваемой технологии:

- процесс обучения основан на правомерности взаимосвязи личности и информации, механизмах образовательного процесса;
- при использовании техники могут использоваться разные виды и стратегии работы с текстом, организации дебатов;

- технология стратегии дает возможность проводить обучение на основе принципов взаимопомощи, коллективного планирования и обратной связи.

Главные **цели** технологии критического мышления:

- 1) развитие нового образа мышления, который характеризуется прямоотой, гибкостью, вариативностью принятия решений;
- 2) развитие таких основных черт личности как: общительность, творческий подход, мобильность, независимость, терпение, ответственность за свой выбор;
- 3) формирование аналитического и критического мышления;
- 4) формирование способности разбираться в источниках информации, правильно воспринимать прочитанную информацию, отбирать информацию по степени ее важности, критически анализировать новые знания, делать заключения и обобщения;
- 5) поощрение самостоятельной поисковой деятельности, самообразования и самодисциплины.

Технологию становления критического мышления возможно рассматривать как интегрирующую, т.к. она обобщает множество технологий, развивает мышление, формирует коммуникативные навыки, способствует самостоятельности учащихся. Благодаря огромному запасу подходов и методов, заложенных в технологию, преподаватель имеет возможность выбрать те, которые ему непосредственно близки.

Д. Клустер определил **пять характеристик** критического мышления:

Для начала, критическое мышление — это автономное мышление. Когда работа основывается на принципах критического мышления, каждый ученик определяет свои личные идеи, взгляды и убеждения независимо от других. Никто не может думать критически за нас, мы это делаем только для себя. Таким образом, мышление является критическим только тогда, когда оно персонально.

Во-вторых, информация является исходной точкой, а не финальной точкой критического мышления. Знание дает мотивацию, без которой человек не имеет возможность мыслить критически. Чтобы создать сложную идею, необходимо обработать факты, мысли, утверждения, данные.

В-третьих, критическое мышление начинается с постановки вопросов и осознания задач, которые нужно решить. Подлинный процесс обучения характеризуется стремлением учащегося искать решение задач и отвечать на вопросы, возникающие из его личных интересов и потребностей. «Поэтому сложность обучения критическому мышлению заключается в том, чтобы помочь учащимся увидеть бесконечное разнообразие проблем вокруг нас».

В-четвертых, критическое мышление проявляется в поиске убедительного аргумента. Критически мыслящий человек находит индивидуальное решение вопроса и обосновывает это решение осмысленными доводами. Он также понимает, что у одной и той же проблемы могут быть разнообразные решения, и старается доказать, что выбранное им решение более логично и разумно, чем иные.

Наконец, в-пятых, критическое мышление — это социальное мышление. Каждая идея проверяется и совершенствуется, когда ею обмениваются с другими или, как утверждает философ Ханны Арендт, «совершенство может быть достигнуто только лишь в чьем-то присутствии».

Все 5 пунктов вышеприведенного определения имеют все шансы для реализации во всевозможных видах образовательной деятельности. Становление критического мышления учащихся происходит в устной и письменной речевой деятельности, когда они анализируют художественные и научно-популярные тексты, критические заметки в процессе освоения предметных знаний и навыков. Тексты обладают большими возможностями для развития личности и интеллектуальных способностей, входящих в

познавательный компонент, поскольку формируют ценности в единстве идеологического содержания и художественно-стилистических особенностей.

Технология развития критического мышления подразумевает **три этапа** построения содержательного урока .

Первый этап – **вызов**. Задача данного этапа и деятельности учителя состоит не только в том, чтобы активизировать учащихся, вызвать у них интерес, мотивировать их на дальнейшую работу, но и актуализировать имеющиеся знания или пробудить ассоциацию по изученному материалу, что является серьезным фактором для последующей работы. Для пробуждения можно применить иллюстрацию, вопрос, дилемму, ситуацию, мозговой штурм, упражнения с ключевыми словами, перевернутые логические схемы, письменную работу на свободную тему, разбивку на кластеры и т.д.

На данном этапе существуют две цели: во-первых, выполнение важных познавательных действий. Сначала ученик принимает активное участие в вызове. Это побуждает его проанализировать личные познания, и начать мыслить над темой, он скоро начнет понимать все детали. Большое значение имеет тот факт, что посредством этой деятельности ученик определяет степень собственных знаний, к которым добавляются новые знания. Таким образом, подталкивая учащихся на реконструкцию предшествующих знаний и умений, существует возможность заложить самые обширные основы для достижения долговременного осознания новой информации. Это также может помочь выделить недоразумения, путаницу или погрешность в знаниях, которые никогда не проявлялись, если не велось активное рассмотрение имеющихся знаний и убеждений.

Вторая цель – активировать учащихся. Преподавание – активная, а не пассивная деятельность. Нередко ученики инертно сидят в классе, слушая своих учителей, размышляя о чем-то своем. Чтобы осознанно обучаться, обстоятельно и критически подходить к пониманию новой информации, они должны принимать активное участие в процессе обучения.

Второй этап – **осмысление** новой информации .

Учащиеся имеют дело непосредственно с информацией на данном этапе. Учитель запрашивает у учеников новую информацию, которая играет важную роль в последующей работе. Учащийся вступает в контакт с новой информацией в виде чтения текстов, просмотра кинофильмов, прослушивания выступлений или выполнения экспериментов. Это также этап обучения, во время которого учитель оказывает наименьшее воздействие на учащегося. Именно на этом этапе ученик должен принимать самостоятельное и активное участие в работе. Имеются такие стратегии обучения, которые всегда поддерживают активность учащихся на высоком уровне .

Ключевая задача стадии понимания заключается в поддержании активности, внимания и инерции деятельности, заданной на стадии вызова. Вторая задача – поддержка учащихся по контролю, когда ученики контролируют личное осознание, сопоставляют новую информацию с собственными предубеждениями, осознанно связывают новое с уже знакомым. Они возводят мосты между имеющимися и свежими знаниями, чтобы понимать по-новому. Подходы и методические приемы технологии критического мышления поддерживают активность учеников. Эти два этапа являются основополагающими для любого урока.

Наиболее важным и интересным этапом урока предлагаемой технологии является третий этап **рефлексии**. На этом этапе происходит личностное осмысление, усвоение материала и его внедрение в качестве собственного творческого опыта, систематизация материала, мотивация учащихся к следующему этапу обучения. Происходит общее осмысление полученной информации за два этапа.

Задачи этапа рефлексии:

- Способствовать обобщению собственного учебного материала учениками;
- Содействовать определению дальнейшего направления обучения.

На этом этапе намечено достижение нескольких ключевых целей. Прежде всего, учащиеся должны уметь излагать новые утверждения и информацию своими словами. Студенты лучше всего запоминают то, что они самостоятельно узнали в своем контексте. Это осознание долгосрочного характера. Когда человек активно перестраивает осознание, используя собственный словарный запас, он может создать свой осмысленный текст.

Следующей целью данного этапа является обмен идеями между учениками, дающий им возможность расширить свой словарный запас, а также познакомиться с разными взглядами. Затем они могут создавать свои собственные идеи.

Роль учителя в технологии развития критического мышления:

- направляет старания учеников в конкретное русло,
- подвергает анализу различные суждения,
- создает условия для принятия учащимися самостоятельных решений,
- дает возможность ученикам делать собственные выводы,
- создает новую познавательную ситуацию внутри существующей и др. [4]

Формами и способами развития критического мышления являются сбор данных, анализ текстов, сравнение альтернативных точек зрения, мозговой штурм, всевозможные виды групповой и парной работы, дебаты, дискуссии, публикации письменных работ учащихся.

Учитель оценивает итоги работы учеников, и здесь эффективна стратегия «Плюс – минус – интересно».

Ученикам предлагается заполнить таблицу, состоящую из трех столбцов. В первую колонку «Плюс» ученики записывают все, что им понравилось на занятии, информацию и виды работы, что вызвало положительные эмоции и может быть полезно для достижения каких-либо целей.

Во второй графе «Минус» ученики отмечают все, что им не понравилось на уроке, что было скучным, непонятным или ненужным с точки зрения актуальности ситуаций.

В третьей колонке «Интересно» ученики записывают все любопытные факты, которые они узнали на уроке, и что они хотели бы узнать по теме или вопросы к учителю. Учителю не составит труда подвести итоги урока в соответствии с таблицей.

На всех трех этапах (вызов, понимание или осознание смысла, размышление или размышление) грамотно построенный урок позволяет либо повысить мотивацию учащихся к обучению, либо сформировать у них навыки самостоятельной работы. Все вопросы, поставленные перед студентами на этапе вызова, направлены не только на актуализацию имеющихся знаний, но и на повышение мотивации к обучению, в том числе приемов самостоятельной работы. На этапе рефлексии решается основная задача: научить учащихся умению самостоятельно работать с научным текстом. Задача этапа рефлексии интегрировать новые знания в систему имеющейся информации по теме, выработать отношение и, при необходимости, определить пути дальнейшего поиска по теме.

Технология развития критического мышления обобщает достижения многих технологий, способствует развитию мышления, формированию коммуникативных способностей, развитие навыков самостоятельной работы.

В рамках базовой модели «Вызов – Понимание – Рефлексия» могут использоваться всевозможные достаточно известные и апробированные в педагогической практике стратегии обучения: «стратегия кооперативного обучения,

стратегия проблемного обучения, организация учебно-дискуссионной технологии». Несмотря на неоднородность предлагаемых методов развития критического мышления, они все направлены на содействие осознанности действий учащихся, анализа, синтеза, оценивания, сопоставления, проверки.

Существует множество методов, которые учителя могут использовать, чтобы еще эффективнее задавать вопросы. После постановки вопроса нужно предоставить время на обдумывание, а менее уверенные студенты имеют возможность правильно составить ответ.

При помощи метода «Подумай – Обсуди в парах», учитель дает время учащимся обсудить ответ друг с другом, прежде чем выразить свое мнение перед всем классом. При развитии критического мышления нужно задавать вопросы, развивающие/ продолжающие дискуссию, такие как «А каково ваше мнение?», «Что бы вы добавили?» и т. д.

Учителям необходимо давать обратную связь – комментарии, которые не подтверждают и не отрицают ответы учащихся, чтобы обсуждение осталось открытым, например, «Это интересно», «Я не думала об этом раньше». Впоследствии обсуждения изученного материала нужно обобщить и подвести итоги: «Кто сможет высказать эту точку зрения другими словами?». В ходе обсуждения могут быть известны мнения других студентов: «Кто согласен?», «Кто не согласен?», «Почему?».

При обучении необходимо использовать прием озвучивания мыслей вслух: «Как ты пришел к такому ответу?», опросив всех учащихся, а не только самых активных, кто поднимает руку. Можно подключить воображение: «Что произошло бы, если...?».

Таким образом, принимая во внимание особенности системы подходов и приемов обучения технологии развития критического мышления, мы можем подвести итог, что применение критического мышления в обучении решает множество задач:

- мотивирует учащихся к обучению;
- активизирует процесс обучения и мышления;
- убирает барьер между учащимися и учителем;
- укрепляет диалогические отношения;
- способствует проявлению личных качеств, творческого потенциала, готовности к сотрудничеству и общественной деятельности, самореализации учащегося.

Эта технология порождает новый образ мышления, который характеризуется «открытостью, гибкостью и рефлексивностью», альтернативностью принятия решений; развивает такие важные черты личности, как коммуникабельность, «креативность, мобильность, самостоятельность и ответственность за собственный выбор и результаты; формирует культуру чтения, стимулирует самостоятельную поисковую творческую деятельность». Способность критически думать – это не поиск недостатков, а беспристрастная оценка положительных и отрицательных сторон познаваемого объекта.

Технология развития критического мышления помогает формировать коммуникабельность, толерантность, эмпатию, грамотную критику. Задача педагога – воспитание гуманных отношений в группах с учетом персональных и возрастных особенностей учащихся. Наличие затруднений, разнообразие интересов учащихся, выполняющих конкретные роли, разнообразие взаимодействий учащихся в процессе выполнения задач, потребность в рефлексии – все это создает условия для действенного развития критического мышления будущих педагогов профессионального образования.

Участие в дискуссии помогает учащимся уточнить личное осознание проблемы, критически проанализировать собственные взгляды, знания, точку зрения, свежую информацию, новые утверждения; выявить логические ошибки, возникшие в ходе обсуждения вопроса (подмена тезиса, переход от обсуждаемой проблемы к личным чертам, неточная формулировка разногласий, неправильные выводы и т. д.).

Данная технология позволяет правильно работать с информацией, извлекать нужную информацию, отделять первостепенное от второстепенного, упрощать ее, способствует развитию умения осмыслить личный опыт, подводить выводы, выстраивать рассуждения в логическую цепь. Технология также формирует возможность графически оформлять материал, творчески подходить к интерпретации существующей информации, умение выстраивать информацию по степени новизны и значимости, умение использовать доводы в спорах, рассматривать старые видения под новым углом, отличать факты от догадок, расценивать, обнаруживать причинно-следственные связи и выявлять в них ошибки.

Технология развития критического мышления дает возможность решать общую совокупность отдельных задач в процессе обучения. Она ориентирована на приобретение умений и опыта, оказывающих воздействие на становление внутренней и внешней самоорганизации будущего специалиста. Технология носит интерактивный характер и, следовательно, увеличивает познавательный интерес, способствует развитию мышления, воображения, коммуникативных навыков. Внедрение разнообразных видов работы на уроках позволяет поддерживать внимание учащихся на высоком уровне, снижает утомляемость и напряжение. Нестандартная форма урока дает возможность для самовыражения и творчества как учеников, так и учителей. Кроме того, данная технология ориентирована на развитие толерантности, уважения к человеческой личности, демократичности, выносливости и доброжелательности, стимулирует спрос на новые знания и навыки, а также выдвижение новых гипотез, интерес к самостоятельному анализу, методам решения задач.

Список использованной литературы:

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. СПб.: Питер, 2000.
2. Методы и приемы технологии критического мышления. <http://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskietekhnologii/library/2012/11/21/metody-i-priemy-technologii>.
3. Развитие критического мышления/сост. Л. Стил, С. Мердит, Ч. Темпл, С. Уолтер. Часть 2 – М.: Изд-во ОСИ, 1997.
4. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления на уроке. – М.: Просвещение, 2011.
5. Клустер, Д. (2001). Что такое критическое мышление?. Перемена: международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо –4, 36–40.
6. <https://articlekz.com/en/article/17946>
7. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Изд-во «Питер», 2000.
8. Кучерова, Н. (2016). Применение приемов критического мышления на уроках экономики. Концепт – Концепция, 21, 34–38. Получено с <http://e-koncept.ru/2016/56340.html>.

THE CONCEPT OF “LOST GENERATION” IN WORLD LITERATURE

Жубанова Г. Д.
Студентка 4-курса

ЕНУ им. Л.Н.Гумилева
Нур-Султан

Аңдатпа: Бұл жұмыс лингвистикалық зерттеулердің когнитивтік бағыты аясында жүзеге асырылып, әлем әдебиетіндегі «жозалған ұрпақ» ұғымын талдауға, сонымен қатар оның тілдің әртүрлі деңгейінде жүзеге асуын қарастырады.

Тірек сөздер: Концепт, «жозалған ұрпақ» әдебиеті, когнитивті лингвистика, Бірінші дүниежүзілік соғыс, Ф. С. Фицджеральд, Э. Хемингуэй, Э. М. Ремарк.

Аннотация: Настоящая работа выполнена в рамках когнитивного направления лингвистических исследований и посвящена анализу концепта «потерянное поколение» в мировой литературе, а также рассмотрению его реализации на разных уровнях языка.

Ключевые слова: Концепт, литература «потерянного поколения», когнитивная лингвистика, Первая мировая война, Ф. С. Фицджеральд, Э. Хемингуэй, Э. М. Ремарк.

Abstract: This work is carried out within the framework of the cognitive direction of linguistic research and is devoted to the analysis of the concept of "lost generation" in world literature, as well as to the consideration of its implementation at different levels of language.

Keywords: Concept, literature of the "lost generation", cognitive linguistics, the First World War, F. S. Fitzgerald, E. Hemingway, E. M. Remarque.

In recent years, in linguistics, great attention has been paid to the issue of reflection in the language of the ideas and knowledge of its speakers about the surrounding reality. Cognitive linguistics deals with the study of the processes of perception and understanding of the world, categorization and classification with the help of language [1, 14]. This scientific direction at the same time explores the linguistic ways and means of representing and storing human knowledge. Cognitive linguistics, first of all, appeals to the concept (from Latin conceptus - "thought", "concept"), which is its main unit. The word "concept", as a term, has been actively used in Russian and Kazakh linguistic literature since the early 90s, and today, initially, the philosophical term "concept" is widely used in various fields of linguistic science. Moreover, the concept is included in the conceptual apparatus of semantics and linguoculturology.

Concepts are formed from one's direct sensorial experience of a person – perception of reality by the sensory organ (and understanding of one's place in this reality); from direct operations with other concepts which were already present in one's consciousness (such operations may result in appearance of new concepts); from language communication (the concept can be explained to the person); from individual learning of meanings of linguistic units (e.g., using a dictionary). In most cases the new concept arises as an image and, through verbalization, being used in speech, can be codified as an abstraction or a contour (for instance, if it belongs to the multiple-meaning word system). The generally-known fact that at the stage of learning of abstractions it is better to provide examples proves the figurative nature of the majority of concepts. Figurativeness is often the most optimal and economic tool of access and updating of one or another meaning in the communication process.

Sociologist J. Pilcher in his work defines the concept of "generation" as follows: "a generation is an individual in a certain population experiencing equally important events in time" [2, 482].

According to Neil Howe and William Strauss, renowned historians and authors of *Generations*, the Lost Generation was born between 1883 and 1900. The next generation of G.I. are people born between 1901 and 1924. Scientists note the following generations of the twentieth century: The silent generation includes those born between 1925 and 1942; Boomers born between 1943 and 1960 were followed by Generation X born between 1961 and 1981; Americans born between 1982 and 2003 are called Generation Y [3, 95].

The 1920s are a period of changing milestones in world literature. This time was marked not only by a versatile understanding of the historical and cultural shift, but also by the entry into the rights of the newest literary generation, the idea of which has always been associated with the image of the "lost generation" [4, 205]. These words, originally pronounced in French, later translated into English, are attributed to the writer G. Stein. The words were addressed to the younger generation, shocked by the brutality of the war, and who failed in the post-war period to "get into the rut" of peaceful life on the same grounds; the generation that lost respect and trust in the surrounding world, lost faith in the patriotic ideals that had fascinated it until now; people who were often internally devastated and alienated from society. That is why the "lost generation" is so named – after going through an unnecessary, senseless war, young people lost faith in the need to continue their generation, in their present and future lives. Subsequently, this phrase was used by the famous American writer E. Hemingway as an epigraph to the novel "The sun also rises", as a result of which, this saying became widespread both in American and in general, in world literature [5].

The literature of the "lost generation" is a fairly large-scale phenomenon, to one degree or another including the work of many writers and many literary texts. As a kind of core of this phenomenon, it is customary to consider the classical writer's triad, which includes E.M. Remarque, R. Aldington and E. Hemingway – and individual works of these writers, written, as a rule, at the turn of the 1920s-1930s. The inclusion of writers and their texts in this "core" of the "lost generation" is determined by a combination of a number of multi-level factors:

- biographical (the author's personal participation in the First World War; the coincidence of wartime with his youth or early youth);
- plot (the main character is certainly a participant in the war himself, and at the same time his military fate is more or less correlated with the fate of the author; in the center of the narrative, as a rule, are the events of wartime);
- semantic. Indeed, the literature of the "lost generation" has created a semantic field defined by the feeling of a total value crisis generated by the war and the resulting "loss" of those whose personality was formed by the war [6, 91].

The writers of the "lost generation" never formed any literary group and did not have a single theoretical platform, but the common fate and impressions formed their similar life positions: disillusionment with social ideals, the search for enduring values, stoic individualism. Coupled with the same, acutely tragic worldview, this determined the presence in the prose of the "lost" a number of common features, obvious despite the diversity of individual artistic handwriting of individual authors.

The commonality is manifested in everything, from the subject matter to the form of their works. The main themes of writers of this generation are war, front-line everyday life ("A Farewell to Arms" (1929) by E. Hemingway, "Three Soldiers" (1921) by Dos Passos, a collection of short stories "These Thirteen" (1926) by W. Faulkner, etc.) and post-war reality - "The age of jazz" ("The sun also rises" by E. Hemingway, "Soldier's pay" (1926) and "Mosquitoes" (1927) by W. Faulkner, novels "Beautiful but Doomed" (1922) and "The Great Gatsby" (1925), short story collections "Classic Stories of the Jazz Age" (1922) and "All the Sad Young Men" (1926) by F. Scott Fitzgerald).

Both themes in the work of the "lost" are interrelated, and this relationship has a causal character. The "military" works show the origins of the lost generation: the frontline episodes are presented by all the authors harshly and unadorned – contrary to the trend of romanticization of the First World War in official literature. The works about the "world after the war" show the consequences – the convulsive fun of the "jazz age", reminiscent of dancing on the edge of a precipice or a feast during the plague. This is a world of war-crippled destinies and broken human relationships.

The problems that occupy the "lost" tend to the original mythological oppositions of human thinking: war and peace, life and death, love and death. It is symptomatic that death (and war as its synonym) is certainly one of the elements of these oppositions. It is also symptomatic that these issues are solved by the "lost" not at all in a mythopoetic and not in an abstract philosophical plan, but extremely concretely and to a greater or lesser extent socially definitely.

All the characters of the "military" works feel that they were fooled and then betrayed. An American lieutenant of the Italian army, Frederick Henry ("A farewell to arms" by E. Hemingway), bluntly says that he no longer believes the crackling phrases about "glory", "sacred duty" and "the greatness of the nation". All main characters of the writers of the "lost generation" lose faith in the society that sacrificed their children to "merchant calculations", and defiantly break with it. Lieutenant Henry concludes a "separate world" (that is, deserts from the army), Jacob Barnes ("The sun also rises" by E. Hemingway), Jay Gatsby ("The Great Gatsby" by Fitzgerald) and "all the sad young people" by F. Scott Fitzgerald, E. Hemingway and other prose writers of the "lost generations".

What do the characters of their works who survived the war see the meaning of being? In life itself as it is, in the life of each individual, and, above all, in love. It is love that occupies a dominant place in their system of values. Love, understood as a perfect, harmonious union with a woman, is both creativity and camaraderie (human warmth is nearby), and a natural beginning. It is a concentrated joy of being, a kind of quintessence of everything that is worthwhile in life, the quintessence of life itself. In addition, love is the most individual, the most personal, the only experience that belongs to you, which is very important for the "lost". In fact, the dominant idea of their works is the idea of the undivided domination of the private world.

All the heroes of "lost" are building their own alternative world, where there should be no place for "merchant calculations", political ambitions, wars and deaths, all the madness that is happening around. "I was not created to fight. I was created to eat, drink and sleep with Catherine," says Frederick Henry. This is the credo of all the "lost". However, they themselves feel the fragility and vulnerability of their position. It is absolutely impossible to isolate oneself from the big hostile world: it invades their lives every now and then. It is no accident that love in the works of the writers of the "lost generation" is soldered to death: it is almost always suppressed by death. Catherine, Frederick Henry's lover, dies ("A farewell to arms"), the accidental death of an unknown woman entails the death of Jay Gatsby ("The Great Gatsby"), etc.

Not only the death of the character on the front line, but also the death of Catherine from childbirth, and the death of a woman under the wheels of a car in *The Great Gatsby*, and the death of Jay Gatsby himself, at first glance, having nothing to do with the war, turn out to be firmly connected with it. These untimely and meaningless deaths appear in the novels of the "lost" as a kind of artistic expression of the thought about the unreasonableness and cruelty of the world, about the impossibility of getting away from it, about the fragility of happiness. And this idea, in turn, is a direct consequence of the military experience of the authors, their mental breakdown, their trauma. Death for them is a synonym for war, and both of them - war and death - act in their works as a kind of apocalyptic metaphor for the modern world. The world

of the works of young writers of the twenties is a world cut off by the First World War from the past, changed, gloomy, doomed.

It is impossible not to notice a certain similarity of the plot solutions of the works of the writers of the "lost generation". Among the most frequently recurring motifs (elementary units of the plot) are the short-term but complete happiness of love ("A farewell to arms" by E. Hemingway, "The Great Gatsby" by F. Scott Fitzgerald), the former front-line soldier's vain search for his place in post-war life ("The Great Gatsby" and "Tender is the Night" by F. Scott Fitzgerald, "Soldier's pay" by W. Faulkner, "The sun also rises" by E. Hemingway), the ridiculous and untimely death of one of the characters ("The Great Gatsby", "A farewell to arms").

The style of "lost" is also recognizable. Their typical prose is an outwardly impartial report with deep lyrical overtones. E. Hemingway's works are especially distinguished by extreme laconism, sometimes lapidarity of phrases, simplicity of vocabulary and great restraint of emotions. Even the love scenes in his novels are succinctly and almost dryly resolved, which obviously excludes any falsity in the relationship between the characters and, ultimately, has an exceptionally strong effect on the reader.

Most of the writers of the "lost generation" were destined for years, and some (Hemingway, Faulkner, Wilder) and decades of creativity, but only Faulkner managed to escape from a certain circle of themes, problems, poetics and stylistics in the 20s, from the magic circle of the aching sadness and doom of the "lost generation". The community of the "lost", their spiritual brotherhood, implicated in young hot blood, turned out to be stronger than the thought-out calculations of various literary groups, which disintegrated, leaving no trace in the work of their participants.

To sum up, an eloquent and peculiar phenomenon in American literature of the 20s was the work of a group of young writers who entered literature immediately after the end of the First World War and reflected in their art the difficult conditions of post-war development. They were all united by disillusionment with bourgeois ideals. They were particularly concerned about the fate of a young man in post-war America. These are the so-called representatives of the "lost generation" - Ernest Hemingway, William Faulkner, John Dos Passos, Francis Scott Fitzgerald.

References:

1. Маслова, В.А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова // Учебное пособие. 5-е изд. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2011. – 296 с.
2. Pilcher, Jane (September 1994). "Mannheim's Sociology of Generations: An undervalued legacy" (PDF). *British Journal of Sociology*. 45 (3): 481–495.
3. Howe, Neil; Strauss, William (1991). *Generations: The History of America's Future, 1584 to 2069*.
4. Засурский, Я.Н. Американская литература двадцатого века. / Я.Н. Засурский. – М.: Изд-во Московского университета, 1984. – 504 с.
5. Толмачев, В.М. Зарубежная литература XX века. 2-е изд. / В. М. Толмачев – М.: Academia, 2003. – 640 с.
6. Рабинович, В.С. Черты литературы «потерянного поколения» у «навоевавших» писателей, 2019, 90–101 стр.

PROBLEM-BASED LEARNING, OR CASE STUDY. APPLICATION OF THE GROUND-BREAKING METHOD OF TEACHING IN MODERN UNIVERSITIES

Zarkesheva A.

Senior lecturer of "Social-linguistic and humanities disciplines"

Turan-Astana University

Otyzbayeva K.

Senior lecturer of the Department of Foreign languages

L.Gumilyov Eurasian National University

Аңдатпа. Бұл мақала мәселені шешуге бағытталған оқу әдісіне арналған. Мақаланың мақсаты осы әдістің ерекшеліктері мен негізгі басымдылықтары туралы хабарлау болып табылады. Бұл әдіс жоғары оқу орындарына функционалдық сауатты маманды толық көлемде қалыптастыруға елеулі көмек көрсетеді.

Тірек сөздер: мәселені шешуге бағытталған оқу әдісі, case study, тьютор, күрделі жағдай, интерактивті оқыту әдісі

Аннотация: Данная статья посвящена явлению проблемно-ориентированного подхода к обучению. Целью статьи является информирование об особенностях и ключевых преимуществах метода, внедрение которого окажет существенную помощь ВУЗам в полной мере сформировать функционально грамотного специалиста.

Ключевые слова: проблемно-ориентированное обучение, case study, тьютор, проблемная ситуация, интерактивный метод обучения

Abstract: This article is devoted to the phenomenon of a problem-based approach to learning. The purpose of the article is to inform about the features and key advantages of the method, the introduction of which will significantly help universities to fully form a functionally competent specialists.

Keywords: problem-based learning, case study, tutor, problem situation, interactive teaching method

It's been already half a century in which the leading Universities are using interactive teaching methods. More than hundreds of ground-breaking methods, strategies and techniques designed to systematize the information exist these days. The main hallmark of group of interactive learning methods is in the initiative on learning which is being shown by students and is motivated by a teacher as an assistant partner. Therefore, the process of the learning and the learning outcome gains personal importance for each student and this helps to develop the ability to find the solution with no provided assistance needed. The new teaching techniques contribute to the best way of understanding the information and its memorization, which plays an important role for each student in becoming a high-qualified specialist [1].

Today problem-based learning (next – PBL) or, in other words, case-study is one of the most forward-looking methods of teaching. It represents a situation-based technique of teaching which directly depends on how students analyze and solve specific educational cases. This particular interactive learning method is generally considered to be found and first used in the Harvard University, USA. However, according to historical records, the PBL goes back to the time of Socrates [2]. Nevertheless the PBL is fairly much developed branch of educational science in this day and age.

Creation of the problem situation (case) based on real-life factors is the key idea of the PBL. An established case should reflect practical sides of the problem and at the very same time it should help the students to update a certain set of previously gained knowledge they should have learnt so the problem would be successfully solved.

The problem cases are conventionally subdivided as

- 1) scientific-research cases, whose primary mission is implementation of research;
- 2) practical cases, which reflect real-life situations;
- 3) educational cases, their aim is to organize the educational process [3].

The whole point of this technique is in creating a case, which will spark the students' interest and will motivate them to search additional information independently. That is how they will actively have a part in gaining knowledge instead of just passively taking it like they do during traditional teaching method. It is not a secret that every human being's brain and subconscious mind memorizes the knowledge way more efficient when they researched it themselves than when they were simply told and then blindly learn the information by heart.

Moreover, a well-designed case focuses on teamwork, which is known to be the best way to notice one's own imperfections and mistakes by listening to other group members' points of view. This aspect has a great importance for students to realize that they can only become high-qualified specialists when they learn to share experience and analyze their own mistakes.

This, nevertheless, does not mean that students have to learn everything all by themselves without teacher involved. As it was pointed out earlier teacher plays a role of assistant partner, or so-called tutor when the PBL is used. The most difficult part in tutor's activity is to guide students forward to highlight the problem, to define and compile questions for research that would help to find the solution of the problem and, in doing so, not to impose their own opinion on them. Still it is essential to gently prepare students to this kind of activity first. In this regard, there are 4 detected levels of implementation of the PBL in early stages.

1st level – non-independent (usual) activity. During this level, the tutor himself sets up a problem situation and clears up the facts that could lead to its solution. Thus, students absorb the example of making conclusion under problem occupation.

2nd level – semi-autonomous activity. This level is characterized by using previously learnt materials in brand new situation. The tutor sets up a problem himself and then jointly with students frames it and discusses the ways of dealing with it.

3rd level – independent activity. On this level the tutor only designs the problem while its solution is have to be found by students. Additional researches are appropriate to 3rd level.

4th level – creative activity. This level implies the execution of individual work, which requires creativity, logical analysis, critical thinking and guessing. The last level implies that students would draw the necessary conclusions on the basis of material recommended by the tutor [4].

It can thus be seen that the method of PBL combines the teacher's explanations, the students' reproductive activities, the setting of tasks and the exercise of students. Among other things, case study develops the communication skills of students, broadens their horizons, builds and nurtures independent search activities, aesthetic attitudes, emotional and voluntary self-regulation skills, as well as increasing the stress tolerance and productivity of educational activities. In other words, it forms fundamental qualities that are necessary in becoming a professional.

Formed professional thinking of students is the main result of this kind of teaching. It creates an opportunity for a future specialist to independently see and analyze a problem in general, find and even create a brand new way of solving it, which will significantly facilitate the professional activity in the future.

Nevertheless, the PBL does not deal with all of educational and upbringing tasks, hence it is impossible for it to replace the whole system of education, which includes different types and methods of organization of processes of education and upbringing. It's clear, however, that the education system cannot be truly evolving without problem learning.

The PBL is exactly what contributes to better assimilation of basic academic subjects and helps to shape students' professional thinking [5]. It introduces new techniques into the

educational process, reinvigorates and activates them, implements active thinking and creative autonomy into the learning process, and develops communication skills.

It follows from the above that the PBL not only strengthens the theoretical knowledge and practical experience of students, but also develops the monological and dialogical ability to think and say one's thoughts, opinions, ideas and proposals, to adopt alternative views, to justify one's own decision in advance of the situation, to develop and improve analytical and evaluation skills and readiness to work as a team. It is worth mentioning that the case study method implies a great deal of time for successful case-solving work. However, the experience gained in applying this method multiplies the impact of the educational process, as it allows to model the future activities of the participants of the case and to form a positive motivation for mastering the material and obtaining new information in the future.

References:

- 1 Блинов А. О. Интерактивные методы обучения в магистратуре / А. О. Блинов, О. С. Рудакова // Alma mater. – 2014. – №4. – С. 45-48
- 2 Кудрявцев Т. В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. – М.: Значение, 1991. – 80 с.
- 3 Barnes, Louise B., Christensen, Carl R., Hansen, Abby J. (2000). Teaching and the Case method: Text, Cases and Readings, 3rd ed. – 502 p.
- 4 Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе: книга для учителя / М. И. Махмутов. — М.: Просвещение, 1977
- 5 Gerring, J. (2004). What is a case study and what is it good for? American Political Science Review, 98(2).

DISCOURSE AS A SOCIO-COMMUNICATIVE LINGUISTIC CATEGORY

Kaldybekova N.B.
1st year PhD student

Kazakh Ablai khan University of
International Relations and
World Languages, Almaty, Kazakhstan

Аңдатпа: Бұл мақалада «дискурс» және «саяси дискурс» ұғымдарының әр түрлі көзқарастар тұрғысынан қарастырылған мазмұны берілген, және оларға тән ерекшеліктері айқындалған. Сондай-ақ саяси дискурстың, саяси айтылымның сөз әрекетіндегі коммуникативтік-прагматикалық қызметтерінің мәнін айқындайтын сипаттамалары берілген.

Тірек сөздер: дискурс, саяси дискурс, саяси коммуникация, билік, идеология.

Аннотация: В данной статье рассмотрено содержание понятий «дискурс» и «политический дискурс» сквозь призму разных подходов с выявлением особенностей каждого. Также приведены характеристики политического дискурса, политической речи, которые в значительной мере определяют суть коммуникативно-прагматических механизмов речевого воздействия.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, политическая коммуникация, власть, идеология.

Abstract: This article examines the content of the concepts of "discourse" and "political discourse" through the prism of different approaches, identifying the features of each. Also there are given the characteristics of political discourse, political speech, which largely determine the essence of the communicative-pragmatic mechanisms of speech influence.

Keywords: discourse, political discourse, political communication, power, ideology.

Language is a constantly changing complex social system that performs a number of important functions in society, such as: expression, designation, impact, cognitive functions, as well as information-translational and communicative functions. In view of the fact that language is considered as the most important socio-cultural means of storing, accumulating and transmitting information, and it is also effectively used to control human activity and behavior, it is the subject of study of a number of scientific disciplines, including linguistics.

In recent years, the so-called "linguistic turn" has taken place in the humanities in general, and in philosophy in particular, the essence of which is that the attention of researchers has shifted from analyzing the phenomena of the surrounding reality directly to analyzing their linguistic representations, as well as attempts to general explanation any object as a semiotic system. Acting at the intersection of two scientific currents, the analytical philosophy of language (L. Wittgenstein) on the one hand, and phenomenology (M. Heidegger) on the other hand, linguists analyze the modern language and the features of its functioning, not excluding it from a holistic picture of the world and systems for the development of society.

Speaking about the functioning and development of the language, we should mention that it has "two interconnected, but quite independent sides: the development of the structure and the development of the social functions of the language, creating opportunities for conscious intervention in language processes" [1].

It should be especially noted that the independence of the language is by no means absolute, since it is believed that the structure and functions of the language are a socio-historical phenomenon. The language, considered within the framework of its structure, has greater independence in relation to the influence of sociocultural factors than the language, considered through the prism of the system of its social functions.

The study of a language within its social and cultural context allows us to present it as "something heterogeneous, the most direct, empirical form of being of culture, its "matter", in the study of which three aspects can be distinguished: semantic, ideological, and the aspect of effectiveness" [2]. In addition, it should be noted that at the origins of self-development and conscious reorganization of society there is always such an important social mechanism as ideology.

Representatives of critical discourse analysis dealt with the use of language as a mechanism for achieving domination and social control in society, as well as its links with ideology. At the same time, the ideology itself was considered by researchers not as a "false consciousness", but as "a system of basic beliefs that underlie all types of social cognition of groups" [3].

The main task that T. van Dijk sets for himself is to identify the deep connections between language and ideology as integral features of society, to search for the causes of such beliefs and their influence on the consciousness of other members of the group, T. Van Dijk is looking for an answer to the question "how these beliefs control social actions in the general and verbal interaction of people and, in particular, in discourse and speech" [3].

Considering language from the point of view of its ideological aspect, researchers often note its duality: despite the fact that language is capable of manipulating ideological thought, it often turns out to be an object of influence and manipulation itself. One of the features of the so-called "languages of ideologies", each of which is an integral and closed system, is the ability to interpret all the concepts associated with the ruling regime as positive. Like myths, ideologies are able to establish a secondary reality that is firmly integrated into the consciousness of society, while a ban is imposed on the primary reality. As a result, a new value-moral orientation emerges in society. With the help of repeatedly repeated stereotypes and clichés, society is getting rid of reflection, history is changing and being rewritten anew.

In modern science, there is no common interpretation of the term "ideology", thus, the English political scientist T. Eagleton believed that "ideology is a text that is woven from a web of various concepts and many different stories" [4]. O. Yu. Malinina holds a different point of view regarding the interpretation of this concept and presents ideology in the form of a palm tree, the trunk of which is formed by the bases of fallen leaves. And, despite the fact that many of the meanings that make up this concept have long lost their relevance, many scientists continue to refer to them [5].

According to A.F. Cherdantsev, ideology is "a reflection of the social existence of a person through the prism of class, social and group interests. It focuses not so much on the object of knowledge, but on the interests of the subject, taken at the social group level. Its main purpose is to develop a system of values that a certain social group is guided by, which seeks to realize them, turn them into reality, form this reality in accordance with the recognized system of values and mechanisms of influence. Ideology speaks of what should be and what should not be in the social world (society)" [6].

R. Barthes believed that ideology is dangerous, first of all, because it forces an individual to sacrifice his interests for the interests of the majority, thus distorting the existing reality and enclosing the person in the framework of its (reality) plausible reflection. Critical in this case is to identify the impact of ideas on consciousness, to determine the principles of functioning of this mechanism. The functioning of modern ideologies is seen as a system of meanings, as "a combination of what signifies and what is signified; it is neither form nor content, but the process that connects them. If signification is a process, then different meanings are created, used and forgotten, hence the history of changing meanings or ideologies. From the fact that meaning is a process that connects the signifier and the signified, it follows that giving meaning to different "forms of culture" does not exist anywhere, except in the consciousness of a person who is convinced of the social significance of this or that sign [7]. Consequently, ideology is considered as a set of semiotic mechanisms, secondary semiotic and semantic systems, and metalanguages.

When considering the term "ideology", one cannot but arouse interest in the presence of its specific purpose, which lies in its pronounced power intention, emphasizing its subjectivity in the desire to dominate. The active use of ideology in the language of politics can only mean the existence of a mechanism whose purpose is the manipulation of public consciousness, which is expressed through verbal representations that interpret reality in a certain way, through the use of special speech practices.

We can say that the attention of political scientists, sociologists and linguists is turned towards studying the specifics of the language of politics, as a kind of functional language, due to the constant strengthening of its role in the world of politics.

The undeniable fact is that no political regime can exist without communication, this is a manifestation of the connection between language and politics. At all times, language has been the best weapon of politicians. Unlike other spheres of human activity, politics can be characterized from the point of view of its discursive nature as a set of speech actions. In the scientific community, there is an opinion that political activity in general is a linguistic activity [8]. It can be said that when implementing political activities with the help of language, there is information about pressing political problems, as well as persuading the audience of the need to take some action to resolve these problems. Thus, through the implementation of linguistic means, political power is achieved.

There are a large number of terms to denote the relationship between language and politics: the language of politics, political language, political discourse, idiopolitical discourse, political communication, political science philology. Next, we will consider the content of the concepts of "discourse" and "political discourse".

It is well known that the term "discourse" is widely used in modern linguistics. The founders of discourse studies are the French linguist Emile Benveniste and the American Zoelling Harris in the 1950s. Due to the initial ambiguity of this term, its semantics has expanded over time. Among the first works devoted to discursive analysis were the studies of M. Foucault (1960-1970), later the critical linguistic approach of R. Fowler (1991), P. Chilton (1985) appeared. An important role in the study of discursive analysis was played by scientists from Austria and Britain. Gradually, domestic scientists also drew attention to the problems of discourse research. However, due to the fact that this area of scientific knowledge turned out to be at the junction of other scientific disciplines (linguistics, pragmalinguistics, psycholinguistics, sociolinguistics, anthropology, literary criticism, linguoculturology, philosophy), a clear definition of this category causes certain difficulties.

At the present stage, it can be stated that the theory of discourse has taken shape as an independent interdisciplinary field, reflecting the general trend towards integration in the development of modern science [9]. Of course, with such a variety of approaches, it is necessary to establish a working definition of discourse directly in relation to the material we are studying.

P. Seriot distinguishes eight meanings of the term "discourse" (Fr. discours, Eng. discourse):

- 1) the equivalent of the concept of "speech" (according to F. Saussure), i.e. any specific statement;
- 2) a unit larger than a phrase;
- 3) the impact of the utterance on its recipient, taking into account the situation of the utterance;
- 4) conversation as the main type of utterance;
- 5) speech from the position of the speaker, as opposed to narration, which does not take into account such a position (according to E. Benveniste);
- 6) the use of language units, their speech actualization;
- 7) socially or ideologically limited type of statements, for example, feminist discourse;
- 8) a theoretical construct designed to study the conditions of text production [10].

V.G. Kostomarov and N.D. Burvikov is opposed to discourse (the process of deploying a text in the mind of the recipient of information) and discourse (the result of text perception, when the perceived meaning coincides with the intent of the sender of the text). Such an understanding of the term stems from a widespread logical-philosophical tradition, according to which discursive and intuitive knowledge are opposed, i.e. knowledge gained as a result of reasoning or insight.

M.L. Makarov offered the following interpretations of the term "discourse", namely: formal, functional and situational. Formal interpretation is the understanding of discourse as a formation above the level of a sentence or a superphrasal unity, a complex syntactic whole expressed as a chain of replicas in a dialogue. The system of connectors that ensures the integrity of this formation is considered a priority.

Functional interpretation in the broadest sense is the understanding of discourse as the use of speech in all its varieties, as an integral set of functionally organized, contextualized units of language use. This interpretation of discourse fits into the opposition of discourse as a process and text, as a product of speech or text, as a virtual abstract entity and discourse as an actualization of this entity.

As part of the *situational interpretation* of discourse, the point of view of T.A. van Dijk, who considered discourse to be a complex communicative phenomenon, including, in addition to the text, also extralinguistic factors necessary for its perception [3]. This corresponds to the understanding of the situation in question, therefore, when understanding the text, including political "models of situations" are the obligatory basis of its interpretation.

The situational understanding of discourse reflects the relationship of the text with extralinguistic factors taken in the event aspect, and speech as a purposeful, social action, as a component involved in the interaction of people and the mechanisms of their consciousness (cognitive processes).

Despite differences of opinion, scientists distinguish two approaches to the definition of the concept of "discourse". According to the first approach, discourse is considered as a form of utterance and is characterized by its articulation and distinction. Any desired content can be embedded in the form of its expression; metalanguage and special grammar, which corresponds to a certain mental world; a way of describing the subject of discussion or the equivalent of the concept of "speech" in Saussure's sense. In our opinion, this approach is most appropriate when studying discourse as a tool for manipulating the word, acting as an intermediary of power or a means to achieve any political goals.

The second approach is aimed at the internal organization of the elements of the text, in which the discourse appears as the subject of study of the "grammar of the text", which studies the sequence of individual statements, i.e. a coherent text, a dialogue, a group of statements that are interconnected in meaning; a unit larger than a phrase, an utterance in the global sense.

Discourse continues to be the central moment of reflection of human life "in language", what B.M. Gasparov calls "linguistic existence". The act of using a language is part of a constantly moving stream of human experience, a reflection of the unique set of circumstances in which and for which it was created. The basis for the study of political speech can serve as: communicative intentions of the author; relationship between the author and addressees; other possible "circumstances", significant and accidental; as well as the general ideological features and stylistic climate of the era as a whole, the specific environment or specific individuals to whom this message is directly or indirectly addressed; genre and style features of the message; as well as the communicative situation itself, in which it is included, associations with previous experience, one way or another caught in the orbit of this linguistic action [11].

The study of discourse, in relation to modern society, allows us to distinguish its varieties: political, administrative, legal, military, pedagogical, religious, mystical, medical, business, advertising, sports, scientific, stage and mass information, etc. as types of institutional discourse. According to E.A. Popova, the term "institutional discourse" means communication, the participants of which are representatives of public institutions [12].

According to V.I. Karasik, institutional discourse, is historically changeable - with the disappearance of public institutions as cultural systems, the discourse characteristic of this institution as an integral type of communication also disappears. As a public institution, political activity is enshrined in social rules, rituals, formulas and norms that have a speech expression. In view of the fact that political thinking and action, as well as the language form are closely related, political discourse is often the object of research by linguists, political scientists, psychologists, philosophers, sociologists, economists, specialists in communication theory.

As for the term "political discourse" itself, it has long been in common use. However, there is no generally accepted definition among scientists. There are two main approaches for interpretation of the content of this term. A narrowly focused approach suggests that the criterion for classifying a particular text in the field of political discourse should be the identity of the intentional nature of a particular text with the function of discourse, in this case, the struggle for power (agitation, seizure and retention of power, its stabilization).

V.V. Zelensky expresses a broader approach that defines two levels of policy definition. "Politics is defined as a set of certain actions aimed at the distribution of power and economic resources in any country or in the world between countries. This official level of politics includes the media, the education system, and all those social institutions that control the

phenomena of social life. The second level of politics is personal; it represents the way in which the first level is actualized in the individual consciousness, as it manifests itself in the personality, in the family, in the relationships of people, in professional activities, as well as in the perception of works of literature and art by a person" [13].

Of undoubted interest is the method of research and definition of political discourse by E.A. Siegal. "Political discourse" is understood as "any speech formation, the subject, addressee or content of which belongs to the sphere of politics" [8].

A lot of fundamental research has been written about the characteristics of political discourse in recent years, so we will limit ourselves to only some comments on its important features that are relevant to the study of political speech in the system of social communication. So, the signs of political discourse are [8]:

1) Institutionalality, belonging to public (in this case, political) institutions. The difference from other institutional discourses (medical, legal, scientific, etc.) is that political communication is aimed at the masses, and not at a relatively narrow professional environment. The minimum mass interest and competence in the political process is a necessary condition for maintaining the institutional property of political discourse.

2) Variation in the sense of "informative - phatic" and "informative - expressive" (depending on the type, genre, function).

3) Semantic uncertainty due to semantic (blurring of the semantic boundaries of many words) and pragmatic reasons.

4) Irrationality and suggestion (dismemberment), impact on emotions and the subconscious.

5) Mediation of the media (journalists - co-authors of politicians).

6) Variation along the axis "authoritarianism - dialogism" (on the one hand - monologue, ritual, totalitarian discourse, on the other hand - polemical, democratic, dialogic (interaction of discourse stimuli, primary texts, and discourses-reactions, secondary texts).

7) Theatricality (the political process as an act being played).

Each of the above characteristics can be considered not only as a sign of political discourse, but also as a sign of political speech, which largely determines the essence of the communicative-pragmatic mechanisms of speech influence. The need to study political discourse on the material of politicians' speeches is dictated by modern trends in the development of political communication observed in our society, namely, the "oralization" of communication, a significant increase in the role of oral speech, an increase in its share in communication and an increase in the importance of oral speech as a form of language existence.

The thematic marker "struggle for power" can serve as the main system-forming criterion for highlighting political discourse. With genre and style diversity, all other criteria only clarify the main one and vary depending on the general or particular context. Thus, it can be argued that all communicative strategies of persuasion within the framework of political discourse are aimed at the struggle for power.

Conclusion. The struggle for power as the main goal of politics is determined by the content of political communication, and its three components: the formulation and clarification of the political position (orientation), the search and rallying of supporters (integration), the fight against the enemy (atonicity). Consequently, the basic organizing principle of the semiotic space of political discourse, its semiotic model can be recognized as the basic semiotic triad "integration - orientation - atonicity" [8]. In our research for the study of political discourse, consideration of the category of power acts as an intentional basis, largely predetermining the main functions of discourse.

References:

1. Кульжанова Г./Политический конфликт и языковая коммуникация// Евразийское сообщество. - 2002. - 3. - С.46-50.
2. Дилигенский Г.Г. Экономика – язык – культура. Культура и социальная динамика современной России / Г.Г. Дилигенский // Общественные науки и современность. – 2001. – №5. – С. 48-55.
3. Dijk T.A. van. Language and ideology: to the question of constructing the theory of interaction / T.A. van Dijk // Methodology of Political Discourse Research: Actual Problems of Content Analysis of Socio-Political Texts. - Minsk: BSU, - 2000. - Issue. 2. - S. 50-64.
4. Eagleton T./ Ideology: an introduction. — London; New York, 1991. — xv, С-242.
5. Малинина О.Ю. Современные тенденции развития символического пространства политики и концепт идеологии / О.Ю. Малинина, М.В. Ильин // Полис. – 2004. – №4. – С. 37-50.
6. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: учебник для вузов / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт, 1999. – 432 с.
7. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: учебник для вузов / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт, 1999. – 432 с.
8. Siegal E.I. Semiotics of political discourse / E.I. Sheigal. - M.: Gnosis, - 2004. - 326 p.
9. Бабаян В.Н. Теория дискурса в системе наук о языке / В.Н. Бабаян, С.Л. Круглова // Ярославский педагогический вестник. – 2002. – №3. – С. 32-37.
10. Seriot P. How texts are read in France / P. Serio // Quadrature of meaning: French school of discourse analysis. - Per. from fr. and Portuguese. - M.: Progress, - 1999. - S. 14-53.
11. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М.: Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
12. Попова Е.А. Культурно-языковые характеристики политического дискурса / Е.А. Попова. – Волгоград, 1995. – 231 с.
13. Зеленский В.В. Послесловие / В.В. Зеленский // Одайник В. Психология политики. Психологические и социальные идеи Карла Густава Юнга / В. Одайник. – СПб.: Ювента, – 1996. – С. 368-380.

SEMANTIC-SYNTACTIC DEVICES OF EXPRESSING THE CATEGORY OF POLITENESS IN C. MCCULLOUGH'S NOVEL «THE THORN BIRDS»

Kharakozha S.E.

Beisembaeva G.Z., PhD, acting professor

*L.N.Gumilyov Eurasian National University
Nur-Sultan*

Аңдатпа: Бұл мақалада ағылшын тіліндегі көркем әдебиеттегі «сыпайылық» категориясының семантика-синтактикалық қолдану құралдарына анализ жасалған. Сонымен қатар, сыпайылық теорияларына шолу жасалады, ағылшын тіліндегі «сыпайылық» категориясының қолданылу айырмашылығы анықталады.

Тірек сөздер: сыпайылық категориясы, семантика, синтаксис, лингвомәдениеттану, тілдік құралдар, сыпайылық принципі

Аннотация: В данной статье анализируются средства семантико-синтаксического применения категории «вежливость» в англоязычной литературе, дается обзор теорий вежливости, определяется разница использования категории «вежливость» в английском языке.

Ключевые слова: категория вежливости, семантика, синтаксис, лингвокультурология, языковые средства, принцип вежливости

Abstract: This article analyzes the means of semantic-syntactic application of the category «politeness» in the English language literature, reviews the theories of politeness, defines the difference in the use of the category «politeness» in English.

Keywords: category of politeness, semantics, syntax, linguoculturology, linguistic means, politeness principle

The category of politeness, providing and organizing harmonious communication, is one of the most important communicative categories. As well as communicative consciousness as a whole, the category of politeness has a national-cultural specificity, and it is possible to consider it only through an integrated approach to this problem: through the basic cultural values and accepted norms, rules of communication [1, 194].

When defining politeness, one should proceed from the goal of polite behavior, which, as V. I. Karasik notes, consists in «convincing the partner of a kind attitude toward him and causing a reciprocal kind attitude» [2, 83]. Thus, the main goal of polite behavior, which consists in showing the partner a benevolent attitude towards him, is achieved by means of a variety of communicative strategies, the choice of which depends on many communicative factors - situational, psychological, social, cultural.

According to the research of P. Brown and S. Levinson, politeness is divided into two types: *negative and positive* [3, 2-4]. As scholars have noted, negative politeness is at the heart of respectful behavior among English-speaking peoples. It is a well-developed set of conventional strategies aimed at demonstrating to the interlocutor the recognition of his independence, personal autonomy, to assure in the absence of intentions on the part of the speaker to violate the existing boundaries between him and the addressee. The fact that the politeness of distance forms the basis of English politeness is not accidental for a culture in which personal autonomy is one of the most important cultural values.

The strategy of distancing

1. Asking questions, being evasive

«Do you think you could manage the journey tonight?»

Fee sat up, shivering. «I can manage.»

«I think we ought to wait,» Frank said hardily.

«I don't think Mum's well enough to travel.» [4, 38]

It should be noted that when expressing a negative opinion or giving advice not to do something, the negation is oriented not to the listener, but to the speaker [3, 145].

2. Be pessimistic

By doubting the possibility of carrying out the action to which the speaker induces the interlocutor, he thereby reduces the degree of influence on him and helps him, if necessary, to refuse to perform that action [3, 173].

«Perhaps we could have coffee together sometime and discuss your plans?»

«If you like,» she said, returning to Proust. [4, 248]

The main means of reducing influence are the conditional inclination, which represents the possibility or desire of the addressee to take action, and various means of subjective modality with the meaning of doubt, for example, «possibly», «maybe», «probably», «perhaps».

3. Apologize

P. Brown and S. Levinson sees apologizing as a strategy of negative politeness, which is certainly justified, because by apologizing we acknowledge the fact that we have invaded a forbidden zone, the zone of independence of the interlocutor, and express regret about it [3, 187].

«I'd like to teach you what being a woman is, if I may.»

For a moment, she said nothing, intent on the antics of the cellophane in the ashtray, and then she struck a match and carefully set fire to it. «

Why not? » she asked the brief flare.

«Yes, why not?» [4, 249-250]

To implement the strategies of alienation, the main linguistic means, according to our observations, are:

- 1) Modal verbs;
- 2) Modal modifiers (units of subjective modality);

3) Conditional inflection;

4) Interrogative constructions;

5) Passive voice.

All these lexical and grammatical means are connected with the category of modality, which allows us to say that modality plays an important role in the realization of strategies of estrangement [5, 304]. English has a rich system of **lexical and grammatical means of expressing modal meanings**. First of all, it is a system of modal verbs: «can», «could», «may», «might», «must», «ought to», «will», «would/shall», «should» and the so-called quasi-modal verbs «have (got) to», «need to», «had better».

«<...> you must tell me what the matter is, my love, because if anyone can help you. As long as I live, I will try to help you, watch over you.

If you like, a sort of guardian angel, better by far than that chunk of marble above your head.

He took a breath and leaned forward.

«Meggie, if you love me, tell me!» [4, 73]

Lexical-syntactic modifiers «I think»/ «I suppose»/ «I guess»/ «I believe»/ «I assume» and others are an important way of avoiding the directness of a statement; with their help, the speaker subjectifies his opinion and evaluation. In other words, they are used to implement the strategies «express yourself conventionally indirectly», «be evasive», and «be pessimistic»:

«I'll take your word for it,» she said, kicking her shoes off.

«That's still old to me-I'm sweet twenty-one.»

«You're a monster,» he said, smiling.

«I suppose I must be. My mother says the same thing. Only I'm not sure what either of you means by monster, so you can give me your version, please» [4, 270]

The passive voice makes it possible to implement such a strategy of English politeness as to take the addressee out of the situation, which is an important means of *preserving face*. Thus, in the example:

«If it has to be done, Bob, it has to be done,» said Meggie.

«Mrs. Smith won't mind doing her bit by taking charge of Justine and Dane. When you give the word that I'm needed to keep Drogheda up to full production, I'll start riding the inside paddocks. »[4, 203]

In the phrase «If it has to be done, Bob, it has to be done» the passive voice allows the inducement to be presented not as an action to be performed by the addressee, but as one that will be performed independently of him, thus the inducement loses its focus on the addressee.

Thus, by presenting the action expected of the addressee not as his duty, but as a generally accepted rule, the speaker avoids direct pressure on him. The meaning of obligation is conveyed as veiledly as possible.

A combination of different means of modality

In order to soften the statement as much as possible, it is allowed to use several means of modality, for example,

«Yes, Paddy, do that. Only make sure he knows not to tell Frank we found out. Perhaps it would ease Frank to think for certain that we don't know. »[4, 101]

In this example, the statement «Perhaps it would ease Frank to think for certain that we don't know» is a hidden request or advice in the form of a hinting statement. Trying to minimize the impact on the addressee, the speaker uses «perhaps» (doubt about the truth of the judgment) and «it would ease» (hypothetical positive result).

Due to the rich system of expressing English modality, the same intention can be expressed in a variety of speech formulas, for example,

«<...> is your mother there? May I speak to her, please? »

«*My mother's not here. She's in Australia.* » [4, 298]

The statement «*May I speak to her, please?* » is constructed using a variety of modalities. It is a question form of the utterance, in which the modal verb «*may*» and the standard politeness marker «*please*» are used.

In modality, as mentioned before, the interaction between the four factors of communication is reflected: *the speaker, the listener, the content of the utterance, and reality*. In the above example, there is a displacement of all factors of communication based on the semantic meaning: it is not me who makes the request; it is not you who will perform the action; the very possibility of achieving the goal is questioned; the semantic content of the statement does not correspond to reality, that is, to its pragmatic meaning.

For the English communication, such a significant discrepancy between semantic and pragmatic meaning is typical, because due to cultural reasons there is a need for such a strong veiling of the speaker's intention.

In order to identify the peculiarities concerning both linguistic means and communicative strategies used in the presented linguoculture, we considered the speech acts for which the politeness of estrangement, i.e. negative politeness, is most typical. As a result of the analysis of the factual material, we were convinced that in the language of the novel by C. McCullough's novel «*The thorn birds*» reflects all the main features of English (communicative indirectness, not straightforwardness, evasiveness) behavior.

References:

1. Makarov M. L. Fundamentals of the Theory of Discourse. - Moscow: ITD GK "Gnosis", 2003. - 280 c
2. Karasik V. I. Language circle: personality, concepts, discourse, Monograph. - Volgograd, 2002. - 477 c.
3. Brown, P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. Cambridge, 1987. 345 p.
4. McCullough, K., The thorn birds, 25th edition, HarperCollins, 2004. - 608c.
5. LES 1990: Linguistic Encyclopedic Dictionary. M., 1990. - 686 c.

ЛИНГВОКУЛЬТОРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТОПОНИМОВ В БРИТАНСКОМ ВАРИАНТЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Кожас Т. М.
студентка гр. ДИЯТ-19-01

Евразийский гуманитарный институт
Нур-Султан

Аңдатпа: Бұл мақалада автор британдық ағылшын тіліндегі топонимдердің лингвомәдени ерекшеліктерін ашады. Топонимдер лингвомәдениеттану аспектісінде қарастырылады – тіл мен мәдениеттің байланысын жеткілікті байқауға мүмкіндік беретін лингвистикадағы жаңа және өзекті бағыт.

Тірек сөздер: топонимдер, Ұлыбритания, құрылым, семантика, талдау.

Аннотация: В данной статье автор раскрывает лингвокультурологические особенности топонимов в британском варианте английского языка. Топонимы рассматриваются в лингвокультурологическом аспекте – достаточно новом и актуальном направлении лингвистики, позволяющем проследить связь языка и культуры.

Ключевые слова: топонимы, Великобритания, структура, семантика, анализ.

Abstract: In this article, the author reveals the linguistic and cultural features of toponyms in the British version of the English language. Toponyms are considered in the linguoculturological aspect

- a fairly new and relevant direction in linguistics, which allows us to trace the connection between language and culture.

Keywords: toponyms, Great Britain, structure, semantics, analysis.

Невозможно представить себе современный мир без географических имен. Ведь жизнь человека непосредственно связана с различными местами, которые обозначаются с помощью особых слов – географических названий, или топонимов (от греч. *topos* – «место» и «*онота/онута*» имя, название).

Детальным изучением географических названий, выявлением их особенностей, историей появления и анализом исконного значения слов, от которых они образованы, занимается топонимика – одна из отраслей языкознания, или лингвистики.

В Великобритании лингвистический интерес к географическим названиям проявляется в конце XIX начале XX века. В ряду первых английских исследователей, внесших вклад в становление топонимики, следует назвать Г. Александера, А.Х. Смита, Э. Эквола, К. Камерона. Топонимы, появившиеся на территории Британских островов, получили огромное распространение и в других странах, где говорят на английском языке. Многие из англоязычных топонимов были видоизменены и искажены в результате различных исторических событий страны. В англоязычных названиях остались следы языка народов, населявших Великобританию в различные эпохи, в основном кельтов, бриттов, пиктов, скандинавов и англосаксов.

В лингвистике существуют различные классификации топонимов по семантике и структуре.

Анализ классификаций топонимов, проведенный Е.М. Черняховской, показывает, что в топонимике присутствуют некоторые разногласия по поводу характера классификаций. Например, высказывается мнение о том, что топонимическая классификация должна быть только словообразовательной или только семантической, что позволит ей оставаться внутренне непротиворечивой.

Профессор В. Шмилауэр в своей книге «Введение в топонимастику» считает, что рассмотрение словообразования (структуры названий) необходимо дополнять анализом значений, то есть классификация должна быть структурно-семантической.

Мы провели структурно-семантический анализ топонимов. Для этого, прежде всего, необходимо распределили топонимы по структурным типам, а затем проанализировали каждый структурный тип с точки зрения семантики.

Под структурным типом топонимов понимается особая формульность их создания. Это ряд географических наименований, объединённых по структуре и общему способу образования.

Обладая специфическими чертами, различные классификации, учитывающие особенности наименований того или иного региона, имеют, на наш взгляд, много общего.

В соответствии с этим, в нашей работе мы будем выделять три структурных типа топонимов:

- 1) простые топонимы, которые в свою очередь делятся на:
 - безаффиксные топонимы;
 - аффиксные (производные) топонимы;
- 2) сложные топонимы – образования из двух и более основ;
- 3) составные топонимы, состоящие из двух или нескольких слов.

Простые безаффиксные топонимы состоят из одного слова без каких-либо служебных формантов (в форме существительного или прилагательного). Например, *Alne, Bath, Bude, Hull, Kent, Truro, Ware* и т.д. Многие безаффиксные топонимы невозможно этимологизировать и однозначно определить язык их происхождения,

поскольку эти номинации неоднократно переходили из одного языка в другой язык, приспособляясь то к одной, то к другой морфологии.

В нашей выборке к безаффиксным топонимам относятся топонимы *Acomb* (место у дуба), *Adur* (гавань в устье реки *Adur*), *Aller* (место у ольхи), *Alne* (значение неизвестно). Что касается способа образования, то топонимы *Acomb*, *Aller*, *Alne* образованы с помощью топонимической конверсии (способ с нулевой топонимической аффиксацией), а топоним *Adur* – с помощью обратного словообразования (редеривации) от *Portus Adurni* путем отделения аффикса *ni*.

Анализ показывает, что английские аффиксные топонимы представляют собой однословные наименования, состоящие из двух элементов, каждый из которых может повторяться в других топонимах, образуя так называемые топонимические ряды. Например, в ряду *Aldreth*, *Aldridge*, *Alderford*, *Alderley* общим элементом является топооснова *alder* (OE – *alor*), а ряд *Abington*, *Ablington*, *Accrington*, *Acklington* имеет общий конечный формант –*ton*.

Таким образом, мы видим, что в топонимии Англии распространены названия с повторяющимися топоформантами либо топоосновами.

Составные топонимы представляют собой многокомпонентные географические названия. Способ образования – словосочетание. Например, *Abbey Town*, *Acaster Malbis*, *Ainderby Steeple*, *Alby Hill*, *Alderley Edge*, *Allendale Town*, *South Ambersham*, *Green Baddeley* и т.д.

Сложные топонимы представляют собой однословные географические названия, которые имеют не менее двух корневых морфем. Способ образования – словосложение. Например, *Barnstable*, *Bedford*, *Affpuddle*, *Altarnun*, *Balemartine*, *Ballaghanery*, *Ballantrae*, *Trefeglwys*, *Wessex*, *Whiteabbey*, *Raubau*, *Owenduff*, *Owenea*, *Lemlara* и т.д.

Среди сложных и производных, двухкомпонентных моделей английских географических названий распространены топонимы, состоящие из:

а) прилагательного и детерминатива: *Cauldwell* (*cald*, *wella*) – [холодный ручей]; *Whitehill* (*white*, *hill*) – [белый холм];

б) существительного и детерминатива: *Marston* (OE *mersc*, *tūn*) – [ферма у болота]; *Ackton* (OE *eik*, *tūn*) – [усадьба, где пасут дуб]; *Fordwich* (OE *ford*, *wīc*) – [торговый поселок у брода].

Одной из отличительных особенностей составных топонимов является их вторичность, когда названия строились на базе уже существовавших топонимов, образуя словосочетания: *South West Acre*, *New Old Alresford*, *Great Little Altcar*.

Теперь мы подробно рассмотрим топонимы с точки зрения их семантики.

Как показывает проведенный анализ, основанный на количественном методе, в английской топонимической системе наиболее распространены простые наименования с преобладанием аффиксных топонимов.

Проведя семантический анализ конечных элементов простых аффиксных топонимов, или топонимических формантов, мы пришли к выводу, что их можно условно разделить на следующие группы:

- 1) топонимические форманты, обозначающие жилье или различного рода сооружения;
- 2) топонимические форманты, обозначающие топографические объекты.

Среди топонимов с элементом, обозначающим различного вида жилища и места проживания (усадьбы, фермы деревни, селения, крепости, дома и другие строения) встречаются англосаксонские элементы *hām* [усадьба, ферма], *tūn* [ферма], *worth* [огороженные обширные земли], *wīc* [жилище], *cot* [деревенский дом], *burh* [крепость]; старо-скандинавские элементы *bú* [усадьба, ферма], *thorp* [отдаленная усадьба], *ból*

[ферма], *bólstathr* [жилище, ферма], *búth*, *bōth* [палатка, временное убежище, хижина], *hūs* [дом]; ирландские элементы *baile* [усадьба, ферма, деревня, погост], *dún* [крепость, замок], *lios*, *ráth* [порт]; валлийские элементы *caer* [порт, крепость], *din* [крепость, цитадель], *llan* [кладбище, церковь]; кельтский элемент *egles* [римско-британская христианская церковь] и др.

Исходя из семантики топоформантов данной группы, мы можем сделать вывод, что древние германцы и скандинавы, будучи воинственными племенами, большое значение уделяли обороне от набегов других племен, что обуславливало строительство укрепленных мест и крепостей. Об этом свидетельствует многообразие вариантов древнеанглийского топоформанта *-burh*, таких как *-bury*, *borough* и *burgh*.

Кроме того, очевидным является то, что английская топонимия сформировалась еще до эпохи активного строительства городов. Несмотря на то, что римское завоевание способствовало росту городов и развитию торговли, древние поселенцы, в основном, проживали в сельской местности в небольших деревнях, расположенных, как правило, по берегам рек, или в отдельностоящих отдаленных фермах. Жили в хижинах, к которым прилегал земельный участок.

Мы также можем сделать вывод, что такой уклад жизни вели как англосаксы, так и скандинавские племена. Об этом свидетельствует сходство семантики таких компонентов, как древнеанглийский суффикс *-stoc* и скандинавский *-thorp*: оба имеют значение [отдаленная ферма или деревушка].

Исходя из семантики топоформантов обозначающих топографические объекты, мы можем сделать вывод о хозяйственной деятельности древних народов. Деревенские жители широко занимались земледелием (др.-англ. *æcer* – [обрабатываемая земля, пашия], др.-англ. *feld* – [поле, пашия]), для чего вырубали леса под пашни (др.-англ. *lēah* – [просека, вырубка; участок земли, расчищенный под пашию]), а также занимались скотоводством: пасли скот на пастбищах (др.-англ. *stede* – [закрытое пастбище, участок]).

Наличие топоформантов *cumb* – [огороженный участок] и *stān* – [камень, скала; межевой знак] говорит о том, что англосаксонские крестьяне обозначали границы своих земельных угодий, а значит, стремились к обособлению от других представителей племени и ведению собственного хозяйства.

Как уже было сказано выше, не только топоформанты, но и топоосновы несут информацию о топонимах (дают добавочную характеристику или обозначают их принадлежность), а значит, они также подлежат семантическому анализу.

Мы рассмотрели значения топооснов простых топонимов и пришли к выводу, что их можно условно разделить на следующие группы:

- 1) топоосновы, связанные с именами людей;
- 2) топоосновы, связанные с природой;
- 3) топоосновы, отражающие описательные определения.

Топонимы первой группы возникли на основе имен, фамилий и прозвищ первопоселенцев, землевладельцев и иных категорий людей. Большая часть нашей выборки представлена именно такими топонимами.

Например, топоним *Alfriston* имеет значение [деревня мужчины по имени *Æffa*], а топоним *Abram* обозначает [поместье или огороженное место женщины по имени *Ēadburh*]. Причем древние поселенцы стремились обозначить свою собственность как по отношению к природному, так и к искусственно созданному объекту. Например, топоним *Alkborough* обозначает [холм мужчины по имени *Al(u)ca*], а топоним *Abridge* имеет значение [мост мужчины по имени *Æffa*].

Топоосновы второй группы связаны с природой (в основном, с флорой). Например, топоним *Abbotskerswell* имеет значение [источник или ручей, где растет водяной кресс, или настурция водяная], *Ainstable* – [склон, где растет папоротник-орляк], *Accrington* – [деревня, где находят или хранят желуди], *Albourne* – [ручей, около которого растет ольха], *Aisholt* – [ясеневый лес], *Almeley* – [вязовый лес], *Aikton* – [ферма среди дубов].

Реже встречаются топоосновы, отражающие животный мир, а также наименования рек: *Altham* – [пойменный луг, где обитают лебеди], *Amberley* – [лесная поляна, на которую часто прилетает птица-овсянка]; *Alhampton* – [поместье на реке *Alham*], *Alwinton* – [ферма или деревня на реке *Alwin*].

Многообразие топонимов, связанных с флорой, ландшафтом, гидрографическими объектами, реже фауной, говорит о том, что древние жители Англии большое значение уделяли природе, занимались охотой, рыбалкой, растениеводством, а значит, разбирались в некоторых вопросах биологии и использовали данные знания в быту.

Топоосновы третьей группы отражают различные описательные определения: например, *Aldbrough* \ *Albury* – [старая крепость], *Aintree* – [одинокое дерево], *Airdrie* – [высокий склон].

Однако стоит отметить, что описательные определения не только могут быть выражены прилагательными, но также и предложными фразами. В таком случае они стоят после определяемого слова: например, *Alkham* – [ферма в укромном месте].

Как мы можем заметить, два топонима этой группы, а именно *Aintree* (одинокое дерево) и *Alkham* (ферма в укромном месте), связаны с таким понятием как [уединенность].

Это еще раз подтверждает мысль о том, что представители древних племен, которые жили в сельской местности, ценили уединенный образ жизни и обособленность от других жителей деревни.

Что касается семантики составных топонимов, то нужно отметить, что она схожа с семантикой простых топонимов.

Так, топоосновы можно разделить на следующие группы:

- 1) связанные с именами людей: например, *High/Low Ackworth* имеет значение “огороженное место мужчины по имени *Acca*”, а *East/West Adderbury* имеет значение “крепость женщины по имени *Eadburh*”;
- 2) связанные с природой: например, *South Acre*, где *Acre* имеет значение “недавно обработанная земля”;
- 3) связанные с постройками, типами поселений: *Abbey Town* имеет значение “поместье у аббатства”.

Что касается значений топоформантов, которые, как правило, являются конечными элементами, то они также совпадают с семантикой топоформантов простых топонимов.

Теперь обратимся к сложным топонимам.

В нашей выборке сложные топонимы, носящие также название топонимов-композигов, представлены меньше всего.

Например, топоним *Affpuddle* состоит из двух основ (*Aff*+*puddle*). Он образован от названия реки и имени человека и обозначает [поместье на реке *Piddle*, принадлежащее мужчине по имени *Effa*].

А топоним *Altarnun* (*Altar* и *nun*) имеет значение [алтарь церкви, которая, по всей видимости, была названа в честь святой по имени *Nonn*], *Balladian* – [перевал двух птиц], *Ballaghanery* – [перевал пастуха], *Ballantrae* – [деревня на побережье], *Wessex* – [территория западных саксов], *Owenea* – [река, где водятся олени].

Можно заметить, что семантика сложных топонимов совпадает с семантикой простых и составных топонимов. Сложные топонимы связаны с именами людей, с природой и отражают описательные определения.

Наличие в нашей выборке топонима, связанного с религией, а также топонимов, имеющих в своем составе топоформанты *-church*– ([церковь]) и *-minster* ([церковь, монастырь]) говорят о том, что отказ от языческих верований и принятие христианской веры оказало большое влияние на англосаксов. В числе прочего, распространение христианства на территории Британских Островов дало толчок развитию новых для англосаксов форм искусства: живописи и монументальной скульптуры.

Топонимы, связанные с церковью: *Hanchurch* – [высокая церковь]; *Vowchurch* – [цветная церковь]; *Peterchurch* – [церковь Святого Петра]; *Warminster* – [церковь на реке *Were*]; *Westminster* – [западный монастырь]; *Yetminster* – [церковь человека по имени *Eata*];

Итак, топонимия Англии неотрывно связана с историей страны. Английский язык сложился в результате длительного развития языка германских племен англосаксов и саксов при близком контакте их с древними обитателями страны – кельтами, а также со скандинавами, норманнами и римлянами.

Проведя структурно-семантический анализ английских топонимов (подробно проанализировав каждый структурный тип), мы пришли к выводу, что с точки зрения семантики все структурные типы (в особенности простые и составные топонимы) обладают значительным сходством. Это связано с тем, что многие составные топонимы были образованы от простых топонимов с помощью описательных определений.

На наш взгляд, данная классификация отражает особенности образа жизни и культуры древних жителей Англии. Так, например, большое количество топонимов, связанных с именами людей показывает, что древние поселенцы стремились обозначить свою собственность по отношению к географическому объекту, стремились к обособлению от других представителей племени, они проживали, в основном, в сельской местности, большое значение уделяли природе и занимались земледелием.

Наличие топонимов, имеющих в своем составе топоформанты *- church*– («церковь») и *-minster* («церковь, монастырь») говорят о том, что отказ от языческих верований и принятие христианской веры оказало большое влияние на англосаксов.

Таким образом, анализ показал, что топонимия Англии действительно отражает исторические, социальные и культурные особенности, населявших ее племен, их языковую картину мира.

Список использованной литературы:

- 1 Рум А. Р. У. Великобритания. Лингвострановедческий словарь. М.: Русский язык, 1978. – 496 с.
- 2 Топоров В.Н. Из области теоретической топонимистики // Вопросы языкознания. 1962. – № 6. – 157 с.
- 3 Ekwall E. Study on English place names. – Oxford: Clarendon Press, 1978. – 221 p.
- 4 Ильиш, Б. А. История английского языка [Текст] / Б. А. Ильиш. – М.: Высшая школа, 1968. – 420 с.
- 5 Mills, A. D. A Dictionary of British Place Names [Текст] / A. D. Mills. – Oxford University Press, 2003. – 1184 p.
- 6 Беленькая, В. Д. Очерки англоязычной топонимики [Текст]: учебное пособие / В. Д. Беленькая. – М.: "Высшая школа", 1977. – 277 с.
- 7 Reany P. H. The Origin of English Placenames. London: Routledge and Kegan Paul, 1960. – 292 p.
- 8 Macmillan Dictionary [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.macmillandictionary.com/>

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ ЯЗЫКОВЫХ И НЕЯЗЫКОВЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ В СВЕТЕ ТРЕБОВАНИЙ НОВЫХ СТАНДАРТОВ ОБУЧЕНИЯ

Липустина О.М.
к.п.н, доцент

АГГПУ им. В.М. Шукшина
г. Бийск, РФ

Аңдатпа: ФГОС 3++ жаңа федералды мемлекеттік білім беру стандарттарының енгізілуімен білім алуға бағытталған ескі парадигманың жаңа парадигмаға ауысуы болды, оның мақсаты құзыреттілікті қалыптастыру, біздің жағдайда – кәсіби құзыреттерді қалыптастыру. Мақалада тілдік және тілдік емес дайындық бағыттары бойынша жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби құзыреттеріне қойылатын негізгі талаптар қарастырылады. Тілдік және тілдік емес мамандықтар студенттерінің кәсіби құзыреттілігі әртүрлі, сонымен бірге ұқсас. Шет тілін даярлаудың тілдік бағытында оқыту бірінші дәрежелі Кәсіби-бағытталған сипатқа ие, себебі осы бағыттың түлегі кәсіби міндеттер мен проблемаларды шешу үшін шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттілікті меңгеруі қажет. Оқытудың тілдік емес бағыты бойынша студент үшін тілді кәсіби меңгеру кәсіби құзыреттілікті арттыруға көмектеседі және таңдалған кәсіби қызметті сәтті жүзеге асыруға ықпал етеді.

Тірек сөздер: федералды мемлекеттік білім стандарты, Құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, шет тілі, тілдік мамандықтар, тілдік емес мамандықтар.

Аннотация: С введением новых федеральных государственных образовательных стандартов ФГОС 3++ произошла смена старой парадигмы, нацеленной на получение знаний, на новую парадигму, целью которой является формирование компетенций, в нашем конкретном случае – профессиональных. В статье рассматриваются основные требования, предъявляемые к профессиональным компетенциям студентов вузов, как языковых, так и неязыковых направлений подготовки. Профессиональные компетенции студентов языковых и неязыковых специальностей отличаются, и в то же время похожи. Обучение иностранному языку на языковом направлении подготовки носит первостепенный профессионально-ориентированный характер в силу того, что выпускнику данного направления необходимо овладеть иноязычной коммуникативной компетенцией для решения профессиональных задач и проблем. Для студента неязыкового направления подготовки профессиональное владение языком также помогает повышать профессиональную компетентность и способствует успешной реализации выбранной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: Федеральный государственный образовательный стандарт, компетенция, профессиональные компетенции, иностранный язык, языковые специальности, неязыковые специальности.

Abstract: With the introduction of the new Federal State Educational Standards FSES 3++, the old paradigm aimed at acquiring knowledge, was changed to a new paradigm, the purpose of which is the formation of competencies, in our particular case – professional. The article examines the basic requirements for the professional competencies of university students, both linguistic and non-linguistic areas of training. The professional competencies of students in linguistic and non-linguistic specialties are different and at the same time similar. Teaching a foreign language in the linguistic direction of training is one of paramount professionally oriented nature due to the fact that a graduate of this direction needs to master a foreign language communicative competence to solve professional tasks and problems. For a student of a non-linguistic field of study, professional language proficiency also helps

to increase professional competence and contributes to the successful implementation of the chosen professional activity.

Keywords: Federal State Educational Standard, competence, foreign language, language specialties, non-language specialties.

До введения последнего поколения ФГОС ВО 3++ [1] профессиональные компетенции по направлению подготовки 44.03.05 Педагогическое образование (два профиля подготовки), устанавливались программой бакалавриата и формировались на основе профессиональных стандартов, соответствующих профессиональной деятельности выпускников. Речь идет о Профессиональном стандарте «Педагог» [2]. Позднее Министерством труда и социальной защиты вносились изменения в 2014, 2015, 2016 годах. Для включения профессиональных компетенций в учебные планы проводился анализ требований к профессиональным компетенциям, предъявляемых к выпускникам на рынке труда, обобщения отечественного и зарубежного опыта, проведения консультаций с ведущими работодателями, объединениями работодателей отрасли, в которой востребованы выпускники. До введения стандартов нового поколения профессиональные компетенции могли быть установлены в качестве обязательных и (или) рекомендуемых. При определении профессиональных компетенций вуз включал в программу бакалавриата все обязательные профессиональные компетенции, был вправе включать в программу бакалавриата одну или несколько рекомендуемых профессиональных компетенций; мог включать определенные самостоятельно одну или несколько профессиональных компетенций, исходя из направленности (профиля) программы бакалавриата, на основе профессиональных стандартов, соответствующих профессиональной деятельности выпускников.

Из выбранного профессионального стандарта подразделение вуза (кафедра, институт) выделяло одну или несколько обобщенных трудовых функций (ОТФ), соответствующих профессиональной деятельности выпускников, на основе установленных профессиональным стандартом для ОТФ уровня квалификации и требований раздела «Требования к образованию и обучению». Важно, чтобы совокупность компетенций, установленных программой бакалавриата, обеспечивала выпускнику способность осуществлять профессиональную деятельность и решать задачи профессиональной деятельности не менее, чем одного типа, установленного в соответствии с пунктом ФГОС ВО.

С введением нового поколения стандартов из ФГОС ВО [3] исключено понятие «вид профессиональной деятельности» в том значении, в котором его использовали ФГОС ВПО (ФГОС 3) [4], что связано с использованием вида профессиональной деятельности как единицы для объединения сходных групп должностей с целью описания их квалификации в профессиональном стандарте. Ещё одной инновацией ФГОС 3++ [5] является пересмотр подхода к компетенциям.

Основное изменение ФГОС 3++ по сравнению с прежней редакцией стандарта связано с тем, что с учётом непрерывных изменений требований рынка труда к квалификации работников, в том числе через институт профессиональных стандартов, необходимо обеспечить беспрепятственную актуализацию профессиональных компетенций выпускника. В связи с этим перечень профессиональных компетенций перенесен в приложение к ФГОС ВО.

Для студентов языковых и неязыковых специальностей, изучающих иностранный язык, едва ли не самым важным является формирование профессиональной языковой (лингвистической) компетенции посредством развития иноязычной речевой ситуации. Для студентов языковых специальностей профессиональный уровень владения иностранным языком является определяющим фактором, требующим

усовершенствованной профессионально-ориентированной языковой подготовки. Для студента языковой специальности педагогического вуза важно стать настоящим профессионалом своего дела. К примеру, студенты Алтайского государственного гуманитарно-педагогического университета имени В.М. Шукшина, обучающиеся по двум профилям подготовки Иностранный язык (английский) и Иностранный язык (немецкий) и Иностранный язык (китайский) и Иностранный язык (английский) (направление подготовки 44.03.05 Педагогическое образование), овладевают следующими профессиональными компетенциями:

ПК-1 способен проводить многоаспектный (фонетический, грамматический, семантический, стилистический) анализ иноязычного материала в устной и письменной форме на изучаемом иностранном языке;

ПК-2 способен выстраивать стратегию устного и письменного общения на изучаемом иностранном языке в соответствии с коммуникативной целью в заданной ситуации с учетом социокультурных регистров;

ПК-3 способен использовать знания, полученные в процессе изучения профилирующих дисциплин, в практике преподавания иностранного языка в образовательных учреждениях.

Студенты АГГПУ имени В.М. Шукшина, обучающиеся по двум профилям подготовки Начальное образование и Дошкольное образование (направление подготовки 44.03.05 Педагогическое образование), овладевают следующими профессиональными компетенциями, не имеющими непосредственного отношения к дисциплине «Иностранный язык»:

ПК-1 способен планировать и осуществлять работу по обучению, воспитанию и развитию детей дошкольного возраста;

ПК-2 способен к организации конструктивного взаимодействия с детьми в разных видах деятельности;

ПК-3 способен проектировать и реализовывать образовательный процесс по программам начального общего образования, в том числе с учетом особых образовательных потребностей детей.

Студенты неязыковых специальностей должны овладеть универсальной компетенций, которая формулируется следующим образом: способен осуществлять деловую коммуникацию в устной и письменной формах на государственном языке Российской Федерации и иностранном(ых) языке(ах).

Теме не менее, в рамках преподавания иностранного языка для студентов неязыковых специальностей преподаватели не отходят от компетентностного подхода, который приобрел ключевое значение в системе российского вузовского преподавания. Следует признать, что иностранный язык становится инструментом практического решения профессиональных задач и проблем, возникающих у специалиста в процессе осуществления профессиональных обязанностей. Для студентов языковых специальностей первоочередной задачей является овладение иноязычной коммуникативной компетенцией. Коммуникативная компетенция – это «способность решать средствами иностранного языка актуальные для учащихся задачи общения в бытовой, учебной, производственной и культурной жизни; умение учащимися пользоваться фактами языка и речи для реализации целей общения, способность реализовывать лингвистическую компетенцию в различных условиях речевого общения; учащийся владеет коммуникативной компетенцией, если он в условиях прямого или опосредованного контакта успешно решает задачи взаимопонимания и взаимодействия с носителями изучаемого языка в соответствии с нормами и традициями культуры этого языка» [6. С. 98]. Для студентов как языковых, так и неязыковых специальностей

иностраннй язык является инструментом получения актуальной информации, как в профессиональной, так и в непрофессиональной сферах. Студент должен научиться моделировать коммуникативные задачи, связанные с будущей профессиональной деятельностью. Данное умение поможет использовать актуальную информацию на иностранном языке при выполнении учебной и научной деятельности. Оно также демонстрирует конкурентоспособность специалиста. Только при условии всестороннего формирования профессиональной коммуникативной компетенции студент может достигнуть высот профессионального становления.

Список использованной литературы:

1. ФГОС ВО 3++ по направлениям бакалавриата. – URL: <http://fgosvo.ru/fgosvo/151/150/24>. (дата обращения 20.01.2022). – Текст электронный.
2. Профессиональный стандарт «Педагог». – URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_155553/fcd5ad2f7bcae420af7b0e706a20935cafd7f5ec/. (дата обращения 21.12.2021). – Текст электронный.
3. ФГОС ВО по направлениям бакалавриата. – URL: <http://fgosvo.ru/fgosvo/92/91/4>. (дата обращения 21.12.2021). – Текст электронный.
4. ФГОС ВПО 3 по направлениям бакалавриата. – URL: <http://fgosvo.ru/fgosvpo/7/6/1>. (дата обращения 20.01.2022). – Текст электронный.
5. Пригожина К.Б. Нововведения ФГОС 3+. – URL: https://www.rea.ru/ru/org/cathedries/inyaz1kaf/Documents/ФГОС_3+%20нововведения.pdf. (дата обращения 20.01.2022). – Текст электронный.
6. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Издательство ИКАР, 2009. С. 98. – Текст: непосредственный.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЛСВ/ЗНАЧЕНИЙ В СЛОВАРЯХ

Муканова С.К.

*магистр, старший преподаватель, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева
Нурғалиева У.С.*

магистр, старший преподаватель, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева

Аңдатпа: Бұл ағылшын тіліндегі сын есімдер жайлы мақала. Бірнеше ағылшын сөздіктері қаралынған. Ағылшын тілінде сын есімдер бірнеше мағына беретіні анықталды. Тіл зерттеуінде сын есім басты орын алады.

Тірек сөздер: сөздік, лексикалық мағынасы, сандық көрсеткіш, салыстырмалы сараптама, көпмағыналы сөздік.

Аннотация: Эта статья посвящена многозначности прилагательных в английском языке. Были проанализированы словари английского языка. Было доказано, что английские прилагательные имеют более одного значения. Прилагательные играют важную роль в теоретических и практических аспектах изучения языка.

Ключевые слова: словарь, лексическое значение, цифровые показатели, сравнительный анализ, многозначность слова.

Abstract: This article is about polysemy of adjectives in the English language. Some English dictionaries were analyzed. It was proved that English adjectives have more than one meaning. Adjectives play an important role in theoretical and practical aspects of inquiring the language.

Keywords: dictionary, lexical meaning, numerical indicators, comparative analysis, word ambiguity.

Полисемия-явление уникальное, с возрастанием степени многозначности усложняется семантическая структура прилагательных и взаимоотношения различных типов ЛСВ. В составе семантической структуры полисемантических (особенно высокочастотных) прилагательных могут быть представлены ЛСВ самых различных типов и в различных сочетаниях.

Среди высокочастотных прилагательных преобладают единицы со средней и высокой степенью многозначности, которые занимают первое место по репрезентативности в речи и составляют ядро всего класса прилагательных. Высокочастотные прилагательные являются неотъемлемой частью всей системы прилагательных, обладая важнейшими характеристиками класса прилагательных в целом и зачастую выступая в смысловых центрах в различных лексико-семантических рядах.

В силу своей употребительности и частотности они занимают особое место в языке и заслуживают самого пристального внимания как в теоретическом плане, так и в практическом овладении языком.

Проведенные исследования подтверждают наличие системности в лексике. В сфере английских прилагательных системность проявляется в существовании регулярных связей между ЛСВ в парадигматическом и синтагматическом аспектах. результате проведенного исследования мы пришли к выводу, что моносемия и полисемия — это две стороны одного и того же явления, более того, моносемия не исключительное, а универсальное явление, как и полисемия.

Были проанализированы различные словари, а именно А.С. Хорнби «Учебный словарь современного английского языка». (2001); The Oxford Russian Dictionary (1999); Cambridge International Dictionary of English (2000); Macmillan English Dictionary (2002); Англо-русский словарь под редакцией В.Д. Аракина; Англо-русский словарь В.К. Мюллера. При помощи метода сплошной выборки из данных словарей мы выписали полисемантические прилагательные, Количество ЛСВ/значений которых было более двух и выше. При этом особое внимание уделялось полисемантическим прилагательным, число ЛСВ/значений которых было выше четырех.

Тщательно проанализировав словарные дефиниции, мы получили следующие результаты:

- I. А.С. Хорнби «Учебный словарь современного английского языка». (2001).
Данный словарь насчитывает 929 полисемантических английских прилагательных. Минимальное количество ЛСВ прилагательных 2 (например, different, ambitious, oral, tart, etc.), максимальное Количество ЛСВ прилагательных – 17 (например, good).
Количество прилагательных с 2 ЛСВ - 570 (например, awkward, comfortable, distributive, human, masterful, plural, red, sincere, violent, etc.).
Количество прилагательных с3 ЛСВ - 177 (например, apt, confident, impersonal, material, original, previous, reedy, shabby, technical, yellow, etc.).
Количество прилагательных с 4 ЛСВ 94 (например, blind, firm, impossible, liberal, patent, quick, reasonable, serious, true, virgin, etc.).
Количество прилагательных с 5 ЛСВ - 33 (например, delicate, foul, innocent, liberal, moral, plain, respectable, rude, tame, tough, vacant, etc.).
Количество прилагательных с 6 ЛСВ – 24 (например, bad, broad, clear, dead, deep, keen, late, raw, right, rusty, sensitive, short, social, etc.).
Количество прилагательных с 7 ЛСВ – 17 (например, direct, fair, fresh, great, gross, regular, rich, rough, same, simple, smart, Sweet, thick, etc.). Результаты анализа «Учебного словаря современного английского языка» А.С. Хорнби представлены в табл. 1.
Количество прилагательных с 8 ЛСВ – 7 (например, fine, flat, hard, natural, soft, solid, square).

Таблица 1.

Число ЛСВ	2	3	4	5	6	7	8	9 и выше
Количество прилагательных	570	177	94	33	24	17	7	7
Процентное соотношение	61	19	10	3,5	2,5	1,8	0,7	0,8

- II. The Oxford Russian Dictionary (1999).
Данный словарь насчитывает 834 полисемантических английских прилагательных. Минимальное количество ЛСВ 2 (например, adventurous, anxious, coarse, imperious, occasional, supreme, etc.), максимальное количество ЛСВ-10 (например, close, dead).
Количество прилагательных с 2 ЛСВ - 451 (например, attractive, bloody, canny, complimentary, dainty, occasional, solvent, tart, truthful, unnatural, etc.).
Количество прилагательных с 3 ЛСВ - 168 (например, bald, blank, capable, careful, decent, insensible, loud, miserable, naive, simple, technical, vicarious, etc.).
Количество прилагательных с 4 ЛСВ - 79 (например, alive, blind, cool, corrupt, dark, gross, literal, objective, private, queer, swift, terrible, vacant, etc.).
Количество прилагательных с 5 ЛСВ 51 (например, acute, busy, cold, conscious, great, low, open, slow, square, sweet, tame, tough, weak, young, etc.).
Количество прилагательных с 6 ЛСВ - 27 (например, bare, bound, capital, dear, flat, free, personal, proud, raw, thin, thick, short, strong, etc.). Результаты анализа «The Oxford Russian Dictionary» представлены в таблице 2.

Таблица 2.

Число ЛСВ	2	3	4	5	6	7	8 и выше
Количество прилагательных	451	168	79	51	27	19	8
Процентное соотношение	54	22	10,4	7,1	3,2	2,2	1,1

- III. Cambridge International Dictionary of English (2000).
Данный словарь насчитывает 1007 полисемантических прилагательных. Минимальное количество ЛСВ - 2 (например, absent, compatible, equal, harsh, inconspicuous, etc.), максимальное количество ЛСВ-13 (например, good).
Количество прилагательных с 2 ЛСВ - 610 (например; ill, exquisite, fatal, greasy, horrible, important, nutty, opulent, peculiar, readable, sentimental, etc.).
Количество прилагательных с 3 ЛСВ - 214 (например, awful, bare, cold, cheap, natural, internal, modern, nominal, opposite, passive, silent, temporal, etc.).
Количество прилагательных с 4 ЛСВ- 91 (например, hot, large, little, square, sweet, red, quiet, narrow, cool, long, violent, private, gentle, busy, pure, etc.).
Количество прилагательных с 5 лев - 32 (например, acute, blazing, broad, common, double, low, old, crisp, dim, innocent, moral, native, perfect, plain, etc.).
Количество прилагательных с 6 ЛСВ - 29 (например, clear, conscious, dark, dear, dry, safe, slow, soft, thin, private, simple, solid, etc.).
Количество прилагательных с 7 ЛСВ - 16 (например, dead, fine, free, short, straight, proper, proud, pure, regular, rich, rough, same, short, strong, wild, etc.). Результаты анализа «Cambridge International Dictionary of English» представлены в таблице 3.

Таблица 3.

Число ЛСВ	2	3	4	5	6	7	8	9 и выше
Количество прилагательных	610	214	91	32	29	16	5	10
Процентное соотношение	60,5	21	9	3	2,9	1,6	0,5	0,9

IV. Macmillan English Dictionary (2002).
Данный словарь насчитывает 973 полисемантических прилагательных. Минимальное количество ЛСВ - 2 (например, receivable, scrupulous, terminal, etc.), максимальное количество ЛСВ - 16 (например, good).
Количество прилагательных с 2 ЛСВ - 634 (например, appreciative, bounteous, chief, conspicuous, deliberate, handsome, intellectual, local, mild, splendid, etc.).
Количество прилагательных с 3 ЛСВ - 163 (например, annual, blue, bony, cheerful, comparative, luminous, minded, musical, subtle, tenacious, territorial, etc.).
Количество прилагательных с 4 ЛСВ - 87 (например, awful, busy, cheap, cool, long, warm, hot, grey, gentle, quiet, proper, previous, squire, sweet, rich, violent, etc.).
Количество прилагательных с5 ЛСВ - 34 (например, broad, slow, old, rough, simple, cold, conscious, open, free, native, private, natural, single, sour, etc.).
Количество прилагательных с6 ЛСВ - 28 (например, capital, dear, dry, heavy, straight thin, deep, fair, fresh, gross, keen, little, raw, right, etc.).
Количество прилагательных с7 ЛСВ - 12 (например, dead, hard, bad, broad, high, fine, short, light, near, nice, personal, proud, stiff, etc.). Результаты анализа «Macmillan English Dictionary» представлены в табл. 4.

Таблица 4.

Число ЛСВ	2	3	4	5	6	7	8	9 и выше
Количество прилагательных	634	163	87	34	28	12	5	10
Процентное соотношение	65	16,7	9	3,5	2,9	1,2	0,5	1

ВЫВОДЫ: в данной работе в основе предлагаемого подразделения лежат следующие цифровые показатели: 1) 2 значения /ЛСВ - дисемия, или очень низкая степень многозначности; минимальная полисемия, 2) 3-4 значения /ЛСВ низкая степень многозначности; 3) 5-6 значений /ЛСВ средняя степень многозначности; 4) 7-8 значений /ЛСВ - высокая степень многозначности; 5) 9 значение /ЛСВ и больше очень высокая степень многозначности.
Разделение рассматриваемых полисемантических прилагательных на группы показывает, что, несмотря на определенные расхождения в числе значений /ЛСВ, зафиксированных разными словарями, просматривается общая тенденция в соотношении прилагательных с той или иной степенью многозначности.
Наименьшее число прилагательных представлено дисемантическими единицами, или полисемантическими прилагательными с очень низкой степенью многозначности, например, awkward, comfortable, distributive, human, masterful, plural, red, sincere, violent, attractive, bloody, canny, complimentary, dainty, occasional, solvent, tart, truthful, unnatural, appreciative, bounteous, chief, conspicuous, deliberate, handsome, intellectual, local, mild, splendid, etc.
Следующая группа-прилагательные с низкой степенью многозначности. Примеры прилагательных этой группы: apt, confident, impersonal, material, original, previous, reedy, shabby, technical, yellow, annual, blue, bony, cheerful, comparative, luminous, minded, musical, subtle, tenacious, territorial, etc.
Большинство прилагательных представлены единицами средней степени многозначности, это прослеживается по всем словарям, из которых были почеркнуты данные.

Приведем несколько примеров: blind, firm, impossible, liberal, patent, quick, reasonable, serious, true, virgin, delicate, foul, innocent, liberal, moral, plain, respectable, rude, tame, tough, vacant, etc.
Сравнительный анализ показывает, что вследствие разночтений, касающихся числа и содержания значений в разных словарях, в составе выделенных групп прилагательных с той или иной степенью многозначности нет полного совпадения.
Так, в только что рассмотренной группе прилагательных с самой высокой степенью многозначности общими единицами, выделяемыми более чем в одном лексикографическом источнике, являются open, low, deep, slow, close, good.

Список использованной литературы:
1. Вольф Е. М. Грамматика и семантика прилагательного. — М., 1978.
2. Гинзбург Р. З. Лексика английского языка. — М., 1979.
3. Деева И. М. Полисемия и моносемия в сфере английских прилагательных. — Ленинград: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1988. — 69 с.
Словари:
1. Большой Оксфордский словарь. Oxford - Moscow, 1999.
2. Краткий Оксфордский словарь. — Oxford – Moscow, 2000.
3. Учебный словарь современного английского языка Хорнби А.С. — М., 2000.
4. Cambridge International Dictionary of English, Cambridge University Press, London, 2001.
5. Macmillan English Dictionary, version 1.0.

СЛЕНГ БІРЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУ ЖОЛДАРЫ

Нуркенова С.С., К.У. Кинжағалиева
ф.ғ.к., профессор м.а., докторант
Л.Н.Гумилев ат. ЕҰУ
Нұр-Сұлтан

Аңдатпа: Соңғы жылдары ауызекі сөйлеу тілінде стилистикалық бәсең лексиканы зерттеуге қызығушылық артуда. Бейресми қарым-қатынаста тұлғааралық қарым-қатынас жағдайында субстандарт бірліктерін пайдаланып сөйлеу мәнері ауқымы бұрынғыдан да кеңеюде, халықтың дәстүрлі емес топтарын, соңғы уақытқа дейін субстандартты сөздік қорға ең консервативті әлеуметтік топтарды қамтуда. Ұсынылып отырған мақалада сленг бірліктері және олардың ағылшын тілінде жасалу жолдары зерттеледі. Сленг терминіне анықтама беру мәселесіне қатысты американдық және ресейлік лингвисттердің көзқарастары жинақталған.
Тірек сөздер: сленг, бейресми лексика, әлеуметтік топ, жаргон, эмоционалды-экспрессивті реңк
Аннотация: В последние годы наблюдается возрастающая активность сниженной лексики в разговорной речи. В условиях межличностной коммуникации при неформальном общении, речевая манера, присущая субстандарту, сопровождаемая актуализацией сниженной лексики, охватывает все более широкие, нетрадиционные группы населения, до недавнего времени наиболее консервативные по отношению к сниженной лексике социогруппы. В предлагаемой статье изучены единицы сленга и способы их возникновения в английском языке. Обобщены взгляды американских и русских лингвистов на проблему определения сленга.
Ключевые слова: сленг, неформальная лексика, социальная группа, жаргон, эмоционально-экспрессивная окраска

Abstract: In recent years, there has been an increasing activity of substandard vocabulary in colloquial speech. In the conditions of interpersonal communication in informal communication, the speech manner inherent in the substandard, accompanied by the actualization of substandard vocabulary, covers ever wider, non-traditional groups of the population, until recently the most conservative sociogroups in relation to this vocabulary. The article deals with the units of slang and the ways of their occurrence in the English language. The views of American and Russian linguists on the problem of defining slang are summarized.

Keywords: slang, informal vocabulary, social group, jargon, emotional-expressional colouring

Сленг (жаргон, арг) - бұл белгілі бір әлеуметтік топ пайдаланатын әдеби тіл нормасына сай келмейтін, белгілі бір әлеуметтік топ өкілдері қолданатын сөздерді қамтитын лексика қабатына кіретін сөздер. Мұндай топ қолдану аясы тар, саны шектеулі болуы да (рэп музыканттар, химия ғалымдары, қалта ұрылар және т.б.) және өте кең болуы да (жасөспірімдер, студенттер, жанкүйерлер, телекөрермендер) мүмкін.

Бүгінгі күнде тіл білімінде аталған құбылысқа сан түрлі және алуан түрлі түсініктеме берілген. Кейбіреулері бір-біріне кереғар да болып табылады. Сленгты зерттеуші Эрик Парtridge алғашқылардың бірі болып аталған терминге анықтама берген, «бытующие в разговорной сфере весьма непрочные, неустойчивые, никак не кодифицированные, а часто и вовсе беспорядочные и случайные совокупности лексем, отражающие общественное сознание людей, принадлежащих к определенной социальной или профессиональной среде». Сленг бұл тұрғыда жалпыәдеби сөздік қор элементтерін ауызекі сөйлеу тілінде тек стилистикалық мақсатта саналы, ойластырып қолдану деп көрсетіледі [1].

И.Р.Гальперин сленгты нақты емес құбылыс ретінде түсіндіреді. «В английской лексикографии под этим термином недифференцированно объединяются совершенно разнородные явления. Этой пометой отмечены и просторечные слова, и диалектизмы, и неологизмы, и жаргонизмы, и шуточные словообразования, и многое другое. Это не просторечие в чистом виде, характерным признаком которого является нелитературность слова, чаще всего искажение его звуковой или морфологической структуры» [2].

Ал сленг терминіне толық көлемді анықтама берген В.А.Хомяков болатын. Он сленгты «особый периферийный лексический пласт, лежащий как вне пределов литературной разговорной речи, так и вне границ диалектов общенационального английского языка, включающий в себя, с одной стороны, слой специфической лексики и фразеологии профессиональных говоров, социальных жаргонов и арг преступного мира, и, с другой, слой широко распространенной и общепонятной эмоционально-экспрессивной лексики и фразеологии нелитературной речи» деп сипаттайды [3].

Белгілі бір кезеңде сленг сөздер белгілі бір бөлігі жалпы қолданысқа ие болып, ол бәріне түсінікті болады. Сонымен бірге, олар әдеби тіл нормасына енбей, ұзақ мерзім бойы бейресми, эмоционалды реңкін сақтайды.

Ағылшын тілінде сленг жасалуының негізгі жолдарына *сөздердің қосарлануы* (немесе бірнеше рет қайталануы), *дыбысталу трансформациясы* (паронимдік тартымдылықты қоса алғанда), *шамадан тыс жалпылау* жатады.

Етістіктер жиі *қосарланады*, олар бір уақытта ерекше экспрессивті бояу алады. Осылайша, бірнеше рет қайталанатын етістік мәлімдемеге саркастикалық түсініктеме болуы мүмкін. Бұл түрдегі ең жиі кездесетін формациялар келесі лексемалар негізінде жасалады:

win (ағыл. “to win” – жеңіске жету, жеңу), *lose* (ағыл. “to lose” – жеңілу, ұтылу), *hack* (ағыл. “to hack” – жұмыстану бір-нәрсемен, әдетте бағдарламамен), *flame* (ағыл.

“to flame” – Әлеуметтік желіде эмоц.пікірталасқа қатысу), *barf* (тым ұнатпауды білдіретін одағай). Мәселен, “The disk heads just crashed. Lose, lose” (Диск бастары сынған. Не деген сәтсіздік). Түбірдің қосарлануының айқын мысалына “chomp” етістігі негіз бола алады. “To chomp” етістігі өзінің бастапқы мағынасында, шамасы, тіс қайрауын білдірген. Компьютер мамандарының арасында “chomp chomp” пайдалануды алмастыратын тиісті қимыл жиі кездеседі. Қимыл шайнау қимылдарына ұқсас және әдетте бағалау объектісін нұсқаумен бірге жүреді. Бұл мәнерді қолдану нақты бағалау сипатына ие: сөйлеушінің пікірінше “chomp chomp” етістігі бағытталған адамның компьютермен нәтижелі жұмыс істеуге қабілеті жеткіліксіз.

Дыбысталу трансформациясы. Аталған үрдіс - ұқсастық бойынша дыбыстық ассоциацияларды іздеу, ол сөйлеушіден қалжыңды жақсы түсінуді және тілді жақсы меңгеруді талап етеді. Мұндай формациялардың басты ерекшелігі - олардың экспрессивті реңкі болып табылады. Олардың көпшілігі, сөздердің дыбыстық формасына тәжірибе жасау нәтижесінде пайда болатын окказионализмдер. Қарапайым сөзді немесе сөз тіркесін қызықтырақ нәрсеге айналдыруға деген ұмтылыс мұндай бірліктердің пайда болуына ықпал етеді. Мысалы: “Dirty Genitals” (Data General), IBM Three-Sickly (IBM 360).

Ағылшын тіліндегі төл сөздің дыбыстық түрленуіне екі тілдегі сөздердің дыбыстық ұқсастығы ғана түрткі болмайтын сияқты. “User” «пайдаланушы» сөзінің компьютерлік жаргондағы «усер» сөзімен алмасуы негізінде сөздің графикалық қабығы жатқан сияқты. Трансформацияға негіз болған сөзді әзілдеп оқу болатын. Компьютердің «цмпутер», «компутер», «комплихтер» деп дыбысталуы дәл осылай уәжделген. Дыбысталу трансформациясы компьютерлік жаргонды жасау тәсілі ретінде тек паронимиялық аттракциямен шектелмейді.

Шамадан тыс жалпылау. Бұл сөзжасам үлгісі семантикалық және грамматикалық деңгейде жүзеге асырылуы мүмкін.

Грамматикалық жалпылау былайша жүзеге асады: жеке сөздер берілген сөйлем мүшесіне тән емес жалғаулар әдейі жалғану нәтижесінде басқа сөйлем мүшесіне ауысады. Ағылшын тіліндегі барлық зат есімдер сленг жасалу үрдісі барысында вербализацияға ұшырауы мүмкін және керісінше: (*ferrous* => *ferrosity*, *obvious* => *obviosity*, *hack* => *hackification*). Компьютерлік сленг саласында информатика мамандарының грамматикалық шығармашылығының мысалдары төмендегідей болып табылады: “I’ll mouse it up (Мен оны (объектіны) тышқанның көмегімен жоғары көтердім)”, “Hang on while I clipboard it over (Мен объектіны айырбас буферіне ауыстырған кезде компьютер қатып қалды)”. Компьютерлік жаргон шеңберінде зат есімнің нормадан ауытқу болып табылатын кейбір көпше түрлері бар: “mouse” (тышқан) - “meeces” (тышқандар). Компьютерлік сленгті грамматикалық жаргонмен байытудың әсіресе танымал тәсілі - *-xen*: *box* - *boxen*, *socks* - *soxen* жалғауларын қосу арқылы зат есімдердің көпше түрін жасау. Сонымен қатар, компьютерлік жаргондағы лингвистикалық шығармашылық тілдің осы ішкі жүйесі арқылы қарым-қатынас жасайтындар үшін айқындылықтан айырылмайды.

Сондай-ақ сленг дегеніміз белгілі бір жас топтарындағы, кәсіптегі, класстағы адамдар қолданатын сөздер мен сөз тіркестері. Сонымен, «сленг» ұғымына мынандай анықтама беруге болады: күнделікті сөйлеуде қолданылатын, бірақ әдеби тілде қолдануға келмейтін деп саналатын сөздер.

Жастар сленгы – 12-22 жас аралығындағы адамдардың сөйлеу барысында қолданылатын сөздер. Бұл ресми жүйеге қарсы тұрудан туындаған. Қалалық студент жастар мен жекелеген жабық топтар арасында кездеседі.

Жастар сленгінің ең дамыған семантикалық өрістері деп төмендегі тақырыптарға екпін түсіруге болады: «Адам», «Сыртқы келбет», «Киім-кешек», «Тұрғын үй», «Демалыс». Сленгтың құрамдас бөліктерінің көпшілігі әртүрлі аббревиатуралар, сондай-ақ олардың туынды формалары және, әрине, ағылшын тілінен енген кірме сөздер [4].

Жастар сленгінің басқа түрлерден ерекшелендіретін сипатты белгі оның ұрпақ алмасуымен түсіндірілетін тез өзгергіштігі болып табылады. Қазіргі таңда жастар сленгінің дамуына компьютерлендіру зор ыпал етуде. Компьютердің пайда болуымен мағына мен кескінді берудегі жазу және басып шығару қосымша мүмкіндіктерге ие болды. Осыған байланысты жастардың сөйлеу тіліне «интернет сленг» деп аталатын сөздер, соның ішінде әлеуметтік желілерде (Twitter, Whatsapp, Facebook, Вконтакте) туылған сленгтерге енуе.

Сленгпен қатар қолданыста жүретін жаргон (фр. jargon) және жабық топта қолданылатын сленг (фр. argot). Дегенмен, сленг жаргон, арго және ауызекі сөз тіркестерін ажырата білу керек. Сленгті өз сөзінде білімді адамдар, белгілі бір жастағы немесе кәсіби топ өкілдері де қолданады (мысалы, компьютерлік сленгтегі *лог* немесе *винд*). Мұның ең жарқын мысалы - жастар сленгі. Бүгінгі таңда жастар сленгінің қалыптасуының негізгі көзі ағылшын сөздерін жастар ортасында қабылдау және түрлендіру процесі, сөзсіз, орасан зор орын алады. Мысал ретінде «*bucks*» - доллар (америкалық жаргон «*buck*» - доллар), «*user*» - пайдаланушы (ағылшын тілінен қолдану - пайдалану), «*cool*» - тамаша (ағылшын тілінен алынған «*cool*» - «ерекше мықты») сияқты түрлендірілген сөздерді келтіруге болады.

Рифмалық сленг ағылшын тіліндегі сленгтің ең ерекше түрі. Рифмалық сленгтың негізгі идеясы кейбір сөздердің орнына әдетте басқа екі сөзден тұратын рифмалық сөз тіркесі қолданылады, осылайша білмейтін тыңдаушының әңгіме барысын түсінуі өте қиын болады.

Dog and bone = phone (телефон)

Trouble and strife = wife (әйел)

Skin and blister = sister (әпке)

Mince pies = eyes (көз)

Plates of meat = feet (аяқ)

“Would you Adam it! My trouble's been on the dog 5 hours rabbiting to her skin!”

(Would you believe it! My wife's been on the phone 5 hours talking to her sister!)

Strange and weird = beard (сақал)

Tina Turner = earner (бірдеңе сіз үшін ақша жинауда)

Fat Boy Slim = gym (спорт зал)

China plate = mate (дос-жора)

Nuclear sub(marine) = pub (наб)

Britney Spears = beers (сыра, к.м..)

Мобильды сленг. Күрделі көп бөлікті атауларды жасау арқылы жаппай номинацияда жаңа құбылыстардың туындауын талап ететін өмірдің жылдам қарқыны тілдегі аббревиатуралардың көбеюіне, себепші болып отыр. Демек, ақпаратты берудің адекватты және сонымен бірге үнемді тәсілін іздеу. Бұқаралық ақпарат құралдары тек жаңа тілдік формаларды «ұстап алу» және олардың қолдану аясын кеңейтуді білдіреді»

Бүгінгі таңда SMS аббревиатурасы көптеген тілдерде жаппай құбылысқа айналып, білімнің сан алуан салаларына қызмет ететін сөздік қорын толықтыру үшін қарқынды қолданылып жатқанда, ол «сөздік қорды толықтырудың ең өнімді тәсілдерінің» бірі болып саналады. Жалпы себептер мен ұқсас заңдылықтардың бар екендігін көрсете отырып, SMS қысқарту процесі барлық тілдерде кеңінен дамыған.

1. Бір әріп немесе сан, бүкіл сөзді ауыстырады: мысалы, *be - b (болу); ate 8 (жеді); see - c (көру); to/too - 2 (екі); you - u (сіз); why - y (неге); your / you are - ur (сіздің).*

2. Бір әріп немесе сан буынды ауыстырады, мысалы: *activate - activ8 (белсендіру); great - gr8 (керемет); mate - m8 (жолдас); later - l8r (кейінірек); before - b4 (алға, алғы); therefore - there4 (сол себепті); today - 2day (бүгін); wait - w8 (күту); hate - H8 (жөк көру); no one - NO1 (ешкім); anyone - NE1 (біреу); forever - 4eva (мәңгілік).*

3. Символдардың мағынасын өзгерту, мысалы: *ss - \$; oo - %; -orr- - oz; sorry - soz (пенжіген); tomorrow- tomoz (2moz) (ертең); tomorrow - 2moro (ертең); tonight - 2NITE (бүгін кеше); thanks - TX (рахмет); today - 2dA (бүгін); address - addy (адрес); says - sez (айтады); because - cu z, bcuz, bcz, bcos, bc, coz or bcoz (себебі); please - plez (өмініш); probably - probz (мүмкін).*

4. Әріптердің аббревиатурасы және тыныс белгілері қысқартылады: дауысты дыбыстар алынып тасталады, ал сөздің мағынасы дауыссыз дыбыстардың тізбегі арқылы анықталады, мысалы: *between - btw (арасында); because - bcs (себебі); your - YR (сіздің); speak - SPK (сөйлеу); people - PPL (адамдар); please - PLS (өмініш); friend - frnd (дос); homework - hmwrk (үй жұмысы); message - msg (хабарлама), probably - prbly (мүмкін), peace - pce (бейбітшілік), text - txt (мәтін).*

· аббревиатура қолданылады«/»: *with -*

w/t (мен); something - s/t (бірнәрсе); boyfriend - b/f (дос-жігіт); girlfriend - g/f (құрбы); bedroom - b/r (жатын бөлме); homework - h/w (үй жұмысы); class work - c/w (сынып жұмысы).

Сленг - бұл бейресми жағдайларда қолданылатын, егер адам қарым-қатынас жасаушымен өзін еркін сезінгенде, өзін дұрыс түсінетігіне сенімді болған кезде (достар, әріптестер, отбасы) пайдаланылатын сөйлеу түрі. Мұндай сөйлеу түрі көбінесе адамдарды жақындатады [6].

Сөйлеушінің тапқырлыққа, сөз жаңалығымен таң қалдыруға, басқа адамдардан ерекшеленуге, өз тұлғасына назар аударуға, таныс және жақын реңкке бейімділік, белгілі бір әлеуметтік немесе кәсіби топқа жататындығын көрсетуге ұмтылысы. Осының барлығы сленгизмдердің пайда болуына және олардың сөйлеуде жұмсалыуына негізгі себеп [7].

Тілдің өмір сүруіне экстралингвистикалық жағдайлардың әсері оның лексико-семантикалық құрамына әсер етеді: табиғаты мен мәнін нақты анықтайды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Partridge E. Slang To-Day and Yesterday. – London, 2007. – 389 p.
2. Гальперин И.Р. – Английская стилистика – М.: Либроком, 2010 – 336 с.
3. Хомяков В.А. – Введение в изучение слэнга – основного компонента английского просторечия – URSS. 2009. – 104 с.
4. Eble C. Slang and Sociability: in-group language among college students. – Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press, 1996 -240 p.
5. Нуркенова С.С. Проблемы передачи стилистически сниженной лексики и фразеологии (на материале русских переводов англо-американских художественных текстов): Автореф. дис. канд. филол. наук. Тбилиси, 1988. 24 с.

ЖАНЖАЛДЫ САЯСИ ДИСКУРСТАҒЫ СӨЙЛЕУ СТРАТЕГИЯСЫ (АҒЫЛШЫН ТІЛІ МАТЕРИАЛЫ НЕГІЗІНДЕ)

Орынбай Э.С.
4 курс бакалавр студент

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
Нұр-Сұлтан

Аңдатпа: Жанжалды саяси дискурстағы сөйлеу стратегияларын талдап, көрсету. Дискурс пен мәтін арасындағы айырмашылықтарды байқау.

Тірек сөз: дискурс, жанжалды дискурс, саяси дискурс, мәтін, байланысты ұғым, тіл, қарым-қатынас, коммуникация, адресат.

Аннотация: Анализировать и представлять речевые стратегии в конфликтном политическом дискурсе. Обратите внимание на различия между дискурсом и текстом.

Ключевые слова: дискурс, коныликтный дискурс, политический дискурс, текст, связанная концепция, язык, коммуникация, адресат.

Abstract: Analyze and present speech strategies in conflict political discourse. Notice the differences between discourse and text.

Keywords: discourse, conflict discourse, political discourse, text, related concept, language, communication, destination.

20 ғасырдың 70-ші жылдары «дискурс» және «мәтін» терминдері зерттеліп, анықтала бастады. Т.А.ван Дейк (Teun A. Van Dijk) және Э.Бенвенисттің (Émile Benveniste) ұсынған концептілерінің әсерінен бұл екі ұғымды бөліп қарастыру тенденциясы басталды. Атап айтқандай Т.А.ван Дейк (Teun A. Van Dijk): мәтін – абстрактілі құрылым, дискурс – түрлі жаңартулар енгізілген, тек қана бір құрылымнан тұрмайтын, экстралингвистикалық факторларға ие ұғым. Ал, Э.Бенвенист (Émile Benveniste) түсінігі бойынша дискурс – сөйлеушіден бөлінбейтін, мағынаға ие ұғым. Яғни, дискурсты «сөйлеушілер иемденген сөз» деп есептейді. Ол сонымен қатар дискурсты «тілдің вербальді қарым-қатынастағы қызметі» ретінде де қарастыруға болатынын айтады[1,296с.]. Сонымен екі ұғымға жеке жеке тоқталсақ.

«Дискурс» термині көпмағыналы екенін білеміз. Дискурс теориясы антикалық риторикадан бастау алып, дербес сала ретінде ХХ ғасырдың 60 жылдарында қалыптасты. Бұл терминді ғалымдар мынадай мағыналарда қолданады: Дискурс дегеніміз: 1) байланысқан мәтін; 2) мәтіннің айтылымдағы түрі; 3) диалог (сұхбат); 4) мағыналары жағынан өзара байланысқан сөздер тізбегі; 5) жазбаша немесе ауызша түрдегі сөйлеу шығармасы[2,479б.].

Қазіргі таңда дискурс терминінің нақты түсіндірмесі жоқ, сол себепті әртүрлі ғалымдар өз зерттеген саласына қарай анықтама береді. Дискурс терминін алғашқылардың бірі болып З.Харрис (Z.Harris) өзінің 1952 жылы жазған «Discourse analysis» еңбегінде қолданады. Ол жерде З.Харрис (Z.Harris) дискурсты ақпараттың қозғалуын, дамуын бақылайтын әдіс ретінде сипаттайды[3].

Т.А.ван Дейк (Teun A. Van Dijk) та дискурстың анық түсіндірмесі жоқ екенін айтып, оны «тіл», «коммуникация», «қоғам және мәдениетпен» байланыстырады. Осы жуықтау түсіндірмеге қарап ол дискурстың үш негізгі өлшемін көрсетті: «(a) language use, (b) the communication of beliefs (cognition), and (c) intentional situations». Осы үш параметрге қарап, дискурсты зерттеуге лингвистика, психология, әлеуметтік ғылымдар

сынды пәндердің қатысатынына таңқалудың қажеті жоқ [4,1-2р.].

В.Е.Чернявская көзқарасы бойынша дискурс өзінің ықтимал түсініктерінің бірінде жүйемен байланысты берілген мәлімдемені, мәтінді генерациялау үшін қажеттінің барлығын анықтайтын ситуациялық контекстпен тығыз байланыстағы мәтінді білдіреді [5].

Дискурстың ерекше түрінің бірі «саяси дискурс». Е.К.Павлованың пікірі бойынша «саяси дискурс» – қоғамдағы саяси дискурстардың жиынтығы: билік дискурсы, қарсылық дискурсы, қоғамдық риторика, қалыптасқан қоғамдық қатынастар жүйесін күшейтетін немесе оны тұрақсыздандыратын жүйе [6,99с.].

Қазақ ғалымдарының арасында Б.А.Ахатова саяси дискурсты саяси әрекеттің вербалданған жиынтығы ретіндегі институционалды дискурс (белгілі бір әлеуметтік топ өкілдерінің қарым-қатынасы) деп қарастырады [7,28б.].

Ал, Е.Ю.Алешина көзқарасымен жанжалды саяси дискурс дегеніміз – саяси жанжал жағдайындағы саясат субъектілерінің іс-әрекеті барысында бекіту және білдіру тақырыбымен айқындалатын мәтін. Бұл ретте жанжалды саяси дискурстың негізгі мақсаттары мен мазмұндық типіне мыналар жатады:

- ақпараттандыру, қақтығыс субъектісі және жанжал жағдайындағы өзінің ұстанымы туралы ақпаратты қарсыласқа, медиаторларға және басқа адамдарға жеткізуге байланысты хабарлау;
- сендіру, оппонентті өз позициясынан бас тартуға, үшінші тұлғаларға қатысты – оның жағына шығуға көндіру ниетімен айқындалады;
- шақыру, оппонент ретінде дискурстың бағытын анықтау, сондай-ақ үшінші тұлғалар тарапынан қақтығыс жағдайында қолдауға ие болу үшін;
- ақтау/өкіну, дау-дамайдың даму сатысында аяқталу сатысында немесе фактіден кейін орын алады[8,3с.];

Дискурспен пара-пар ұғым ретінде қарастырылған мәтінге тоқталсақ. Е. С. Попова пікірімен мәтін сөйлеу іс-әрекетінің маңызды мүшесі болып табылады, оны біз жазбаша түрде де ауызша сипатта да жүзеге асыра аламыз. Мәтіннің басты ерекшеліктеріне белгілі бір мақсатының болуы мен басқа сөйлеу іс-әрекетінің мүшелерімен тығыз байланыстылығы жатады. Мәтінге әрдайым бір немесе бірнеше тақырыптар тиесілі [9].

О. И. Москальская мәтінді келесі түсініктермен толықтырады: 1) тұтас сөйлеу шығармасы, яғни сөздің кең мағынасындағы мәтін немесе макромәтін және 2) суперфразалық бірлік (күрделі синтаксистік тұтастық) – сөздің тар мағынасындағы мәтін немесе микромәтін. [10,13с.].

Мәтін – «адресат». Яғни, өзінің белгіленген аумағы, жері бар, сонымен қатар бағытталған мақсаты бар [9].

Осы уақытқа дейін біз зерттеушілердің дискурсты жан-жақты зерттеп, оның конструкциясын мәтінмен салыстыратынын көрдік. Осы орайда Е.И.Шейгал осы негізде алынған өзара ұқсас төрт ұғымды салыстырады «тіл – сөйлеу – дискурс – мәтін». Әрине бұл жерде қай жағынан алып қарасанда «тіл» ұғымы басымырақ, бірақ «дискурс» тілге қарағанда мәтінмен көп деңгейде қарсы қарастырылады. Осының нәтижесінде Е.И.Шейгал бұл көзқарасты осы формуламен ұсынды «дискурс = мәтін+ контекст» [11,19с.]. Г.Г.Бүркітбаева пікірі бойынша дискурсты «мәтінге» қарағанда кең ұғым деп қарастырды. Осы ұғымға дәлел ретінде дискурс құрылымын атап көрсетті: «мәтін», «коммуникация қатысушылары» және «коммуникативті жағдай» [12,10с.].

Ал, Б.С.Жұмағұлова дискурстың мәтінді, сондай ақ диалогті қамтитынын айтып, оның мәтінмен корреляциясын көрсетеді[13].

Қазақ ғалымдарының арасында Қ.Ө.Есенова өзінің зерттеу жұмысында

«дискурс» пен «мәтіннің» айырмашылығын қарастырады, яғни біздің түсінетініміз «дискурс» пен «мәтін» қатар жүретін ұғымдар, екеуі де құрылымдық нысандар болып табылады. Демек, мәтін мен дискурстың айырмашылығы, мәтін – сөз актісінің жазудағы көрінісі болса, ал дискурс – қолданыстағы мәтін [14,3-46].

Дискурс пен мәтін арасындағы жалпыға белгілі айырмашылықтары:
1. Дискурс- іс-қимылмен сипатталады, мәтін – тек қана лингвистикалық категорияға жатады;

2. Дискурс – қимыл-қозғалыс категориясы, мәтін – нәтижелі категория (бірқалыпты);

3. Мәтін – абстаркті құрылым, дискурс – оның өзектілігі [15].

Е. С. Попова өзінің «Основные отличия текста от дискурса» еңбегіндегі зерттеу жұмысатрына қарай мынандай өзекті белгілерін көреміз: «Дискурс – тірі дүние, ол туады және жойылады, айтылып жатқан тақырып өзектілігін жоғалтқан кезде жойылады; ал мәтін – мәңгі дүние. Жазбаша мәтіндер ешқашан дискурс болмайды, ал жай мәтінге адам қол тигізіп, өз ойын, тынысын қосып жаңартқан уақытта дискурсқа айналады. Мәтін – сөйлеу іс-қимылынын құралы мен бірлігі. Дискурс – осы құрылым жүзеге асып, жан бітетін ағысы». Яғни қай жағынан алып қарасақ та мәтін мен дискурс егіз ұғымдар, бір-бірімен тығыз байланысқан, бір-бірін толықтырып тұратын жүйе [16, 41-44с.].

Жанжалды саяси дискурстың мазмұнын сипаттауға арналған бірнеше әдістерді атап өтуге болады, мысалы: мораль стратегиясы, қарсы шабуыл стратегиясы, қорқыту стратегиясы, блицкриг стратегиясы, ауырлық орталығының стратегиясы, бұрмаланған қабылдау стратегиясы, бірігу стратегиясы, бүркемелеу стратегиясы.

Көрсетілген стратегиялардың әрқайсысының құрылымдары бар, сөйлеу барысындағы сөздердің қолданылу процессін көрсете отырып, сөйлеуші қарсыласын жеңу барысында қандай стратегияны ұстанғанын анықтайды.

Аталмыш стратегияларды мен жанжалды саяси пікірталастарды қарап отырып талдадым:

Стратегия атауы	ережелері	Мысал
1. Мораль стратегиясы	-әсерлі сөздер;	«freedom is priceless»
2. Қарсы шабуыл стратегиясы	-етістіктер;	«we must stand up against»
	-модальді етістіктер;	«we must protect peace, we must protect democracy and international law»
	-болымсыз сөздер;	«we will never ever let that happen and never ever accept»
	-қарсылық сөздер;	«The United States will use all necessary measure to defend itself against North Korean aggression»
3. Қорқыту стратегиясы	-болымсыз сөз;	«no mr putin Ukraine is not ruled by Nazis»
	-дөрекі сөздер;	
4. Блицкриг стратегиясы	-Future шақтарын қолдану;	«why I am in this race and that is how I will beat Donald Trump»
	-салыстырма сөздер;	

			«at least I'm explaining unlike anyone else here»
5. Ауырлық орталығының стратегиясы	-жеке басына наразылық тудыру; -лауазымына наразылық тудыру; -бұйырып сөйлеу; -отбасына наразылық тудыру;		«He has none, almost like everything else he talks about. He does not have a plan» «you were a senator – let me just tell you, joe, I've done more in 47 months then you have done in 47 years, joe» «Don't use the word smart with me» «Hunter Biden was thrown out because of cocaine use with a dishonorable discharge. He made a fortune in ukraine and china»
6. Бұрмаланған қабылдау стратегиясы	-сұраулы сөздермен басталуы; -Future шағын қолдана отырып, басқа тақырыптың араласқанын көру;		«did you what were ruling out a referendum» «we will talk about this in the next segment»
7. Бүркемелеу стратегиясы	- «know» кілт сөзімен жүреді;		«we all know that they know», «you know that perfectly well»
8. Бірігу стратегиясы	-көзбояушылық жасау		«I believe I could be the captain of a team with great and diverse talents like DOM and Rory and sad and Jeremy and we could deliver for Britain Jeremy Hunt».

Сонымен қорытындылай келе, дискурс – екі немесе одан да көп адамдар арасында жүзеге асатын диалог түрі, мәтін – белгілі бір баратын жері, мақсаты бар пассивті дене. Менің көзқарасым бойынша дискурс мәтінге қарағанда кең, ауқымды ұғым, себебі мәтін көп жағдайда жазбаша жүйеде жүзеге асып, оған белгілі бір адамның ой пікірі араласпайынша сол күйде қозғалыссыз қалады, ал дискурс тікелей адамдармен жұмыс жасай отырып, іс-әрекет күйінде жылдам қозғалысқа түседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Пер. на русский язык: Москва «Прогресс» 1974. 448с.
2. Николаева Т.М. Краткий словарь терминов лингвистики текста / Новое в зарубежной лингвистики. Второе издание. Лингвистика текста. – М.: Прогресс, 2008. – 479 с
3. Harris, Zellig. 1952. Discourse analysis. — Language 28:1–30
4. Ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация. Б.: БГК им. И. А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. — 308 с.
5. Чернявская Валерия Евгеньевна Интерпретация научного текста: Учебное пособие. Изд. 4-е. — М.: Издательство ЛКИ, 2007. - 128 с.

6. Павлова Е.К. Лексические проблемы глобального политического дискурса / Е.К. Павлова // Вестник Московского ун-та. Сер. 19, Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. - № 2 – С. 98-112.
7. Ахатова Б.А. Политический дискурс и языковое сознание: Монография. – Алматы: Экономика, 2006. – 302с.
8. Алёшина, Екатерина Юрьевн а. А 496 Публичный политический дискурс конфликтной ситуации. — М.: Прометей, 2015. — 220 с.
9. Попова, Е. С. Текст и дискурс: дифференциация понятий / Е. С. Попова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 6 (65). — С. 641-643. — URL: <https://moluch.ru/archive/65/10692/> (дата обращения: 10.05.2022).
10. Москальская О. И. Грамматика текста (пособие по грамматике немецкого языка для ин-тов и фак. иностр. яз.): Учебное пособие. — М.: Высш. школа, 1981. — 183 с.
11. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. 416 с.
12. Буркитбаева Г.Г. Текст и дискурс. Типы дискурса: Учеб. Пособие для магистрантов и аспирантов-филологов. – Алмаы: Дайк-Пресс, 2006. – 384с.
13. Жумагулова Б.С. Диалог и полемика как формы общения
14. Есенова Қ.Ө. Қазақ медиа-мәтінiнiң прагматикасы. Алматы, 2007. 345б.
15. Зяблова, Н. Н. Дискурс и его отличие от текста / Н. Н. Зяблова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2012. — № 4 (39). — С. 223-225. — URL: <https://moluch.ru/archive/39/4650/> (дата обращения: 09.05.2022).
16. Попов А. Ю. Основные отличия текста от дискурса // Текст и дискурс. Проблемы экономического дискурса: Сб. науч. ст. — СПб.:Изд-во СПбГУЭФ, 2001.

МЕТАФОРИЧЕСКАЯ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ КОРОНАВИРУСНОЙ ПАНДЕМИИ В РАМКАХ МОДЕЛИ MENTAL EVENTS (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ТЕКСТОВ СМИ)

Оспанова Ж.Т.

доктор философии (PhD), доцент
Евразийского гуманитарного института (ЕАГИ)
Нур-Султан

Гридина В.И.

Студент 4 курса
Евразийского гуманитарного института (ЕАГИ)
Нур-Султан

Аңдатпа: Мақалада ағылшын тілді БАҚ-та коронавирустық пандемияны сипаттайтын метафоралық өрнектерге тұжырымдамалық талдау берілген. Зерттеу Дж.Лакофф пен М.Джонсонның концептуалды метафора теориясының шеңберінде «Mental Events» моделі бойынша жүргізілді. Бұл модельде метафоралық модельдеу көмегімен газет дискурс контекстіндегі психикалық операциялар түсіндірілген. Менталдық операцияда метафора ассоциативті қатар көмегімен мәтіндегі құнды ақпаратты көбейтіп қана қоймай, оқырманға эмоционалды әсер етуге тырысады.

Тірек сөздер: метафора, концептуалды метафора, концептуализация, метафоралық өрнектер, репрезентация, коронавирустық пандемия.

Аннотация: В статье проводится концептуальный анализ метафорических выражений, описывающих коронавирусную пандемию в англоязычных СМИ. Исследование проведено в рамках теории концептуальной метафоры Дж.Лакоффа и М.Джонсона по модели «Mental events», когда при помощи метафорического моделирования объясняются мыслительные операции в контексте газетного дискурса, где метафора не только увеличивает ценностную информацию текста при помощи ассоциативного ряда, но и принимает участие в эмоциональном воздействии на читателя.

Ключевые слова: метафора, концептуальная метафора, концептуализация, метафорические выражения, репрезентация, коронавирусная пандемия.

Abstract: The article provides a conceptual analysis of metaphorical expressions describing the coronavirus pandemic in the English-language media. The study was carried out within the framework of the theory of conceptual metaphor by J. Lakoff and M. Johnson according to the “Mental events” model, when mental operations are explained with the help of metaphorical modeling in the context of newspaper discourse, where the metaphor not only multiplies the valuable information of the text with the help of an associative series, but takes part in the emotional impact on the reader.

Keywords: metaphor, conceptual metaphor, conceptualization, metaphorical expressions, representation, coronavirus pandemic.

Метафора, как объект изучения гуманитарных наук, рассматривается в современном языкознании в качестве лингвистического, стилистического и культурного феномена, в следствие чего выдвигаются различные теории и гипотезы, объясняющие ее суть и содержащие разнообразные интерпретации и случаи использования в тех или иных контекстах и дискурсах, в том числе и газетном дискурсе, представленном в настоящем исследовании.

В качестве нового научного направления, теория концептуальной метафоры нашла широкое распространение и развитие в когнитивной лингвистике благодаря тому, что американские ученые Дж. Лакофф и М. Джонсон предложили трактовать метафору как явление языка и познания. Разрабатывая свою теорию, авторы пришли к выводу, что «metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action. Our ordinary conceptual system, in terms of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature» («Метафора глубоко пронизывает нашу повседневную жизнь не только через язык, но и через мысли и действия. Наша обыкновенная концептуальная система, в рамках которой мы мыслим и действуем, по своей сути метафорична») [1, с. 25]. В понимании Дж. Лакоффа и М. Джонсона люди нуждаются в метафоре, так как она является одним из самых важных способов частичного понимания того, что не может быть понято в полном объеме, например сферы чувств человека, эстетического опыта, морали и духовных озарений [1, с. 215].

Одним из важных результатов исследования концептуального моделирования является категоризация метафорических представлений, используемых в повседневной жизни. Наиболее широко известным примером является «Master Metaphor List» («Основной список метафор»), который, возможно, является самым большим и полным перечнем, содержащим упорядоченно представленное описание метафорических концептов с помощью метафорических выражений на материале современного английского разговорного языка [2].

В данной статье предпринимается попытка выявить произошедшие концептуальные изменения, доминирующие метафорические модели, в частности в рамках категории «Mental Events» («Мыслительные операции») а также установить, оказал ли влияние «Covid-19» на применение этих метафор в языке массмедиа. Материалом исследования послужили метафорические выражения, содержащиеся в англоязычных интернет-источниках и «The Coronavirus Corpus» [3].

Мыслительные операции, выражаемые такими глаголами как *to forget* и *to think*, описанием состояний *beliefs* и *intentions*, часто представляются с помощью метафорического переноса. Во-первых это объясняется тем, что мыслительный процесс играет центральную роль в нашей жизни и поэтому является общей темой для обсуждения. Во-вторых, мыслительные феномены сложно даются пониманию и часто их трудно описать в неметафорических терминах, т.е. напрямую. Поэтому говорящие чаще

прибегают к метафорическим способам описания того или иного абстрактного явления или процесса, связывая аспекты разума с более конкретными понятиями и областями [2].

В качестве примера, приведем метафорическое выражение **The features of the hand affect control** (букв. «Свойства руки влияют на управление»), где сфера-источник это физический контроль, а сфера-цель – управление.

Такими свойствами и характеристиками рук, как вес, аккуратность и положение в пространстве метафорически отображается функция контроля, например: «This top down, heavy-handed, all-or-none employee policy does not fit the reputation or image we know the Mayo Clinic to have», they said [NBC News, 20.01.22.] ‘«Эта нисходящая, деспотичная политика в отношении сотрудников, работающая по принципу «все или ничего», не соответствует той репутации или имиджу клиники Мэйо, которую мы знаем», — заявили они’, где «heavy-handed policy» буквально понимается как «тяжеловесная политика». Концепт деспотичность в этой структурной метафоре передается в виде тяжеловесной руки.

«Will Memorial Day 2020 be remembered as the holiday when COVID-19 got the upper hand?» [Yahoo News, 26.05.20.] ‘Запомнится ли День памяти 2020 года как праздник, когда COVID-19 взял верх?’.

Из вышеназванного примера очевидно, что ковид персонифицируется как живой организм, выступающий в роли противника, который может одержать вверх над человеком и всем сущим, из чего можно заключить следующую концептуальную метафору CORONAVIRUS IS AN ADVERSARY (‘КОРОНАВИРУС – ЭТО ВРАГ’).

Далее рассмотрим несколько метафорических концептов, репрезентируемых посредством метафорических выражений, выделенных в ходе анализа эмпирического материала, среди которых наиболее яркими можно назвать **IDEAS ARE FASHIONS** (букв. ‘ИДЕИ ЭТО МОДЫ’) и **THE CONDUIT METAPHOR** (букв. ‘ПРОВОДНАЯ МЕТАФОРА’).

Концептуальная метафора **IDEAS ARE FASHIONS** содержит в себе когнитивное отображение сферы-источника «мода» на сферу-цель «идеи».

При концептуализации идеи происходит метафорическая проекция, в результате чего идеи понимаются как идеи, которые могут быть новыми или устаревшими, грандиозными или возвышенными, привлекательными или неудачными, например:

«A New Online Exhibit Shows How Architects And Designers Are Confronting COVID-19 – With Outmoded Ideas And Products Nobody Needs» (Forbes, 15.06.20.) ‘Новая онлайн-выставка показывает, как архитекторы и дизайнеры противостоят COVID-19 — с устаревшими идеями и продуктами, которые никому не нужны’.

Данная метафора является субметафорой в метафорической модели CORONAVIRUS IS AN ADVERSARY (‘КОРОНАВИРУС – ЭТО ПРОТИВНИК’), согласно которой Ковид-19 предстает как враг и противник, которому нужно противостоять

Следующая метафора **THE CONDUIT METAPHOR** представлена следующими примерами:

1) «The Content is contained in the Stimulus» (‘Контент содержится в стимуле’), где сфера-источник это «стимул», а сфера-цель – «контент». Под стимулом в данном случае понимаются лингвистические и нелингвистические объекты (сущности), такие как книги, фильмы, слова, картины и действия. Здесь применяется также метафора контейнера, с помощью которой можно продемонстрировать, что любое содержание может находиться в каком-либо стимуле как некоем пространстве-вместилище.

2) «Further pieces found in the puzzle of severe COVID-19» (Reliefweb, 11.03.22.) ‘В головоломке о тяжелом течении ковид-19 найдены новые фрагменты’. В данном случае можно выделить концептуальную метафору-контейнер CORONAVIRUS IS A CONTAINER (‘КОРОНАВИРУС – ЭТО ВМЕСТИЛИЩЕ’), где Ковид-19

концептуализируется как контейнер, в котором могут содержаться какие-либо фрагменты.

Представленные в настоящей статье результаты являются наглядными примерами исследования концептуализации ментального пространства и апробацией для будущей монографии.

Ниже приводится таблица соответствий концептуальных метафор по списку Дж.Лакоффа и тех, что были выявлены авторами в ходе исследования корпусного ресурса в разрезе модели «Mental Events» (Таблица 1).

Таблица 1. Концептуальные метафоры в рамках модели «Mental Events».

Категория	Mental Events
Подкатегории	17
Концептуальные метафоры	49
Субметафоры	83
Случай совпадений в списке и корпусе	304
Метафорические выражения исключительно в списке Дж. Лакоффа	94
Измененные метафорические выражения	3
Выделенные новые концептуальные метафоры	9

По итогам настоящего исследования в рамках категории «Mental Events» выделено 49 концептуальных метафор и 83 субметафоры. На основании примеров этих субметафор было отобрано 398 примера, из которых 304 были обнаружены в эмпирическом материале, тогда как 94 метафорических выражений присутствуют исключительно в списке Дж. Лакоффа. Из них 3 примера метафорических выражений потерпели трансформацию в связи с коронавирусной пандемией, что привело к изменению их употребления: из метафорического значения в прямое значение. В данной категории выделяются 9 новых концептуальных метафор, на появление которых оказала влияние коронавирусная пандемия.

В результате исследования, можно сделать вывод о том, что за время периода пандемии в источниках англоязычных СМИ, Ковид-19 сыграл не последнюю роль и значительно повлиял на восприятие людьми окружающей действительности, особенно в отношении мыслительных процессов.

Список использованной литературы:

1. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live by. / J. Lakoff, M. Johnson, 2nd edition. - Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
2. Lakoff G., Espenson J., Schwartz A. Master metaphor list. Second draft copy //University of California, Berkeley. – 1991. – 212 p.
3. The Coronavirus Corpus. Available online at <https://www.english-corpora.org/corona/>.

ОБРАТНАЯ СВЯЗЬ И КОНТРОЛЬ В КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Рахимбекова Г.О.

к.п.н

КАТУ им.С.Сейфуллина

г. Нур-Султан

Калиева Г.Н.

педагог-исследователь

Вечерняя средняя (сменная) общеобразовательная школа

г. Кокшетау

Аңдатпа: Кері байланыс педагогикалық нәтижелерді талдаудың негізгі әдісі ретінде шет тілін оқытуды ұйымдастырудағы педагогикалық өзара әрекеттесудің негізгі процестерінің бірі болып табылады. Мақалада шет тілін оқытуда бақылау мен кері байланысты жүзеге асырудың ерекшеліктері қарастырылады. "Кері байланыс" түсінігі педагогикалық және психологиялық тұрғыдан қарастырылады. Сондай-ақ "бақылау" және "кері байланыс" ұғымдарының аражігін ажырату берілген.

Тірек сөздер: шет тілі, әрекеттік тәсіл, бақылау, Кері байланыс, түзету, оқыту процесін басқару

Аннотация: Обратная связь как основной способ анализа педагогических результатов является одним из базовых процессов педагогического взаимодействия при организации обучения иностранному языку. В статье рассматриваются особенности осуществления контроля и обратной связи в обучении иностранному языку. Понятие «Обратная связь» рассмотрена в педагогической и психологической точки зрения. А также дано разграничение понятий «контроль» и «обратная связь»

Ключевые слова: иностранный язык, деятельностный подход, контроль, обратная связь, корректирование, управление процессом обучения

Abstract: Feedback as the main way of analyzing pedagogical results is one of the basic processes of pedagogical interaction in the organization of teaching a foreign language. The article discusses the features of control and feedback in teaching a foreign language. The concept of "feedback" is considered from a pedagogical and psychological point of view. A distinction is also made between the concepts of "control" and "feedback" And also the differentiation of the concepts of "control" and "feedback" is given.

Keywords: foreign language, activity approach, control, feedback, correction, management of the learning process

Активизация учебной деятельности всегда являлась одной из первоочередных задач обучения в целом и, в особенности, обучения студентов неязыковых специальностей иностранным языкам. Это обуславливает актуальность данной работы. Определены цели и задачи, а также раскрываются принципы и критерии реализации предметно-языкового интегрированного обучения, уделено внимание важности его интеграции со специальными дисциплинами, пути решения проблем, возникающих при выборе и содержания необходимого материала, а также в процессе обучения. Кроме того, в статье описывается роль учебного материала как средства формирования и развития у студентов повышения мотивации к изучению иностранного языка как основного механизма активизации процесса обучения иностранным языкам студентов неязыковых специальностей университетов.

Ключевые слова: предметно-языковое интегрированное обучение; CLIL; английский язык для специальных целей; английский язык как средство обучения; повышение мотивации студентов; иноязычная компетенция, иноязычное профессиональное общение.

Условия иноязычного общения в современном мире, когда иностранный язык является средством общения, познания, получения и накопления информации, предопределили задачи совершенствования методов преподавания иностранных языков.

Глобальной целью овладения иностранными языками считается приобщение к иной культуре и участие в диалоге культур. Эта цель достигается путем формирования способности к межкультурной коммуникации, т.е. приобретения необходимого уровня коммуникативной компетенции.

Коммуникативная направленность обучения в качестве ведущего принципа реального овладения иностранным языком ведет к расширению диапазона знаний, умений, навыков, необходимых обучаемым при использовании иностранного языка как средства общения.

Вопросы, касающиеся обучения иностранному языку и контроля, в настоящее время невозможно решить, не принимая во внимание психологического аспекта этой проблемы. Обучение любому неродному языку в психологии рассматривается с точки зрения общей теории деятельности, концептуальные положения которой разработаны Л.С.Выготским, А.Н.Леонтьевым, А.А.Леонтьевым.

В соответствии с концепцией А.Н.Леонтьева, в психологической структуре деятельности выделяются две стороны: содержательная и процессуальная. При этом ведущая роль принадлежит содержательной стороне, которая определяет структуру деятельности. К содержательной стороне деятельности относятся: цель (результат, на достижение которого направлена деятельность); условия (средства достижения результата); задачи (цель, соотношенная с условиями достижения) [1].

Деятельностный подход рассматривает учение как систему познавательных действий студентов. Знания, умения и навыки формируются в процессе деятельности.

Цель контролирующей деятельности преподавателя - установить степень сформированности того или иного умения или навыка. В этом случае контроль выполняет функцию обратной связи. Как отмечает Н.Ф.Талызина, понятие «обратной связи» появилось с возникновением кибернетики и оно неоднозначно. Многие авторы рассматривают ее как обратное влияние процесса на самого себя; он оказывает влияние на внешнюю среду, которая в свою очередь, иначе начинает влиять на него. Если это влияние приводит к увеличению значений регулируемых переменных, то имеет место положительная обратная связь. Понимание обратной связи, по мнению Н.Ф. Талызиной, ограничивает ее содержание этапом получения сведений о ходе управляемого процесса и это понимание больше применимо к учебному процессу [2,с.49].

Обратная связь в учебной деятельности в бихевиористских теориях рассматривается как форма подкрепления ответа. Эта позиция представлена Б.Скиннером в концепции оперантного обусловливания. Б.Скиннер считает, что основным продуктом учебной деятельности является повышение вероятности правильного ответа [3].

В когнитивной психологии выделяют два типа обратной связи: *информационную* и *знание результата*.

При информационной обратной связи студенту помогают устранить допущенную ошибку.

Педагогическая ценность информационной обратной связи определяется тем, насколько в ней учтена мера помощи, в которой нуждается студент, насколько она учитывает характер ошибки и ее причины.

При обратной связи второго типа студенту сообщается, что ответ правильный, при этом теоретически предусматривается информация о неправильном ответе.

Психологи также рассматривают обратную связь, как механизм регуляции адаптивных видов активности, которые обеспечивают формирование многочисленных стереотипов поведения, навыков, привычек, установок, составляющих основу стандартных форм поведения и деятельности; наиболее типичной формой в этом случае является «обучение по образцу».

Согласно Н.Ф.Талызиной, для осуществления обратной связи применительно к учебному процессу нужно: 1) выделить в соответствии с целями обучения совокупность контролируемых характеристик; 2) определить частоту обратной связи. [2].

Практика показывает, что полученные с помощью обратной связи сведения о процессе обучения позволяют вносить в него коррективы. При этом корректирование может осуществляться тремя способами:

- 1) реагирование на ожидаемые изменения ситуации, т.е. предвосхищаются, ошибки и, в соответствии с их характером, производится перестройка программы обучения;
- 2) реагирование на поступившие изменения в ситуации, т.е. коррекция программы обучения, осуществляется в соответствии с изменившимися условиями системы обучения;
- 3) реагирование на ошибки, т.е. коррекция производится на основе анализа ошибок.

В обучении, как правило, применяется третий способ коррекции. В процессе обучения могут быть обнаружены ошибки, учет которых позволяет быстрее достигнуть цели (результата, на достижение которого была направлена деятельность) [2,с.52-53].

Сторонники когнитивной теории считают, что обратная связь должна отвечать следующим требованиям:

- 1) сообщение об ошибочном решении в форме, не унижающей достоинства студента, должно даваться немедленно;
- 2) студент должен знать, в чем состоит его ошибка, при этом надо учитывать возраст и уровень подготовки обучаемого;
- 3) не следует хвалить каждый правильный ответ;
- 4) давать возможность студенту сравнивать свой неправильный ответ с правильным;
- 5) нельзя подкреплять неправильные ответы. [4].

По мнению исследователей, эффективная обратная связь имеет следующие характеристики:

- точна и однозначна;
- различает постановку проблемы и процесс ее выполнения;
- адекватна и беспристрастна;
- объясняет последствия определенного действия или группового коммуникативного взаимодействия;
- характеризуется различиями между критериями «входа» и «выхода»;

Понятие «обратная связь» часто отождествляется с понятием «контроль» [5]. Но контроль, совпадая с «обратной связью» по содержанию, отличается от нее по функциям (диагностическая, обучающая, управляющая, корректирующая, стимулирующая, оценочная). Значение контроля измеряется той ролью, которую он играет в обеспечении

обратной связи. Обратная связь может проявляться как *внешняя обратная связь*, когда от студента поступает информация преподавателю об усвоении материала, и *внутренняя обратная связь*, когда студенты получают информацию об усвоении того или иного материала путем сличения своих действий с заданным образцом Н.Ф.Талызина [2]. Как отмечают исследователи, внешняя обратная связь соединена, прежде всего, с функциями контроля, а внутренняя обратная связь - с функциями самоконтроля. На основе полученной после контроля информации, посылаемой от студента к преподавателю об усвоении, преподаватель управляет учебным процессом. Полученная информация служит основанием для диагностики хода процесса обучения, позволяет объективно оценить сложившуюся методическую ситуацию. Анализируя информацию внешней обратной связи, преподаватель принимает решение о внесении коррекции в систему обучения. Внутренняя обратная связь информирует студентов об успешности или неуспешности в выполнении учебных задач. Студент имеет право и возможность оценить результаты своей деятельности. Эта информация может оказать положительное стимулирующее воздействие, а иногда и отрицательное воздействие в процесс обучения.

Студенты могут быть создателями своего учебного опыта. Ключевой частью этого может быть то, что преподаватель принимает их обратную связь и вносит изменения в процесс обучения иностранному языку. Также в этой связи необходимо отметить важность понимания студентами ценности обратной связи.

Представляется необходимым обучать студентов работать с обратной связью для того чтобы они могли принимать новую для себя роль и извлекать максимальную пользу из обратной связи.

В соответствии с вышеуказанным были выделены задачи обучения работы с обратной связи:

- дать студентам понимание ценности получаемой обратной связи;
- ознакомить студентов с моделями сообщения обратной связи и сформировать умение формулировать собственное суждение о работе однокурсника с опорой на данные модели;
- ознакомить студентов с причинами, по которым обратная связь может восприниматься негативно, и организовать практику получения обратной связи, в которой будут отмечаться как положительные, так и отрицательные характеристики выполненной работы;
- запланировать петлю обратной связи таким образом, чтобы студенты могли использовать полученную в комментарии информацию для изменения своей работы и/или коррекции своего последующего учебного поведения. [6]

Для качественного обучения предлагается включать подготовленный пример для правильной подачи обратной связи, то есть обеспечить обучающихся фразами для обратной связи с учетом подготовки по английскому языку (What you did well was..., I noticed that/ what I have learnt from your work about how to improve my own work was ..., The strongest part of your presentation/essay was..., Next time, why don't you...) [7]

Примеры обратной связи:

- Обзоры и опросы
- Опросы по электронной почте, в сообщениях, на вебинарах
- Сбор данных с платформ
- Личная поддержка

Как использовать отзывы учеников

- Комбинирование, нахождение трендов и тем
- Использование листов счастья (рейтинг удовлетворенности)
- Информирование об улучшении

В целом, обратная связь должна нести следующую информацию: выполняется ли студентом именно то действие, которое запрограммировано; правильно ли оно выполняется; оказание помощи студентам для устранения ошибок; повышение мотивации студентов с помощью основных суждений о результатах его деятельности. Чрезмерно частая обратная связь отрицательно сказывается на учебной деятельности, нарушая оптимальный режим работы. Также важно помнить об этапе обучения. Во многих исследованиях указано, что на начальных этапах изучения нового материала обратная связь более значима, чем на более поздних этапах, когда обучаемые более подготовлены для решения учебных задач. Также отмечается, что обратная связь значительно важнее для студентов с заниженной самооценкой.

Из изложенного следует, что обратная связь позволяет управлять процессом обучения. Под управлением в кибернетике понимают такое воздействие на объект (процесс), которое выбрано из множества включенных воздействий с учетом поставленной цели, состояния объекта (процесса), его характеристик и ведет к улучшению функционирования или развития данного объекта, т.е. к приближению цели. Управлять – это не подавлять, не навязывать процессу ход, противоречащий его природе, а, наоборот, максимально учитывать природу процесса, согласовывать каждое воздействие на процесс с его логикой [2,с.44].

Список использованной литературы:

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность М.: Смысл, Академия, 2005. — 352 с.
2. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. – Москва: МГУ, 1984.- 344 с.
3. Scinner The technology of teaching : (Official B. F. Skinner Foundation Reprint Series / paperback edition) Paperback – January 1, 2003
4. Солсо Р. Когнитивная психология. — 6-е изд. — СПб.: Питер, 2006. — 589 с:
5. Талызина Н.Ф. Теоретические основы контроля в учебном процессе.- Москва: Знание, 1983.- 96 с.
6. Заруцкая Е. В. Формирование грамотности работы с обратной связью при обучении иностранному языку студентов высшей школы Педагогика. Вопросы теории и практики Pedagogy. Theory & Practice ISSN 2686-8725 (online) ISSN 2500-0039 (print) 2021. Том 6. Выпуск 5. С. 849-854 | 2021
7. Вилкова Л. В., Грибова П. Н. Организация процесса взаимооценивания на старшем этапе средней школы // Научный потенциал. 2021. № 2 (33).

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ КҮРДЕЛІ СӨЗДЕРДІҢ ТИПОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Рысбек Ж.Қ.

*Нұр-Сұлтан қаласы
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ
4 курс студенті*

Аңдатпа: Ағылшын тіліндегі күрделі сөздердің типологиялық ерекшеліктері мақалада қарастырылатын басты мәселе. Қазіргі таңда күрделі сөздер лингвисттердің басты назарында болғандықтан, бұл мақала ағылшын тіліндегі күрделі сөздерді зерттеуге арналған. Зерттеу барысында күрделі сөздердің жасалу заңдылықтарын қарастыратын боламыз. Бұл мақала филология ғылымының мамандарына, тіл білімінің қыр сырына қызығушылық танытатын жандарға пайдалы болуы мүмкін.

Тірек сөздер: күрделі сөздер, сөздердің құрылымы, типологиялық ерекшелік, күрделі сөздер классификациясы, қос құрамды және көп құрамды композиттер

Аннотация: Типологические особенности сложных слов в английском языке-актуальная проблема, о которой пойдет речь в статье. Эта статья посвящена изучению сложных слов в

английском языке, поскольку в настоящее время сложные слова находятся в центре внимания лингвистов. В ходе исследования мы рассмотрим закономерности образования сложных слов. Данная статья может быть полезна специалистам филологических наук, всем, кто интересуется тонкостями языкознания.

Ключевые слова: сложные слова, структура слов, типологическая специфика, классификация сложных слов, двусоставные и многокомпонентные композиты

Abstract: Typological features of compound words in English are an actual problem, which will be discussed in the article. This article is devoted to the study of compound words in the English language, since currently compound words are in the focus of linguists. In this article, we will consider the patterns of formation of compound words. This article may be useful to specialists of philological sciences, anyone interested in the subtleties of linguistics.

Keywords: compound words, word structure, typological specificity, classification of compound words, double component and multicomponent composites

Қазіргі таңда күрделі сөздер көптеген шет тілдері құрамында кездеседі. Даму үрдісі мен ұлттық-мәдени ерекшеліктерді айқындауға көмек беретін тілдің күрделі сөз жасау қабілеті лингвистика саласында маңызды рөл атқарады. Күрделі сөз дегеніміз екі немесе одан да көп түбірлердің бірігуі салдарынан пайда болған негіздер. Мысалы, yellow-haired, air-sick, foreign-made және т.б. Күрделі сөздер көбіне сөз тіркестерімен мағынасы бойынша ұқсас келеді, алайда, сөз тіркестерінің басты компоненттері - сөздер болса, күрделі сөздердің компоненттері – сөз түбірлері, яғни морфералар болып табылады. Күрделі сөздердің жасалу ерекшеліктерін зерттеу қажеттілігі бұл **мақаланың өзектілігі** болып табылады. Ағылшын тіліндегі күрделі сөздердің типологиялық ерекшеліктерін зерттеу – **бұл мақаланың басты мақсаты**. Алға қойылған мақсатқа жету үшін келесі міндеттер алға қойылды: -күрделі сөздерге анықтама беру; ағылшын тіліндегі күрделі сөздердің жіктелуін анықтау;

Г.Либбен мен Г.Джареманың пікіріне сүйенсек, "compound words are structures at the crossroads between words and sentences reflecting both the properties of linguistic representation in the mind and grammatical processing" [1, б.3], яғни, күрделі сөздер – бұл тілдік мағынасы бар грамматикалық деңгейдегі құрылымдық бірліктер.

И.В.Арнольд күрделі сөзді бір тұтас бірлік ретінде қолданылатын және сөйлемнің құрамында белгілі бір лексикалық бірлік ретінде ерекшелінетін бірнеше негіздердің бірлестігі деп атауды ұсынды[2, б.376] Бұл анықтамада «күрделі сөз» ұғымы сөйлем құрамындағы грамматикалық контекстпен байланысты. Мысалы, This book is by a well-known historian – Бұл кітапты танымал тарихшы жазған, яғни мұнда «well-known» күрделі сөзі сын есім ретінде «тарихшы» зат есіміне анықтауыш болып отыр.

Р.Бензенс күрделі сөздерге мынандай анықтама беруде: ««a compound is a word that is made up of two or more elements, the first of which is either a word or a phrase, the second of which is a word» [3, б.8] (күрделі сөз – бұл екі немесе одан да көп элементтерден құралған лексикалық бірлік, біріншісі- сөз немесе сөз тіркесі болса, екіншісі – міндетті түрде сөз болуы тиіс.) Р.Бензенс осындай күрделі сөз тіркестеріне мысал келтірген: communication technology equipment; university teaching award committee member. Бұл мысалдарға қарасақ, біріншісінде 3 сөз, ал екіншісінде 5 сөзден құралған күрделі сөздер.

Отандық және шетелдік лингвисттердің ұсынған ағылшын тіліндегі күрделі сөздердің бірнеше классификациясы бар. Ең көп ғылымда таралған классификациялар – морфологиялық тәсілге негізделген, яғни сөздер сөйлеу бірліктері бойынша жүйеленген.

П.В.Царев барлық композиттерді сөз бірліктері бойынша жіктеуді ұсынады[4, б.7]. Оның негізі бойынша:

-күрделі сын есімдер: two-year-old, all-too-common, well-behaved;

- күрделі зат есімдер: tennis shoe, bedroom, washing machine, mother-in-law;
- күрделі етістіктер: to babysit, to water-proof, to look forward;
- күрделі үстеулер: somewhere, inside out, self-consciously, overnight.

Сонымен қатар, И.В.Арнольд күрделі сөздерді олардың құрылымына қарай жіктелуді ұсынады[2, б.161]:

- Екі немесе одан да көп түбірлердің қосындысы нәтижесінде күрделі сөз жасалуы: bookstore - кітап дүкені; railroad – теміржол, grasshopper – шегіртке;
- Түбірлердің дауысты немесе дауыссыз дыбыс арқылы жалғануы: handicapped – мүгедек адам; craftsmanship - шеберлік;
- Сөз түбірлерінің шылау немесе қосымша жалғау арқылы жасалуы: day – to -day – күнделікті зат; up – and – coming - қайтпас қайсар мінезді адам;
- Қысқартылған күрделі сөздер: podcasting – подкастинг(видеофайлдың дыбысын ғаламтор арқылы тарату); B-school (business+school) – бизнес-мектеп; NSA(National Security Agency) – Ұлттық қауіпсіздік агенттігі;
- Аффикстер арқылы жалғануы: fireflies – оттың шоғы; well-being – жағдайы жақсы жан; passer – by – өткінші адам;

Жоғарыда айтылғандай, тілдік құрамдағы күрделі сөздердің ең көп таралған жіктелуі олардың белгілі бір бөлігіне және олардың құрамдас элементтері арасындағы синтаксистік қатынастарға негізделген. Осы жіктеулер негізінде сөзжасамдық модельдер зерттеледі.

Ағылшын тілінің ең көп кездесетін модельдерінің бірі - формула бойынша күрделі зат есімдерді қалыптастыру моделі *noun + noun* (зат есім + зат есім): ice cream, mailman, headband. О. Д. Мешковтың пікірінше, ағылшын тілінде сөз мағынасын осы формула арқылы жеткізуге көбірек мүмкіндіктер бар[4].

В. Д. Аракин ағылшын тіліндегі күрделі сөздерді 2 типке бөледі: қос құрамды және көп құрамды. Атауынан байқалып тұрғандай, сөздер олардың құрамындағы компоненттер санына қарай сараланады. Ағылшын тілдегі композиттердің басым көпшілігі бірінші типке жататындықтан, оны типологиялық тұрғыдан маңызды бөлік деп санаған жөн. Қос түбірлі компоненттер үш әдіспен біріктіріледі: карапайым конъюгация (агглютинация), байланыстырушы морфема және күрделі сөздер. Бұл әдістер екі негізгі күрделі сөздердің кіші түрлерін құрайды [5, 224 б.].

Етісті тіркес арқылы жасалған күрделі сөздер ағылшын тілінде көп таралған. Осы түрге қатысты күрделі сөздер келесі компоненттік мағыналарға ие болуы мүмкін:

- Предикативті топтың бірінші компоненті іс-әрекеттің өндірушісін немесе тасымалдаушысын білдіреді, ал екіншісі - бірінші компонент жүзеге асыратын іс-әрекеттің атауы. Мысалы, car wash композиті-автомобиль жуу яғни, автомобиль мен жуу негіздерінің түйісуі нәтижесінде пайда болды.
- Атрибуттық топтың екінші компоненті бірінші компоненттің мәнімен анықталған тақырыпты білдіреді, мысалы, blacklist – қара тізім.
- Күрделі сөздегі бірінші компонент екіншісіне әсер етеді: bodywork – денешынықтыру жаттығулары (to work with body).

Жоғарыда қарастырылған материалға сүйене отырып, В.Д. Аракин ұсынған күрделі сөздердің жіктелуі типологиялық жүйелеуді талап етуі мүмкін деп санаймыз, өйткені ол екі тілдегі нұсқаның барлық негізгі типологиялық сипаттамаларын қарастырады. Зерттеуші компоненттерді біріктіру әдісі бойынша белгілеген критерий барлығына әмбебап емес екеніне қарамастан, ол ағылшын тіліндегі "күрделі сөздер" феноменін толық сипаттайды.

Қорытынды

Отандық және шетелдік әдістемелік әдебиеттердегі негізгі мәселелердің бірі - ағылшын тіліндегі күрделі сөздердің типологиялық ерекшеліктері болып отыр. Бұл мақалада жүргізілген зерттеу келесі қорытындыларды тұжырымдауға мүмкіндік берді.

Ағылшын тіліндегі күрделі сөздер олардың құрамдас бөліктерінің құрылымымен және синтаксистік байланысты білдіру тәсілі ретінде іргелес (агглютинация) сипатталады. Осыған сүйене отырып, ағылшын тіліндегі күрделі сөздердің ең өнімді моделі *noun + noun* моделін мойындауға тұрарлық, оны орыс тілінде көп жағдайда атрибутивті тіркестер сәйкес келеді.

Мақалада ағылшын тілінің күрделі сөздерінің жіктелуіне шолу олардың барлығы дерлік қазіргі лингвистикалық зерттеулерде жетекші болып қала беретін дәстүрлі морфологиялық тәсіл негізінде жасалған деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Libben G, Jarema G. The Representation and Processing of Compound Words. NY. Oxford Press, 2006. - 259 p.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. М.: Флинта, 2012. - 376 с.
3. Benczes R. Creative Compounding in English: The Semantics of Metaphorical and Metonymical Noun-Noun Combinations. Amsterdam/Philadelphia. John Benjamins Publishing Company, 2006. - 224 p
4. Царев П. В. Сложные слова в английском языке. М.: МГУ, 1979. -126 с.
5. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков. М.: Просвещение, 1989. - 254 с.

СИНТАКСИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СЛОЖНОПОДЧИНЕННОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В БАШКИРСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Самситова Л.Х.

д.ф.н., в.н.с. Института стратегических исследований Республики Башкортостан,
г. Уфа

Сагынбек И.Ж.

аспирант БГПУ им. М. Акмуллы,
г. Уфа

Аңдатпа: Мақалада бағыныңқы құрмалас сөйлемдердің құрамындағы грамматикалық формаларының функционалдық-семантикалық ерекшеліктері қарастырылады. Башқұрт және қазақ тілдеріндегі бағыныңқы құрмалас сөйлемдердің құрылымдық-семантикалық ерекшеліктерін салыстырмалы түрде зерттеудің нәтижелері берілген.

Түйін сөздер: түркология, грамматика, синтаксис, күрделі сөйлем, башқұрт тілі, қазақ тілі.

Аннотация: В статье рассматриваются функционально-семантические особенности грамматических форм в составе сложноподчиненного предложения. Приводятся результаты сравнительно-сопоставительного изучения структурно-семантических особенностей сложноподчиненных предложений в башкирском и казахском языках.

Ключевые слова: түркология, грамматика, синтаксис, сложноподчиненное предложение, башкирский язык, казахский язык.

Abstract: The article discusses the functional and semantic features of grammatical forms as part of a complex sentence. The results of a comparative study of the structural and semantic features of complex sentences in the Bashkir and Kazakh languages are presented.

Key words: *murkology, grammar, syntax, complex sentence, the Bashkir language, the Kazakh language*

Изучение сложноподчиненного предложения – одно из наиболее важных аспектов не только в башкирском и казахском языках, но и в тюркологии в целом. Впервые в тюркологии в книге А. Троянского «Краткая грамматика татарского языка» было дано общее понятие о сложном предложении. Автор в своих исследованиях не употреблял термин «сложное предложение», а пользовался выражением «сочетание предложений» и анализировал функции некоторых союзов, деепричастий и причастий, связующих предложения [Троянский, 1814: 22]. М.А. Казембек не подразделял сложные предложения на сложносочинённые и сложноподчинённые. Он, рассматривая функции причастий, деепричастий и отглагольных имён, называл последние «сокращёнными придаточными предложениями» [Казембек, 1846: 312].

В XX веке в научных трудах большое значение уделено синтаксису сложного предложения. Жан Дени, В.А. Гордлевский, А.Н. Кононов, Н.И. Ашмарин, А.К. Боровков, Н.К. Дмитриев и др. составили правильную классификацию сложных предложений в тюркологии. Проблемы сложного предложения также освещены в трудах А.З. Абдуллаева, Г.А. Абдурахманова, У.Б. Алиева, Г.Х. Алпарова, Л.К. Байрамовой, С.Г. Бархударова, Н.А. Баскакова, В.А. Белошапковой, В.В. Виноградова, Н.З. Гаджиевой, Н.П. Дыренковой, М.З. Закиева, С.Е. Крючкова, Л.Ю. Максимова, М.В. Насилова, Д.Н. Овсяннико-Куликовского, А.М. Пешковского, Н.С. Поспелова, А.А. Потебни, А.П. Рифтина, Г.Г. Саитбатталова, К.К. Сартбаева, Н.Т. Сауранбаева, Ф.С. Сафиуллиной, Э.В. Севортяна, Б.А. Серебренникова, Е.И. Убрядовой, И.А. Федосова, В.Н. Хангилдина, М.И. Черемисиной, А.А. Шахматова, М.Ш. Ширалиева и др.

В современной науке синтаксический строй башкирского и казахского языков в классическом плане достаточно изучены: имеются специальные монографии, пособия, учебники, посвященные исследованию синтаксиса простого и сложного предложений, обособленных членов предложения, словосочетаний и т.д. Существенный вклад в исследование синтаксиса башкирского языка внесли: А.М. Азнабаев, К.З. Ахмеров, С. Галиев, Г.Г. Саитбатталов, Д.С. Тикеев и др. В казахском языке наиболее значительные работы по синтаксису принадлежат таким ученым, как С.А. Аманжолов, А. Байтурсинов, М.Б. Балакаев, Х.М. Есенов, С.С. Жиенбаев, К.К. Жубанов, Т.К. Кордабаев, К.К. Садирова, Н.Т. Сауранбаев и др.

В настоящее время учеными большое внимание уделяется контрастивным исследованиям, но, несмотря на это, проблемы, связанные с изучением сложноподчиненных предложений в сравнительном аспекте, только начинают изучаться. Между тем нет работ, посвященных синтаксису сложного предложения башкирского и казахского языков, содержащих сравнительный аспект таких предложений, и детальное описание их семантики и структуры.

В башкирском языке сложноподчиненным предложениям должно внимание уделяется начиная с 30-х годов XX века. В учебнике К.З. Ахмерова (1933 г.) даны 8 видов сложноподчиненных предложений: 1. Сэбэп һөйләм (придаточное предложение причины). 2. Вакыт һөйләм (придаточное предложение времени). 3. Шарт һөйләм (придаточное предложение условия). 4. Окшатыу һөйләм (придаточное предложение уподобления). 5. Тултырыусы һөйләм (дополнительное придаточное предложение). 6. Кире һөйләм (придаточное предложение уступки). 7. Билдәләү-аныклау һөйләм

(определяющее придаточное предложение). 8. Рәүеш һөйләм (придаточное предложение образа действия) [Әхмәр, 1933].

В учебнике «Грамматика» С. Галиевым выделены 8 видов сложноподчиненных предложений, но, в отличие от классификации К.З. Ахмерова, вместо придаточного предложения образа действия (*рәүеш һөйләм*) дано *придаточное предложение цели* (*максат һөйләм*) [Галиев, 1938].

В развитие грамматики башкирского языка большую лепту внес выдающийся ученый Н.К. Дмитриев, который кроме вышеуказанных сложноподчиненных предложений выделил *придаточное предложение сравнения* (*сағыштырыу һөйләм*) и *придаточное предложение следствия* (*һөҙөмтә һөйләм*) [Дмитриев, 1948: 215, 226].

В развитие синтаксиса и стилистики башкирского языка огромный вклад внес доктор филологических наук, профессор, член-корреспондент АН РБ Г.Г. Саитбатталов. Кандидатская, докторская диссертации, монографии, посвященные синтаксису простого и сложного предложений башкирского языка, автора играют большую роль в становлении башкирской синтаксической науки, ученый всю свою жизнь посвятил исследованию синтаксиса башкирского языка. Исследования Г.Г. Саитбатталова имеют неопровержимые научные доказательства, труды которого научное сообщество оценило по достоинству.

Согласно классификации Г.Г. Саитбатталова, исходя из структурно-семантического принципа, сложноподчиненные предложения в башкирском языке делятся на следующие виды: 1. Эйә һөйләм (придаточное предложение подлежащее). 2. Хәбәр һөйләм (придаточное предложение сказуемое). 3. Аныклаусы һөйләм (определяющее придаточное предложение). 4. Тултырыусы һөйләм (дополнительное придаточное предложение). 5. Вакыт һөйләм (придаточное предложение времени). 6. Урын һөйләм (придаточное предложение места). 7. Сэбэп һөйләм (придаточное предложение причины). 8. Һөҙөмтә һөйләм (придаточное предложение следствия). 9. Максат һөйләм (придаточное предложение цели). 10. Рәүеш һөйләм (придаточное предложение образа действия). 11. Дәрәжә-күләм һөйләм (придаточное предложение меры и степени). 12. Сағыштырыу һөйләм (придаточное предложение сравнения). 13. Шарт һөйләм (придаточное предложение условия). 14. Кире һөйләм (придаточное предложение уступки) [Сәйетбатталов, 2002: 371, 372].

В казахском языке нет единого мнения по классификации сложноподчиненных предложений. Разделение сложноподчиненных предложений на различные группы начинается с трудов, написанных А. Байтурсиновым. Одной из основных причин отсутствия унификации было разнообразие признаков и критериев в классификациях. Например, в трудах А. Байтурсинова основными признаками классификации сложноподчиненных предложений были смысловые отношения между компонентами. В зависимости от этого признака он разделил сложноподчиненные предложения на 10 видов: 1. Бастауыш бағыныңқы (придаточное предложение подлежащее). 2. Анықтауыш бағыныңқы (определяющее придаточное предложение). 3. Толықтауыш бағыныңқы (дополнительное придаточное предложение). 4. Мезгіл пысықтауыш бағыныңқы (придаточное предложение времени). 5. Мекен пысықтауыш бағыныңқы (придаточное предложение места). 6. Сын пысықтауыш бағыныңқы (придаточное предложение образа действия). 7. Себеп пысықтауыш бағыныңқы (придаточное предложение причины). 8. Максат пысықтауыш бағыныңқы (придаточное предложение цели). 9. Шарт бағыныңқы (придаточное предложение условия). 10. Ереуіл бағыныңқы (уступительное придаточное предложение). Структура каждого из предложений полностью не раскрывалась. В приведенных примерах основной формой, создающей придаточное предложение, являлось условное наклонение глагола [Байтұрсынұлы, 2009: 162 – 168].

В первой половине тридцатых годов для начальных классов изданы книги Т. Шонанова «Үш жылдық тіл кітабы» (1934), С.А. Аманжолова «Төрт жылдық тіл кітабы» (1932). В учебниках, написанных Т. Шонановым и С.А. Аманжоловым, были повторены суждения, которые были написаны в книге А. Байтурсынова «Тіл құрал» (1912), и сложные предложения были разделены только на сложносочиненные и сложноподчиненные, не было разделения их на группы [Цит. по: **Кордабаев, 1995**: 109, 110].

Виды классификаций сложноподчиненных предложений были представлены в учебной программе, составленной в 1936 году под руководством профессора К.К. Жубанова. Для составления сложноподчиненных предложений автор также в качестве основной формы выделял условное наклонение глагола, но в отличие от предыдущих авторов в классификации сложноподчиненных предложений он основывается на другие принципы. В приведенных примерах и выводах автора для того, чтобы образовать придаточное предложение роль сказуемого в придаточном предложении должен выполнить условное наклонение, а в главном предложении сказуемым является указательное местоимение. Сложноподчиненное предложение должно называться исходя от формы указательного местоимения и его роли в предложении. Например: В предложении *Кімді айтса, сол келеді* 'Кого вспомнят, тот придет' указательное местоимение «сол» является подлежащим, а в предложении *Ол қандай болса, мен де сондай* 'Он какой, и я такой же' – сказуемым, поэтому первое предложение называется *бастауыш бағыныңқы (придаточное подлежащее)*, второе *баяндауыш бағыныңқы (придаточное сказуемое)*. Если указательное местоимение «сол» изменен падежным суффиксом, то он называется *септес бағыныңқы (падежное придаточное предложение)*, если изменен суффиксом родительного падежа – *Іліктес бағыныңқы (придаточное предложение родительного падежа)*. При классификации двух предыдущих придаточных предложений автор исходил из того, каким членом предложения является указательное местоимение, а в последующем опирался на то, в какой форме использовалось указательное местоимение. Предложение *Сабыр қалай жүрсе, Мәмет те солай жүреді* 'Как ходит Сабыр, так и ходит Мәмет' автор называет *шақтас бағыныңқы (придаточное предложение сравнения)*, предложение *Сабыр қайда барса, Мәмет сонда барады* 'Куда идет Сабыр, туда же идет Мәмет' называет *жанас бағыныңқы (придаточное предложение места)*, предложение *Сабыр қандай болса, Мәмет сондай* 'Какой Сабыр, такой же Мәмет' автор называет *қабыс бағыныңқы (определятельное придаточное предложение)*. В этой классификации каким принципом руководствовался автор неизвестно. Выбрав критерием для классификации различные признаки, К.К. Жубанов разделил сложноподчиненные предложения на 7 видов: 1. Бастауыш бағыныңқы (придаточное предложение подлежащее). 2. Баяндауыш бағыныңқы (придаточное предложение сказуемое). 3. Септес бағыныңқы (падежное придаточное предложение). 4. Іліктес бағыныңқы (придаточное предложение родительного падежа). 5. Шақтас бағыныңқы (придаточное предложение сравнения). 6. Жанас бағыныңқы (придаточное предложение места). 7. Қабыс бағыныңқы (определятельное придаточное предложение). Эта классификация автора закрепилась в науке надолго [Жубанов, 1966: 359, 360].

В 1939 году С.А. Аманжоловым и Н.Т. Сауранбаевым издан учебник «Грамматика казахского языка» для школ, охватывающий проблемы синтаксиса в большом масштабе. В классификации сложноподчиненных предложений авторы опирались на смысловые отношения между компонентами. В соответствии с этим признаком сложноподчиненные предложения разделены на 10 видов: 1. Себеп-салдар бағыныңқылы (придаточное предложение причины). 2. Мезгілді бағыныңқылы

(придаточное предложение времени). 3. Шартты бағыныңқылы (придаточное предложение условия). 4. Салыстырмалы бағыныңқылы (придаточное предложение сравнения). 5. Мақсатты бағыныңқылы (придаточное предложение цели). 6. Қарсылықты (ереуілді) бағыныңқылы (придаточное предложение уступки). 7. Нұсқаулы бағыныңқылы (придаточное предложение указания). 8. Іргелес бағыныңқылы (придаточное предложение дольное). 9. Аяулы бағыныңқылы (придаточное предложение сравнения). 10. Сілтеулі бағыныңқылы (указательное придаточное предложение). Первые шесть в этой классификации, не учитывая терминальные различия, содержатся в учебнике 20-х годов [Аманжолов, Сауранбаев, 1939: 58 – 64].

В 1940 году был издан учебник С.А. Аманжолова для студентов КазПИ, где указаны 18 видов сложноподчиненных предложений, но в последующих работах он отнесся критически к этой классификации и внес изменения [Аманжолов, 1940: 129].

Классификация сложноподчиненных предложений по смысловым отношениям освещена в книге С.С. Жиенбаева «Синтаксис мәселелері» (1941) и в учебнике для педучилищ Н.Т. Сауранбаева и Г.Б. Бегалиева (1944), также и в последующих трудах Н.Т. Сауранбаева [1945, 1948]. Кроме того, об этой проблеме говорили и в статьях, опубликованных в начале 40-х годов, но во всех были повторены мнения 20-х годов. Нет единого мнения не только в классификационном принципе и в терминах, но и в определении того, как образовался каждый вид сложноподчиненных предложений [Цит. по: **Кордабаев, 1995**: 111].

Учебное пособие Т.Р. Кордабаева «Синтаксис сложного предложения в казахском языке» для высших учебных заведений, изданный в 1961 году, перевыпускался в 1966, 1971 и 1995 годах. Т.Р. Кордабаев выделяет 7 видов сложноподчиненных предложений: 1. Шарт бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение условия). 2. Қарсы бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение уступки). 3. Салыстырма бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение сравнения). 4. Себеп бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение причины). 5. Мезгіл бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение времени). 6. Қимыл-сын бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение образа действия). 7. Мақсат бағыныңқы сабақтас (придаточное предложение цели) [**Кордабаев, 1995**: 111, 112].

М.Б. Балакаев и Т.Р. Кордабаев в учебнике «Грамматика казахского языка. Синтаксис» (1961) для филологических факультетов университетов и педагогических институтов так же, как в учебном пособии Т.Р. Кордабаева «Синтаксис сложного предложения в казахском языке», выделяют 7 видов придаточных предложений [**Балакаев, Кордабаев, 1961**: 234].

Авторы учебного пособия О. Бүркіт, Ұ. Ержанова, Б. Өмірзақов «Қазіргі қазақ тілінің грамматикалық құрылымы: морфология және синтаксис», составленного для филологов, студентов и языковедов, сложноподчиненные предложения делят на 8 видов. Кроме вышеперечисленных предложений они указывают *придаточное предложение объяснения (түсіндірмелі сабақтас)* [Бүркіт, Ержанова, Өмірзақов, 2012: 272].

Авторы школьного учебника для 9 классов Т.Н. Ермакова, К.Ө. Бертілеуова, Р.А. Абишева выделяют 6 видов сложноподчиненных предложений, они не сочли нужным выделить *придаточное предложение сравнения (салыстырма бағыныңқы сабақтас)* [Ермакова, Бертілеуова, Абишева, 2019: 134].

В монографии К.К. Садировой «Изучение синтаксиса в тюркских языках (на основе материала башкирского, татарского и казахского языков)» автор рассматривает изучение синтаксиса в башкирском, татарском и казахском языках, приводятся общие закономерности и особенности сложноподчиненных предложений башкирского, татарского и казахского языков. Автор выделяет 8 видов сложноподчиненных

предложений, где к классификации М.Б. Балакаева и Т.К. Кордабаева добавлено *дольное сложноподчиненное предложение* (*үлестес сабақтас құрмалас сөйлемдер*) [Садирова, 2013: 67 – 70].

Синтаксический строй башкирского и казахского языков очень схож. Далее рассмотрим сложноподчиненные предложения, которые наиболее активно употребляются в башкирском и казахском языках, и сравним предложения по формам:

1. Придаточное предложение времени.

В башкирском языке в роли сказуемого выступают причастия и слова как *арала, сакта, вақытта*. Между предложениями ставится запятая. Например: *Әсәһе үлгән сакта, Айбулатка ун дүрт йәш ине* (Н. Дәүләтшина) ‘Айбулату было четырнадцать, когда умерла его мать’. В казахском языке функцию сказуемого выполняют причастия и такие слова как *кезде, күнде, уақытта, шақта*. Например: *Біз тың жерді игере бастаған кезде, жаңадан құрылып жатқан совхоздар үшін егіннің гектарына 8 центнерден өнім алуды белгіледік* ‘Когда начали осваивать вспашные земли, мы определили для формирующихся совхозов собрать с каждого гектара земли по 8 центнеров урожая’.

2. Придаточное предложение причины.

В роли сказуемого придаточного предложения причины выступает причастие прошедшего времени с суффиксами *-дан, -лыктан / -дыктан, -лектән / -діктен*. Например, башк.: *Әлә башка кеше булмагандан, без уның менән бик тиз үз кеше булып киттек* (Ә. Чаныш) ‘Из-за того, что не было другого человека, мы с ним быстро нашли общий язык’; каз.: *Құлағына жайлы хабар тигендіктен, Ақан киіне бастады* (С. Жүнісов) ‘Акан начал одеваться из-за того, что получил хорошую весть’.

3. Придаточное предложение цели.

Средством подчинительной связи обычно являются не союзы, а полелогии *өсән / үшін, тип / деп*, выполняющие функцию союзов цели. В качестве сказуемого придаточного цели выступают глаголы повелительного наклонения. Между предложениями ставится запятая. Например, башк.: *Хезмәт халқы тыныс йоклаһын тип, төндәр буйы керпек какмайһың* (Н. Изелбай) ‘Не замыкаешь глаза по ночам, чтобы трудящийся народ тихо спал’; каз.: *Соны Ербол біліп қоймасын деп, Әзімбай әдейі үндемеді* (М. Әуезов) ‘Чтобы Ербол это не узнал, Азимбай специально молчал’.

4. Придаточное предложение образа действия.

Функцию сказуемого или последнего компонента придаточного предложения выполняет причастие прошедшего времени с суффиксами *-дай, -дәй / -дей* или слово *тигәндәй / дегендей*. Например, башк.: *Азамат, бер ни булмагандай, тыныс кына йылмайып йөрөй* (Р. Солтангәрәев) ‘Азамат тихо ходит с улыбкой, будто ничего не произошло’; каз.: *Балалары анасынан тугандай, түрлері бір келбетте* ‘Дети будто родились от одной матери, все на одно лицо’.

5. Придаточное предложение сравнения.

Функцию сказуемого придаточного предложения сравнения синтетического типа выполняют причастия с аффиксом *-дай, -дәй / -дей*. Например, башк.: *Хәмзин корт саккандай ыргып торзо* ‘Хамзин соскочил, как будто его ужалила пчела’; каз.: *Басының ішінде қорғасыны босаған бір ескі сақа жүргендей, бірдеме сықылдайтын сияқты* (Ғ. Мүсірепов) ‘У него в голове что-то болтается, как будто там есть старая сака с расшатанным свинцом’.

6. Придаточное предложение условия.

Роль сказуемого придаточного условия выполняет условное наклонение. Например, башк.: *Башлаусыһы буһа, кеүәтләүсәһе табылыр* (поговорка) ‘Если найдется кто начнет, найдется и поддержка’; каз.: *Халық өз бақыты үшін күресетінін*

өзі білсе, оған ешбір жау төтеп бере алмайды (Х. Есенжанов) ‘Если народ узнает, что будет сражаться за свое счастье, никакой враг не сможет ему дать отпор’.

7. Придаточное предложение уступительное.

Функцию сказуемого придаточного уступительного синтетического типа выполняют глаголы условного наклонения с частицами *-да, -дә, -за, -зә, -ла, -лә, -та, -тә*. Между предложениями ставится запятая. Например, башк.: *Һыу йылынып өлгөрмәһә лә, бала-саға, йәш-елкенсәк комло ярзы һырып алды* (Ш. Янбаев) ‘Хоть и вода не нагрелась, ребята наполнили берег’; каз.: *Шындықтың жүзі қанша суық болса да, тура қарауымыз керек* (Т. Ахтанов) ‘Насколько бы не была строгой правда, мы должны смотреть ей в глаза’.

Вышеназванные 7 видов сложноподчиненных предложений встречаются в исследованиях многих казахских ученых, но придаточное предложение подлежащее (бастауыш бағыныңқы), места (мекен бағыныңқы), определительное (анықтауыш бағыныңқы), дополнительное (толықтауыш бағыныңқы) придаточные предложения встречаются у А. Байтұрсынова, а придаточное предложение сказуемое – у К.К. Жубанова.

А придаточные предложения меры и степени (дәрәжә-күләм) и следствия (һөзөмтә һөйләм) не встречаются ни в одной работе казахских ученых.

На наш взгляд все типы вышеупомянутых придаточных предложений, которые с истечением времени и изменением принципов классификации сложноподчиненных предложений, по структурно-семантическим особенностям не изменились, требуют детального изучения со стороны лингвистов. Далее мы рассмотрим виды придаточных предложений, которые имеются в башкирском языке, но встречаются не во всех исследованиях казахских ученых:

1. Придаточное предложение подлежащее.

Функцию подлежащего придаточного предложения выполняют местоимения *кем / кім*, в роли сказуемого – условное наклонение. Придаточное предложение раскрывает местоимение *шул / сол*, выступающего подлежащим главного предложения. Главное предложение употребляется после придаточного предложения, между ними ставится запятая. Например, башк.: *Кем йыш кына куркыу, хәуефкә бирелһә, шул башлыса куркак була* (Ғ. Хәсәйенов), ‘Кто всегда боится чего-то, тот обычно трус’; каз.: *Атаңа не қылсаң, алдыңа сол келер* (поговорка) ‘Что посеешь, то пожнешь’.

2. Придаточное предложение сказуемое.

Роль сказуемого в главном предложении выполняет местоимение *шул/сол*, после главного предложения ставится двоеточие. Например, башк.: *Минең һиңә әйтәһе һүзем шул: ултырайык әле, зинһар, ултырайык* (А. Таһиров); каз.: *Менің саған айтар сөзім сол: отырайықшы, өтінемін, отырайық* ‘Моё слово, которое тебе предназначено, это сядем, пожалуйста, сядем’.

3. Определительное придаточное предложение.

В придаточном предложении имеет место слово *кемдең / кімнің*, а в главном предложении в роли определения употребляется местоимение *шуның / соның*. Между предложениями ставится запятая. Например, башк.: *Кемдең белеме бар, шуның кәзере бар* (Народная поговорка); каз.: *Кімнің білімі бар, соның қадірі бар* ‘У кого есть знание, у того есть уважение’.

4. Дополнительное придаточное предложение.

Функцию сказуемого придаточного предложения синтетического типа выполняют причастия в форме исходного падежа. Например, башк.: *Тормош без уйлагандан рәхимһезерәк шул* (Н. Мусин); каз.: *Өмір біз ойлағаннан рақымсызырақ екен* ‘Жизнь беспощаднее, чем мы думали’.

5. Придаточное предложение места.

В придаточном предложении роль обстоятельства места выполняют вопросительные местоимения *қайза / қайда, қайзан / қайдан, қайһы / қайсы*, а в главном – указательные местоимения *шунда / сонда, шунан / содан*. Сказуемое придаточного предложения выражается изъявительным и условным наклонениями. Например, башк.: *Коралай қайзан үтһә, башкорт кыздары ла шунан үтә алдылар* (И. Физзәтуллин) ‘Где прошла косуля, оттуда же смогли пройти башкирские девушки’; каз.: *Жел қайда қуса, қаңбақ та сонда домалайды* ‘Куда гонит ветер, туда же катиться перекати-поле’.

6. Придаточное предложение следствия.

Характерная особенность придаточного предложения следствия в том, что оно употребляется после главного предложения и представлено только аналитическим типом. Придаточное присоединяется к главной части при помощи союзов, в главном предложении употребляется относительное слово *шундай / сондай*. Например: *Шишмә шундай бәләкәй, хатта ушлап һыу алырлык түгел* (Р. Солтангәрәев); каз.: *Бұлақ сондай кішкентай, тіпті алақанмен су ала алмайсың* ‘Родник такой маленький, даже ладонь не наполнишь водой’.

7. Придаточное предложение меры и степени.

Нередко в роли сказуемого придаточного предложения выступает деепричастие III формы. Например: башк.: *Қанаттарым талғансы эзләүҙән тукталмам* (Яр. Вәлиев); каз.: *Қанаттарым талғаниша іздеуден тоқталмаймын* ‘Буду искать, пока крылья не устанут’.

Таким образом, нами выявлены общие закономерности и особенности сложноподчиненных предложений башкирского и казахского языков. В результате детального изучения структурно-семантических особенностей сложноподчиненных предложений исследуемых языков, пришли к выводу, что синтаксис сложного предложения обоих языков изучен достаточно полно, однако нужно ввести в научный оборот придаточные предложения меры и степени и следствия в казахском языке, которые имеются в башкирском и в ряде других тюркских языков. В заключении подчеркнем, что сопоставительный анализ на структурном, семантическом и функциональном уровнях обеспечит всестороннее раскрытие специфики изучаемых языков.

Список использованной литературы:

1. Троянский А. Краткая грамматика татарского языка. – Петербург, 1814. – С. 87.
2. Казембек М.А. Общая грамматика турецко-татарского языка. – Казань, 1846. – С. 312.
3. Әхмәр К.З. Грамматика. II киек, синтаксис. – Өфө, 1933.
4. Ғәлиев С. Грамматика. Синтаксис. II киек. – Өфө, 1938.
5. Дмитриев Н.К. Грамматика башкирского языка. – М. – Л., 1948; – М.: Наука, 2007. – 239 с.
6. Сәйетбатталов F.F. Башкорт теле. 2-се том. Кушма һөйләм синтаксисы. – Өфө: Китап, 2002. – 432 б.
7. Байтұрсынұлы А. Тіл – құрал. – Алматы: «Сардар» баспасы, 2009. – 348 б.
8. Қордабаев Т.Р. Қазақ тіліндегі құрмалас сөйлемдер синтаксисы (оқу құралы) 2-ші басылым. – Алматы, «Санат» 1995. – 176 б.
9. Жұбанов Қ.Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алма-ата: Наука, 1966. – 361 б.
10. Аманжолов С.А., Сауранбаев Н.Т. Қазақ тілінің грамматикасы. II-бөлім Синтаксис. Орталау және орта мектептерге арналған оқулық. – Алма-ата: Қазақ мемлекет баспасы, 1939. – 87 б.
11. Аманжолов С.А. Қазақ тілі ғылымы синтаксисінің қысқа курсы. – Алма-ата, 1940. – 145 б.
12. Балақаев М.Б., Қордабаев Т.Р. Қазіргі қазақ тілі грамматикасы: Синтаксис. Университеттер мен педагогтық институттардың филология факультеттеріне арналған оқулық. – Алматы: Қазақтың мемлекеттік оқу педагогика баспасы, 1961. – 293 б.
13. Бүркіт О., Ержанова Ұ., Өмірзақов Б. Қазақ тілінің грамматикалық құрылымы: морфология және синтаксис: Оқу-әдістемелік құрал. – Орал: М.Өтемісов атындағы БҚМУ Баспа орталығы, 2012. – 299 б.
14. Ермекова Т.Н., Бертілеуова К.Ә, Абишева Р.А. Қазақ тілі: жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Нұр-Сұлтан: Арман-ПВ, 2019. – 240 б.

15. Садирова К.Қ. Түркі тілдері синтаксисының зерттелуі: Монография / Жауапты ред. Ж.А. Манкеева. – Алматы: "Үшкіян" баспасы, 2013. – 86 б.

16. Валиева Л.Г. Кондициональные и уступительные отношения в тюркских языках // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, № 2, 2014. – С. 4.

17. Вопросы синтаксиса современного русского языка / Ред. В.В. Виноградов. – М.: Учпедгиз Переплет, 1950. – 414 с.

18. Грамматика современного башкирского литературного языка / Отв. ред. А.А. Юлдашев. – М.: Наука, 1981. – 495 с.

19. Сәмситова Л.Х. Хәзерге башкорт теле. Кушма һөйләм синтаксисы: Курс программаһы. – Өфө: Вагант, 2005. – 32 б.

20. Сәмситова Л.Х., Таһирова С.А., Рәхимова Э.Ф., Исламова Т.М. Башкорт теле. Кушма һөйләм синтаксисы: Укытыу туған (башкорт) телендә алып барылған дәйөм белем биреу ойшмаларының 8-се класы өсөн дәреслек. – Өфө: Китап, 2020. – 208 б.

THE OPPRESSION OF WOMEN IN A PATRIARCHAL SOCIETY WITH REFERENCE TO CHARLOTTE BRONTE'S WORKS

Satybaldina M.M.

4th year Student of Foreign Philology Department of L.N Gumilyov ENU

Scientific supervisor – Nurkenova S.S.

Candidate of Philological Sciences, Professor of Foreign Philology Department

Nur-Sultan

Аңдатпа: Джейннің өз оқырмандарына: "сол күні серуендеуге мүмкіндік болмады" деген алғашқы мәлідемесінен "Джейн Эйр" шектеулер туралы болатыны бірден белгілі болды. Бұл жұмыс Шарлотта Бронте өмірі мен шығармашылығындағы шектеулерге және соның салдарынан қысымға салынған әйел бейнесін көрсетеді. Мақалада оқишаулау мен қысымшылықтың Шарлотта Бронтенің ерте өміріне әсерін және оның жұмысына, атап айтқанда алғашқы жарияланған және соңғы жарияланған "Джейн Эйр" және "Виллетт" романдарына қалай әсер еткенін қарастырады. Бұл мақалада Бронте ортасының бейнесі көрсетіледі.

Тірек сөздер: Шарлотта Бронте, қысымшылық, әлеуметтік тап, гендерлік рөлдер, Викториялық қоғам.

Аннотация: Из вступительного заявления Джейн к своим читателям: "В тот день не было возможности прогуляться", сразу становится ясно, что "Джейн Эйр" будет историей ограничений. Статья рассматривает ограничение и, как следствие, угнетение в жизни и творчестве Шарлотты Бронте. В этой работе будет рассмотрено влияние изоляции и угнетения на раннюю жизнь Шарлотты Бронте и то, как эти переживания повлияли на творчество Шарлотты, в частности на ее первый опубликованный и последний опубликованный романы "Джейн Эйр" и "Виллетт". Также будет дана оценка окружению, с которым Бронте взаимодействовала, была изолирована.

Ключевые слова: Шарлотта Бронте, угнетение, социальный класс, гендерные роли, викторианское общество.

Abstract: From Jane's opening statement to her readers, 'There was no possibility of taking a walk that day', it is immediately clear that Jane Eyre will be a tale of restrictions. It is restriction and, as a result, oppression in Charlotte Brontë's life and work that this thesis interrogates. This thesis will examine the impact of isolation and oppression on Charlotte Brontë's early life and how these formative experiences impacted on Charlotte's work specifically her first published and last published novels, Jane Eyre and Villette. This thesis will also assess the collectives which Brontë engaged with, was excluded from or collided with in her early life and the resulting empowerment or disenfranchisement that this inclusion and exclusion produced.

Keywords: *Charlotte Bronte, oppression, social class, gender roles, Victorian society.*

Oppression pursues the characters in all of Bronte's completed works, as well as the characters in her unfinished novels. However, within the two texts under consideration in this thesis, the concept of oppression collides with a diverse range of characters, including those whose social positions, at least on the surface, appear to place them beyond the reach of the juggernaut of oppression, as demonstrated in this thesis. Bronte exposes the varied nature and effect of oppression on her characters in *Jane Eyre* and *Villette* - the psychological, physical, emotional, and financial challenges that are indicative of life in an oppressed environment.

As a result of her studies of writers such as Ann Radcliffe and Blackwood's *Edinburgh Magazine*, Charlotte crafts claustrophobic settings that integrate gothic tropes gathered from her reading of stories of sensation found in Blackwood's *Edinburgh Magazine*. *Jane Eyre* is a novel in which she portrays Jane as a small kid who lives in conditions in which she is emotionally isolated to the extreme. Jane takes on this sense of loneliness and allows it to define her, at least in the eyes of those who are looking at her. Isolation reveals itself in Jane's conduct and her attitude to life in various ways. Her initial appearance is as this secluded kid, hidden away in the window seat behind the red curtain, oppressed by her caretakers and choosing to restrict and control herself in reaction to this oppression. She is introduced in this manner throughout the film. Later in the novel, the behaviors of the adult Jane will be reminiscent to those of Jane when she was a kid. She is once again hidden behind the curtains, peeking out upon the action as it unfolds, allowing her to keep an eye on things while staying completely undetected herself. Jane observes the entrance of Thornfield of Rochester and his company, which includes her future antagonist, Blanche Ingram, at Thornfield of Rochester. As soon as she is persuaded to attend the evening, if only on the fringes, Jane hides in the shadows once more, this time in the living room of Thornfield while the Ingrams conduct business.

In a similar vein, Charlotte Bronte develops another character in *Villette* who is weak, orphaned, and all but friendless, just like her main character. Lucy Snowe is a lonely, unattractive, and impoverished woman, much like Jane. Lucy, like so many others, is forced to fend for herself in a society that provides her with few opportunities and many obstacles. When Lucy attempts to fend for herself, even if she is successful, she is met with anger and distrust by others around her. Due to the brainwashing she has received from society, Lucy is also self-restrictive. Lucy's constraint is exemplified by her solitude, which she has forced on herself. She sits alone in the darkness of the dormitory, she travels around the narrow alleys of Labassecour, and she participates in a small amount of socializing.

It was Charlotte Bronte who first wrote about tyranny and isolation in her novel *Wuthering Heights*, and her characters mirror the same feelings of despair and helplessness that she experienced in her own life. The landscapes she constructed are a reflection of the personal turmoil she was experiencing. These struggles are faced not just by her heroines, but also by all of the characters that populate her writings, all of whom, as this thesis will demonstrate, are subjected to some type of oppression in some way. This thesis examines the ways in which Bronte tackles oppression, both directly and indirectly, in her writing. Moreover, it examines Bronte's omissions in the representation of oppression, which may be found in her portrayals of those who live on the periphery of her novels. When compared to her heroines Jane and Lucy, these people frequently occupy a place at the bottom of the social and economic ladder.

The discussion of Bronte's engagement with structured and accepted power in this thesis calls into question the possibility that she had the ability to offer an overt social critique of social stratification, despite the fact that such a critique emerges in the readings of her novels by their contemporary readers. This examination of Bronte's own level of conditioning,

acceptance, and, as a result, indoctrination into the social rules and mores of her day is at the heart of this examination of her own potential.

Consequently, it is argued in this thesis that the literary texts of Charlotte Bronte reveal rather than explore oppression of the individual in relation to the perception that a hierarchically structured society, such as the society of Bronte's day in Victorian England, will unavoidably disenfranchise and marginalize all of its members, though some will be disenfranchised and marginalized to a greater extent than others. The characters created by Charlotte Bronte that are used in this thesis as examples of oppressed people live lives that are restricted in some way – whether by the society they are a part of or excluded from, the expectations or absence of family, the availability or lack of resources, or a combination of these factors. Through the characters she creates, Charlotte Bronte explores the ways in which oppression acts both on the individual and across society in a variety of ways and to varied degrees.

This argument expresses itself from the standpoint of literary studies. That which this thesis investigates are literary representations of oppression, specifically the ways in which hierarchical power operates and proliferates among both oppressed and their oppressors, as revealed by the novels *Jane Eyre* and *Villette*. For the purpose of better understanding these literary representations of oppression, two of Charlotte Bronte's most important works have been chosen for analysis. These texts are two of her most important works, both of which deal with the multilayered effects of oppression across varying cohorts and collectives of individuals.

Despite the fact that the study of the repercussions of isolation and marginalization in Charlotte Bronte's works is still ongoing, although the concept of collectives as a vehicle of inclusion and exclusion is not new, the approach to this analysis offered in this thesis is distinctive in that it employs for the first time the notion of collectives as a vehicle of inclusion and exclusion both within Bronte's life and within her texts. Considering the concept of collectives opens up a new window through which we may see the manifestations of isolation and the operation of oppression that are present in the literature. After doing such a study, it is concluded that *Jane Eyre* and *Villette* represent a sense of oppression as impacting everyone in society, including the rich and poor, as well as the powerful and marginalized. In order to maintain their position of privilege, even members of the elite are revealed to be confined and to behave in ways dictated by the dominant system, which they must serve.

As we read Bronte's biography, we will be able to better understand the frustrations and conflicts she went through as she attempted to reconcile the Victorian ideal of the responsible daughter and gentlewoman with her burning ambitions to create, write, and live a life that was deemed inappropriate for a woman by the Victorian social hierarchy. This thesis examines Charlotte Bronte's life through the lens of social psychology, drawing primarily on biographical treatments by Lyndall Gordon, Juliet Barker, and Mrs Gaskell, as well as the significant documentation Charlotte herself left behind in the form of letters to friends and family, which have been collected into three comprehensive volumes.

In order to examine collectives both in Bronte's personal life and in the lives of the characters she created, this thesis draws on the work of social psychologist Harry C. Triandis, as has previously been mentioned in this introduction. This argument, in particular, draws on Triandis' work on collectivism and individuality to provide a fresh understanding of both Bronte's writings and her life, as well as a new interpretation of her work. As a result of his research, Triandis is able to examine and contrast the conduct of individuals from collectivist and individualist societies. His study analyzes the many types of conduct exhibited by persons who are influenced by these various cultural ways of being and behaving. However, despite the fact that Triandis's judgment is based on cultural differences, his results may be applied to a wide range of populations. Charlotte and the Bronte family are used as an example of a collectivist culture in this thesis, which applies his results to Charlotte and the Bronte family.

Triandis study delves deeper into the formation of groups inside collectives, as well as the ways in which these groups promote inclusion or exclusion. Specifically, this thesis will look at the ingroups that emerged inside the Bronte family collective and how both the collective and the in groups to which Charlotte belonged were important in her personal and creative growth.

It is an acknowledged condition in this thesis that there will be an inescapable hierarchical power structure that will arise within society, collectives, and organizations at some point in time. Through the works she develops from within this stratified society, Bronte exposes the ways that this system operates and maintains its power base within her own worldview. It is asserted that much of what influenced her work was reflected in her life and experiences. Because hierarchical power is a main engine of oppression in Jane Eyre and Villette, as well as in Bronte's own life, the way in which hierarchal power is mirrored is a central subject of study. The novel Jane Eyre investigates the distribution of power among the affluent and aristocratic classes. Rochester's connection with Bertha and subsequently Blanche Ingram demonstrates that money and nobility may be interchangeable and exchangeable in certain circumstances. Rochester married Bertha, a wealthy but 'intemperate' woman, and afterwards pursued Blanche, a poor but well-connected young lady. The development of each character's cultural capital and personal strength is dependent on the contributions of the other characters. In doing so, they are also supporting the ideology and cultural framework that affects their decisions and actions. As a result, authority stays in the hands of the chosen social group or class.

In Jane Eyre, Jane is oppressed, but so are other characters who are members of the affluent elite, albeit in various ways. Most obviously, Bertha, Jane's dark twin, is oppressed, but so are Rochester, Blanche Ingram, and Mrs Reed and her kids, all of whom are oppressed in different ways. Villette's Lucy Snowe expresses her feelings of isolation and oppression in an extreme manner that, when compared to the other Bronte characters examined in this thesis, is only surpassed by Bertha Mason, whose representation by Bronte will be shown to be another example of hierarchical oppression in this thesis. Because Lucy's fury about her social standing is directed inside, all of her conflicts are fought against herself, rather than against others. It is in Villette that Bronte most effectively expresses the frustration that a woman like herself feels when she finds herself in a society that is unprepared for her and refuses to welcome her. The battle for self-assertion that Bronte's heroines engage in as they fight against tyranny is classified by Michael Vander.

The principal protagonists in her novels and short stories are all confined in some way, whether physically or psychologically. It was common for Bronte to position her characters in situations where their psychological and emotional imprisonment was mirrored by their physical environment and the areas they were allowed to occupy. This physical depiction of captivity is displayed on a frequent basis throughout the writings. Both Jane's incarceration in therefrom as well as her allocation of a room at Thornfield serve as examples of this phenomenon. Her access restrictions are clearly established in each of these locations.

To conclude, we want to say that this thesis has been to illuminate the oppression which is manifest in both Jane Eyre and Villette as well as the way in which Charlotte Brontë was herself informed by the oppression particular to her time and place in history, her social position and her gender.

As the biographical assessment of Charlotte Brontë's life revealed, oppression in various forms helped to shape the writer she became. Both novels examined in this thesis were influenced by Brontë's lived experience as a governess and, as a result, signal to the reader what this lived experience was like for her. More importantly, in regards to what this thesis addresses, both of these texts point towards Brontë's own experience of the feelings of isolation, when

separated by necessity from family, and the frustration experienced by her when these separations diverted her energies from her creative ambitions.

Because of the multifarious nature of the way in which oppression operated in the Victorian age, particularly in regards to women such as Brontë who were devoid of wealth and had limited access to securing financial independence and who were reluctant to engage in unions of convenience, the representation of oppression in Jane Eyre and Villette manifests in a variety of ways. The nature of oppression that Brontë addresses is complex in its scope. For this reason the treatment of all manifestations of oppression is beyond the purview of this thesis.

Finally, arrived at through the analysis presented in this thesis is that Brontë's work ultimately does both. While she points to failings of and inequities in her society Brontë is also conditioned by that society, what she is capable of exposing is therefore limited. The impact of her work and the dialogue it continues to foster however make Brontë's creative intent of less importance than the lines of inquiry her writings have initiated and how these inquiries continued to be pursued.

References:

1. Alexander, Christine. "That Kingdom of Gloom": Charlotte Brontë, the Annuals, and the Gothic', *Nineteenth-Century Literature*, Vol. 47, No. 4 (Mar., 1993), p 409- 436
2. Armitt, Lucie. 'Haunted Childhood in Charlotte Brontë's Villette.' *Yearbook of English Studies* (2002)
3. Barker, Juliet. *The Brontës*, (London: Weidenfeld and Nicholson, 1994)
4. Brontë, Anne *The Tenant of Wildfell Hall*, (Hertfordshire: Wordsworth, 1984)
5. Brontë, Charlotte. *Jane Eyre*, (London: Penguin Press, 1996)
6. Brontë, Charlotte. *Villette*, (Oxford: OUP, 1984)
7. *Female Beauty*, Brontë Studies, Vol. 34 No. 3, (November 2009)

«БАҚЫТ» КОНЦЕПТІНІҢ ПОЭТИКАДА КӨРІНІС ТАБУЫ

Темірбай А.Х.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ I курс магистранты,

Жуманбекова Н.З.

ф.ғ.к., шетел филологиясы кафедрасының профессоры

Аңдатпа: Қазіргі тіл білімінде тіл мен мәдениет арасындағы байланыс жоғарғы қызығушылықтың туындауымен сипатталады. Бұл мақалада когнитивті лингвистиканың орталық тұжырымдамаларының бірі – «концепт» қарастырылады. «Бақыт» лингвомәдени ұғымы және оның танымдық түсіндірмесі қарастырылады. Отандық және шетелдік зерттеушілердің жұмыстарына сүйене отырып «бақыт» ұғымының танымдық және лингвомәдени қырлары, эмоциялық мағыздылығы сипатталады. М. Мақатаевтың өлеңдеріндегі жиі кездесетін «бақыт» ұғымына түсіндірме беріледі.

Тірек сөздер: ұғым, бақыт, эмоция, лингвомәдениеттану, таным.

Аннотация: В современном языкознании связь между языком и культурой характеризуется возникновением высокого интереса. В данной статье рассматривается одна из центральных концепций когнитивной лингвистики – «концепт». Рассматривается лингвокультурологическое понятие «счастье» и его когнитивная трактовка. На основе работ отечественных и зарубежных исследователей описываются когнитивные и лингвокультурные аспекты, эмоциональная осмысленность понятия «счастье». Дается объяснение наиболее распространенному понятию «счастье» в стихах М. Макаева.

Ключевые слова: концепт, счастье, эмоция, лингвокультурология, когниция.

Abstract: In modern linguistics, the connection between language and culture is characterized by the emergence of high interest. This article discusses one of the central notion of cognitive linguistics – "concept". The linguistic and cultural concept of "happiness" and its cognitive interpretation are considered. Based on the works of domestic and foreign researchers, cognitive and linguocultural aspects, emotional meaningfulness of the concept of "happiness" are described. The concept of "happiness" in the poems of M. Makatayev is explained.

Keywords: concept, happiness, emotion, linguoculturology, cognition.

Лингвомәдениеттану - тіл біліміндегі салыстырмалы түрде жаңа ғылыми пән болып табылады, оның міндеттеріне тіл мен мәдениеттің өзара байланысын зерттеу және сипаттау кіреді. Қазіргі таңда "концепт" термині лингвомәдениеттанудың негізгі бірлігі бола отырып, кеңінен таралуда.

Тілді когнитивтік тұрғыда зерттеу әлемдік тіл білімінде үлкен бағытқа айналды. Тіл арқылы көрініс тапқан санадағы дүниелер бейнесін анықтайтын когнитивтік талдаудың негізгі әдіс-тәсілдері мен теориясы Н. Хомский, Дж. Лакофф, М. Минский, Г. Филмор, Э. Кассирер, Ю. Апресян, В. Маслова, Е. Кубрякова, Р. Павиленис, Ю. Караулов, Д. Лихачев т.б. еңбектерінде тұжырымдалған. Ал қазақ тіл біліміндегі когнитивтік бағыттың қалыптасуында этнолингвистикалық зерттеулер ерекше мәнге ие. Ә. Қайдар, Е. Жанпейісов, М. Копыленко, Ж. Манкеева, Г. Смағұлова т.б. зерттеулері тек этнолингвистика үшін ғана емес, когнитивтік зерттеулер үшін де құнды. Ал таза когнитивтік бағыттағы ізденістерді Г. Гиздатов, Э. Сүлейменова, К. Дуйсекова т.б. еңбектерінен көруге болады.

Г. Смағұлова өзінің монографиялық еңбегінде лингвомәдениеттану-дың елтанудан және этнолингвистикадан өзіндік айырмашылықтары бар екенін атап көрсетеді:

- тіл үйрету лингвомәдениеттану мен этнолингвистика пәндерінің мақсатына кірмейді. Мұнда ең бастысы, тіл мен мәдениеттің байланысы қарастырылады.

- лингвомәдениеттанудың зерттеу объектісі – заттық және рухани мәдениеттің қазіргі ұлт менталдығының қаңқасы ретінде көрінетін халықтық санада сақталған фразеологизмдердің түрлі дискурстық типтерде жүзеге асырылуын айқындау.

- этнолингвистикалық бағыт фразеологизмдердің қалыптасуын тарихи реконструкциялау, яғни қалыптасуын тарихи диахрондық сипаттау болса, лингвомәдениеттану фразеологизмдердің қалыптасуын синхрондық талдаумен жүзеге асырады [1].

Когнитивті лингвистиканың басты мақсаты тілдік қабілетті немесе тілді ішкі когнитивті құрылым ретінде білу, сөйлеушіні-тыңдаушыны ақпаратты өңдейтін өз алдына жеке модульдерден тұратын жүйе ретінде сипаттап, түсіндіру.

Қазіргі тіл білімінде «тілдік концептуализация» ұғымы әртүрлі түсіндіріледі. Тілдің концептуализациясы - бұл «лексикалық бірліктердің мазмұнын семантикалық бейнелеу әдістерінің жиынтығы», «жаңа идеяларды құрудың айқын процесі», «адамның санасындағы оның айналасындағы қоғамдастықтың, объектілердің, жағдайлардың, қатынастардың және олардың арасындағы қатынастардың жаңа бағыт алуы».

Тілдегі концептілер ұлттың, халықтың мәдениетіне, әдебиетіне, ғылымына, тарихына, тәжірибесіне, дініне тікелей тәуелді. Ол қатып қалған семиотикалық жүйе емес, керісінше, белгілі бір ұлттың мәдениеті негізінде уақыт пен кеңістікте өзгеріп отырады. «Концепт» термині сияқты «концептілік талдау» (концептуальный анализ) терминіне де лингвистикалық талдауды кең мағынасында күнделікті өмірде мағыналары анықталатын тірек сөзді қатардың талдануы деп түсінеміз. Концептілік талдаудың тәсілдері мен принциптері түрліше сипатта болуы ықтимал. Ол тәсілдер сөздің семантикасын сипаттау, оның тілді қолданушының санасына енген ықпалын я болмаса сөздің

семантикасын талдау және әр түрлі мәдениеттегі бір тірек сөзді жалпы мәдени сөздердің мағыналарын салыстыру тұрғысында болу да мүмкін. Тар мағынасында концептілік талдауды екі мағынада түсінуге болады:

- а) мәдени құбылыстың, ұғымның немесе мәдени қабаттың концептілердің көмегі арқылы талдануы;

- ә) сөздерді мәдени құбылыс ретінде қарау арқылы олардың прагматикасы мен семантикалық құрылымының талдануы.

Кез-келген мәдени концепт адам санасында өріс ретінде қолданылады. Бұл өрістің элементтері олардың алғашқы мағынасының негізінде бірігеді. Концептілік өріске тілдік бірліктің енуі оның семантикалық құрылымында өрістің барлық элементтеріне ортақ болып табылатын концептілік мағынаның болуымен анықталады. Өрістің түп негізгі элементіне солконцептілік мағына тірек болса, олардың меншікті, негізгі мағыналары дамитын қосымша элементтеріне таяныш болады. Сөйтсе де, өрістің негізгі элементінен туындаған алғашқы ментальдық түсінік басқа да элементтерде түрліше дәрежеде көріне алады.

З.К. Дербишева өзінің монографиялық еңбегінде концептінің когнитивті құрылымы келесідей құрадалы деп береді:

- 1) Понятийное ядро.
- 2) Семантическая сфера.
- 3) Когнитивная сфера.
- 4) Образно-символическая сфера.
- 5) Культурно-ценностная сфера [2].

С. Г. Воркачев өзінің монографиясында «бақытты» фелицитарлық концепция ретінде талдап, оның аккумулятивтік, коэффициенттік және операторлық қырына талдау жасайды. Бұл талдауларда бақыт ұғымын зерттеген философтардың еңбектеріндегі бақыттың фелицитологиялық үш саласы (эвдемонизм, гедонизм, утилитаризм) туралы айтқан пікірлерін семантикалық тұрғыда қараған.

С. Г. Воркачевтің жұмысында лингвомәдени концептінің негізгі сипаттамалары келесідей танылады:

1. оның көп қырлылығы синтетизмінің салдары ретінде - шартты диверсификацияланған компоненттердің болуы;
2. иерархиялық құрылымдылығы, тән белгілердің жүйелік тәуелділігі;
3. этно ерекшелігі [3].

Концептілік ұғымға ие болу үшін белгілі бір ұлттың қолданысындағы сөздер сол ұлттың ғасырлар бойғы мәдениетімен, дәстүрімен, дінімен, тілімен тығыз байланыста қолданылып, белгілі бір ұлттық-мәдени дәрежеге жетуі керек. Ұлт мәдениеті, діні, салт-дәстүрі және тілімен біте қайнасып, ұлттың болмысын бойына сіңірген танымдық түсінік беретін сөздер өте көп. Солардың бірі – **бақыт** концептісі. Аталған концепт – кез келген этноста қалыптасқан универсалды, дерексіз күрделі құбылыс.

"Бақыт" ұғымы өмірдегі құндылықтардың негізгі ірге тасы ретінде сипатталады, соның негізінде сенімдер, принциптер мен максаттарды айқындайды және осының негізінде «махаббат», «сенім», «үміт» және «тағдыр» секілді ұғымдарымен тығыз байланыста болады. Бұл адам өмірінің мән-мағынасымен, адам баласының өмір сүруінің негізгі мақсаты ретінде қалыптастырумен тікелей байланысты.

С.И. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде «бақыт» ұғымы *сәттілік, жетістік, толық қанағаттану сезімі мен күйі* ретінде түсіндіріледі. Оксфордтың ағылшынша сөздігі бақыттың анықтамасын *ләззат, қанағаттану, сәттілік, бақытты сәйкестік, кездейсоқтық* ретінде жазады. «Бақыт» ұғымының синонимдерін талдау келесі

ұғымдарды білдіреді: *ләззат, орындылық, қуаныш, қанағат, әл-ауқат, өркендеу, ризашылық, жеңіс, жетістік және бейбітшілік.*

Қазақ халқының түсінігінде өмірдің белгілі мәнділігі бақыттың алғышарты болып табылса, екінші жағынан бақытқа деген ұмтылыс өмірдің өзіне белгілі бір мән-мағына береді. Мән-мағынасыз өмір сүру – адам үшін бақытсыздық және керісінше адам өз өмірін терең пайымдай алса ғана, бақытсезімін сезіне алады. Бақыт ұғымы моральдық сананың тұрақты әрі құбылмалы қондырғысы болып қана қоймай, күнделікті тіршіліктің де бағыт-бағдарын айқындайды.

Бақыт концептісі когнитивті лингвистика саласы бойынша ғаламның тілдік әлеміндегі түрлі концептілерді зерттеп жүрген зерттеушілердің еңбектеріндегі тақырыпқа байланысты тұстарда қысқа түрде айтылып кетеді. Мысалы, Ж.Т.Балмағанбетованың зерттеуінде тағдыр концептісін талдай келе, қазақ лингвомәдениетіндегі *бақытты тағдыр мен өмір* концептісін *бақ, бақыт* концептілерімен байланыстырады. «Бақыт тағдыр сыйлаған сәтті жайт мағынасын бере отырып, көптеген фразеологизмдерде кездесетіндігін айтады: бақыт құшағында, бақыты жанды, бақытты сынау, бақыт құсы қонды» [4].

«Ғасыр ақыны» атанған Мұқағали өлеңдері – өзінің мазмұны, тақырыбы, көтерген мәселелері жағынан өміршең туындылар. Оның өлеңдерін оқи отырып, көкейінде жүрген түрлі ойлар мен адам бойындағы әрқилы сезімдердің өлең боп өрілгеніне қайран қаласың.

Ақын шығармаларын талдау барысында оның туындыларында кездесетін «бақыт» концептісін үшке бөліп қарастырдық:

а. Бақыт тақырыбына жазылған өлеңдері;

б. Отан, туған жер, халық тақырыбына жазылған өлеңдеріндегі бақыт ұғымы;

с. «Бақыт» концептісінің әртүрлі тақырыптарда келуі.

а. Бақыт тақырыбына жазылған өлеңдері. М.Мақатаев өмір, тағдыр, махаббат т.б. ауқымды тақырыптармен қоса бақыт тақырыбына да кеңінен тоқталған. Оның осы тақырыпта жазған өлеңдеріне: «Тілек», «Шеше, сен бақыттысың», «Бақыт іздеп несіне шаршағанмын», «Бақыт деген», «Қарға адым жерде тұр еді менің бақытым», «Бақыт іздеп», «Басыма менің бақ қондың», «Бақытым алыста» т.б. жатады.

Ақын «Тілек» деген өлеңінде «ақпай жатып су алғаннан», «уайымсыз, қайғысыз шаттанудан» сақта дей келіп, «басыма бақытты үйіп-төгіп берме», «жарты бақыт» қана жетеді дейді. Бұл өлеңдегі «Басыма берме бақыт үйіп-төгіп», «жарты бақыт», «үйіп-төгіп бақытты берме маған» тіркестері «бақыт» ұғымын ақын стилі арқылы концептілік деңгейге көтеріп, осы ақпараттық деректер арқылы туындының мән мәтініне қанағатшылдық ұғымын сыйғызып тұр. Ақынның осы қанағатшылдық идеясы бақыт жайлы жазған өзге өлеңдерінде де көрініс тауып отырады. Мысалы, «Бақыт іздеп» өлеңінде ақын «бұйырмаған бақытты іздеп қайтем, бақыт аспаннан тыйылмай жауса да, бәрібір бұйырған сыйымды аламын. Бақыт іздеймін деп жүріп, бір күні о дүниеге кетерімді де білмей қалып жүрермін» деген ойды айтады.

«М.Мақатаев өзін-өзі айта отырып, арман мен бақыт туралы тақырыптарға қоғамдық ақыл-ойдың тәжірибесінен жинақтаған өмір шындығын, адамдардың арманы мен тілегін бейнелі түрде асқақтата суреттейді... Дүниеге келген әрбір адам өзінше армандап, өмірде өз бақытын еншілеуге ұмтылады» - дейді К.Хамидуллаев.

Ақынның «Қандай бақыт!» өлеңіндегі бақыт бейнесі қоғамдық ақыл- ойдың тәжірибесінен жинақталған өмір шындығы секілді. Автор күннің шыққанына, нәзік күннің нұрына қуанады. Ақын үшін бақыттың мәні әлемдегі әрбір жана күннің өмір

сүруінде, табиғаттың сұлулығында, қоршаған ортадан ғажайып, керемет заттарды байқау, көру мүмкіндігінде жатыр.

б. Отан, туған жер, халық тақырыбына жазылған өлеңдеріндегі бақыт концептісі. М. Мақатаевтың әйгілі «Үш бақытым» өлеңі –шынымен де әр заманда өзіндік бір мәнге ие болатын өлеңдерінің ішіндегі шоқтығы биік туындысы. Ақын үшін бақыт – ең алдымен оның халқы. «Ең бірінші бақытым – Халқым менің» деп өзі де халқын алғашқы бақыты деп санайды.

Ақын үшін бақыт – ең алдымен оның халқы. «Ең бірінші бақытым – Халқым менің» деп өзі де халқын алғашқы бақыты деп санайды. Мұқағали ақынның келесі бақыты – қазіргі кезде күнде айтып, жазып жауыр болған қасиетті Тіл. Қиын қыстау кеңестік кезеңнің өзінде «Ал, екінші бақытым —Тілім менің, Тас жүректі тіліммен тілімдедім» -деп шартарапқа жар салған. Ақын Тіл жоғалмасын, өшпесін деп жаны қиналады. М. Мақатаев үшін Отан – киелі, қасиетті, қастерлі. Бақ та, бақыт та, құт та осы Отаннан тарайды. Отан – Мұқағалидың үшінші бақыты емес, ең алғашқы бақыты. Ақынның бақытты бірінші, екінші, үшінші деп санамалап беруі қандай кезеңде болмасын адам баласына ең қажетті үш қасиетті ұғымды бар болмыс-санасымен адамзатқа жар салып тұруында. Ақынның Отан, туған жер, халық, ел туралы жазған өлеңдері өте мол десек, басқа өлеңдеріне қарағанда дәл осы тақырыпта жазған жырларында бақыт сөзімен қатар, бақ, құт, тәлей сөздері өте көп кездеседі.

с. «Бақыт» концептісінің әртүрлі тақырыптарда келуі.

М.Мақатаев өлеңдеріндегі ассоциация туралы А.Әмірбекова былай дейді: «Ассоциация – дүниені тануда адам санасындағы алғаш пайда болатынментальді сигналдар, білім алудың бір тәсілі. Ассоциация арқылы тану – бұрынғы тәжірибелер мен жаңадан қабылданған түсініктер арасындағы байланыс. Мысалы поэтикалық мәтінде **Бақыт** концептісі мынадай ассоциациялық өрісте танылған: Бақыт жалпыадамзаттық танымда → *жастық шақ* → *көктем* → *күн нұрының шашылуы* → *гүлдену* → *қуаныш*. **Бақыт** жалпыұлттық танымда → *береке* → *бірлік* → *малдың төлдеуі* → *бала сүю*» [5].

Ақын түсінігіндегі бақыт көбінесе, оның тағдырымен тікелей байланысты. Мысалы, *Қаладан бақыт табылып, Жақсарып жүр ғой күтімім. Аңсаймын кейде сағынып, Қыстаудың көкшіл түтінін* [6] (*бақыт табу* – фразеологизм) өлең жолдарында ақын Алматыға көшіп келіп, қала ұнаса да, «көкшіл түтінді қыстауды аңсайды». *Атақ қуып, бақ қуып, даңқ қуып, Біреулерден жүргем жоқ арту үшін* [6]. (*бақ қуып* – фразеологизм); *Өтсе, Өтсін! Басыма бақ бұйырмай. Тіл кесілмей, тұрса екен жақ қиылмай. Енді менің күнелтер жағдайым жоқ, Шығыршықта айналған ақ тиындай* [6] (*басқа бақ бұйырмау* – фразеологизм); *Бәрі де бар.... Басымда бәрі де бар. Жан емеспін жарымжан дәріге зар. Жетпейтіні – жүректің әні болар, Бақыт, бақтың тарыдай дәні болар...* [6] (*Бақыт, бақтың тарыдай дәні болар* – окказионализм); *Не жыныбар?! Бақыт мені көргенде, Кетеді үркіп, енді жете бергенде* [11].

Қорыта келе, М. Мақатаев шығармаларындағы бақыт концептісі-мен келген ақпарттық деректер өте мол. Өлеңдерде бақыт концептісі жеке өзі тұрып та, фразеологизм құрамында келіп те, ақындар стиліне тән эгологизм, окказионализм түрінде қолданылып, тілдің көркемдік айшықтарын эмоционалды-экспрессивті тұрғыда байытады. Халық дүниетанмындағы бақыт ұғымы ақындар туындылары арқылы концептілік деңгейге көтеріліп, қазақ әдеби тілінің сөздік қорын байытуда өзіндік ерекшелігімен айқындалады.

Сонымен, зерттеудің жалпы идеясы – «бақыт» ойлау мен мәдениеттің негізгі ұғымдарының бірі ретінде қарастыру болды. Бақыт ұғымы *махаббат, үміт, сенім, жақсылық* сияқты ұғымдардың арасында басты орын алады. «Бақыт» ұғымы – «мәдениеттің негізін» және өмірдің мағынасымен байланысты негізгі рухани құндылықты белгілейтін дүниетанымдық әмбебап құндылық. Бақыт - бұл сезім немесе эмоция ғана емес. Эмоционалдық, танымдық және лингвомәдени аспектітер «бақыт» ұғымынан көрініс табады. Когнитивті тіл білімінде мағыналық-ақпараттық өріс болу үшін нысан етіп алынған концепт базалық концепт деңгейінде болуы шарт. «Бақыт» концептісі бұл шарттарға толығымен жауап бере отырып, базалық концепт дәрежесіне жеткен тілдік бірлік болып табылады. Сол себепті «бақыт» базалық концептісі *1) бақ-дәулет, ырыздық; 2) «қолға қонған құс», 3) қуаныш, ләззат, рахат; 4) жақсылыққа, ізгілікке жету, 5) даналық; өмірден өз орнын табу, толыққанды тұлғаға айналу* деген мағыналық-ақпараттық өрістерге ажыратылды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Смағұлова Г. Қазақ фразеологиясы лингвистикалық парадигмаларда: монография. – Алматы: «Елтаным баспасы», 2020. – 256 бет.
2. З.К. Дербишева Основы лингвокогнитивного сравнения языков: монография /. — М.: ФЛИНТА, 2020. — 336 с.
3. Воркачѳв, С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании [Текст] / С. Г. Воркачѳв. - М.: Филологические науки, 2001. - 72 с.
4. Балмаганбетова Ж.Т. Интегративно-концептологический аспектхудожественного перевода. Автореферат на соискании уч.ст. д.ф.н. Кокшетау2010. 49 стр.
5. Әмірбекова А.Б. Концептілік құрылымдардың поэтикалық мәтіндегі вербалдану ерекшелігі (М.Мақатаев поэзиясы бойынша). Ф.ғ.к диссертациясының авторефераты. Алматы, 2006. 26 б.
6. Мақатаев М. Жыр кітабы. – А., Қазақпарат. 2012. -1032б

ТІЛ БІЛІМІНДЕГІ “КОНЦЕПТ” ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

*Тулепберген А. А.
студент, 4 курс*

*Л.Н. Гумилѳв атындағы Еуразия ұлттық университеті
Нұр – Сұлтан*

Аңдатпа: Тілдің лингвистикалық мәдениетіндегі концептілерді зерттеу тіл біліміндегі табысты дамып келе жатқан зерттеулердің бірі ретінде. Концепт ұғымын зерттелеу саралау іріктелген түсініктердің концептуалдық мазмұнын қызметін анықтау .

Тірек сөздер: ұғым, мағына, тұжырымдама ,когнитивтік лингвистика, когниция

Аннотация: Изучение концептов в языковой культуре языка как одно из наиболее успешных исследований в языкознании. Рассмотрим особенности концептуализации в языковой культуре. Изучение концепции анализа понятий для определения функции понятийного содержания выделенных понятий.

Ключевые слова: концепт, значение, концепт, когнитивная лингвистика, познание.

Abstract: The study of concepts in the linguistic culture of language as one of the most successful researches in linguistics. Consider the features of conceptualization in language culture. The study of the concept of concept analysis to determine the function of the conceptual content of selected concepts.

Keywords: concept, meaning, concept, cognitive linguistics, cognition

Концепт - әмбебап құбылыс, сондықтан оны пайдалану әлемнің ұлттық суретінің ерекшеліктерін енгізуге бағытталған. «Мағынаның алгебралық тұжырымы» ретінде ұғымға апаратын жол берілген терминнің көлемін, оның жасырын, ықтимал ресурстарын көрсетеді. Адам санасының тереңдігінде дүние туралы концептуалды пікір оянып, айқындалады, бірақ ол сонымен бірге ұжымдық санада осы пайымдаудың пайда болуына назар аударады. Осыған байланысты «концепция» термині кеңістігінде анықтауы керек. Дүниетанымдық ұлттық ұстанымдар, менталитет үшін маңызы мен орны деп айта аламыз. Бұл компоненттің маңыздылығы тілдік менталитеттің тасымалдаушысы ретінде тілдік тұлғаға деген үлкен қызығушылықпен, демек, әлеуметтік-мәдени болып табылады.

Зерттеулер көрсеткендей, концепті ұғымға қарағанда мағыналық жағынан тереңірек, бай екендігін көрсетеді. Концепт адамның психикалық шеңберіне, демек, мәдениет пен тарихқа мәжбүр, сондықтан оның ерекше сипаты бар. «Концептер халық санасындағы қоғамдық меншікті, оның рухани мәдениетін, халықтың ішкі өмірінің мәдениетін білдіреді. Әсіресе, ұжымдық ұғыну тұрақтылардың, яғни ұдайы немесе өте ұзақ уақытқа қол жетімді ұғымдардың сақтаушысы болып көрінеді.» Концепт неғұрлым бай болса, соғұрлым халықтың ұлттық, мүліктік, таптық, кәсіби, отбасылық және жеке тәжірибесі бай болады. Жеке тұлғаның сөздік қорында, сондай-ақ тұтас тілде кездесетін потенциалдарды біріктіріп, концепт сферасы деп атауға болады. Ұлттық тілдің концептосферасы неғұрлым бай болса, соғұрлым өркениеттің бүкіл мәдениеті – оның әдебиеті, фольклоры, ғылымы, бейнелеу өнері соғұрлым бай болса, ол әсіресе ұлт пен діннің барлық елеулі шеберлігі. Концепт лингвомәдениеттану ғылымының негізгі ойларының бірі бола отырып, көптеген түсіндірмелер мен анықтамаларға ие. Концепт мағынаны, құндылықты және осы мағына мен мағынаның генерация формасын біріктіреді. Қарым-қатынаста ұғым вербальды түрде де, вербалды емес түрде де берілуі мүмкін. Ішкі пішін, өзек және маңызды қабық ұғымның құрылымын құрайды.

Қазіргі уақытта концепция когнитивтік лингвистикадағы негізгі ойлардың бірі болып табылады. Когнитивтік лингвистика тілдің қиындықтарын «таным призмасы арқылы» зерттейді. «Когниция» дегеніміз:

- адамның ақыл-ойы мен ойлауын зерттейтін пән; - «адамның танымдық әрекеті» [1:45].

Концепт туралы ой қозғай отырып, әр түрлі академиялық сала өкілдері концепцияның көп өлшемділігін, оның зерттеулерінің жинақтылығын және ғылымдағы интеграциялық мәнін атап өтуі кездейсоқ емес. Концепт халық мәдениетімен, оның тілімен біртұтас болғандықтан, санаға жататындықтан, ғылыми зерттеулерді мәдениет, сана, тіл салаларына байланыстыратын бірлік.

Шынында да, концепт коннотационды және концептуалды ғана емес, сонымен қатар әсіресе жеке қабылдауды қамтиды. **Слышкин Г. Г.** Пайымдауынша концептердің нәтижесінде белгілі бір халықтың менталитетін жүзеге асыруға, жеке тұлғаны түсінуге болады. Концепт адамдардың санасында сақталады және тек тіл арқылы ғана емес, ым-ишара, мимика арқылы вербальды емес түрде де айтылады [2:61]. Концептер- адамның ойлау процесінде әрекет ететін кейбір идеалды, абстрактілі бірліктер. Олар адамның барлық іс-әрекетінің және оның қоршаған дүние туралы білімінің нәтижесі болып табылады. Олар білім тұжымдама ретінде көріне отырып, меңгерілген білімнің пәнін көрсетеді. адамдар арасындағы қарым-қатынас ағыны және ақпарат алмасу да ұғымдар алмасу болып табылады. **Прохоров Ю.Е.** концепцияның кейіннен орнығуын меңзейді. Оның пайымдауынша, «концепт – бұл берілген лингвомәдени қоғамдастықтың өкілдерінің әдеттен тыс іс-әрекетімен анықталатын болмыс суретінің бұзылуының құрамдас бөліктерінің ретін бағалау мен заңдардың қалыптасқан жиынтығы. Олардың

ұлттық суретіне қоса берілген шеңбер және олардың қарым-қатынасында тіл арқылы таратылады» [3:56].

Вежбицкаяның көзқарасы жоғарыда қарастырылғандардың ерекшеленеді, өйткені ол ұғымдарды сыртқы шындықты жарыққа шығару құралы ретінде қарастырады. Олар тіл арқылы бөлек түсіндірме конструкциялар түрінде бейнеленуі керек. Вежбицкая концепттерді шындықты категориялаудың тілдік тәртібінің бір түрі деп есептейді. Ол ғылым тарихында категориялаудың екі теңестіруінің бар екендігі туралы айтады: үлгілік және прототиптік, дұрыс көзқарас концепцияның семантикалық түсіндірмесінде қайталанатын индикативті сипаттамамен біріктірілген. Прототип деп қандай да бір кәдімгі бейнелеуді, стандартты білдіреді. прототиптер концепциясы дәстүрлі семантикалық түсініктеменің осы немесе басқа тұжырымдаманы белгілеу үшін әрдайым жеткіліксіз болуына байланысты пайда болады. Дегенмен, **Вежбицкая** екі дәстүрдің синтезін пайдалану қажет деп санайды, яғни прототиптердің орны семантикалық сипаттаманы айтарлықтай толтыра алады. Оның концепциясы бойынша концептілер ұлттық болып табылады. Бұл халықтардың мәдени ерекшелігін салыстырмалы түрде зерттеу үшін маңызды. Концептті лингвокогнитивтік құбылыс ретінде белгілеу үшін бұл концепт туралы ең көп таралған көзқарас [4:35-50].

Концепт - білім мен сананың анықтамалары шеңберінде қарастырылады және «психикалық формация, дүние туралы білімнің ерекше бағыты, дер кезіндегі сананың әртүрлі субстракт бірліктерін енгізетін когнитивтік құрылым» ретінде түсініледі. «Концепт дегеніміз – әртүрлі тілдік технологиялар мен құралдар арқылы жүзеге асырылатын әртүрлі белгілер топтарымен тұжырымдалған, біршама күрделі құрылымы бар шеңбер фрагментін немесе осындай фрагменттің бір бөлігін бейнелеудің бір түрі. Концептуалды атрибут сәйкес тілдік бірліктердің – концепт өкілдерінің жалғанған және тәуелсіз формаларында объективтіленеді. Концепт әлемнің белгілі бір фрагменттері туралы білімнің категориялық және құндылық сипаттамаларын көрсетеді. Концепттердің құрылымы сәйкес мәдениетке функционалдық қажетті белгілерді көрсетеді.

Концепция – жеке тұлғаның және қоғамның танымдық қызметінің нәтижесін білдіретін және бейнеленген нәрсе туралы күрделі, энциклопедиялық ақпаратты алып жүретін, салыстырмалы түрде реттелген ішкі құрылымды иеленетін адамның психикалық қорытындысының негізгі бірлігі болып табылатын дискретті психикалық формация. Объект немесе құбылыс, қоғамдық сананың осы ақпаратты түсіндіруі туралы және қоғамдық сананың берілген әрекетке немесе объектіге деген көзқарасы.

Лингвокогнитивтік көзқарас тұрғысынан концепт белгілі бір ішкі құрылымы бар психикалық құрылғы ретінде шартталған. Концептің шығу тегі адамның және қоғамның танымдық және танымдық қызметімен байланысты. Концепт – сөздік белгінің мағыналы бағыты (мағына – ең қысқа біріккен мағыналардың бір немесе белгілі бір кешені), одан кейін ұғым яғни шындықтар мен құбылыстардың маңызды «түсінікті» сипаттамаларын бекітетін идея. Олардың арасындағы қарым-қатынас ретінде адамның өмір сүруінің психикалық, ішкі немесе өмірлік маңызды материалдық саласымен байланысты, халықтың әлеуметтік тәжірибесімен жасалған және бекітілген, оның өмірінде тарихи тамыры бар, әлеуметтік субъективті түрде түсінілген. Концепт абстрактілі ұлттық ұғым ретінде тұспалданады, кейде тіпті ұғымды «концепция» терминінің синонимі ретінде түсіндіреді.

Ұғым - шындықтың заттары мен әрекеттерін олардың қасиеттері мен қатынастарын шоғырландыру арқылы жалпы түрде көрсететін ой; түпкілікті (қасиеттер мен қатынастар) ұғымда заттар мен құбылыстардың кластарымен салыстырғанда жалпы және өзіндік белгілер ретінде көрінеді. Сонымен қатар, грамматикалық категориямен

бірдей, табиғи түрде жалпылау дәрежесі жоғары емес, мысалы, қосарлы сан ұғымы, оқиғаны бейнелеу, қазіргі емес мәнді уақыт ұғымы және т.б.; осы мағынада «ұғым» термині жиі қолданыла бастады». Концептің жақын семантикалық көршісін ұғым, идея және мағына арқылы бейнелейді. Образ ұғымы мен ұғымды бейнелеу арасындағы сәйкессіздікті жасаушы екенін айтады». Мағыналық тапсырма мәртебесін алады және одан әрі кеңейтілуі мүмкін: «бейнелеу ұғымы, бейне ұғымы мен мағына ұғымы. Жоғарыда келтірілген репрезентация концепті білдіреді және ұсыну ұғымның семантикалық синонимі болып көрінеді, тіпті көптеген ғалымдар «репрезентация», «концепция» және «ұғым» атауын баламалы деп санайды, шын мәнінде бұл олай емес. Олардың арасындағы айрықша айырмашылық байқаса болады.

Лингвомәдениет құбылысы ретіндегі ұғымның жоғарыдағы түсіндірмелерін қарастыра отырып, лингвомәдениеттанудағы концепт мәдениеттің құрамдас бөлігі, оның өнімі, бірлігі деген қорытынды жасауға болады. Тілдік және мәдени концептер – психикалық деңгейде ортақ мәдениет элементтері, «адам санасындағы мәдениет ұйығы», бұл мәдени мағыналы мағыналар, адамның дүние туралы мәдени шартты бейнелері. Күрделі психикалық кешен ретінде кез келген концепт коннотациялық мазмұннан басқа, бағалауды, адамның белгілі бір бейнеленген объектіге бейімділігін және басқа компоненттерді қамтиды:

- белгілі бір өркениетті ортадағы адамның өмірімен алдын ала анықталған ұлттық-мәдени; - адамның белгілі бір әлеуметтік қабатқа жататындығымен танылатын әлеуметтік; - тілдік тұлғаның белгілі бір жас және жыныстық топқа жататындығымен анықталады;

- даралық-тұлғалық, индивидуалдық ерекшеліктердің әсерінен туындайтын - білім, тәрбие, жеке тәжірибе, психофизиологиялық қасиеттер.

Сонымен, концепт адамның ақпараты мен тәжірибесін көрсететін және күрделі, көп өлшемді құрылымы бар психикалық бірлік. Лингвистер тұжырымдаманы барлық мүмкін түрде құрылымдайды. Адам концепт арқылы ойлайды. Психикалық әрекет процесінде әртүрлі концептерді талдай, салыстыра, байланыстыра отырып, ол ойлау нәтижесінде жаңа ұғымдар қалыптастырады. Кез келген ақпаратты беру және жалпы қарым-қатынас барысы да вербалды және вербалды емес формадағы ұғымдардың берілуі мен алмасуын білдіреді. Ұғым – объектінің қабылданатын мәнді белгілерінің жиынтығы, ал концепт - бұл психикалық ұлттық - ерекше формация, оның мазмұнының мақсаты - берілген объект туралы білімнің бүкіл жиынтығы, ал тұжырымдау жоспары - мағыналық бөліктердің жиынтығын білдіреді. Ұғымдардың көп аспектілі классификациясы бар. Тақырыптық қатыстылығы бойынша ұғымдар эмоционалдық, тәрбиелік, мәтіндік және т.б. болып бөлінеді. Психологияда ұғымдар нақтылық/абстрактілік дәрежесі бойынша танылады.

Айтылған ұғымның мазмұнының жалпы ұғымын түсінуге, осы сөзбен жекелеген белгілерді бейнелеуге талпыныс ретінде сөздің мағынасын талдауға болады. Яғни, «мағыналар дүние туралы біліміміздің бір бөлігін ғана жеткізеді. Бұл білімнің іргелі ауқымы біздің санамызда әртүрлі психикалық құрылымдар түрінде сақталады - мазмұнында жаңа сипаттамалар үнемі қосылуы мүмкін әртүрлі күрделілік пен абстракциялық түсініктер, бұл өз кезегінде вербализацияның жаңа формаларын қажет етеді. Сонымен, «мағына» мен «концепт» әртүрлі ұғымдар, бірақ өзара детерминизмге байланысты бір-бірімен корреляцияланады. Концепт оны тұжырымдау үшін қолданылатын тілдік бірліктердің мағынасын беретініне сүйене отырып (және тілдік бірліктердің семантикасы концептуалды ақпаратпен анықталады) ұғымды білдіретін тілдік бірліктердің семаларының жиынтығынан бастап, оны тұжырымдауға мүмкіндік береді. Бейтарап шындықтың осы немесе басқа жағын көрсететін, осылардың бірі жүзеге

асыратын өзара байланысты когнитивтік белгілердің тәртібі болып табылатын құрылымы туралы айту.

Концепт өкілдерінің семантикасын зерттеу оның құрылымының ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі. Концепт маңызды және қажетті белгілерді қамтиды; ол эмоционалды, экспрессивті қоршалған, бұл өрнек пен оны білдіретін концепциямен бірге жүретін идеялардың, білімдердің, ассоциациялардың, тәжірибелердің «бумасы». «Концепт» және «категория» ұғымдарын қарастырсақ, бір жағынан, топтар мен ұғымдар психикалық формациялар, яғни адамның ойлау процесінде әрекет ететін білімнің бастапқы кванттары (білім психикалық формациялармен құрылымдалады, оларды бұрышына қарай категориялар мен ұғымдар деп атауға болады). Екінші жағынан, ұғым мен категория басқа тәртіптегі әрекеттер. Концепт есте сақтаудың, психикалық лексиканың, концептуалды тәртіп пен мидың тілінің уақтылы бірлігі түрінде әрекет ететін, білім квантын белгілейтін ойлау саласы ретінде жіктеледі. Категория да ойлау саласына кіреді, бірақ ол бірлік емес, категория, объектілер жиынтығы – сенімді үздік мысалдар, мысалдар. Олардың айырмашылығы категориялардың бейнелеуші компонентінің жоқтығында да қарастырылады, ал концепт белгілеу субъектісіне жеке үндеу білдіреді.

Концептер күрделі құрылымға ие. Когнитивтік лингвистика дамуының қазіргі кезеңінде бұл мәселе лингвист ғалымдардың ынта-ықыласын оятуды жалғастыруда, олардың әрқайсысы концепцияның орнын белгілейтін өзіндік бірегей теориясын алға тартады. Ішкі құрылым, ұғымдардың мазмұны, олардың жүйелік байланыстары, сайып келгенде, нақты дүниенің құрылымымен және одан да көп — әлеуметтік тұлғаның бірлескен қызметінің құрылымы мен мазмұнымен анықталады.

Белгілілік концепт әрбір тілде өз көрінісін табады, сондықтан ол кез келген адам қоғамындағы қарым-қатынас актінің ең маңызды құрамдас бөлігі болып көрінеді. Қарапайым қоғамда да тектің мүшесі үшін оның тектес заттар мен ұғымдар әлемін ненің құрайтынын, сондықтан кәдімгі және белгілі болғанын және осы дүниенің шекарасынан ненің тыс жатқанын, не болатынын анықтай алуы өте маңызды болды. Қоғамның тарихи дамуы, таптық және материалдық қатынастардың пайда болуы, жеке тұлғаның рөлі мен маңызының артуы ретінде белгілілік ұғымының мағынасы айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Концепт өзгермелі шындықтың психикалық көрінісі болғандықтан, ұғымның мазмұны оның қызмет ету процесінде өзгерістерге ұшырауы мүмкін: бір жағынан, уақыт үрдісімен оның жекелеген белгілері түрленеді. Екінші жағынан, оның құрылымына жаңа мүмкіндіктерді қосуға болады. Сондықтан тұжырымдаманың мазмұнын оның барлық құрамдас бөліктерімен толық көрсету өте қиын.

Қорытындылай келе, концепт құрылымын анықтаудың барлық өзгермелілігімен бірқатар компоненттерді байқауға болатынын атап өткен жөн: лингвистикадағы әртүрлі ағымдардың өкілдері қандай да бір жолмен лингвистиканың бейнелі және дискурсивті құрамдас бөліктері туралы айтады. Концептің мазмұны және қосымша ассоциативті-бағалаушы компонент.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Зинченко В. Г. Межкультурная коммуникация. Системный подход / В. Г. Зинченко, В. Г. Зусман, З. И. Кириозе: учеб. пособие. – Нижний Новгород, 2003. – 192 б.
2. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М.: Academia, 2000. – 128 б.
3. Прохоров Ю.Е. В поисках концепта. – М.: Флинта: Наука, 2008. – 174 с.
4. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. - М.: Русские словари, 1996. - 33-88 б.

ӘЛЕМНІҢ ТІЛДІК БЕЙНЕСІ МӘСЕЛЕСІНІҢ МӘДЕНИ ТҰРҒЫДАН ЗЕРТТЕЛУІ

**Тұрғанбекова А.М.
Магистрант**

*ЕНУ им.Л.Н.Гумилева
Нур-Султан*

Аңдатпа: Мақалада әлемнің тілдік бейнесінің мен ұлттық мәдениет пен өзара байланысына талдау жасалады, ұлттық өзіндік сананың ерекшелігін түсіну үшін әлемнің тілдік бейнесін зерттеудің маңыздылығы негізделді; әлемнің тілдік бейнелерінің "көпқырлылығы" туралы қорытынды жасалады.

Тірек сөздер: әлем бейнесі, әлемнің тілдік бейнесі, ұлттық мәдениет, менталитет, ұлттық сана.

Аннотация: В статье проводится анализ языковой картины мира и взаимосвязи национальной культуры и национального самосознания, обосновывается важность изучения языковой картины мира для понимания специфики национального самосознания; делается вывод о "многогранности" языковых образов мира.

Ключевые слова: картина мира, языковая картина мира, национальная культура, менталитет, национальное сознание.

Abstract: The article analyzes the linguistic picture of the world and the relationship between national culture and national identity, substantiates the importance of studying the linguistic picture of the world for understanding the specifics of national identity; concludes about the "versatility" of linguistic pictures of the world.

Keywords: the picture of the world, the linguistic picture of the world, national culture, mentality, national consciousness.

Адам әлемі- бұл мәдениет әлемі. Менталды мәдениет әлемнің бейнесімен ұсынылған. Әлемнің бейнесі-танымдық іс-әрекет барысында адамның басында қалыптасқан тұтас образ, бірақ бұл шынайы әлемнің айнадай кескіні емес. Әлемнің бейнесі-бұл адам санасының шындығы. Әлемнің бейнесін мәдениеттің ақыл-ой бейнесі ретінде түсіндіруге болады, нәтижесінде ол мәдениетке құбылыс ретінде тән сипаттамаларға ие: тұтастық, күрделілік, тарих, әртүрлілік, жан-жақты түсіну, эволюция қабілеті [1,57 б.].

"Әлемнің бейнесі" терминін алғаш рет Л.Витгенштейн философия мен логика тұрғысынан ұсынды[2]. Көптеген ғылымдардың жұмыс терминдерінің санатына енген әлемнің бейнесі туралы түсінік қосымша анықтамалармен нақтыланады: ғылыми, жалпы ғылыми, жеке ғылыми, жаратылыстану, тарихи, физикалық, био - логикалық, тілдік, ұлттық және т.б. Адам ншынайы әлемді өз санасында жасаған бейнемен алмастыруға тырысады. Әлемнің бейнелері арасында адам білімінің барлық салаларын қамтитын және әлемнің әртүрлі бейнелер жүйесінде ең берік, тұрақты (әрине, тек белгілі бір уақыт аралығында), стандартты болып саналатын әлемнің тілдік бейнесі ерекше орынға ие. Мүмкін осы себептен әлемнің тілдік бейнесін зерттеу соңғы жылдары ғылыми білімнің барлық салалары үшін, ең алдымен философия үшін, болмысты тану үшін өте маңызды болды. Осы тұста Ж. П. Сартр былай деп жазды: " Мен әлемді тіл арқылы ашқандықтан, мен ұзақ уақыт бойы тілді әлем деп қабылдадым [1,37 б.]."

Кез-келген ұлттық тіл ұжымдық сана жұмысының нәтижесі ретінде әмбебап, жаһандық білімді қамтиды. Адам санасының әртүрлі түрлері бар: жеке адамның жеке санасы, ұлттың ұжымдық күнделікті санасы, ғылыми сана. В. фон Гумбольдтдың

пайымдауынша әрбір тіл белгілі бір шеңбер аймағында сол халықтың айналасын сипаттайды, ол шеңберден басқасына ауысса, өзге тілдің шеңберіне енеді [3, 80 б.]" В. Фон Гумбольдттың пікірінше, әлемді санаттау процесінде тіл жетекші рөлге ие, өйткені ол "сыртқы құбылыстар әлемі мен адамның ішкі әлемі арасында жатқан әлемді" білдіреді. Э.Сепир әлем этностың лингвистикалық әдеттеріне негізделген деп санайды, адам қоғамда қарым-қатынас жасау үшін делдал ретінде әрекет ететін тілдің көмегімен әлемге бейімделеді[4].

Әлемнің тілдік бейнесі (ӘТБ) терминін Л. Вайсгербер ғылыми айналымға енгізді. ӘБ ұғымына орыс және отандық ғалымдар жүгінді: Ю. Д. Апресян, В. И. Постовалова, Н. Ю. Шведова және Ислам А., Абдрахманова Ж.М. басқалар.:

ӘТБ-нің кейбір анықтамаларын келтірейік:

ӘТБ – бұл "тілде қалыптасқан және белгілі бір тілдік топқа тән шындықты қабылдау схемасы", "белгілі бір әмбебап және сонымен бірге әлемді қабылдау мен ұйымдастырудың (концептуализациялаудың) ерекше тәсілі, онда көрсетілген мағыналар біртұтас көзқарастар жүйесіне (ұжымдық философияға) айналады, ол барлық тіл иеленушілеріне міндетті болып табылады". (Ю.Д. Апресян).

ӘТБ – бұл бүкілхалықтық бейненің ең терең қабаты, онда адам тілді қолдана отырып, әлемді көрудің нәтижесін алады және адамды әлемге белгілі бір көзқарасқа және ондағы бағдарға бағыттайды (В.И. Постовалова).

ӘТБ – бұл "адамдардың ғасырлар бойғы тәжірибесі, тілдік тәсіл арқылы жүзеге асырылатын, тұтас және көп бөлшекті әлем ретінде бар нәрсенің бейнесі. Өзінің құрылымында ол тіл арқылы, ең алдымен, адамның, оның материалдық және рухани өмірлік қызметін, екіншіден, оны қоршаған барлық нәрсені: кеңістікті, уақытты, тірі және жансыз табиғатты, адам жасаған мифтер мен қоғам аймағын білдіретін бөліктерін ұғындырады (Н.Ю. Шведова) [5, 52 б.]

Қазақ лингвистерінің ішінде Ислам А. Әлемнің тілдік бейнесін ұжымдық тәжірибе арқылы қалыптасқан әрбір тіл иеленушісіне тиесілі тілде айқындалған білім жүйесі деп анықтама берсе [6], Абдрахманова Ж.М. әлемді концептіге теңеп, әлем - ғарыш, әлем - табиғат деп жіктейді[7].

Әлемнің бейнесі адамның әлемге деген қарым-қатынасының түрін қалыптастырады: табиғат, адамдар, өзіне, жұмысқа, адамгершілік принциптеріне, ұлттық дәстүрлерге оның мәдени кеңістіктегі орнын анықтайды және оған деген көзқарасын қалыптастырады[8, 40-49 б.].

Жоғарыда келтірілген анықтамаларды талдағаннан кейін ӘТБ-нің келесі инвариантты компоненттерін бөліп көрсетуге болады: а) модель, шындықты қабылдау схемасы (басқаша айтқанда, білім жиынтығы); б) таным нәтижесі ретінде адамдардың ғасырлар бойғы дамыған тәжірибесі; в) тілде көрініс табуы; г) адамды әлемге белгілі бір көзқарасқа бағыттаушы; д) уақыт өте келе өзгергіш; е) ұлттық ерекшелігі. Осылайша, біздің дүниетанымымыз белгілі бір дәрежеде ӘТБ-нің тұтқынында болады деп айта аламыз.

Ұлттық сипат, ұлттық менталитет тілде көрініс табады. В. Ф. Чеснокованың пікірінше, ұлттық сипат - бұл "біздің ішіміздегі қоғам"[9, 273 б.].

Әр адамның әлемнің өзіндік бейнесі бар. Ана тілі арқылы ана тілі әлемінің белгілі бір тілдік бейнесін алады. Ол адамның әлемге (жануарлар, табиғат құбылыстары, айналасындағы адамдар, өзіне) белгілі бір қатынасын қалыптастырады. Адамның қоршаған әлемге қатынасын анықтай отырып, әлемнің тілдік бейнесі осы әлемдегі адамның мінез-құлық нормаларын белгілейді. Әр тіл әлемді ерекше тұжырымдайды. Бірыңғай көзқарастар жүйесі, тіл иеленушілерінің ұжымдық философиясы пайда болады. Әлемнің тілдік бейнелері әлемнің барлық тілдерінде ортақ негізге ие, бірақ олар әр жеке тілде ерекшеленеді. Әлемнің тілдік бейнесіндегі айырмашылықтар бізді әртүрлі

менталды әлемдерге жетелейді. Әрбір жеке халықтың тілдік бейнесі ұлттық менталитеттің туындысы бола отырып, ерекше ұлттық дүниетанымды, ойлау мен қабылдаудың ерекше ұлттық логикасын қамтиды.

Ерекше ұлттық менталитет барлық жерде көрініс табады: лексикалық бірліктердің семантикасында, белгілі бір грамматикалық категориялар мен мағыналардың болуы, синтаксистік және морфологиялық құрылымдарда, тілдің сөзжасамдық модельдерінің ерекшеліктерінде және т.б. Осылайша С. Г. Терминасованың сөздерімен аяқтауға болады: "Тіл әлемнің ұлттық көрінісіндегі барлық нәрсені жазбайды, бірақ бәрін сипаттай алады" [10, 48 б.].

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Черкашина Т.Т. Менеджер как субъект языка и культуры: Монография. – М.: Издательский дом «Додэка-XXI», 2008.
2. Витгенштейн Л. Избранные работы/ Пер. с нем. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005.
3. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию/ Пер. с нем. – М.: «Прогресс», 1984.
4. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии/ Пер. с англ. - М.: «Прогресс», 2002.
5. Сабитова З.К. Лингвокультурология: Учебник. – М.: «Флинта-Наука», 2013.
6. Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті (лингво. сараптама). Филол. ғыл. д. ...дис. – Алматы, 2004.
7. Абдрахманова Ж.М. Тіл мен дүниетаным сабақтастығы (Ә.Кекілбаев шығармалары негізінде). Филол. ғыл. канд. дис. - Алматы, 2004.
8. Новикова Н.С., Черемисина Н.В. Многомирие в реалии и общая типология языковых картин мира. / Филологические науки, №1. – М.: ж. «Филологические науки», №1.
9. Чеснокова В.Ф. Язык социологии: Курс лекций. – М.: «ОГИ», 2010.
10. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. – 146 с.

СӨЗҚҰМАРЛЫҚ МАҒЫНАСЫН БІЛДІРЕТІН АҒЫЛШЫН СӨЙЛЕУ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

**Турлыбекова И.А.
Нуркенова С.С., ф.ғ.к., проф. м.а**

*Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ
Нұр-Сұлтан*

Аңдатпа: Мақалада сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің мағынасын қарастырылады. Фразеологизмдердің лексикалық ерекшеліктеріне назар аудару – бұл жұмыстың негізгі мақсаты. Жұмыста алғаш рет сөзқұмарлықты бейнелейтін ағылшын фразеологизмдерінің ұлттық ерекшеліктері сипатталуда.

Фразеологизмдердің құрамындағы бірліктердің қандай сөз таптарымен бірге қолданылып, байланысатындығын анықтау осы зерттеудің мақсатының бірі. Бұл зерттеу барысында жаппай таңдау және сандық-статистикалық әдістер қолданылды. Зерттеудің нәтижесінде сөйлеу мінез-құлқын білдіретін фразеологизмдердің арасынан әңгіме жүргізу тәсілін және әңгіме мазмұнын сипаттайтын фразеологизмдер негізінде сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдер жинақталды.

Тірек сөздер: сөзқұмарлық, семантика, сөйлеу мінез-құлқы, фразеологизм, байланыс, мәдениет

Аннотация: В статье рассматриваются фразеологизмы, означающие словоохотливость. Основная цель данной работы – обратить внимание на лексические

особенности фразеологизмов. В работе впервые описаны национальные особенности английской фразеологии, в которой отражена словоохотливость.

Одной из целей данного исследования является определение того, с какими группами слов употребляются и сочетаются фразеологизмы. В исследовании использовались такие методы как сплошная выборка и количественно-статистические методы. В результате исследования среди фразеологизмов, выражающих речевое поведение, на основе фразеологизмов, описывающих способ ведения разговора и содержание разговора, были собраны фразеологизмы, выражающие словоохотливость.

Ключевые слова: словоохотливость, семантика, речевое поведение, фразеология, связь, культура

Abstract: The article discusses the meaning of phraseological units, which describe garrulity. The main purpose of this work is to pay attention to the lexical features of phraseological units. The article for the first time describes the national features of English phraseology, which reflects the garrulity.

One of the goals of this study is to determine which groups of words are used and connected with phraseological units. The study used mass sampling and quantitative-statistical methods. As a result of the study, among phraseological units expressing the speech behavior, on the basis of phraseological units describing the way of speaking and the content of the conversation, phraseological units expressing the meaning of garrulity were collected.

Keywords: garrulity, semantics, speech behavior, phraseology, connection, culture

Халықтың тарихын, дүниетанымдық ерекшеліктерін, мәдениетін, адами қасиеттерімен кемшіліктерін түсінуге мүмкіндік беретін бірліктер фразеологизмдер шындықтың түрлі қырларын бейнелі де дәл көрсетеді.

Тілдің лексикалық құрамында фразеологиялық бірліктер маңызды орын алады, өйткені олар ойды бейнелі және дәл жеткізеді, шындықтың әртүрлі жақтарын сипаттайды.

Халықтың өмірлік тәжірибесі мен мәдени құндылықтарын келесі ұрпаққа жеткізу қызметін мәдениет орындайды. Мәдениет қоғамға белгілі мінез-құлық ережелерін белгілейді, ал сол ережелерді сақтамағандар айыпталады. Осы аталғандар фразеологизмдерде көрініс табады.

Зерттеуге сөйлеу-мінез құлқын білдіретін фразеологизмдер тандалды, атап айтқанда әңгімені жүргізу тәсілін сипаттайтын фразеологизмдер және әңгіме мазмұнын сипаттайтын фразеологизмдер қатарынан сөзқұмарлықты білдіретін фразеологизмдер жиналды.

Фразеологиялық сөздіктерден 39 сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдер анықталды. Олардың ішінде дене мүшелерінің атаулары бар 15 фразеологизм анықталды: *head 1, lips 3, mouth 1, lung 1, teeth 3, tongue 9*. Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдердің арасында ең көбі «тіл» сөзі кездескен фразеологизмдер екендігі байқалды.

1. Have a long (loose) *tongue*
2. One could bite one's *tongue* off
3. One's *tongue* is too long for one's teeth
4. One's *tongue* runs before one's wit
5. One's *tongue* runs nineteen to the dozen
6. On the *tongues* of men
7. Set *tongues* wagging
8. A *tongue* as long as a stock-whip
9. Wag one's *tongue*

Зерттелген фразеологизмдердің арасында жануарлар атаулары келесі жиілікте кездесті: *bird 1, bull 1, horse 1, cat 1*.

Сын *есім* + *зам есім* құрылымы бойынша жасалған сөзқұмарлық мағынасын білдіретін келесі фразеологизмдер анықталды: *hot air* (бос сөз), *a hot air artist (merchant)* (мылжың; ауыз жаппас; көк ауыз; көк езу; сөзқұмар), *an old wife* (өсекші).

Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдерді мағыналарына қарай келесі топтарға бөлдік:

Бос сөз айту

Мысалы:

hot air

go along (on) with you!

a hot air artist (merchant)

Айтпасты айту; айтып қою; ауыздан шығып кету; жариялау

Мысалы:

spill the beans

the cat is out of the bag

let the cat out of the bag

Көп сөйлеу

Мысалы:

shoot (sling/throw) the bull

cut the cackle and come to the horses

open one's head

Өсек айту

Мысалы:

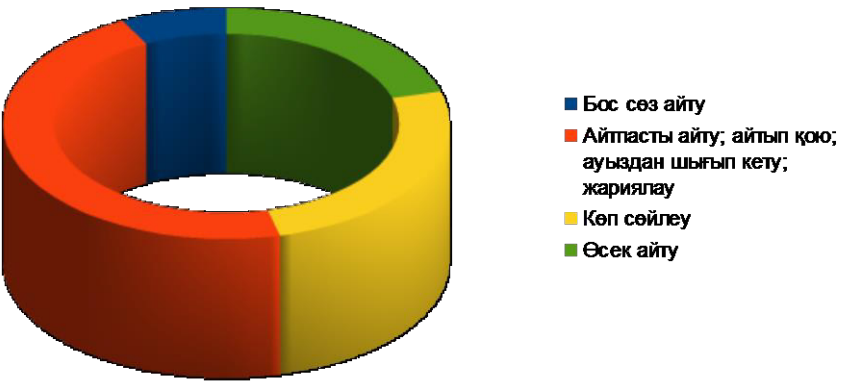
bat (fat/shoot) the breeze

who chatters to you, will chatter of you.

dish the dirt

Төменде 1-диаграммада сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдерді кіші топшаларға топтастырғандағы фразеологизмдер саны көрсетілген.

1-диаграмма

Бос сөз айту: 3 фразеологизм
Айтпасты айту; айтып қою; ауыздан шығып кету; жариялау: 18 фразеологизм
Көп сөйлеу: 10 фразеологизм
Өсек айту: 8 фразеологизм

Келесі мәліметтер (1-кесте) сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдер құрамында кездесетін етістіктер бойынша жинақталды.

1- кесте

Фразеологизмдер құрамында кездесетін етістіктер

№	Етістік	фразеологизм құрамындағы формасы	фразеологизмдер құрамында кездескен саны
1.	Spill	spill	1
2.	Tell	told	4
3.	whisper	whispered	1
4.	bat	bat	1
5.	Fat	fat	1
6.	shoot	shoot	2
7.	Cut	cut	2
8.	Sling	sling	1
9.	Throw	throw	1
10.	come	come	1
11.	take	take	1
12.	chatter	chatters	2
13.	Be	is	3
14.	Let	let	2
15.	dish	dish	1
16.	fling	fling	1
17.	beat	beat	1
18.	thump	thump	1
19.	go	go	1
20.	open	open	1
21.	cry	cry	1
22.	declare	declare	1
23.	proclaim	proclaim	2
24.	shout	shout	1
25.	drop	drop	1
26.	fall	fall	3
27.	escape	escape	1
28.	leap	leap	1
29.	rush	rush	1
30.	pass	pass	1
31.	have	have	2
32.	foul	foul	1
33.	could	could	1
34.	bite	bite	1
35.	run	runs	2
36.	set	set	1
37.	wag	wagging	2
38.	spread	spread	1

Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдер арасында басқа етістіктерге қарағанда көп кездесетіні «tell» етістігі қолданылатындығы анықталды.

Фразеологизмдерде ұлттық мәдениет оның ажырамас бір құрамдас бөлігі ретінде әр түрлі дәрежеде көрініс табады. А.А. Залалдинова, Е.Ф. Арсентьеваның пікірінше фразеологизмдерді зерттеу халықтың әлем бейнесін түсінуге көмектеседі: «Мера проявления национальных особенностей зависит от того, насколько слово специфично для языковой картины того или иного народа. Лучше всего это можно понять, осуществляя различные виды анализа фразеологического состава языков» [1, 178].

Осыған орай келесі кезекте фразеологизмдер құрамында ұлттық мәдениет элементтері кездескен мысалдарды қарастырайық. Мысалы: *Spill the beans* фразеологизмі «айтып қалу, құпияны айтып қою» мағынасын білдіреді. Фразеологизм құрамындағы атбас бұршақ ағылшындардың осы өсімдікті тамаққа жиі қолданғанын және бұршақтардың төгіліп кетуін құпия ақпараттың жария болуымен байланыстырғанын көрсетеді.

Let the cat out of the bag немесе *the cat is out of the bag* фразеологизмі «құпияны жария ету» мағынасын білдіреді. Фразеологизм негізіндегі бейне дорбадағы мысықты шығарғанда құпия бәріне мәлім болатындығымен байланыстырылады. Яғни фразеологизм сатып алушының дорбаның аузы ашылғанда ғана базардан көтеріп әкелген дорбасынан шошқаның орнына құны шошқадан арзан мысықты алып келгенін көргенде алаяқтың арбауына түсіп қалғанын түсінгендегі бейненің негізінде туындауы мүмкін.

Beat (thump) the drum(s) фразеологизмі дабыл қағу, дабылды соғу яғни музыкалық аспапты ұру бейнесі негізінде жұртқа ақпаратты жариялау мағынасын жеткізеді.

Cry (declare, proclaim, shout) from (proclaim upon) the house tops фразеологизмінің тура мағынасы «үйдің төбесінде тұрып бақыру, айқайлау». Бұл фразеологизм арқылы жұртқа ақпаратты жариялау мағынасы жеткізіледі.

Foul one's own nest және *tell tales out of school* фразеологизмдері адамдардың өзінің кіші отанында (ұясы мен мектебінде) болған құпия жағдайды басқа жұртқа жария етудің бұрыс екендігіне негізделген.

Кей қасиеттер адамдарды бір-бірінен алшақтатады. Мәселен, Е. Зиновьеваның пайымдауынша көп сөйлеуді халық жағымсыз қасиет деп санаған: «Болтливых людей опасаются из-за того, что они могут проговориться» [2, 82].

Жасалған талдаулар келесі қорытындылар жасауға өз септігін тигізді. Аса сөзқұмарлық ағылшын тілдік мәдениетінде теріс бағада. Фразеологизмдер құрамындағы сын есімдер, етістіктер адамның сөйлеу жолын көрсетеді. Сөзқұмарлық мағынасын білдіретін фразеологизмдер «tell»-«айту» етістігі көмегімен көбірек жеткізіледі. Сөзқұмарлық семантикасы *hot, old, own, big, long, loose* сын есімдері арқылы беріледі. Солардың ішінде *long (2)* сын есімі жиірек кездеседі.

Фразеологизмдер халықтың жинақтаған өмірлік тәжірибесін, әлемге деген көзқарасын, дәстүрлері туралы мәдени ақпаратты ұрпақтарға жеткізеді. Фразеология – адамзат тарихы мен өмірлік тәжірибесінің бірегей саласы, лексикалық тұрақты бірліктер күнделікті өмірде кеңінен қолданылады және халықтың менталитетін, ойлау стилін және тілдік құралдарын көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.Залалдинова А.А., Арсентьева Е.Ф. Фразеологические единицы английского, русского и немецкого языков с национально-культурным компонентом. Филология и Культура. 2012. №2 (28). С. 178-181.
2.Зиновьева Е. "Болтливый" в русской лингвокультуре. Rocznik Instytutu Polsko-Rosyjskiego. Nr 1 (4) 2013. С. 81-94.
3. Kunin A.V. English-Russian phraseological dictionary. Moscow: Russian language, 2006. 580 p.
4. Collins Online English Dictionary, 2021. <https://www.collinsdictionary.com/>
5. Cambridge University Press, 2021. <https://dictionary.cambridge.org/ru>
6.The Dictionary of Idioms and Phrases. The largest dictionary, 2021 <https://www.theidioms.com/>
7. Merriam-Webster's Dictionary, 2022. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/eloquence>

**СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИНОСТРАННЫХ
ЯЗЫКОВ В КАЗАХСТАНЕ И В МИРЕ**

Подписано к печати 18.05.2022 г. Бумага офсетная № 1

Формат 60X841/8 Объем 10,0 усл. печ. л.

Тираж 50 экз. Заказ 0289

Отпечатано в типографии ИП «Булатов А.Ж.»

010000, г. Нур-Султан, ул. Керей-Жанибек хандар, 22-38

тел.: 8 (7172) 223-418

e-mail: masterpo08@mail.ru